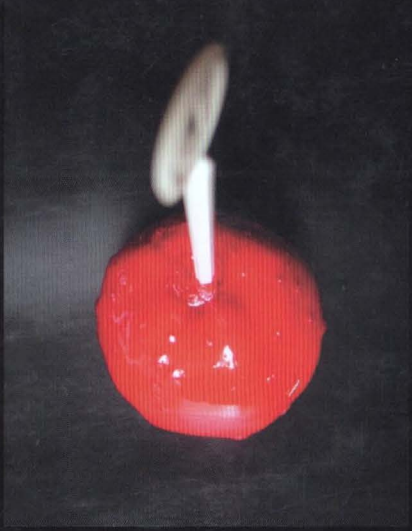
küreselleşme
büyük hayal kırıklığı

joseph e. stiglitz

2001 nobel ekonomi ödülü

plan b

türkçesi: arzu taşçıoğlu & deniz vural

küreselleşme
büyük hayal kırıklığı

joseph e. stiglitz

2001 nobel ekonomi ödülü

türkçesi: arzu taşçıoğlu & deniz vural

KÜRESELLEŞME
BÜYÜK HAYAL KIRIKLIĞI
Joseph E. Stiglitz

Kitabın özgün adı
Globalization And Its Discontents

W.W. Norton & Company 2002
İngilizce basımından çevrilmiştir

© 2002 Joseph E. Stiglitz

Bu kitabın Türkçe yayım hakları Kesim Ajans aracılığıyla
Plan B San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Türkçesi
Arzu Taşçıoğlu – Deniz Vural

Ekonomi Danışmanı
Prof. Dr. İzzettin Önder

Yayıma hazırlayan
Plan B

Kapak Düzeni
Arzu Taşçıoğlu

Kapak Fotoğrafı
Plan B

Dizgi
Mustafa Balaban

Baskı ve Cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. Tel: (0212) 321 2300 pbx

Birinci basım Ekim 2002
Baskı adedi 4000

ISBN 975-8723-00-6

Plan B İletişim, Tasarım, Tanıtım, Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. San. Ltd. Şti.
Meşrutiyet C. Kıblelizade S. Tepe Han 1/6 Şişhane 80050 İstanbul
Tel: (0212) 251 4023 Faks: (0212) 251 4024
www.planb.com.tr
e-posta: info@planb.com.tr

Bana duyarlı olmayı ve sorgulamayı öğreten annemle babama,
ve bu kitabın hazırlanmasında sonsuz emeği geçen Anya'ya

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Teşekkür 17

1. Küresel Kuruluşların Vaatleri *25*

2. Yerine Getirilmeyen Vaatler *45*

3. Seçme Özgürlüğü? *75*

4. Doğu Asya Krizi: IMF Politikaları Dünyayı Küresel Bir Yıkımın Eşiğine Nasıl Getirdi *111*

5. Rusya'yı Kim Mahvetti? *157*

6. Adil Olmayan Adil Ticaret Kanunları ve Diğer Kusurlar *191*

7. Piyasaya Giden Daha İyi Yollar *205*

8. IMF'nin Diğer Gündemi *221*

9. Bundan Sonrası *241*

Notlar 281

Dizin 299

ÖNSÖZ

1993'te Başkan Bill Clinton'a bağlı Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nde görev yapmak için üniversiteden ayrıldım. Araştırma ve öğretmenlikle geçen yıllarımın ardından bu adım, politika üretme, daha doğrusu siyaset bilim konusunda attığım ilk önemli adımdı. 1997'de Dünya Bankası'na geçtim. Yaklaşık üç yıl Başekonomist ve Başkan Yardımcısı olarak görev yaptıktan sonra 2000 yılının Ocak ayında buradan ayrıldım. Politikaya atılmak için bundan daha olağanüstü bir zaman seçemezdim. Rusya komünizmden piyasa ekonomisine geçerken Beyaz Saray'daydım, 1997'de Doğu Asya'da başlayıp sonunda tüm dünyayı saran mali kriz sırasında ise Dünya Bankası'nda çalışıyordum. Ekonomik kalkınma hep ilgimi çekmişti, bu dönemde gördüklerimse hem küreselleşme hem de kalkınma ile ilgili görüşlerimi tamamen değiştirdi. Bu kitabı yazdım çünkü Dünya Bankası'nda çalışırken küreselleşmenin, gelişmekte olan ülkeler, özellikle bu ülkelerde yaşayan fakirler üzerindeki yıkıcı etkisini gözlerimle gördüm. Şuna inanıyorum ki küreselleşme, yani serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesi, iyi yönde kullanılacak bir güç olabilir; ve dünyadaki herkesi, özellikle fakirleri zenginleştirebilecek bir *potansiyele* sahiptir. Ancak hal böyleyken söz konusu engellerin kaldırılmasında büyük bir rol oynayan uluslararası ticari anlaşmalar ve küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelere dayatılan politikalar dahil olmak üzere, küreselleşmenin yürütülme şeklinin baştan aşağı gözden geçirilmesi gerektiğine de inanıyorum.

Bir öğretim üyesi olarak, Washington'da geçirdiğim yedi yıl boyunca uğraştığım ekonomik ve toplumsal meseleler hakkında araştırma yapmaya ve düşünmeye çok zaman ayırdım. Sorunlara serinkanlı bir şekilde yaklaşmanın, ideolojiyi bir kenara bırakmanın ve yapılacak en iyi şeyin ne olduğuna karar vermeden önce kanıtlara bakmanın önemli olduğuna inanıyorum. Pek şaşırtıcı olmasa da ne yazık ki Beyaz Saray'da Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin (ABD hükümetinin idari kadrosunda ekonomik tavsiyelerde bulunmak üzere yer alan ve Başkan tarafından atanan üç uzmanın oluşturduğu heyet) önce üyesi sonra da başkanı olarak geçirdiğim yıllarda ve Dünya Bankası'nda, kararların çoğu zaman ideolojik ve politik nedenlerle alındığını gördüm. Sonuçta, iktidardakilerin çıkarları ve inançları doğrultusunda, masaya yatırılan sorunu çözmeyen birçok yanlış adım atılıyordu. Fransız aydını Pierre Bourdieu, politikacıların, daha çok bilim adamı gibi davranmaları ve somut gerçeklere ve kanıtlara dayanan bilimsel tartışmalara katılmaları gerektiğini yazmıştı. Maalesef hemen her zaman bunun tersi gerçekleşiyor, izlenecek politikalar konusunda tavsiyelerde bulunmaya başlayan akademisyenler politize oluyor ve kanıtları iktidardakilerin fikirlerine uyacak şekilde deforme etmeye başlıyorlar.

Akademik kariyerim beni, Washington, D.C.'de karşılaşacağım her şeye hazırlamamış olsa da en azından mesleki anlamda hazırlamıştı. Beyaz Saray'a girmeden önce araştırma ve yazmak için ayırdığım zamanı, soyut matematiksel ekonomi (son zamanlarda bilgi ekonomisi olarak adlandırılan bir ekonomi dalının gelişmesine yardımcı olmuştur) ve kamu iktisadı, kalkınma ve para politikası gibi daha uygulamalı konular arasında bölüyordum. Yirmi beş yılı aşkın bir süre iflas, kurumsal yönetim, bilginin açıklığı ve erişilebilirliği (ekonomistlerin deyişiyle *şeffaflık*) gibi konular üzerinde yazdım. 1997'de küresel mali kriz başladığı zaman bunlar çok önemli konulardı. Ayrıca yaklaşık yirmi yıl boyunca, komünizmden piyasa ekonomisine geçişi konu alan tartışmalara da katılmıştım. Çin 1980'de piyasa ekonomisine yönelmeye başladığı sırada bu ülkenin liderleriyle bu meseleleri ilk tartıştığımda, bu geçişlerin nasıl yürütüleceği konusundaki ilk tecrübemi edindim. Çinlilerin benimsediği, son yirmi yıl içinde faydasını kanıtlamış aşamalı geçiş politikasının ateşli bir savunucusuydum; Rusya'da ve eski Sovyetler Birliği'nin diğer bazı ülkelerinde korkunç bir şe-

kilde başarısızlığa uğrayan "şok terapi" gibi bazı aşırı reform stratejilerinin ise amansız bir eleştirmeniydim.

Kalkınma meseleleriyle ilgilenmeye başlamam daha da eskiye, Kenya'nın 1963'te bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra akademik bir göreve atandığım zamana (1969-1971) dayanır. En önemli teorik çalışmalarımdan bazılarına orada gördüklerim ilham kaynağı olmuştur. Kenya'nın karşı karşıya kaldığı sorunların çok zor olduğunu biliyordum ama orada ve dünyanın geri kalanında aşırı yoksulluk içinde yaşayan milyarlarca insanın yaşamını iyileştirmek için bir şeyler yapmanın mümkün olabileceğini umuyordum. Ekonomi, dar bir kesime hitap eden, duygusuz bir konu olarak görülebilir; ama aslında iyi ekonomi politikaları bu fakir insanların hayatını değiştirme gücüne sahiptir. Bence hükümetlerin, ülkelerin büyümesini kolaylaştıran ancak aynı zamanda bu büyümenin daha adil bir şekilde bölüşülmesini de sağlayan politikalar benimsemeleri gerekli ve mümkündür. Özelleştirmeyi ele alalım; ben özelleştirmeye (devlet tekellerinin şirketlere satılması) inanıyorum, ancak şirketlerin verimliliğini artırması ve tüketici fiyatlarını düşürmesi şartıyla. Bu daha çok piyasaların rekabetçi olduğu durumlarda gerçekleşir; zaten benim güçlü rekabet politikalarını desteklememin nedenlerinden biri budur.

Hem Dünya Bankası'nda hem de Beyaz Saray'da savunduğum politikalar ile daha önce yaptığım teorik ağırlıklı ekonomi çalışmalarım arasında yakın bir bağ vardı. Bu çalışmalarımın büyük bir kısmı, piyasalardaki aksaklıklarla; piyasaların, tam rekabet ve mükemmel bilginin mevcudiyetini varsayan basite indirgenmiş modellerin iddia ettiği gibi mükemmel bir şekilde işlememesinin nedenleriyle ilgilidir. Bilgi ekonomisi üzerine yaptığım çalışmaları, özellikle *bilgi asimetrileri* (işverenle işçi, borçluyla alacaklı, sigorta şirketiyle sigortalı arasındaki bilgi farklılıkları) konusundaki çalışmalarımı politikaya taşıdım. Bu asimetriler bütün ekonomik sistemlerde yayılma eğilimi gösterirler. Yaptığım bu çalışma, kuruluşların, emek ve para piyasaları üzerine daha gerçekçi teoriler elde etmesini sağladı; örneğin neden işsizlik olduğunu ve krediyi neden en çok ihtiyacı olanların alamadığını yani ekonomistlerin deyişiyle kredi tayınlamasının neden var olduğunu açıkladı. Ekonomistlerin nesillerdir kullandığı standart modeller ya piyasaların mükemmel bir şekilde işlediğini kanıtlamaya çalışıyordu (hatta bazıları gerçek işsizliğin varlığını inkar ediyordu) ya da işsizliğin tek

sebebinin çok yüksek ücretler olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar ve malum reçeteyi öneriyorlardı: ücretleri düşürmek. Bilgi ekonomisi ise emek, sermaye ve ürün piyasalarını daha iyi analiz ederek işsizlikle ilgili daha derin öngörüler sağlayan makro ekonomik modeller oluşturulmasına olanak sağladı, bu modeller başlangıcından beri kapitalizmi lekeleyen dalgalanmaları, durgunlukları ve bunalımları açıklıyordu. Bu teorilerin çok güçlü politika çıkarımları vardır ve bu çıkarımların bir kısmı gerçek dünyayla ilişkisi olan herkes için gün gibi açıktır: örneğin, faiz oranlarını astronomik seviyelere çıkarırsanız fazla kredi kullanmış firmalar iflasa sürüklenebilir ve bu da ekonomi için kötü olur. Ben bütün bunların gün gibi açık olduğunu düşünürken, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) sık sık dayattığı reçeteler bu politika reçetelerinin tam tersiydi.

IMF'nin politikaları kısmen, modası geçmiş bir varsayıma, piyasaların kendiliğinden verimli sonuçlara yol açacağı varsayımına dayanır ve arzulanan devlet müdahalelerine, ülkeyi ekonomik büyümeye götürecek ve *herkesin* durumunu iyileştirecek önlemlere izin vermez. İleride bahsedeceğim anlaşmazlıkların birçoğunda söz konusu olan, *fikirler* ve bu fikirlerden çıkan devlet rolü anlayışlarıdır.

Bu fikirler, kalkınma, krizlerin dizginlenmesi ve geçiş amacıyla politika reçeteleri oluşturmada önemli bir rol oynamış olsa da ekonomik kalkınmayı sağlamak, krizleri dizginlemek ve ekonomik geçişi kolaylaştırmakla görevli kuruluşların reformu konusundaki görüşlerimin de temelini oluşturur. Bilgi konusundaki araştırmalarım özellikle bilgi yokluğunun sonuçları üzerine eğilmeme neden oldu. 1997-98'deki küresel mali kriz sırasında şeffaflığın öneminin vurgulanması beni mutlu ederken, Doğu Asya'da şeffaflığı vurgulayan ama kamu hayatında karşılaştığım en az şeffaf kuruluşlardan olan IMF ve ABD Hazinesi'nin ikiyüzlülüğü beni üzdü. Bu nedenle, reform tartışmasında şeffaflığın artırılmasının, vatandaşların bu kurumların ne yaptığıyla ilgili olarak daha fazla bilgiye sahip olmalarını sağlamanın, bu politikalardan etkilenenlerin politikaların oluşturulmasında daha fazla söz sahibi olmalarına izin verilmesinin gerekliliğini vurguluyorum. *Politik* kurumlarda bilginin rolü üzerine bu analizim tabiidir ki ekonomide bilginin rolü konulu daha önceki çalışmamdan türedi.

Washington'a gelmemin heyecan verici yönlerinden biri, hükümetlerin nasıl çalıştığını daha iyi anlama ve yaptığım araştırmanın sonucunda olu-

şan bazı görüşleri ilerletme fırsatı bulmamdı. Örneğin, Clinton'ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin başkanı olarak, devlet ve piyasalar arasındaki ilişkiyi, birbirini bütünleyen bir ilişki olarak gören, her ikisinin de ortaklaşa çalıştığını kabul eden bir ekonomi politikası ve felsefe oluşturmaya çalıştım; ve piyasalar ekonominin merkezinde yer alsa bile devletin oynayacağı sınırlı da olsa önemli bir rol bulunduğunu fark ettim. *Hem* piyasaların *hem de* devletin başarısızlıklarını incelemiştim ve devletin her piyasa başarısızlığına çare bulabileceğini düşünecek kadar saf değildim. Piyasaların her tür toplumsal sorunu kendi kendine çözeceğine inanacak kadar akılsız da değildim. Eşitsizlik, işsizlik, kirlilik: bunlar devletin önemli bir rol oynamasını gerektiren meselelerdir. "Devleti baştan yaratma", devleti daha etkin ve daha duyarlı hale getirme girişimi üzerinde çalışmıştım, devletin bu iki özellikten de yoksun olduğu durumlar görmüş, reformun ne kadar zor olduğunu anlamıştım ama aynı zamanda bu gelişmelerin ılımlı da olsa mümkün olduğuna da tanık olmuştum. Dünya Bankası'na geçtiğimde, bu dengeli bakışı ve öğrenmiş olduğum dersleri, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı çok daha zor sorunlara uygulamayı umuyordum.

Clinton hükümetinde görev aldığım sırada, politik tartışmalardan, bazı mücadeleleri kazanıp bazılarını kaybetmekten hoşlanırdım. Kabine üyesi olarak, tartışmaları izlemek ve nasıl çözümleneceğini gözlemekle kalmayıp özellikle ekonomiyle bir ilgisi olan alanlarda tartışmalara bizzat katılmamı gerektiren bir konumdaydım. Fikirlerin önemli olduğunu ama politikanın da aynı şekilde önem taşıdığını biliyordum; görevlerimden biri, diğer insanları, savunduğum şeyin yalnızca ekonomi açısından değil politika açısından da iyi olduğuna inandırmaktı. Ama uluslararası arenaya geçince, özellikle Uluslararası Para Fonu'nda, politikaların oluşturulmasında bunların ikisinin de baskın olmadığını keşfettim. Kararlar, ideoloji ve kötü ekonomiden oluşan tuhaf bir karışıma dayanarak veriliyordu; bu dogma perdesinin ardındaki özel çıkarlar zaman zaman kendini gösteriyordu. Krizler patlak verdiği zaman, IMF "standart" olsa bile modası geçmiş, yersiz çözümler içeren reçeteler veriyor; bu politikaları uygulaması istenen ülkelerdeki insanların bunlardan nasıl etkileneceğini göz önüne almıyordu. Politikaların yoksulluk üzerindeki etkisiyle ilgili tahmin yapıldığını pek görmedim. Alternatif politikaların sonuçlarıyla ilgili derin tartış-

malar ve analizler yapıldığına da pek tanık olmadım. Tek bir reçete vardı. Alternatif görüşler araştırılmıyordu. Açık, samimi tartışmalar engelleniyordu, böyle bir şeye yer yoktu. Politika reçetelerini ideolojiler yönlendiriyordu ve ülkelerden IMF'nin talimatlarına hiç tartışmadan uymaları bekleniyordu.

Bu tavırlar sinirimi bozuyordu. Yetersiz sonuçlar üretmekle kalmıyorlardı, aynı zamanda antidemokratiktiler. Kişisel hayatımızda fikirleri, alternatif tavsiyeler almadan gözü kapalı olarak asla uygulamayız. Oysa dünyanın dört bir yanındaki ülkelerden bunu yapmaları isteniyordu. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunlar çok zordur; ve IMF'ye çoğu zaman en kötü durumlarda, ülke krizle karşı karşıya olduğunda başvurulur. Ama IMF'nin önerdiği çareler işe yaradığı kadar sık, hatta işe yaradığından daha sık çuvallar. IMF'nin yapısal uyum politikaları (bir ülkenin krize ve daha kalıcı dengesizliklere uyum sağlaması için tasarlanan politikalar) birçok ülkede açlığa ve ayaklanmalara yol açıyordu. Sonuçların bu kadar vahim olmadığı, bir süre için biraz büyümenin sağlanabildiği durumlarda da çoğu zaman hali vakti yerinde olanlar orantısız bir şekilde daha fazla fayda elde ederken, en alt tabaka bazen daha da yoksullaşıyordu. Ama beni asıl şaşırtan, IMF'de yönetimde olan kişilerin birçoğu, kritik kararları veren kişiler bu politikaları sorgulamıyordu. Bu kararları çoğu zaman gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar sorguluyordu; ama birçoğu, IMF fonlarını ve bunlarla birlikte başka yerlerden gelen fonları kaybetmekten o kadar korkuyorlardı ki şüphelerini söyleyecek olurlarsa çok ihtiyatlı davranıyor ve bu konuşmaları gizli tutuyorlardı. Ancak çoğu zaman IMF programlarına eşlik eden sıkıntılar konusunda kimse mutlu değilse de bu sıkıntıların, başarılı bir piyasa ekonomisi haline gelebilme yolunda ülkelerin çekeceği acının gerekli bir parçası olduğu ve aldıkları önlemlerin uzun vadede ülkelerin çekeceği acıyı aslında azaltacağı IMF içinde gerçekten varsayılırdı.

Şüphesiz ki biraz acı çekilmesi gerekliydi; ama benim kanımca, IMF'nin ve uluslararası ekonomik örgütlerin kılavuzluğunu yapmış olduğu küreselleşme ve gelişme sürecinde, gelişmekte olan ülkelerde yaratılan acının şiddeti gereğinden çok daha fazla oldu. Küreselleşme karşıtı hareket, gücünü, sadece ideoloji güdümlü politikaların, gelişmekte olan ülke-

lere verdiği zararlardan değil, küresel ticaret sistemindeki adaletsizliklerden de alıyor. Günümüzde çok az kişi (fakir ülkelerin ürettiği malları ülkeye sokmayarak fayda sağlayan çıkar sahipleri hariç), gelişmekte olan ülkeleri, piyasalarını gelişmiş sanayi ülkelerinin mallarına açmaya zorlayarak yardım ediyormuş gibi davranırken, kendi piyasalarını koruma ikiyüzlülüğünü, zengini daha da zenginleştiren fakiri ise yoksullaştıran ve gittikçe kızdıran politikaları savunuyor.

11 Eylül 2001'deki barbarca saldırılar hepimizin aynı gezegeni paylaştığımızı çok iyi bir şekilde anlamamızı sağladı. Biz küresel bir topluluğuz ve bir arada yaşayabilmek için diğer tüm topluluklar gibi bazı kurallara uymalıyız. Bu kurallar adil ve doğru olmalı (ve böyle oldukları denetlenmeli), güçlüleri olduğu kadar fakirleri de dikkate almalı ve temel bir ahlak ve sosyal adalet anlayışını ifade etmelidir. Günümüz dünyasında, bu kurallar demokratik süreçlerden geçilerek belirlenmelidir; idari organların ve otoritelerin bağlı çalıştığı bu kurallar, verilen kararlardan ve belirlenen politikalardan etkilenen uzaklardaki bütün o insanların isteklerini ve ihtiyaçlarını dikkate almayı ve bunlara yanıt vermeyi garanti etmelidir.

Bu kitap benim tecrübelerime dayanıyor. Burada akademik bir araştırmadaki kadar dipnot ve gönderme bulunmuyor. Bunun yerine tanıklık ettiğim olayları ve duyduğum bazı şeyleri anlatmaya çalıştım. Bu kitapta kesin kanıtlar yok. Bu sayfalarda Wall Street ve IMF'nin dünyayı ele geçirmek için hazırladığı korkunç bir komploya dair somut kanıtlar bulamayacaksınız. Ben böyle bir komplonun varlığına inanmıyorum. Gerçek ayrıntılarda gizli. Bu, çoğu zaman ya bir ses tonudur ya kapalı kapılar ardındaki bir toplantıdır ya da tartışmaların sonuçlarının yazıldığı bir nottur. Eleştirdiğim insanların birçoğu benim bunları yanlış anladığımı söyleyecek hatta olanlarla ilgili benim görüşlerime ters düşen kanıtlar öne sürecektir. Bense yalnızca gördüklerimle ilgili yorumlarımı sunabilirim.

Dünya Bankası'na girdiğimde, zamanımın çoğunu piyasa ekonomisine geçiş yapmaya çalışan ülkelerin sorunları ve kalkınma meseleleri üzerine harcamayı planlıyordum; oysa zamanımın büyük bölümünü, küreselleşmeyi daha insani, daha verimli ve daha adil bir hale getirmek amacıyla uluslararası ekonomik yapının (uluslararası ekonomik ve mali sistemi düzenleyen sistem) reformu konulu tartışmalar ve küresel mali kriz aldı.

Dünyanın dört bir yanında düzinelerce ülkeye gittim ve binlerce hükümet görevlisiyle, maliye bakanıyla, merkez bankası başkanıyla, akademisyenle, kalkınma gönüllüsüyle, sivil toplum kuruluşu çalışanıyla, bankacıyla, işadamı ve işkadınıyla, öğrenciyle, siyasi eylemciyle ve çiftçiyle görüştüm. Mindanao'da (Filipinler'de uzun süredir isyan halindeki bir ada) İslamcı gerillaları ziyaret ettim, Bhutan'daki sapa bir okulu ya da Nepal'in bir köyündeki sulama projesini görebilmek için Himalayalar'da yürüdüm. Bangladeş'teki kadınları harekete geçirmeye yönelik programların ve kırsal bölgelerde uygulanan kredi projelerinin etkilerini gördüm ve Çin'in en fakir dağlık bölgelerinin bazılarındaki köylerde yoksulluğu azaltma programlarının etkilerine tanık oldum. Tarihin yazıldığına tanıklık ettim ve çok şey öğrendim. Gördüklerimin ve öğrendiklerimin özünü çıkarmaya çalıştım, bu özü bu kitapta sunuyorum.

Umarım kitabım bir tartışma başlatır; yalnızca hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların kapalı kapıları ardına ve üniversitelerin nispeten açık atmosferlerine sıkışıp kalmayacak bir tartışma. Yaşamları, küreselleşmenin nasıl yürütüleceği konusundaki kararlardan etkilenecek olanların bu tartışmaya katılmaya hakları var; ayrıca bu kararların geçmişte nasıl verildiğini bilmeye de hakları var. Bu kitap en azından son on yılda gerçekleşen olaylar hakkında daha çok bilgi edinilmesini sağlayacaktır. Daha çok bilgi kesinlikle daha iyi politikalara, daha iyi politikalar da daha iyi sonuçlara yol açacaktır. Eğer bu gerçekleşirse, ben de bunda bir katkım olduğunu hissedeceğim.

TEŞEKKÜR

Müteşekkir olduğum insanlar çok uzun bir liste oluşturuyor, onlar olmasaydı bu kitap yazılamazdı. Ülkeme ve gelişmekte olan ülkelerin halklarına hizmet etme fırsatını ve akademisyenlerin pek sık karşılaşmadıkları bir fırsatı, hepimizin yaşamını etkileyen kararların alınışını izleme fırsatını bana veren Başkan Bill Clinton ve Dünya Bankası Başkanı Jim Wolfensohn bu listenin başında yer alıyor. Bu kitapta ele alınan meselelerle ilgili yıllar boyunca yaptığımız şiddetli tartışmaların yanı sıra, yıllarca sahada edindikleri tecrübeleri benimle paylaştıkları için Dünya Bankası'ndaki yüzlerce meslektaşıma müteşekkirim. Ayrıca bu kişiler gelişmekte olan ülkelerde olup bitenle ilgili eşsiz izlenimler elde etmemi sağlayan birçok yolculuk düzenlememe yardım ettiler. Bunların bir kısmını ayırıp diğerlerine kabalık etmek istemem ama dirsek dirseğe çalıştığım bazı kişilere ismen teşekkür etmezsem de ihmalkarlık etmiş olurum. Bunlardan bazıları, Masood Ahmed, Lucie Albert, Amar Bhattacharya, Francois Bourguignon, Gerard Caprio, Ajay Chhibber, Uri Dadush, Carl Dahlman, Bill Easterly, Giovanni Ferri, Coralie Gevers, Noemi Giszpenc, Maria Ionata, Roumeen Islam, Anupam Khanna, Lawrence MacDonald, Ngozi Ojonjo-Iweala, Guillermo Perry, Boris Pleskovic, Jo Ritzen, Halsey Rogers, Lyn Squire, Vinod Thomas, Maya Tudor, Mike Walton, Shahid Yusuf ve Hassan Zaman.

Dünya Bankası'nda çalışan, teşekkür etmek istediğim diğer bazı kişiler ise şöyle: Martha Ainsworth, Myrna Alexander, Shaida Badiee, Stijn Cla-

essens, Paul Collier, Kemal Derviş, Dennis de Tray, Shanta Devarajan, Ishac Diwan, David Dollar, Mark Dutz, Alan Gelb, Isabel Guerrero, Cheryl Gray, Robert Holzman, Ishrat Husain, Greg Ingram, Manny Jimenez, Matz Karlsson, Danny Kaufman, Ioannis Kessides, Homi Kharas, Aart Kray, Sarwar Lateef, Danny Leipziger, Brian Levy, Johannes Linn, Oey Astra Meesook, Jean-Claude Milleron, Pradeep Mitra, Mustapha Nabli, Gobind Nankani, John Nellis, Akbar Noman, Fayez Omar, John Page, Guy Pfeffermann, Ray Rist, Christof Ruehl, Jessica Seddon, Marcelo Selowski, Jean Michel Severino, Ibrahim Shihata, Sergio Shmuckler, Andres Solimano, Eric Swanson, Marilou Uy, Tara Viswanath, Debbie Wetzel, David Wheeler ve Roberto Zagha.

Ayrıca başka uluslararası kuruluşlardan, burada üzerinde durulan sayısız meseleyi tartıştığım birçok insana da teşekkürü bir borç bilirim: UNCTAD'dan (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü) Rubens Ricupero, UNDP'den (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Marc Malloch Brown, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası'ndan Enrique Iglesias, Nancy Birdsall ve Ricardo Haussman, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın eski başkanı Jacques de Larosière, BM'in bölge ofislerinin ve Asya ve Afrika Kalkınma Bankaları'nın çok sayıdaki çalışanı. Dünya Bankası'ndaki meslektaşlarımın yanı sıra IMF'dekilerle belki de daha fazla etkileşim içindeydik. İlerideki sayfalardan anlaşılacağı üzere yaptıklarının çoğunu ve bunları nasıl yaptıklarını onaylamasam da onlardan ve yaptığımız uzun tartışmalardan çok şey öğrendim, ayrıca *onların* kafa yapısını da daha iyi anlamış oldum. Şunu açığa kavuşturmalıyım ki çok eleştirel olsam da yaptıkları ağır işi, zor şartlar altında çalışmalarını ve kişisel bazda, resmi platformda yapabileceklerinden çok daha açık ve özgür bir şekilde tartışmaya gönüllü olmalarını takdir ediyorum.

Çin, Hindistan gibi büyük ülkelerden Uganda, Bolivya gibi küçük ülkelere kadar, gelişmekte olan ülkelerdeki, başbakanından devlet başkanına, maliye bakanından merkez bankası başkanına, milli eğitim bakanından diğer kabine görevlilerine kadar sayısız hükümet görevlisine, bana gönüllü olarak zaman ayırıp ülkeleri ile ilgili kendi görüşlerini, karşılaştıkları sorunları ve hüsranları benimle tartıştıkları için minnettarım. Uzun toplantılarımız sırasında, çoğu zaman bana güvenerek açık açık konuştular. Çek Cumhuriyeti'nin eski başbakanı Vaclav Klaus gibi birçoğu, söylemek

zorunda olduklarımın çoğuna katılmasa da onlarla konuşmak bana çok şey öğretti. Halen Putin'in ekonomi danışmanı olan Andrei Illarionov, Polonya'nın eski Başbakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı Grzegorz W. Kolodko, Etiyopya Başbakanı Meles Zenawi ya da Uganda Devlet Başkanı Yoweri Museveni gibi diğerleri söylemek zorunda olduklarımın çoğuna olmasa da birçoğuna katıldılar. Uluslararası ekonomik kuruluşlarda çalışan ve bana yardımcı olan bazıları ise kendilerine teşekkür etmememi istediler, ben de onların isteklerine saygı duyuyorum.

Zamanımın çoğu hükümet görevlileri ile görüşerek geçse de bana zaman ayırıp karşılaştıkları zorlukları anlatan ve ülkelerinde olup bitenle ilgili yorumlarını aktaran çok sayıda işadamıyla da görüşme fırsatı buldum. Bir tek kişiyi ayırmak çok zor olsa da birçok ülkede yaşadığı tecrübelerinin ayrıntılı anlatımı özellikle bilgilendirici olan Howard Golden'ın adını anmak isterim.

Bir akademisyen olarak, ziyaret ettiğim ülkelere kendi giriş hakkım olduğu için, meseleleri "resmi makamlar"ın dikte etmediği bakışlardan görebiliyordum. Bu kitap, küreselleşmenin sağlıklı yönlerinden biri olan bu küresel akademik meslektaşlar ağına çok şey borçludur. Stanford'daki meslektaşlarıma, o dönemde Asya Pasifik Merkezi Başkanı olan Larry Lau'ya, halen Japonya Ekonomi ve Uluslararası Ticaret Bakanlığı'nda Araştırma Müdürü olan Masa Aoki'ye ve Yingyi Qian'a yalnızca Asya ile ilgili görüşleri için değil aynı zamanda açtıkları birçok kapı için de özellikle teşekkür ederim. Yıllar içinde, Kore'den Jungyoll Yun, Hindistan'dan Mrinal Datta Chaudhuri, Malezya'dan K.S. Jomo, Çin'den Justin Lin, Tayland'dan Amar Siamwalla gibi akademik meslektaşlarım ve eski öğrencilerim, ülkelerini görmeme ve anlamama yardımcı oldular.

Dünya Bankası ve Ekonomik Danışmanlar Konseyi'ndeki telaşlı yıllarımı, araştırma ve öğretimle geçirdiğim, düşünmeye daha çok zaman ayırdığım bir dönem izledi. Burada ele alınan konular üzerinde yaptıkları paha biçilmez tartışmalar için Brooking Enstitüsü'ne, Stanford'a, Columbia'ya ve bu kurumlardaki öğrencilerim ve meslektaşlarıma; başlangıçta merkezi Stanford Üniversitesi'nde olan Politika Diyalogu Girişimi'ni yaratırken benimle birlikte çalışan asistanlarım Ann Florini ve Tim Kessler'a; alternatif politikalar üstüne, bu kitapta talep ettiğim türden bilgiye dayalı demokratik bir tartışma türü geliştiren ve şu anda Columbia Üni-

versitesi'nde bulunan Carnegie Uluslararası Barış Vakfı'na (www.gsb.columbia.edu/ipd/) teşekkürü bir borç bilirim. Bu dönemde, Ford, MacArthur, Rockefeller Vakıfları, UNDP ve Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı mali destek verdi.

Böyle bir kitap yazarken büyük ölçüde kendi tecrübelerime dayandım, bu tecrübeler meslektaşlarımın yanı sıra çok sayıda gazeteci tarafından da güçlendirildi. Bu kitaptaki konular içinde, bir yankı getireceğini umduğum bir tanesi var: *bilgi*'ye erişimin açık olmasının önemi. Ele aldığım sorunlardan birçoğu kapalı kapılar arkasında çok şey dönmesinden kaynaklanıyor. Etkin ve özgür bir basının bu suistimaller üzerinde çok önemli bir denetim olduğuna her zaman için inanıyorum. Düzenli olarak birlikte çalıştığım birçok gazeteci kendisini bu misyona adamıştı. Süregelen olaylarla ilgili yorumlarımızı birbirimizle paylaşırken onlardan çok şey öğrendim. Yine çok sayıda kişinin adını anmak gerekirken birkaç kişiyi ayırma riskini göze alıyorum: Chrystia Freeland'in Rusya bölümüyle ilgili çok büyük yardımı oldu, Paul Blustein ve Mark Clifford Doğu Asya ile ilgili çok değerli görüşler bildirdiler.

Ekonomi bir seçim bilimidir. Çok sayıdaki görüş ve bilgiden, burada tartışılan konular gibi karmaşık ve çarpıcı konular üzerine ciltlerce kitap yazılabilir. Maalesef bu kitabı yazarken karşılaştığım zorluklardan biri bu oldu, yazdığım ciltlerce metin çok daha kısa bir anlatıya dönüştürülmeliydi. Bazı fikirleri atmak, önemli olduğunu düşündüğüm bazı tanımlamaları çıkarmak zorundaydım. Ben iki farklı yazı biçimine alışığım: ciddi ve kalın akademik kitaplar ve kısa popüler konuşmalar. Bu kitap ise benim için yeni bir türü temsil ediyor. Yazma ve gözden geçirme aşamalarında benimle birlikte aylarca çalışan, insana bazen acı veren o zor kararları almamda bana yardımcı olan Anya Schiffrin'in yorulmak bilmez çabaları olmasaydı bu kitap yayınlanamazdı. Yirmi yıllık editörüm Drake McFeely de beni bu süre boyunca cesaretlendirdi ve destekledi. Sarah Stewart'ın düzeltmeleri muhteşemdi, Jim Wade son el yazılarını toparlamak için yorulmak bilmeden çalıştı ve Eve Lazovitz kimi kilit aşamalarda çok önemli bir destek verdi.

Nadia Roumani yıllardır benim sağ kolum. Onsuz hiçbir şey yapamazdım. Sergio Godoy ve Monica Fuentes bilgileri büyük bir dikkatle kontrol ettiler ve ihtiyacım olan istatistikleri buldular. İlk taslaklarda Leah Bro-

oks'un çok yardımı oldu. Stanford'daki araştırma görevlisi asistanlarım Niny Khor ve Ravi Singh sondan bir önceki versiyon üzerinde çok çalıştılar.

Bu çalışma ciddi bir akademik çalışmaya dayanıyor, hem birçok yazarla birlikte yaptığım kendi çalışmama hem de yine adını sayamayacağım kadar çok sayıda kişinin çalışmalarına. Ayrıca dünyanın çeşitli yerlerindeki meslektaşlarımla yaptığım sayısız tartışmadan da faydalandım. Sadece uluslararası ekonomik kurumlar hakkında değil, bu kitapta bahsettiğim birçok özel başlık hakkında, Doğu Asya ve Etiyopya hakkında derin bilgiler içeren yazılar yazan, Dünya Bankası eski çalışanı, London School of Economics'ten Profesör Robert Wade'in adını anmalıyım. Komünizmden piyasa ekonomisine geçiş, son on b eş yılda akademisyen ekonomistlerin yoğun ilgisini çeken bir konu oldu. Özellikle Janos Kornai'nin bilgilerinden faydalandım. Önde gelen diğer dört bilim adamının adını da anmalıyım: Peter Murrell, Jan Svejnar, Marshall Goldman ve Gerard Roland. Bu kitabın ana konularından biri şeffaf tartışmanın değeridir; ben de bazen hatta çoğu zaman olaylarla ilgili yorumlarına katılmadığım bazı kişileri, özellikle Richard Layard, Jeff Sachs, Anders Aslund ve Andrei Shleifer'ı okurken ve bu kişilerle tartışırken çok şey öğrendim. Geçiş ekonomisi konusunda çalışan, aralarında Rusya'dan Oleg Bogomolov ve Stanislav Menshikov'un olduğu çok sayıda akademisyenle yaptığım tartışmalardan da faydalandım.

Steve Lewis, Peter Eigen ve Charles Harvey, Botsvana üzerine şahsi tecrübelerinden yola çıkarak bana bilgi verdiler; ayrıca Charles Harvey, Bölüm 2 üzerine ayrıntılı bir yorum yaptı. Nick Stern (EBRD'de Başekonomist olarak hizmet verdikten sonra Dünya Bankası'nda benim yerimi aldı), Partha Dasgupta, Ravi Kanbur (ben Dünya Bankası'nda Başekonomist iken başlayan ve bir nirengi noktası olan 2001 Fakirlik Üstüne Dünya Kalkınma Raporu'nun mimarı), Avi Braverman (şu anda Ben-Gurion Üniversitesi'nin rektörü ama uzun dönem Dünya Bankası'nda araştırmacıydı), Karla Hoff, Raaj Sah, David Bevan, Mark Gersovitz, David Newbery, Jim Mirrlees, Amartya Sen ve David Ellerman ile yaptığım çalışma ve tartışmalar düşüncelerimin şekillenmesinde özellikle etkili oldu. Geçiş problemleri ile ilgili pratik bilgileri, özelleştirmenin sonuçlarıyla ilgili ampirik analizleri ve sermaye piyasasındaki aksaklıklarla ilgili engin bilgileri

için Andy Weiss'a özellikle teşekkür borçluyum. Dünya Bankası için Marilou Uy ile yaptığımız ve aralarında Howard Pack, Nancy Birdsall, Danny Leipziger ve Kevin Murdoch'ın da olduğu diğerleriyle birlikte yürüttüğümüz Doğu Asya çalışması, bölgeyle ilgili öyle bilgiler sağladı ki kriz ortaya çıktığında faydalı olmama neden oldu. Hem Beyaz Saray'da hem de Dünya Bankası'nda benimle birlikte çalışan Jason Furman'a, tüm çalışmaları, özellikle Doğu Asya üzerine yaptığı çalışma ve Washington Uzlaşması eleştirisi için özel bir minnet borçluyum. Kitap için bu adı öneren Hal Varian'a teşekkür ederim. İnanıyorum ki bu kitabı okuyan herkes, bilgi ve piyasalardaki aksaklıklarla ilgili fikirlerin etkilerinin, herhangi bir piyasa ekonomisinin, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki piyasa ekonomilerinin nasıl işlediğini anlamada büyük önem taşıdığını net olarak kavrayacaktır. Carl Shapiro, Michael Rothschild, Sandy Grossman, Steve Salop ve Richard Arnott ile yaptığım çalışmalar, işsizlik, sermaye piyasasındaki aksaklıklar, rekabetteki sınırlamalar, kurumlardaki sınırlamalar ve kurumların önemi konusunda derin bilgiler edinmemi sağladı. Ve son olarak şunu belirtmek istiyorum, yirmi beş yılı aşkın bir süredir birlikte çalıştığım, dostum Bruce Greenwald her zaman yanımdaydı.

KÜRESELLEŞME
BÜYÜK HAYAL KIRIKLIĞI

BÖLÜM 1

KÜRESEL KURULUŞLARIN VAATLERİ

Dünya ekonomik düzeninin tanınmamış simgeleri olan uluslararası bürokratlara her yerde saldırılıyor. Eskiden mütevazı teknokratların imtiyazlı krediler ve ticaret kotaları gibi sıkıcı konuları tartıştıkları, olaysız geçen toplantılar, artık şiddetli sokak savaşlarına ve dev gösterilere sahne oluyor. 1999'da Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle toplantısında gerçekleşen protesto gösterileri büyük bir şaşkınlık yarattı. O günden beri hareket güçleniyor ve öfke yayılıyor. Artık Uluslararası Para Fonu'nun, Dünya Bankası'nın ve Dünya Ticaret Örgütü'nün neredeyse her büyük toplantısı, çatışma ve karmaşaya sahne oluyor. 2001 yılında Cenova'da bir göstericinin ölümü küreselleşme karşıtı savaşta verilebilecek kayıplar için sadece bir başlangıçtı.

Küreselleşme kurumlarının politikaları ve faaliyetlerine karşı ayaklanmalar ve protestolar hiç de yeni değil. Gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar, onlarca yıldır, ülkelerine dayatılan kemer sıkma politikaları çok sert olduğunda ayaklanıyorlardı ama protestoları Batı'da çoğunlukla duyulmuyordu. Yeni olan, gelişmiş ülkelerdeki protesto dalgaları.

Protesto edilen konular genellikle yapısal uyum kredileri (ülkelerin kriz durumlarında uyum sağlamaları ve krizleri atlatmalarını sağlamak için tasarlanan programlar) ve muz kotaları (bazı Avrupa ülkelerinin, es-

ki sömürgeleri dışındaki ülkelerden yaptıkları muz ithalatına koydukları sınırlar) gibi yalnızca az sayıda insanı ilgilendiren konulardı. Artık varoşlarda yaşayan on altı yaşındaki çocuklar, GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ve NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması, 1992'de Meksika, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasında imzalanan ve bu ülkeler arasında malların, hizmetlerin ve yatırımların (insanların değil) daha serbest dolaşımına izin veren bir anlaşma) gibi yalnızca belirli bir kesime hitap eden konularda köklü fikirlere sahip. Bu protestolar, iktidarda olanlar arasında inanılmaz bir vicdan muhasebesi başlattı. Fransa cumhurbaşkanı Jacques Chirac gibi muhafazakar politikacılar bile küreselleşmenin, vaat ettiği faydalara en çok ihtiyacı olanların yaşamını iyileştirmeyeceği endişesine değindiler.[1] Hemen hemen herkes gayet iyi biliyor ki bir şeyler çok yanlış gitti. Neredeyse bir gecede küreselleşme çağımızın en acil meselesi, yönetim kurulu toplantılarından köşe yazılarına ve dünyanın dört bir yanındaki okullara kadar her yerde tartışılan bir konu haline geldi.

Küreselleşme gibi o kadar yarar sağlamış olan bir güç nasıl oldu da tartışmalara yol açtı? Uluslararası ticarete açılmak, birçok ülkenin çok daha hızlı kalkınmasını sağladı. Uluslararası ticaret, bir ülkenin ihracatı ekonomik büyümeyi körüklerse faydalı olur. İhracat güdümlü büyüme, Asya'nın büyük bölümünü zenginleştirdi ve buradaki milyonlarca insanın durumunu iyileştirdi. Küreselleşme sayesinde dünyadaki birçok insan artık eskisinden daha uzun yaşıyor ve yaşam koşulları çok daha iyi durumda. Batı'daki insanlar, Nike'taki düşük ücretli işleri sömürü olarak görebilir ama gelişmekte olan ülkelerdeki birçok insan için fabrikada çalışmak, tarlada kalıp pirinç yetiştirmekten çok daha iyi bir seçenektir.

Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki çoğu insanda tecrit duygusunu azalttı ve bu ülkelerdeki birçok insanın bilgiye, bir yüzyıl önce herhangi bir ülkedeki en zengin insanların bile ulaşamayacağı düzeyde erişmesini sağladı. Küreselleşme karşıtı gösteriler de bizzat bu bağlantıda olma halinin bir sonucu. Dünyanın çeşitli yerlerindeki eylemcilerin arasındaki bağlantılar, özellikle internet yoluyla şekillenenler, birçok güçlü devletin itirazına karşın uluslararası kara mayınları anlaşmasıyla sonuçlanan bir baskı yarattı. 1997'den itibaren 121 ülkenin imzaladığı bu anlaşma, ço-

cukların ve diğer masum kurbanların mayınlar yüzünden sakatlanması olasılığını azalttı. Aynı şekilde, iyi organize edilmiş toplumsal baskı, uluslararası topluluğu en fakir ülkelerden bazılarının borçlarını silmeye zorladı. Küreselleşmenin negatif yanları olsa da faydaları da var. 1992'de Jamaika süt pazarını ABD ithalatına açmak, yerli mandıra işletmecilerine zarar vermiş olabilir; ama bu, aynı zamanda fakir çocukların sütü daha ucuza almaları demekti. Piyasaya giren yabancı firmalar, koruma altındaki kamu iktisadi teşebbüslerine zarar verebilir ama aynı zamanda yeni teknolojilerle tanışmaya, yeni piyasalara ulaşılmasına ve yeni sanayilerin oluşmasına yol açarlar.

Küreselleşmiş dünyanın başka bir yönü olan dış yardım, tüm hatalarına karşın yine de milyonlara, çoğunlukla hiç fark edilmeyen şekillerde fayda sağladı: Filipinlerdeki gerillalara, silah bıraktıklarında, Dünya Bankası'nın finanse ettiği bir projeyle iş imkanı sağlandı; sulama projeleri tarlasına su gelebilecek kadar şanslı olan çiftçilerin gelirini iki katından fazlaya çıkardı; eğitim projeleri, kırsal bölgelerdeki okur yazarlık oranını artırdı; birkaç ülkedeki AIDS projesi, bu ölümcül hastalığın yayılmasını engellemede yararlı oldu.

Küreselleşmeyi kötüleyenler, çoğunlukla faydalarını görmezden geliyorlar. Küreselleşme yandaşları ise daha da dengesizler. Onlara göre küreselleşme (bekleneceği üzere Amerikan stili muzaffer kapitalizmi kabul etmekle ilişkilendirilir) ilerleme demektir; gelişmekte olan ülkeler, eğer büyümek ve fakirlikle etkili bir şekilde savaşmak istiyorlarsa, bunu kabul etmek zorundadırlar. Ama küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki birçok insana, vaat ettiği ekonomik faydaları getirmedi.

Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında büyüyen uçurum, Üçüncü Dünya'da gittikçe artan sayıda insanı korkunç bir yoksulluğa itiyor ve günde bir dolardan az parayla geçinmek zorunda bırakıyor. Yirminci yüzyılın son on yılında defalarca tekrar edilen yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın, yoksulluk içinde yaşayan insanların gerçek sayısı neredeyse 100 milyon arttı.[2] Bu gerçekleşirken dünyanın toplam geliri yılda ortalama yüzde 2.5 arttı.

Afrika ülkeleri sömürge olmaktan kurtulduktan sonra düşlenenlerin büyük bölümü gerçekleşmedi. Bunun yerine, kıta iyice sefalete gömüldü, gelirler ve yaşam standartları düştü. Son yirmi otuz yılda ortalama ömür-

de zorlukla elde edilen gelişmeler tersine dönmeye başladı. AIDS felaketi bu düşüşün merkezinde yer alırken yoksulluk da bir diğer ölüm sebebiydi. Afrika sosyalizmini bir kenara bırakan, oldukça dürüst hükümetler kurmayı başaran, bütçelerini dengeleyen ve enflasyonu düşük tutan ülkeler bile özel yatırımcıları çekemediklerini görüyorlar. Bu yatırım olmadan, sürdürülebilir bir büyüme sağlamaları mümkün değil.

Küreselleşme yoksulluğu azaltmayı beceremediği gibi istikrarı sağlamayı da başaramadı. Asya ve Latin Amerika'daki krizler, gelişmekte olan ülkelerin hepsinde ekonomi ve istikrarı tehdit ediyor. Dünyanın dört bir tarafına yayılacak mali kriz salgını korkuları var, gelişen bir piyasada yaşanan çöküşün diğerlerinin de çökeceği anlamına gelmesinden korkuluyor. 1997 ve 1998'de bir süre Asya krizi tüm dünya ekonomisi için bir tehdit gibi görüldü.

Küreselleşme ve piyasa ekonomisiyle tanışma, Rusya'da ve komünizmden piyasa ekonomisine geçen diğer ekonomilerin çoğunda, vaat edilen sonuçları üretmedi. Batı, bu ülkelere yeni ekonomik sistemin onlara eşi benzeri görülmemiş bir refah getireceğini söylemişti. Oysa eşi benzeri görülmemiş bir yoksulluk getirdi: Çoğu insan için piyasa ekonomisi birçok açıdan komünist liderlerin tahmin ettiğinden de kötü çıktı. Rusya'nın uluslararası ekonomik kuruluşlarca tasarlanmış geçişi ile Çin'in kendi tasarladığı geçiş arasındaki tezat daha büyük olamazdı: 1990'da Çin'in gayrisafi yurtiçi hasılası Rusya'nın yüzde 60'ı iken on yılın sonunda bu rakamlar tersine dönmüştü. Yoksulluk rakamlarında Rusya görülmemiş bir artışa tanık olurken, Çin görülmemiş bir azalma yaşıyordu.

Küreselleştirmeyi eleştirenler Batı ülkelerini ikiyüzlülükle suçluyorlar ve bu eleştiriler doğru. Batı ülkeleri, fakir ülkeleri ticaret engellerini kaldırmaya zorlarken, kendi engellerini kaldırmayarak gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünlerini ihraç etmelerini önlediler ve bu ülkeleri çok ihtiyaç duydukları ihracat gelirinden yoksun bıraktılar. Amerika Birleşik Devletleri tabii ki başlıca suçlulardan biriydi ve bu da benim duyarlı olduğum bir konuydu. Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin başkanıyken bu ikiyüzlülüğe karşı çok mücadele verdim. Bu yapılan, yalnızca gelişmekte olan ülkelere zarar vermekle kalmıyor aynı zamanda Amerikalılara da hem ödedikleri yüksek fiyatlarla tüketici olarak hem de yüksek sübvansiyonları karşılayan vergi mükellefleri olarak milyarlarca dolara mal oluyordu. Be-

nim çabalarım hemen hemen hep başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Ticari ve finansal özel çıkarlar gizleniyordu; Dünya Bankası'na geçtiğimde bunların gelişmekte olan ülkelerde yarattığı sonuçları çok net bir şekilde gördüm. Ama Batı, ikiyüzlülük etmediğinde bile küreselleşme gündemini, gelişmekte olan ülkeleri harcamak pahasına kendisinin kazançtan orantısız bir pay almasını garanti edecek şekilde yönlendirdi. Sorun yalnızca, daha gelişmiş sanayi ülkelerinin, gelişmekte olan ülkeleri, piyasalarını daha zengin ülkelerin mallarına açmaya zorlarken, kendi piyasalarını gelişmekte olan ülkelerin ürünlerine açmayı reddetmesi; daha gelişmiş sanayi ülkelerinin tarımı sübvanse etmeye devam ederek gelişmekte olan ülkelerin rekabet etmesini zorlaştırmaları ve bu arada gelişmekte olan ülkeleri sanayi ürünleri üzerindeki sübvansiyonları kaldırmaya zorlamaları değildi. "Dış ticaret hadleri"ne (gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin ürettikleri ürünler için aldığı fiyatlar) baktığınızda, 1995'te yapılan son (sekizinci) anlaşmanın *net* etkisi, dünyanın en fakir ülkelerinden bazılarının ihracatları karşılığında aldıkları fiyatların, ithal ürünlere ödedikleri paraya oranla azalmasıydı.* Sonuç dünyanın en fakir ülkelerinden bazılarının durumunun aslında kötüleşmesi oldu.

Latin Amerika ve Asya'daki sermaye piyasalarında oluşan çözülme Batılı bankalara yarar sağladı ama bu ülkelere akan spekülatif sıcak para girişi (bir ülkeye giren ya da çıkan para, çoğunlukla geceliktir ve bir ülke parasının değer kazanacak ya da kaybedecek olması üzerine girilen bir iddiadan ibarettir) tersine dönünce bu bölgeler bundan zarar gördü. Paranın aniden dışarı akışı, geride, değeri düşmüş para birimleri ve zayıflamış bankacılık sistemleri bıraktı. Uruguay Turu fikri hakları da güçlendirdi. Amerikalı ve diğer Batılı ilaç firmaları artık Hindistan ve Brezilya'daki ilaç firmalarının onların fikri mülkiyetini "çalmasını" engelleyebiliyorlardı. Oysa gelişmekte olan ülkelerdeki bu ilaç firmaları, kendi vatandaşları-

* Bu sekizinci anlaşma, 1986'da Uruguay'ın Punta del Este kentinde başladığı için *Uruguay Turu (Uruguay Round)* adı verilen görüşmelerin sonucuydu. Bu tur, 15 Aralık 1993'te Marakeş'te sona erdiğinde 117 ülke bu ticareti serbestleştirme anlaşmasına katıldı. Anlaşmayı son olarak 8 Aralık 1994'te Amerika Birleşik Devletleri adına Başkan Clinton imzaladı. Dünya Ticaret Örgütü, 1 Ocak 1995'te gayri resmi olarak yürürlüğe girdi ve Temmuz'a kadar 100'den fazla ülke bu örgüte katıldı. Anlaşmanın bir maddesi, GATT'ı, WTO'ya (Dünya Ticaret Örgütü) dönüştürmeyi gerektiriyordu.

nın, hayat kurtaran bu ilaçları, Batılı ilaç firmalarının satacağından çok daha düşük bir fiyata almasını sağlayabiliyordu. Uruguay Turu'nda alınan kararların iki yönü vardı. Batılı ilaç firmalarının karları artıyordu. Avukatlar, bunun bu firmaları yeni buluşlar yapmak için teşvik ettiğini söylüyordu; ama gelişmekte olan ülkelerdeki satışlardan elde edilen kar artışı azdı çünkü çok az insanın parası bu ilaçları almaya yetiyordu bu yüzden de teşvik edici etki olsa olsa sınırlı olabilirdi. Kararların diğer yönü ise şuydu; binlerce insan fiilen ölüme mahkum oluyordu çünkü gelişmekte olan ülkelerdeki devletler ve bireyler artık talep edilen bu yüksek fiyatları ödeyemiyorlardı. AIDS vakasında uluslararası öfke o kadar büyüktü ki ilaç firmaları geri çekilmek zorunda kaldılar ve nihayet 2001'in sonunda fiyatlarını düşürüp ilaçları maliyetine satmayı kabul ettiler. Ama altta yatan sorunlar, Uruguay Turu'yla kurulan fikri haklar rejiminin dengeli olmadığı, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ezici bir şekilde kullanıcılara karşı üreticilerin çıkarlarını ve bakış açılarını yansıttığı gerçeği değişmeden kaldı.

Yalnızca ticareti serbestleştirmede değil, küreselleşmenin diğer bütün yönlerinde de iyi niyetli görünen çabalar bile çoğunlukla geri tepti. Batı'nın salık verdiği, Batılı danışmanların tavsiyeleriyle hazırlanan ve Dünya Bankası'nın ve diğerlerinin finanse ettiği projelerde, ister tarım ister altyapı projesi olsun, eğer bir borç silme durumu söz konusu değilse, sonuçta borçları yine gelişmekte olan ülkelerdeki fakir halk ödemek zorundadır.

Çok sayıda örnekte, küreselleşmenin yararları savunucularının iddia ettiğinden azken, ödenen bedel onların iddia ettiğinden çok daha ağırdı; çünkü çevre mahvedilmiş, politik yöntemler yozlaşmıştı ve yüksek değişim hızı ülkelerin kültürel adaptasyonuna fırsat tanımamıştı. Kitlesel işsizliğin getirdiği krizleri, Latin Amerika'daki kentsel şiddet, dünyanın farklı yerlerindeki, örneğin Endonezya'daki etnik çatışmalar gibi daha uzun dönemli toplumsal bozulma problemleri izledi.

Bunlar pek yeni sorunlar değil ama küreselleşmeyi yürüten politikalara karşı dünya çapında artan sert tepki önemli bir değişiklik. Onlarca yıldır Afrika'daki ve dünyanın diğer bölümlerinde bulunan gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulların haykırışları Batı'da çoğunlukla duyulmuyordu. Gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar, mali krizin daha sıradan bir olay ha-

line geldiğini ve yoksulların sayısının arttığını görünce bir şeylerin yanlış gittiğini anladılar. Ama kuralları değiştirme ya da bu kuralları koyan uluslararası mali kuruluşları etkileme şansları yoktu. Demokratik işleyişe önem verenler, "şartlılık"ın (kredi veren uluslararası kuruluşların yardımları karşılığında koydukları şartlar) ulusal bağımsızlığa nasıl zarar verdiğini gördüler. Ama göstericiler ortaya çıkana kadar çok az bir değişiklik umudu vardı ve hiç şikayet etme fırsatı yoktu. Göstericilerden *bazıları* aşırı uçlara gittiler; *bazıları*, gelişmekte olan ülkelere karşı daha korumacı ticaret engelleri konulmasını istediler ki bu, durumlarını daha da kötüleştirirdi. Ama bu sorunlara karşın, gelişmiş dünyanın gündemine reform ihtiyacını koyan, Prag, Seattle, Washington ve Cenova sokaklarında yürüyen sendikacılar, öğrenciler ve çevreciler (sıradan vatandaşlar) oldu.

Göstericiler küreselleşmeye, Amerika Birleşik Devletleri Hazine Bakanı'ndan ve birçok gelişmiş sanayi ülkesinin maliye ve dış ticaret bakanından daha farklı bir gözle bakıyorlar. Görüşler arasındaki fark o kadar büyük ki insan merak ediyor: Göstericiler ve politika üretenler aynı mevzudan mı bahsediyorlar? Aynı verilere mi bakıyorlar? Özel çıkarlar, iktidardakilerin görüşünü bu kadar mı bulandırıyor?

Nedir aynı zamanda hem bu kadar iftiraya hem de bu kadar övgüye maruz olan bu küreselleşme meselesi? Temelde, ülkelerin ve dünya halklarının bütünleşmesidir, ulaşım ve iletişim maliyetlerini inanılmaz ölçüde azaltacağı için ortaya konmuştur; ayrıca mallar, hizmetler, sermaye, bilgi ve (daha az ölçüde) insanların sınırları aşmasının önündeki yapay engellerin kaldırılması demektir. Küreselleşmeyle birlikte mevcut kurumların yanı sıra sınırlar arasında çalışacak yeni kurumlar yaratıldı. Uluslararası sivil toplum arenasında, Uluslararası Kızılhaç gibi eski örgütlere, yoksul ülkelerin borçlarının azaltılması için uğraşan Jubilee hareketi gibi yeni gruplar eklendi. Yalnızca sermaye ve malları değil teknolojiyi de sınırlar arasında dolaştıran uluslararası kuruluşlar küreselleşmeye büyük bir güç sağlıyor. Ayrıca eskiden kurulmuş, uluslararası *hükümetlerarası* kuruluşların küreselleşmeye olan ilgisi de tazelendi: barışı korumayı amaçlayan Birleşmiş Milletler, dünya çapında gündemini "düzgün iş" sloganı çevresinde oluşturan, 1919'da kurulmuş Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sağlık koşullarını iyileştirmekle ilgilenen Dünya Sağlık Örgütü (WHO).

Küreselleşmenin bu yönlerinden birçoğu hatta belki de çoğu her yerde memnuniyetle karşılandı. Kimse dünyanın başka bir yerinde bilgi ve ilaç varken çocuklarının öldüğünü görmek istemez. Tartışma konusu olan, küreselleşmenin daha dar tanımlanmış *ekonomik* yönleri ve kurallar koyan, sermaye piyasalarının liberalleşmesi (birçok gelişmekte olan ülkede, ülkeye giren ve çıkan kısa süreli para akışlarını sabitlemek için tasarlanmış olan kurallar ve düzenlemelerin kaldırılması) gibi şeyleri dayatan uluslararası kuruluşlar.

Neyin yanlış gittiğini anlamak için, küreselleşmeyi yöneten üç ana kuruluşa bakmak çok önemli: IMF, Dünya Bankası ve WTO (Dünya Ticaret Örgütü). Uluslararası ekonomik sistemde rol oynayan bir sürü kuruluş daha var: bazı bölge bankaları, Dünya Bankası'nın kardeşi daha küçük ve genç kuruluşlar, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü) gibi çok sayıda BM (Birleşmiş Milletler) örgütü. Bu örgütler, IMF ve Dünya Bankası'ndan gözle görülür şekilde farklı görüşlere sahiptir. Örneğin, IMF'nin işçi haklarına çok az önem vermesi ILO'yu endişelendiriyor; Asya Kalkınma Bankası ise gelişmekte olan ülkelere alternatif kalkınma stratejilerinin verildiği "rekabetçi çoğulculuk"u savunuyor. Asya Kalkınma Bankası'nın Washington temelli kurumlar tarafından dayatılan Amerikan modellerinden tamamen farklı gördüğü Asya modeli de bunlardan biri. Asya modelinde devletler bir yandan piyasalara bel bağlarken, piyasaları yaratma, şekillendirme ve yönlendirmede yeni teknolojiler geliştirme gibi aktif roller oynuyor; firmalar ise çalışanlarının toplumsal refahıyla ilgili ciddi bir sorumluluk alıyor.

Bu kitapta ben ağırlıklı olarak IMF ve Dünya Bankası üzerine yoğunlaştım, bunun en büyük nedeni, bu kuruluşların son yirmi yıldır mali krizler ve komünist ülkelerin piyasa ekonomisine geçişi de dahil olmak üzere başlıca ekonomik meselelerin merkezinde olmaları. IMF de Dünya Bankası da 1944 yılının Temmuz ayında New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında yapılan BM Para ve Maliye Konferansı'nın sonucunda, İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımın ardından Avrupa'yı yeniden kurabilmek ve dünyayı ekonomik bunalımlardan kurtarmak için finans sağlama çabasının bir parçası olarak İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte ortaya çıktı. Dünya Bankası'nın gerçek adı "Uluslararası İmar ve Kalkınma

Bankası" asıl misyonunu yansıtıyor; "kalkınma" bölümü sonradan düşünülüp eklenmiş sayılır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu o zamanlar hala sömürgeydi ve ekonomik kalkınma için hangi yetersiz çabaların harcanabileceği ya da harcanacağı kararı Avrupalı efendilerinin sorumluluğu olarak görülüyordu.

Daha zor bir görev olan küresel ekonomik istikrarı sağlama görevi IMF'ye verilmişti. 1930'lardaki küresel bunalımlar, Bretton Woods'da toplananların aklından hiç çıkmıyordu. Yaklaşık yetmiş beş yıl önce kapitalizm en ciddi krizlerinden birini yaşadı. Kriz en kötü halini aldığında Amerika'nın işgücünün dörtte biri işsizdi. Büyük Bunalım bütün dünyayı sardı ve işsizlikte eşi görülmemiş artışlara yol açtı. Daha sonra Bretton Woods'daki önemli katılımcılardan biri olan İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes, basit bir açıklama ve yine basit bir reçete öne sürdü: toplam talep yetersizliği ekonomik çöküşleri açıklıyordu, devlet politikaları toplam talebi teşvik edebilirdi. Para politikasının etkisiz olduğu durumlarda devletler maliye politikalarına yönelebilirler; bunu da harcamaları artırarak ya da vergileri azaltarak yapabilirlerdi. Keynes'in analizinin dayandığı modeller sonradan eleştirilip düzeltilse de piyasa güçlerinin neden ekonomiyi hemen tam istihdama ulaştıracak kadar hızlı çalışmadığını daha iyi anlamayı sağlamıştır ve alınan temel dersler hala geçerlidir.

Uluslararası Para Fonu küresel bir bunalımın bir daha çıkmasını engellemekle görevlendirildi. Bu görevi, küresel toplam talebi korumak için üstüne düşeni yapmayan ve kendi ekonomilerinin çökmesine engel olmayan ülkelere uluslararası baskı uygulayarak yerine getirecekti. Gerektiğinde, ekonomik çöküşle karşı karşıya kalan ve toplam talebi kendi kaynaklarıyla canlandıramayan ülkelere likidite de sağlayacaktı.

Demek ki IMF, kurulduğunda, piyasaların çoğu zaman pek iyi çalışmadığı, muazzam işsizliklere yol açabildiği ve ülkelerin kendi ekonomilerini düzeltmelerine yardımcı olacak fonları sağlamayı beceremeyebileceği bilincine dayanıyordu. IMF ekonomik istikrarı sağlamak için küresel düzeyde bir kolektif faaliyete ihtiyaç olduğu inancına dayanarak kurulmuştu; tıpkı Birleşmiş Milletler'in politik istikrarı sağlamak için küresel düzeyde bir kolektif faaliyete ihtiyaç olduğu inancına dayanarak kurulması gibi. IMF bir *kamu* kuruluşudur, dünya çapında vergi mükelleflerinin ödediği paralarla kurulmuştur. Bunu unutmamak gerekir çünkü bu kuruluş ne

kendisini finanse eden vatandaşlara ne de yaşamlarını etkilediği insanlara rapor vermiyor. IMF, bunun yerine devletlerin maliye bakanlıklarına ve merkez bankalarına rapor veriyor. Ülkelerin, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki ekonomik durumlarına dayanan karmaşık bir oylama sistemi yoluyla denetimi elinde tutuyor. O zamandan beri bazı ufak tefek değişiklikler oldu ama başlıca gelişmiş ülkeler şovu yönetiyor ve tek bir ülkenin fiili veto hakkı var: Amerika Birleşik Devletleri. (Bu anlamda BM'ye benziyor, orada da veto hakkını kimin elinde tuttuğunu çağ dışı bir olgu belirliyor: İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan güçler. Ama en azından orada veto hakkını beş ülke paylaşıyor.)

IMF başlangıcından bugüne geçen yıllarda gözle görülür bir şekilde değişti. Piyasaların çoğu zaman kötü işlediği inancına dayanarak kurulmuşken, şimdi ideolojik bir coşkuyla piyasaların üstünlüğünü savunuyor. Ülkelere daha genişlemeci ekonomi politikaları (ekonomiyi canlandırmak için harcamaları artırmak, vergileri azaltmak ya da faiz oranlarını düşürmek gibi politikalar) izlemeleri için uluslararası bir baskı uygulamak gerektiği inancına dayanarak kurulmuşken, bugün IMF, ancak açıkları kapama, vergileri artırma ya da faiz oranlarını yükseltme gibi ekonomide bir küçülmeye yol açacak politikaları benimseyen ülkelere fon sağlıyor. Keynes, çocuğunun ne hale geldiğini görseydi mezarında ters dönerdi.

Bu kurumlardaki en çarpıcı değişim, 1980'lerde Ronald Reagan ve Margaret Thatcher, ABD ve İngiltere'de serbest piyasa ideolojisi vaazları verirken gerçekleşti. IMF ve Dünya Bankası, verecekleri borç ve bağışlara fena halde ihtiyacı olan, serbest piyasa ekonomisine geçmeye gönülsüz fakir ülkelere bu fikirleri dayatmak için kullanılan yeni misyoner kuruluşlar haline geldi. Fakir ülkelerde, hükümet yetkililerinin çoğunluğu ve daha önemlisi bu ülkelerdeki halk kuşkulu baksa da maliye bakanlıkları, fonları alabilmek için gerekiyorsa gönüllü olarak siyasal görüş değiştiriyorlardı. 1980'lerin başında, Dünya Bankası'nda, Banka'nın düşünüşünü ve doğrultusunu yönlendiren araştırma departmanında bir temizlik yapıldı. Amerika'nın en saygın ekonomistlerinden biri olan, kalkınma ekonomisinde de diğer alanlarda da araştırmalara köklü katkılarda bulunmuş, Harvard profesörü Hollis Chenery, Robert McNamara'nın sırdaşı ve danışmanıydı. McNamara 1968'de Dünya Bankası başkanlığına atandı. Üçüncü Dünya'da gördüğü fakirlikten etkilenmiş olan McNamara, Dün-

ya Bankası'nın, yoksulluğu ortadan kaldırma çabasına yeni bir yön verdi; Chenery ise birlikte çalışmak üzere dünyanın dört bir yanından birinci sınıf ekonomistlerin oluşturduğu bir grup topladı. Ama 1981'deki nöbet değişimi ile birlikte yeni bir başkan (William Clausen) ile uluslararası ekonomi uzmanı olan ve "rant kollama" üzerine yaptığı (özel çıkar sahiplerinin başkalarının sırtından kendi gelirlerini artırmak için gümrük tarifeleri ve diğer korumacı önlemleri nasıl kullandığını anlatan) çalışmayla tanınan yeni bir Başekonomist (Ann Krueger) geldi. Chenery ve ekibi gelişmekte olan ülkelerde piyasaların nasıl başarısızlığa uğradığı ve devletlerin piyasaları iyileştirmek ve yoksulluğu azaltmak için ne yapabileceği üzerine yoğunlaşırken, Clausen sorunun devletler olduğunu düşünüyordu. Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının çözümü serbest piyasalardı. Chenery'nin topladığı birçok birinci sınıf ekonomist, bu yeni ideolojik coşku dalgası sırasında işten ayrıldı.

İki kurumun görevleri ayrıyken bu dönemde faaliyetleri gittikçe daha çok birbiri içine girmeye başladı. 1980'lerde, Dünya Bankası sadece projelere (yol, baraj projeleri gibi) kredi vermekten öteye geçti ve yapısal uyum kredileri adı altında daha geniş kapsamlı destek sağlamaya başladı; ama bunu yalnızca IMF onay verince yapıyordu; tabii bu onayla birlikte IMF'nin ülkeye dayattığı şartlar geliyordu. IMF'nin krizler üzerine yoğunlaşması gerekiyordu ama gelişmekte olan ülkelerin her zaman yardıma ihtiyacı oluyordu; dolayısıyla IMF, gelişmekte olan ülkelerin yaşamlarının kalıcı bir parçası haline gelmişti.

Berlin Duvarı'nın yıkılması, IMF için yeni bir faaliyet alanı yarattı: eski Sovyet cumhuriyetleri ve Avrupa'daki komünist blok ülkelerinde piyasa ekonomisine geçişi yönetmek. Son zamanlarda, krizlerin büyümesiyle birlikte, IMF'nin dipsiz hazineleri bile yetersiz görünmeye başladı, Dünya Bankası, onlarca milyar dolar acil destek sağlamaya çağrılıyordu; ama IMF'nin dayattığı programların ışığında hareket edecek ikinci derecede bir ortak olarak. Prensipte bir iş bölümü vardı. IMF'nin, bir ülkeyle ilgilenirken kendini makro ekonomi meseleleriyle, yani devletin bütçe açığı, para politikası, enflasyonu, dış ticaret açığı, dış borçlanması gibi konularla sınırlaması; Dünya Bankası'nın ise yapısal meselelerle yani devletin parayı nereye harcadığı, ülkenin mali kuruluşları, emek piyasası, ticaret politikası gibi konularla uğraşması gerekiyordu. Ama IMF meseleye daha

emperyalist bir açıdan yaklaştı: her yapısal mesele, ekonominin genel performansını, dolayısıyla devlet bütçesi ya da dış ticaret açığını etkileyebileceğinden neredeyse her şeyi kendi alanı içinde görmeye başladı. Serbest piyasa ideolojisinin hüküm sürdüğü yıllarda bile ülke şartlarına hangi politikanın en uygun olduğu konusunda sık sık tartışmaların yaşandığı Dünya Bankası'na karşı çoğu zaman tahammülsüz davranıyordu. IMF'nin kendi cevapları vardı (temelde her ülke için aynı olan cevaplar), bütün bu tartışmaları gereksiz buluyordu ve Dünya Bankası ne yapılması gerektiği üzerine tartışırken IMF yanıtları önceden hazırlayarak riski göze aldığını düşünüyordu.

Bu iki kuruluş, ülkelere kalkınma ve geçişin sorunları ile ilgili alternatif görüşler sunabilir ve böyle yaparak demokratik işleyişi güçlendirebilirlerdi. Ama ikisi de G-7'nin (en önemli yedi gelişmiş sanayi ülkesinin devletleri)* ve özellikle bu devletlerin hazine ve maliye bakanlarının ortak istekleriyle yönetiliyordu ve alternatif stratejiler hakkında hararetli bir demokratik tartışma çoğu zaman istedikleri son şeydi.

Kuruluşunun üstünden yarım asır geçtiğinde, IMF'nin misyonunda başarısız olduğu açıktı. Yapması gereken şeyi (ekonomik bir çöküşle karşı karşıya kalan ülkelere, kendilerini yenileyip tam istihdama yaklaşmalarını sağlayacak fonları verme) yapmamıştı. Ekonomik işleyişlerle ilgili kavrayışımızın son elli yılda inanılmaz ölçüde artmış olmasına ve IMF'nin son çeyrek asırda harcadığı çabalara karşın, dünyanın dört bir yanında krizler daha sık ve (Büyük Bunalım istisnası dışında) daha ağır gerçekleşiyor. Bazı hesaplamalara göre, yüze yakın ülke krizle karşı karşıya kaldı.[3] Daha kötüsü, IMF'nin dayattığı politikaların birçoğunun, özellikle vakitsiz sermaye piyasası liberalleştirme politikasının, küresel istikrarsızlıkta payı oldu. Ayrıca bir ülke krize girdiğinde IMF fonları ve programları, istikrarı sağlayamadığı gibi, birçok durumda işleri özellikle yoksullar için daha da kötüleştirdi. IMF asıl görevi olan küresel istikrarı artırma görevini başaramadı; bunun dışında üstlendiği, ülkelerin komünizmden piyasa ekonomi-

* Bu ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Almanya, Kanada, İtalya, Fransa ve İngiltere'dir. Bugün G-7, bekleneceği üzere, Rusya'yla birlikte toplanıyor (G-8). Yedi ülke artık dünyanın en büyük yedi ekonomisi değil. G-7'deki üyelik, BM Güvenlik Konseyi'ndeki kalıcı üyelik gibi kısmen tarihsel bir hatanın sonucudur.

sine geçişine kılavuzluk etme gibi yeni görevlerde de daha başarılı olduğu söylenemez.

Bretton Woods anlaşması üçüncü bir uluslararası ekonomik örgüt topladı: Dünya Ticaret Örgütü. Bu örgütün görevi, uluslararası ticari ilişkileri yönetmekti; IMF'nin uluslararası mali ilişkileri yönetme görevine benzer bir iş. Ülkelerin, kendi ekonomilerini korumak için komşularının ekonomilerini kötüleştirme pahasına gümrük tarifelerini artırdığı komşunu fakirleştir (beggar-thy-neighbor) ticaret politikaları, bunalımın yayılması ve ağırlaşmasından büyük ölçüde sorumlu tutuluyordu. Hem bu olayların tekrarlamasını engellemek hem de mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını teşvik etmek için bir uluslararası örgüt gerekliydi. Her ne kadar GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) gümrük tarifelerini indirmekte inanılmaz bir başarı sağlamış olsa da kesin bir anlaşmaya varması zordu; savaşın üstünden yarım asır, Büyük Bunalım'ın üstünden üçte iki asır geçti ve WTO (Dünya Ticaret Örgütü) ancak 1995'te hayata geçti. Ama WTO diğer iki örgütten belirgin bir şekilde farklıydı. Bu örgüt, kuralları kendi koymuyordu; ticaret pazarlıklarının yapılacağı bir forum oluşturuyordu ve anlaşmalara uyulmasını sağlıyordu.

Uluslararası ekonomik kuruluşların yaratılmasının altında yatan fikir ve niyetler iyiydi ama yıllar içinde değişe değişe başka bir şeye dönüştüler. IMF'nin, piyasaların başarısızlıklarını ve devletlerin iş sahası yaratmadaki rolünü vurgulayan Keynesci çıkışı, 1980'lerde yerini; gelişmekte olan ülkeler için "doğru" politikalar üzerine, IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazinesi arasında varılan bir anlaşmanın, ekonomik kalkınma ve istikrara bambaşka bir bakış getiren yeni "Washington Uzlaşması"nın bir parçası olan serbest piyasa mantrasına* bıraktı.

Uzlaşmanın içerdiği fikirlerin birçoğu, devletlerin bütçelerin denetimini elden kaçırdığı, gevşek para politikalarının dizginlenemez enflasyonlara yol açtığı Latin Amerika'daki sorunlara karşılık olarak geliştirildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki yirmi otuz yıl içinde bölgedeki bazı ülkelerdeki muazzam büyüme sürdürülemedi, bunun sebebinin aşırı devlet müdahalesi olduğu iddia ediliyor. Daha sonra bu kitapta değineceğim,

* Mantra: Hinduizmde dua ya da meditasyon sırasında tekrarlanan kutsal söz. (ç.n.)

Latin Amerika ülkelerine özgü olduğu çok açık olan bazı problemlerle başa çıkmak için geliştirilmiş bu fikirlerin, sonradan dünyanın dört bir yanındaki ülkelere uygulanabilir olduğu varsayıldı. Ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini gösterir hiçbir kanıt olmamasına karşın sermaye piyasasını liberalleştirme politikası ülkelere dayatıldı. Bazı diğer durumlarda da gelişerek Washington Uzlaşması'nı oluşturan ve gelişmekte olan ülkelere sunulan ekonomi politikaları kalkınmanın ya da geçişin daha ilk aşamalarında olan ülkeler için uygun değildi.

Örnek vermek gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya da dahil olmak üzere gelişmiş sanayi ülkelerinin çoğu, sanayilerinin bir bölümünü, yabancı şirketlerle rekabet edebilecek kadar güçlenene dek akıllı ve seçici bir tavırla koruyarak ekonomilerini geliştirdiler. Sınırsız bir korumacılık çoğunlukla ülkelerin işine yaramazken, ticareti hızla liberalleştirme de aynı şekilde işe yaramadı. Gelişmekte olan bir ülkede bazı sanayi kolları diğer ülkelerdeki güçlü benzerleriyle rekabetten tehlikeli bir şekilde zarar görebilirdi; böyle bir durumda bu piyasaları ithal ürünlerle rekabete açmak için baskı yapmak, toplumsal ve ekonomik olarak korkunç sonuçlara yol açabilirdi. Ancak henüz ülkelerin sanayi ve tarım sektörleri yeni iş alanları yaratacak kadar güçlenmeden, mevcut iş alanları sistematik bir şekilde yok edildi; gelişmekte olan ülkelerdeki fakir çiftçiler, Avrupa ve Amerika'nın yüksek sübvansiyonlarla desteklenen ürünleriyle rekabet edemedi. Daha kötüsü, IMF'nin gelişmekte olan ülkelere sıkı para politikalarını korumaları konusunda ısrar etmesi, faiz oranlarının, en iyi şartlarda bile yeni iş alanı yaratmayı imkansız hale getirebilecek seviyelere ulaşmasına neden oldu. Ve ticaret, henüz işçiler için hiçbir güvenlik ağı sağlanmadan serbestleştirildiği için, işlerini kaybedenler yoksulluğa mahkum edildi. Bu yüzden liberalleşmenin ardından vaat edilen büyüme değil artan bir sefalet geldi. İşlerini kaybetmemiş olanlar da korkunç bir güvensizlik duygusuna kapıldılar.

Sermaye denetimi de bir diğer örnek: Avrupa ülkeleri yetmişlere kadar sermayenin serbest dolaşımını yasaklamışlardı. Bazıları, gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sistemleri zaten zar zor işlerken, piyasalarını açma riskine girmeleri için ısrar etmenin hiç de adil olmadığını söyleyebilir. Ama adil olup olmamayı bir kenara bırakın, bu kötü bir ekonomidir; çoğu zaman sermaye piyasasının liberalleştirilmesinden sonra yoğun bir şe-

kilde ülkeye giren ve çıkan sıcak para akımı, ardında bir hasar bırakır. Gelişmekte olan küçük ülkeler küçük tekneler gibidir. IMF'nin dayattığı gibi sermaye piyasasını hızlı bir şekilde liberalleştirme, bu tekneleri, daha gövdesindeki delikler onarılmadan, kaptana eğitim verilmeden, can yelekleri bordaya koyulmadan fırtınalı bir denize yollamaya benzer. En iyi şartlar altında bile, bordalarına büyük bir dalga çarptığında alabora olmaları çok yüksek bir olasılıktır.

Eğer önce sömürgeciliğin sonra da komünizmin sona ermesi, IMF ve Dünya Bankası'na kendi özgün yetkilerini alabildiğine artırma ve sınırlarını muazzam ölçüde genişletme şansı vermiş olmasaydı, yanlış ekonomik teoriler uygulamak bu kadar büyük bir sorun olmazdı. Bugün bu kuruluşlar, dünya ekonomisinin egemen aktörleri haline geldiler. Yalnızca onlardan yardım isteyen ülkeler değil, uluslararası sermaye piyasalarına daha iyi erişebilmek için bu kuruluşlardan "onay damgası" isteyen ülkeler de onların, serbest piyasa ideolojilerini ve teorilerini yansıtan ekonomik reçetelerine uymak zorundalar.

Sonuç, birçok insan için yoksulluk, birçok ülke için de toplumsal ve politik kaos oldu. IMF, bulaştığı bütün alanlarda (kalkınma, kriz yönetimi) ve komünizmden kapitalizme geçiş yapan ülkelerde hata yaptı. Yapısal uyum programları, Bolivya gibi programın katı kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalan ülkelerde bile sürekli bir büyüme sağlayamadı; aşırı boyutlardaki kemer sıkma politikası büyümeyi engelledi. Bir ekonomik programın başarılı olması için *sıralamaya* (reformların gerçekleştirileceği sıra) ve hıza son derece büyük bir önem verilmelidir. Örneğin, piyasalar, daha güçlü finans kuruluşları kurulmadan alelacele rekabete açılırsa, yeni iş alanları yaratılmadan mevcut iş alanları yok olur. Birçok ülkede, sıralama ve hız konusunda yapılan hatalar işsizliğin ve yoksulluğun artmasına yol açtı.[4] IMF politikaları, 1997 Asya krizinden sonra Endonezya ve Tayland'daki krizleri de ağırlaştırdı. Latin Amerika'daki serbest piyasa reformlarından bir iki tanesi başarılı oldu (sürekli Şili örneği veriliyor) ama kıtanın geri kalan kısmı çoğunlukla 1980'lerin başındaki sözde başarılı IMF kurtarma operasyonlarının ardından büyümesiz geçen kayıp on yılı telafi etmeye çalışıyorlar; ve birçoğu, enflasyon düşürülse de sürekli yüksek işsizlik oranlarıyla karşı karşıya (örneğin Arjantin'de 1995'ten beri iki haneli işsizlik oranı var). 2001 yılında Arjantin'de yaşanan çöküş, son birkaç yıldır ger-

çekleşen bir dizi başarısızlığın son örneklerinden biri. Yaklaşık yedi yıldır süren yüksek işsizlik oranlarına karşın halkın neden isyan etmediği, bu kadar uzun süre sessizce bu duruma katlandığı merak konusu. Sınırlı bir büyüme yaşayan ülkelerde bile zenginlerin (% 10'luk en üst tabaka) sağladığı faydalar artarken, yoksulluğun hala yüksek seviyelerde kaldığı, hatta bazı durumlarda en alt tabakanın gelirinin azaldığı görüldü.

IMF ve diğer ekonomik kuruluşların sorunlarının altında yatan mesele, yetke problemi: ne yapacaklarına kim karar verecek? Bu kuruluşlara yalnız zengin sanayi ülkeleri değil, bu ülkelerdeki ticari ve finansal çıkarlar da hükmediyor; doğal olarak bu kuruluşların politikaları da bunu yansıtıyor. Bu kuruluşların başkan tercihleri, kuruluşların sorunlarını sembolize ediyor ve çoğu zaman işleyiş bozukluklarında payı oluyor. Bugün IMF ve Dünya Bankası'nın faaliyetlerinin hemen hemen hepsi (verdikleri kredilerin kesinlikle hepsi) gelişmekte olan ülkelerdeyken, bu kuruluşlar sanayileşmiş ülkelerin temsilcileri tarafından yönetiliyorlar. (Bir gelenek ya da dile getirilmemiş bir anlaşma gereği IMF'nin başkanı daima Avrupalı, Dünya Bankası'nın başkanı da daima Amerikalı olur.) Kapalı kapılar ardında seçilirler ve başkanın gelişmekte olan ülkelerde herhangi bir tecrübe sahibi olması bir önkoşul olarak görülmez. Bu kuruluşlar, hizmet verdikleri ülkelerin temsilcisi değildir.

Ayrıca sorun, ülke adına kimin *konuştuğuna* da dayanıyor: IMF'de maliye bakanları ve merkez bankası yöneticileri, Dünya Ticaret Örgütü'nde ise ticaret bakanları. Bu bakanların hepsi, kendi ülkeleri *içindeki* belirli seçmenlere sıkı sıkıya bağlıdır. Ticaret bakanları, iş dünyasının (hem piyasaların kendi ürünlerine açılmasını isteyen ihracatçıların hem de yeni ithal ürünlerle rekabet edecek ürünlerin üreticilerinin) kaygılarını yansıtır. Bu seçmenler tabii ki mümkün olduğunca çok ticaret engelini ve Meclis'ten (ya da parlamentodan) kopardıkları her tür sübvansiyonu korumak isterler. Gerçek şu ki ticaret engellerinin tüketiciler için fiyatları artırıyor olması ve sübvansiyonların vergi mükelleflerine yük olması, üreticilerin kararından daha az önemseniyor; çevre ve iş gücü meseleleri ise daha da az önemseniyor; bunlar, yalnızca aşılması gereken engeller gibi görülüyor. Maliye bakanları ve merkez bankası başkanları, finans dünyasına sıkı sıkıya bağlıdırlar; finans kurumlarından gelirler ve kamu görevleri bittiğinde dönecekleri yer yine orasıdır. Bu kitapta anlatılan dönemin büyük bölü-

münde Hazine Bakanı olan Robert Rubin, en büyük yatırım bankası olan Goldman Sachs'tan geldi ve en büyük ticari banka olan Citibank'ı yöneten Citigroup firmasına döndü. Bu dönemde IMF'deki ikinci adam olan Stan Fischer ise IMF'den doğruca Citigroup'a geçti. Bu insanlar, dünyayı finans dünyasının penceresinden görürler. Bir kurumun kararları doğal olarak kararları alan kişilerin bakışını ve çıkarlarını yansıtır; ilerleyen bölümlerde tekrar tekrar göreceğimiz gibi, uluslararası ekonomik kuruluşların politikalarının çoğu zaman gelişmiş sanayi ülkelerinin ticari ve finansal çıkarlarıyla sıkı sıkıya bağlı olması hiç şaşırtıcı değildir.

Gelişmekte olan ülkelerin, IMF borçlarını ödemek için çalışan çiftçileri ya da IMF'nin ısrarlarıyla konan yüksek katma değer vergilerinin acısını çeken işadamları için IMF, bir çeşit "temsil edilmeden vergi ödeme" biçimidir. Endonezya, Fas ve Papua Yeni Gine'deki fakirlerin yakıt ve yiyecek sübvansiyonları kesilince; Tayland'dakiler, sağlık harcamalarında IMF'nin zorlamasıyla gerçekleşen kesintiler sonucunda AIDS'in arttığını görünce; birçok gelişmekte olan ülkede aileler, masrafları kısma programları nedeniyle çocuklarının eğitimini kendileri karşılamak zorunda kalıp kız çocuklarını okula göndermemek gibi acı bir karar verince, IMF'nin himayesindeki küreselleşmenin uluslararası sistemiyle ilgili olarak insanların gözü açılmaya başladı.

İnsanlar hiçbir alternatifleri kalmayınca, kaygılarını gösterebilecekleri, işlerin değişmesi için baskı uygulayabilecekleri hiçbir yolları olmayınca isyan ederler. Sokaklar tabii ki meselelerin tartışıldığı, politikaların oluşturulduğu ve uzlaşmaların şekillendiği yer değildir. Ama gösteriler, dünyanın dört bir yanındaki hükümet yetkililerinin ve ekonomistlerin, büyüme ve kalkınma için tek ve doğru yol olarak görülen Washington Uzlaşması politikalarına alternatif aramasına neden oldu. Yalnız sıradan vatandaşlar değil, politika üretenler de; yalnız gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar değil, gelişmiş ülkelerdekiler de uygulandığı şekliyle küreselleşmenin, savunucularının vaat ettiklerini ya da yapabileceklerini ve yapması gerekenleri başaramadığını net bir şekilde görmeye başladılar. Bazı durumlarda büyüme hiç sağlanamadı bile, sağlandığı durumlarda da herkese yarar getirmedi; Washington Uzlaşması'nın belirlediği politikaların net etkisi çoğunlukla, çok kişinin zarar görmesi pahasına az kişinin, yoksulların durumunun daha kötüleşmesi pahasına zenginlerin yararına oldu. Birçok du-

rumda, çevre, demokrasi, insan hakları ve sosyal adalet kaygılarının yerini ticari çıkarlar ve değerler aldı.

Küreselleşmenin kendisi iyi ya da kötü değildir. Muazzam iyilikler yapabilecek *güce* sahiptir. Küreselleşmeyi *kendi koşullarında*, kendi hızlarında benimseyen Doğu Asya ülkeleri için küreselleşme, 1997 krizinin yol açtığı gerilemeye karşın muazzam bir fayda sağladı. Ama dünyanın büyük bölümünde bununla karşılaştırılabilecek bir fayda getirmedi. Küreselleşme birçokları için tam anlamıyla bir felaket gibi görünüyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin on dokuzuncu yüzyılda yaşadığı tecrübe, bugünün küreselleşmesiyle büyük bir paralellik gösteriyor; aradaki zıtlık ise geçmişte sağlanan başarıyla bugünün başarısızlığını gözümüzün önünde canlandırmamıza yardımcı oluyor. O dönemde, nakliye ve iletişim maliyetleri düşmüş, önceden yerel olan piyasalar genişlemiş, yeni ulusal ekonomiler geliştirilmiş ve bu yeni ulusal ekonomiler, ülkenin her yanında iş yapan yeni ulusal şirketleri beraberinde getirmişti. Mahkemeler, federal hükümetin eyaletler arası ticareti düzenlemesine izin veren anayasa maddesini geniş bir şekilde yorumlayınca, ABD devleti büyük bir ekonomik serbestlik kazandı. Federal hükümet mali sistemi düzenlemeye, asgari ücretleri ve çalışma şartlarını belirlemeye ve son olarak bir piyasa sisteminin yol açacağı problemlerle uğraşmak için işsizlik ve refah sistemleri oluşturmaya başladı. Ayrıca federal hükümet, bazı sanayilerin gelişmesine yardımcı oldu (örneğin ilk telgraf hattı, 1842'de Baltimore ve Washington arasına federal hükümet tarafından döşendi), araştırma yapsın diye üniversiteler kurulmasına yardımcı olmanın yanı sıra çiftçileri yeni teknolojiler konusunda eğitmek için ek kurslar düzenlenmesini sağlayarak tarım gibi bazı sektörleri teşvik etti. Federal hükümet, yalnızca Amerikan ekonomisinin büyümesinde değil birçok konuda merkezi bir rol oynadı. Gelirin aktif olarak yeniden bölüşümü türünden politikalarla uğraşmasa da en azından elde edilecek faydaların yaygın olarak paylaşıldığı programlar (yalnızca ek kurslar ve artan tarım verimliliği değil, tüm Amerikalılar için asgari bir fırsat yaratan arazi bağışları da) yürüttü.

Bugün nakliye ve iletişim maliyetlerindeki düşüş sürerken ve mallar, hizmetler ve sermaye dolaşımı önündeki insan eliyle konmuş engeller azaltılırken (emeğin serbest dolaşımı önünde ciddi engeller kalsa da), ulusal ekonomilerin oluşturulduğu dönemi andıran bir "küreselleşme" süreci

yaşıyoruz. Maalesef ulusal devletlerin ulusallaşma sürecini yönlendirdiği gibi küreselleşme sürecini yönlendirebilecek, her ülkenin halkına karşı sorumlu bir dünya devletimiz yok. Bunun yerine, *küresel devletsiz küresel yönetim* diye adlandırılabilecek bir sistemimiz var; birkaç kuruluş (Dünya Bankası, IMF, WTO) ve birkaç aktörün (belirli mali ve ticari çıkarlara sıkı sıkıya bağlı olan maliye, ticaret ve dış ticaret bakanlıkları) sahneye hakim olduğu ve bunların kararlarından etkilenen çok sayıda insanın neredeyse hiçbir söz hakkının olmadığı bir sistem. Artık uluslararası ekonomik sistemi yöneten kuralları değiştirmenin; uluslararası düzeyde kararların nasıl (ve kimlerin çıkarına) verildiği konusunda bir kez daha düşünmenin ve ideolojiye daha az ağırlık verip daha çok neyin işe yaradığına bakmanın zamanı geldi. Doğu Asya'da gördüğümüz başarılı kalkınmanın başka yerlerde de sağlanması çok önemli. Küresel istikrarsızlığın sürmesinin muazzam bir maliyeti var. Küreselleşme baştan şekillendirilebilir. Bu yapıldığında ve gerektiği gibi adil bir şekilde, kendilerini etkileyen politikalarla ilgili bütün ülkelere söz hakkı verilerek yürütüldüğünde, hem sürekli ve daha kalıcı bir büyümenin sağlandığı, hem de bu büyümenin meyvelerinin daha eşit bir şekilde bölüşüldüğü bir küresel ekonomi yaratılması sağlanabilir.

BÖLÜM 2

YERİNE GETİRİLMEYEN VAATLER

Dünya Bankası'nda başekonomist ve başkan yardımcısı olarak ilk günümde, 13 Şubat 1997'de, Dünya Bankası'nın, Washington DC'de 19. caddedeki dev, modern, ışıltılı binasına girdiğim zaman ilk gözüme çarpan, kuruluşun düsturu oldu: *Hayalimiz yoksulluğun olmadığı bir dünyadır.* On üç katlı avlunun ortasında yaşlı ve kör bir adama kılavuzluk eden genç bir çocuk heykeli vardır; bu heykel, nehir körlüğünün (*onchocerciasis*) kökünün kurutulmasının anısına dikilmiştir. Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü ve diğerleri ortak bir çalışmaya girinceye kadar, Afrika'da her yıl binlerce insan bu dizginlenemez hastalık yüzünden kör kalıyordu. Caddenin karşısında, kamu refahına adanmış başka bir görkemli anıt yükselir: Uluslararası Para Fonu'nun merkez binası. İçerde, zengin bir bitki örtüsü ile süslenmiş mermer avlu, dünyanın dört bir yanından buraya gelen maliye bakanlarına, IMF'nin refah ve gücün merkezi olduğunu hatırlatmaya yarar.

Halkın kafasında çoğunlukla karıştırılan bu iki kurum, kültürleri, tarzları ve görevleri açısından belirgin karşıtlıklar gösterir: biri yoksulluğu yok etmeye adanmıştır, diğeri ise küresel istikrarı korumaya. Her ikisinde de üç haftalık görevlerle gelişmekte olan ülkelere giden ekonomist ekipleri olsa da Dünya Bankası, ekibinin önemli bir bölümünün yardım etmeye çalıştıkları ülkede sürekli olarak yaşamasını sağlamak için çok uğraşır; IMF ise genellikle yetkileri sınırlı tek bir "yerleşik temsilci" bulundurur. IMF prog-

ramları, genellikle Washington'dan dikte edilir; ve ekip üyelerinin, maliye bakanlıklarında ve merkez bankalarında sayılara gömülüp başkentlerdeki beş yıldızlı otellerde keyif çattıkları kısa görev süreleri içinde şekillenir. Aradaki bu farkta sembolik olmanın ötesinde bir şey var: Bir insan, kırlarına gitmeden bir ülkeyi tanıyamaz, sevemez. İnsan, işsizliği yalnızca bir istatistik, ekonomik bir toplam, enflasyon mücadelesinde ya da Batılı bankaların paralarını geri almalarını garanti etme mücadelesinde verilen kayıplar olarak görmemelidir. İşsizler aileleri olan insanlardır; yaşamları, yabancıların önerdiği ya da IMF'nin durumunda olduğu gibi dayattığı ekonomik politikalardan etkilenen, bazen mahvolan insanlar. Yüksek teknoloji ürünü modern savaşlar, fiziksel teması ortadan kaldıracak şekilde tasarlanmıştır: bombaları 15 bin metreden atmak, bombayı atanın, ne yaptığını "hissetmemesini" sağlar. Modern ekonomi yönetimi de aynı şekildedir: İnsan, hayatını mahvettiği insanları tanısa, lüks otelinde oturup katı bir şekilde dayattığı politikalar üzerine bir kez daha düşünür.

İstatistikler, başkentlerin dışına çıkanların, Afrika'nın, Nepal'in, Mindanao'nun ya da Etiyopya'nın köylerinde gördüklerini doğruluyor; zenginle fakir arasındaki uçurum gittikçe büyüyor ve mutlak yoksulluk içinde yaşayanların (günde bir dolardan az parayla geçinenler) sayısı bile artıyor. Nehir körlüğünün kökünün kazındığı yerlerde bile yoksulluk sürüyor; bu, gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere verdiği sözlere ve iyi niyete rağmen gerçekleşiyor, şunu da belirtmek gerekir ki gelişmekte olan bu ülkelerin birçoğu bir zamanlar bu gelişmiş ülkelerin sömürgesiydi.

Kafa yapıları bir gecede değişmezdi. Bu, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerliydi. Gelişmekte olan ülkelere özgürlüklerini vermek (genellikle küçük bir otonomi hazırlık döneminin ardından), çoğu zaman, eskiden sömürgesi oldukları gelişmiş ülkenin onlara olan bakışını değiştirmedi; neyin doğru olduğunu kendilerinin bildiğini düşünmeye devam ettiler. Sömürge mantığı ("beyaz adamın boynunun borcu") ve gelişmekte olan ülkeler için neyin iyi olduğunu onların bildiği inancı sürdü. Küresel ekonomik sahneye hükmeder duruma gelen Amerika'nın pek sömürgeci bir mirası olmasa da sicili, "Manifest Destiny"* yayılmacılığın-

* Manifest Destiny: Pasifik kıyısı ve ötesine doğru yayılmanın ABD'nin kaderi ve görevi olduğu doktrini (ç.n.)

dan çok, komünizme karşı dört koldan mücadelede demokrasi kurallarının çiğnendiği ya da göz ardı edildiği soğuk savaşla lekelenmişti.

Dünya Bankası'nda çalışmaya başlamadan bir gece önce, Başkan'ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin başkanı olarak son basın konferansımı yaptım. Ülke ekonomisi bu kadar iyi denetim altındayken, bir ekonomist için en zorlu görevlerin, gittikçe büyüyen dünya yoksulluğu probleminde yattığına inanıyordum. Dünyanın dört bir yanında, günde 1 dolardan az parayla geçinen 1.2 milyar insan için ya da günde 2 dolardan az parayla geçinen 2.8 milyar insan için, yani dünya nüfusunun yüzde 45'i için ne yapabilirdik? Yoksulluğun olmadığı bir dünya hayalinin gerçekleşmesi için ne yapabilirdim? Yoksulluğun daha az olduğu bir dünya şeklindeki daha ılımlı bir hayali gerçekleştirme işine nasıl girişebilirdim? Görevimi üç katmanlı olarak görüyordum: büyümeyi artırma ve yoksulluğu azaltmada en etkili stratejilerin neler olabileceğini düşünmek; bu stratejileri uygulamak için gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetlerle çalışmak; gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkeler konusundaki ilgi ve duyarlılığı artırmak için elimden gelen her şeyi yapmak, bu onları kendi piyasalarını açmaya zorlamak da olabilirdi, daha etkili bir yardım sağlamak da. Bu görevlerin zor olduğunu biliyordum ama gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu başlıca engellerden birinin, insan eliyle yapılmış, tamamen gereksiz bir engel olduğu ve caddenin karşısındaki kardeş kuruluş IMF'nin başının altından çıktığı aklıma bile gelmemişti. Uluslararası mali kuruluşlarda ve bu kuruluşları destekleyen devletlerde çalışan herkesin kendini, yoksulluğu ortadan kaldırmaya adadığını ummakla kalmıyordum ayrıca birçok alanda başarısız olan, özellikle yoksulları tüketen stratejilerle ilgili açık bir forum olacağını sanıyordum. Bu konuda hayal kırıklığına uğrayacaktım.

Etiyopya ve İktidar Politikalarıyla Yoksulluk Arasındaki Çatışma

Washington'da geçen dört yılın ardından bürokrasinin ve politikacıların tuhaf dünyasına alışmıştım. Ama Mart 1997'de henüz Dünya Bankası'nda işe başlayalı ancak bir ay olmuşken, dünyanın en fakir ülkelerinden

birine, Etiyopya'ya gidene kadar IMF politikaları ve aritmetiğinin şaşırtıcı dünyasına tamamen girmemiştim. Etiyopya'nın kişi başına düşen geliri yılda 110 dolardı ve ülkedeki kuraklık ve kıtlık 2 milyon insanı öldürmüştü. Haile Mariam Mengistu'nun kanlı Marksist rejimine karşı on yedi yıl sürmüş bir gerilla savaşı yönetmiş olan Başbakan Meles Zenawi'yle tanışmaya gittim. Meles'in güçleri 1991'de savaşı kazanmıştı; ve devlet, çok zor bir iş olan ülkeyi baştan kurma işine girişmişti. Tıp eğitimi almış olan Meles, ekonomi öğrenimi de görmüştü çünkü ülkesini yüzyıllar süren yoksulluktan çıkarmanın bir ekonomik dönüşüm gerektirdiğini biliyordu; ortaya koyduğu ekonomi bilgisi ve yaratıcılık, üniversitedeki sınıflarımda ders verecek kadar ileride olduğunu gösterdi. Ekonominin ilkelerini çok iyi anlamıştı; ve ülkesindeki şartları, sonraki üç yıl boyunca uğraşmak zorunda kaldığım uluslararası ekonomi bürokratlarından çok daha iyi biliyordu.

Meles, bu entelektüel özelliğini, kişisel güvenilirlikle birleştirdi; kimse onun dürüstlüğünden şüphe etmiyordu ve hükümetiyle ilgili sadece birkaç kez yolsuzluk suçlaması olmuştu. Politik rakipleri çoğunlukla, uzun zamandır sermaye çevresinde hakim olan gruplardan geliyorlardı ve onun başa geçişiyle politik güçlerini kaybetmişlerdi. Bu rakipler ona demokratik ilkelere bağlılığıyla ilgili sorular soruyorlardı. Oysa o, eski moda bir otokrat değildi. O da hükümeti de genellikle kendilerini ademi merkeziyetçi bir sürece adamışlardı: devleti halka yaklaştırma ve merkezin uç bölgelerle bağının kesilmemesini sağlama. Yeni anayasa her bölgeye, resmen ayrılmak için demokratik olarak oy kullanma hakkı bile veriyordu; böylece başkentteki politik elitler, her kim olurlarsa olsunlar, ülkenin herhangi bir bölgesindeki sıradan vatandaşların sorunlarını önemsememeyi göze alamayacak ya da ülkenin herhangi bir bölümü, kendi görüşlerini diğer bölgelere empoze edemeyecekti. Eritre 1993'te bağımsızlığını ilan ettiğinde, devlet gerçekten verdiği söze bağlı kaldı. Sonradan, devletin, 2000 yılının ilkbaharında Adis Ababa'daki üniversiteyi işgali ve bazı öğrenci ve öğretim üyelerini tutuklaması gibi olaylar, diğer yerlerde olduğu gibi Etiyopya'nın da demokratik haklar konusunda güvenilmez olduğunu gösterdi.

1997'de Etiyopya'ya gittiğimde, Meles IMF ile hararetli bir tartışma içindeydi; ve Fon, kredi programını askıya almıştı. Etiyopya'nın, IMF'nin

üstüne odaklanması gereken makro ekonomik "sonuçları" daha iyi olamazdı. Enflasyon yoktu, hatta fiyatlar düşüyordu. Meles, Mengistu'yu iktidardan indirip yerine geçtiğinden beri, üretim sürekli artıyordu.[1] Meles gösterdi ki doğru politikalar doğru yerde uygulandığında, fakir bir Afrika ülkesi bile sürekli bir ekonomik büyüme yaşayabilir. Savaş ve ülkeyi baştan kurma yıllarından sonra, uluslararası yardım tekrar ülkeye dönmeye başladı. Ama Meles, IMF ile bazı sorunlar yaşıyordu. Tehlikede olan yalnızca Gelişmiş Yapısal Uyum Programı (ESAF) (çok fakir ülkelere yardım etmek için çok düşük faizle borç verme programı) yoluyla sağlanan 127 milyon dolarlık IMF kredisi değil, aynı zamanda Dünya Bankası'nın vereceği krediydi.

IMF'nin uluslararası yardımda ayrı bir rolü vardır. Kredi alacak herkesin makro ekonomik durumunu incelemesi ve ülkenin kendi gelirleriyle yaşayabildiğinden emin olması gerekir. Eğer ülke bu şartları gerçekleştiremiyorsa, kaçınılmaz bir sorun onları bekliyordur. Kısa vadede bir ülke, kendi gelirlerinin sınırları ötesinde borç alarak yaşayabilir ama sonunda borcu geri ödeme zamanı gelir ve kriz başlar. IMF özellikle enflasyonla ilgilenir. Devletleri, vergiler ve dış yardımla aldıklarından daha fazla harcama yapan ülkeler, özellikle açıkları para basarak kapatıyorsa, çoğu zaman enflasyonla karşı karşıya kalırlar. Tabii doğru makro ekonomik politikanın enflasyon dışında boyutları da vardır. *Makro* kelimesi genel büyüme, işsizlik, enflasyon seviyeleri gibi *toplu* hareketleri ifade eder. Bir ülkede düşük enflasyon olabilir ama hiç büyüme olmayabilir ve yüksek işsizlik seviyeleri olabilir. Birçok ekonomist, böyle bir ülkeyi, feci bir makro ekonomik yapı içinde, diye değerlendirir. Birçok ekonomiste göre, enflasyon bir sonuç değil, sonuca giden bir araçtır: *aşırı* yüksek enflasyon, çoğunlukla düşük büyümeye sebep olduğu ve düşük büyüme de yüksek işsizliğe yol açtığı için enflasyona kötü gözle bakılır. Ama IMF çoğu zaman sonuçlarla araçları birbirine karıştırır ve aslında neyin önemli olduğunu unutur. Arjantin gibi bir ülke, yıllardır iki haneli işsizlik yaşıyor olsa da bütçesi dengeli ve enflasyonu kontrol altında göründüğü sürece IMF'den "A" alabilir!

Eğer bir ülke belirli minimum standartları sağlayamıyorsa, IMF, yardımını askıya alır ve tabii diğer donörler de IMF'yi izler. Dünya Bankası ve IMF doğal olarak bir ülkeye, makro ekonomik yapısı iyi durumda olma-

dığı sürece borç vermez. Eğer bir ülkede yüksek bütçe açığı ve astronomik enflasyon varsa, alınacak paranın iyi harcanmaması riski vardır. Genel ekonomiyi idare edemeyen devletler, çoğunlukla kendilerinden beklenebileceği gibi dış yardımı idare etmeyi de beceremezler. Ama Etiyopya'da olduğu gibi, makro ekonomik göstergeler (enflasyon ve büyüme) sağlamsa, temeldeki makro ekonomik yapı da kesinlikle iyi durumdadır. Etiyopya'nın makro ekonomik yapısının sağlam olmasının yanı sıra, devletin uzmanlığı ve kendini fakirlere adamış olması ile ilgili Dünya Bankası'nın elinde doğrudan kanıtlar vardı. Etiyopya, fakirler üstüne, özellikle de kırsal kesimde yaşayan nüfusun yüzde 85'i üstüne yoğunlaşan, kırsal bir kalkınma stratejisi oluşturmuştu. Askeri harcamaları olağanüstü ölçüde kısmıştı (iktidara askeri yollarla gelen bir hükümet için çok çarpıcı); çünkü silahlara harcanan paranın, yoksullukla mücadelede kullanılamayan paralar olduğunu biliyordu. Bu kesinlikle, uluslararası topluluğun yardım etmek isteyeceği türden bir devlettir. Ama IMF, Etiyopya'nın iyi makro ekonomik performansına karşın, programını askıya aldı; ülkenin bütçe pozisyonundan endişelendiğini söyledi.

Etiyopya devletinin iki gelir kaynağı vardı: vergiler ve dış yardım. Bir devletin gelir kaynakları harcamalarına eşit olduğu sürece bütçesi dengede olur. Etiyopya, birçok gelişmekte olan ülke gibi gelirlerinin büyük bölümünü dış yardımla sağlıyor. IMF, bu yardım tükenirse, Etiyopya'nın bir sorun yaşayacağından endişelendi. Bu yüzden de Etiyopya'nın bütçe pozisyonunun ancak harcamaları toplanan vergilerle sınırlı olursa sağlam olarak nitelendirilebileceğini iddia etti.

IMF'nin mantığının altında yatan sorun şu ki bu mantığa göre hiçbir fakir ülke aldığı yardımı alış sebebine harcayamaz. Örneğin, İsveç, Etiyopya'ya okul yaptırsın diye para verirse, bu mantığa göre Etiyopya parayla okul yaptırmak yerine parayı rezervlerine koymalıdır. (Her ülkenin kara gün için ayırdığı rezervleri vardır ya da olmalıdır. Geleneksel rezerv altındır ama günümüzde bunun yerini sağlam döviz ve onun faiz getiren türevleri almıştır. Rezerv tutmak için en yaygın yol, ABD Hazine Bonolarıdır.) Oysa uluslararası donörler bu amaçla yardım etmezler. Etiyopya'da bağımsız çalışan ve IMF'ye borçlu olmayan donörler, yeni okullar ve sağlık kliniklerinin inşa edildiğini görmek isterler; Etiyopya'nın da istediği budur. Meles meseleyi daha çarpıcı bir şekilde ortaya koydu ve bana şöyle

dedi: Ben on yedi yıl boyunca, donörleri para vermeleri için ikna ettikten sonra, uluslararası bir bürokrat çıkıp da bana okul ve klinik inşa edemeyeceğimi söylesin diye savaşmadım.

IMF'nin bakışı, projelerin sürekliliğiyle ilgili uzun zamandır var olan bir kaygıya dayanıyor değildi. Ülkeler bazen okul ya da klinik yaptırmak için aldıkları yardımı kullanıyorlardı. Yardım parası bitince de bu olanakları sağlamak için para olmuyordu. Donörler bu sorunu gördüler; bunun üzerine Etiyopya'da ve başka yerlerde kendi yardım programlarını oluşturdular. Ama IMF'nin Etiyopya'da iddia ettiği şey, bu kaygının ötesindeydi. Fon, uluslararası yardımın güvenilebilecek kadar istikrarlı olmadığını söylüyordu. IMF'nin tavrı bana hiçbir şey ifade etmiyordu ve bunun tek sebebi de yarattığı saçma sonuçlar değildi. Yardımın çoğunlukla vergi gelirlerinden daha istikrarlı olduğunu biliyordum; vergi gelirleri ekonomik şartlara göre belirgin bir şekilde değişebilirdi. Washington'a döndüğümde, ekibimden istatistikleri kontrol etmelerini istedim; uluslararası yardımın vergi gelirlerinden daha istikrarlı olduğunu onayladılar. Etiyopya ve diğer gelişmekte olan ülkeler, IMF'nin istikrarlı gelir kaynakları konusundaki mantığını uygulayacak olurlarsa, bütçelerine dış yardımı dahil edip vergi gelirlerini dahil etmemelidir. Eğer ne dış yardım ne de vergiler bütçenin gelir tarafına dahil edilmeyecekse, *bütün* ülkeler kötü durumda demektir.

Ama IMF'nin mantığı başka kusurlar da içeriyor. Gelirlerin istikrarsızlığı durumunda yapılacak bir sürü hareket var: ek gelirleri bir kenara koyup harcamaları esnek tutmak gibi. Eğer herhangi bir kaynaktan gelen gelirler azalırsa ve kullanılacak rezerv yoksa, o zaman devletin, harcamaları kısmaya hazırlıklı olması gerekir. Zaten Etiyopya gibi fakir bir ülkenin aldıklarının çok büyük bir bölümünü oluşturan türden yardımların kendi içinde bir esnekliği vardır. Eğer ülke ek bir okul yapmak için para almazsa, okulu yapmaz. Etiyopya'nın devlet yetkilileri sorunun ne olduğunu anlamışlar ve eğer vergi gelirleri ya da dış yardım düşecek olursa neler olabileceğini anladıkları için de bu tür olasılıklarla başa çıkabilecek politikalar tasarlamışlar. Anlayamadıkları (benim de anlayamadığım), IMF'nin, onların bakışının altındaki mantığı neden kavrayamadığı. Söz konusu olan çok önemli bir yardımdı: dünyanın en fakir insanlarından bazıları için yapılacak okullar ve sağlık klinikleri.

Dış yardımın nasıl değerlendirileceği konusundaki anlaşmazlığın dışında, borcun erken geri ödenmesi konusundaki başka bir IMF-Etiyopya anlaşmazlığına karıştım. Etiyopya bir Amerikan bankasından aldığı borcu, rezervlerinin bir kısmını kullanarak erken geri ödemişti. Bu *ekonomik* olarak mükemmel bir işlem. Teminatın (bir uçak) niteliğine rağmen, Etiyopya, rezervlerinden aldığı faizden çok daha fazlasını borç faizi olarak ödüyordu. Ben de olsam ödemelerini tavsiye ederdim; çünkü daha sonra paraya ihtiyaçları olsa bile devlet, uçağı teminat olarak gösterip muhtemelen kolayca fon sağlayabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri ve IMF erken ödemeye karşı çıktılar. İtiraz ettikleri, stratejinin mantığı değil, Etiyopya'nın, bu işi IMF'nin onayını almadan yapmış olmasıydı. Egemen bir ülke yapacağı her hareket için neden IMF'den izin alsın ki? Eğer Etiyopya'nın hareketi, IMF'ye olan borcunu geri ödemesini tehlikeye düşürseydi bu anlaşılabilirdi. Ama tam tersine bu mantıklı bir mali karar olduğu için, ülkenin vadesi gelen ödemeleri yapabilme gücünü artırmıştı.

Washington'da 19. caddede bulunan IMF merkez binasındaki düstur yıllardır, sorumluluk ve sonuçlara göre karar vermek olmuştu. Etiyopya'nın büyük ölçüde kendi belirlediği politikaların sonuçları, bu ülkenin kendi kaderini tayin etmeye kadir olduğu konusunda ikna ediciydi. Ama IMF, kendisinden para alan ülkelerin, konuyla ilgili olabilecek her şeyi kendisine rapor etmekle sorumlu olduklarını düşünüyordu; bir ülkenin bunu yapmaması, hareketin mantıklı olup olmaması önemsenmeden, programın askıya alınması için gerekçe kabul ediliyordu.

IMF-Etiyopya ilişkisinde başka sorunlu noktalar da vardı; bunlar, Etiyopya'nın finans piyasasını liberalleştirme konusuyla ilgiliydi. İyi sermaye piyasaları kapitalizmin alameti farikasıdır ama gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliğin en büyük olduğu yer de bu ülkelerin sermaye piyasalarıdır. Etiyopya'nın tüm bankacılık sistemi, (örneğin varlıklarını kıstas alırsak) Washington eyaletindeki Maryland'in 55.277 nüfuslu Bethesda varoşundaki bankacılık sisteminden küçüktür. IMF, Etiyopya'nın finans piyasalarını Batıyla rekabete açmasını istemekle kalmıyor; en büyük bankasını da parçalara bölmesini istiyordu. Citibank'le Travelers, Manufacturers Hanover'la Chemical gibi ABD'nin dev finans kuruluşlarının, etkin bir şekilde rekabet edebilmek için birleşmek zorunda olduklarını söyledikleri bir dünyada, North East Bethesda National Bank büyük-

lüğünde bir bankanın Citibank gibi küresel bir devle rekabet etme konusunda gerçekten hiçbir şansı yoktur. Küresel finans kuruluşları bir ülkeye girdiklerinde, yurtiçi rekabeti ezebilirler. Bu bankalar, Etiyopya gibi bir ülkede mudileri mahalli bankalardan kendilerine çekerken, iş, çokuluslu büyük firmalara borç vermeye gelince, küçük iş yerlerine ve çiftçilere kredi verirken olduğundan çok daha yardımsever ve cömert olabilirler.

IMF, bankacılık sistemini yabancıların rekabetine açmaktan fazlasını istiyordu. Etiyopya devletinin Hazine Bonoları için bir açık artırma düzenleyip mali sistemi "güçlendirmek" istiyordu; bu, birçok ülkede arzu edilebilecek bir reformken, ülkenin kalkınma seviyesi düşünüldüğünde tamamen mantıksızdı. IMF, ayrıca, Etiyopya'nın finansal sistemini "liberalleştirmek" yani faiz oranlarının piyasa güçleri tarafından serbestçe belirlenmesine izin vermek de istiyordu; bu, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa'nın, 1970 sonrasına kadar, piyasaları ve gerekli yasal düzenlemeleri iyice gelişene kadar yapmadığı bir şeydi. IMF sonuçlarla araçları birbirine karıştırıyordu. İyi bir bankacılık sisteminin ana hedeflerinden biri geri ödeyecek olanlar için iyi koşullarda kredi bulmaktı. Etiyopya gibi kırsal bir ülkede çiftçilerin, tohum ve gübre alabilmek için mantıklı koşullarda kredi alabilmesi çok önemlidir. Bu tür kredi sağlamak kolay iş değildir: Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, kalkınmanın kritik aşamalarında tarım daha önemliyken, devlet gereken krediyi sağlamada önemli bir rol oynardı. Etiyopya bankacılık sistemi en azından oldukça verimli görünüyordu; borç alma ve verme faizleri arasındaki fark, IMF'nin tavsiyelerini takip eden gelişmekte olan ülkelerdeki farka göre çok düşüktü. Ama IMF yine de memnun değildi çünkü faiz oranlarının, bu piyasalar rekabetçi olsun ya da olmasın, uluslararası piyasa güçleri tarafından belirlenmesi gerektiğine inanıyordu. IMF'ye göre, liberalleştirilmiş bir mali sistem kendi içinde bir sonuçtur. Piyasalara körü körüne bağlılığı, liberalleştirilmiş bir mali sistemin, alınan kredilere ödenen faiz oranlarını düşüreceğinden ve bu yüzden de daha çok fon kullanılabileceğinden emin olmasına neden olur. IMF bu dogmatik bakışın doğruluğundan öylesine emindir ki gerçek tecrübelere bakmakla pek ilgilenmez.

Etiyopya IMF'nin, bankacılık sistemini "açması" talebini iyi bir nedenle geri çevirdi. Doğu Afrikalı komşularından biri IMF'nin taleplerine boyun eğince, neler olduğunu görmüştü. IMF, bankalararası rekabetin faiz

oranlarını düşüreceğine inandığı için finans piyasalarını liberalleştirme konusunda ısrar etmişti. Sonuç felaket oldu: bankacılık kanunlarının ve banka teftişinin yeterince gelişmiş olmadığı bir dönemde, mahalli ve yerli ticari bankalar çok hızlı büyüdü ve tahmin edilebilecek son gerçekleşti, sırf 1993 ve 1994'te Kenya'da on dört banka iflas etti. Sonunda faiz oranları düşmedi, yükseldi. Etiyopya devleti, anlaşılabileceği gibi tedbirli davrandı. Kendini, kırsal kesimdeki vatandaşlarının yaşam standartlarını geliştirmeye adamış olan devlet, liberalleşmenin ülke ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etkisi olabileceğinden korktu. Önceden kredi bulabilen çiftçiler, şimdi tohum ya da gübre alamaz duruma gelmişlerdi çünkü ucuz kredi bulamıyorlardı ya da zar zor ödeyebilecekleri çok yüksek faizler vermeye zorlanıyorlardı. Bu ülke, kitlesel açlıkla sonuçlanan kuraklıklarla yıkılmış bir ülkeydi. Liderleri işleri daha da kötüleştirmek istemiyorlardı. Etiyopyalılar, IMF'nin tavsiyelerinin, çiftçilerin gelirinin düşmesine neden olacağından ve zaten kötü olan bir durumu iyice içinden çıkılmaz bir hale getireceğinden korkuyorlardı.

IMF, Etiyopya'nın, taleplerini yerine getirme konusundaki gönülsüzlüğünü görünce devletin reform konusunda ciddi olmadığını öne sürdü ve daha önce de belirttiğim gibi programı askıya aldı. Neyse ki Dünya Bankası'ndaki diğer ekonomistlerle birlikte, Banka yönetimini, Etiyopya'ya daha fazla borç vermenin mantıklı olduğuna ikna edebildik. Etiyopya'nın yardıma çok ihtiyacı vardı, birinci sınıf bir ekonomik yapıya sahipti; ve devleti, ülkedeki yoksulların durumunu iyileştirmeye kendini adamıştı. Dünya Bankası kredisini üç katına çıkardı, IMF'nin yumuşaması ise aylar sürdü. Durumu düzeltebilmek için, meslektaşlarımın çok değerli yardımları ve destekleriyle, azimli bir "entelektüel lobicilik" kampanyası başlattım. Hem IMF'deki hem de Dünya Bankası'ndaki insanları, çok azgelişmiş ülkelerdeki finans sektörü liberalleştirmesi meselesine ve Etiyopya gibi dış yardıma bağımlı fakir ülkelerde gereksiz yere kemer sıkma politikaları dayatmanın sonuçlarına bir kez daha bakmaya teşvik etmek için, Washington'da, meslektaşlarımla birlikte konferanslar düzenledik. Fonun üst düzey yöneticilerine hem doğrudan hem de Dünya Bankası'nda çalışan meslektaşlarım yoluyla ulaşmak için uğraştım; Etiyopya'da çalışan diğer Dünya Bankası görevlileri de IMF'de benzer görevde çalışanları ikna etmek için aynı şekilde çaba gösterdiler. Clinton yönetimindeki bağlantıla-

rım yoluyla her türlü nüfuzu kullandım, Amerika'nın IMF'deki temsilcisiyle konuşmak da buna dahil. Kısacası, IMF'nin programını tekrar eski durumuna getirmek için elimden gelen her şeyi yaptım.

Yardım tekrar başladı; gösterdiğim çabanın Etiyopya'ya yardımı dokunduğunu düşünmek beni mutlu ediyor. Ancak bu arada, uluslararası bürokraside, içeriden bile olsa bir değişikliği sağlamak için inanılmaz bir zaman ve emek harcamak gerektiğini öğrenmiş oldum. Bu örgütler, şeffaf değil aksine ışık geçirmezdir; içeriden dış dünyaya sızan bilgi çok azdır, dışarıdan örgütün içine sızan bilgi belki daha da azdır. Ayrıca ışık geçirmezlik, bilginin örgütün tabanından tepesine doğru süzülmesinin de zor olduğu anlamına gelir

Etiyopya'ya borç verme üzerine verilen bu kavga bana IMF'nin nasıl işlediği konusunda çok şey öğretti. Finans piyasalarının liberalleştirilmesi ve Etiyopya'nın makro ekonomik durumu konusunda IMF'nin yanıldığını gösteren net kanıtlar vardı. Ama IMF kendi dediğini yapmak zorundaydı. İstediği kadar bilgili ve önyargısız olsun kimseyi dinlemiyordu. Meselenin özü, işleyişten sonra geliyordu. Krediyi geri ödemenin Etiyopya için mantıklı olması IMF'ye danışmamış olmasından daha önemsizdi. Finans piyasasını liberalleştirme (Etiyopya'nın kalkınma seviyesindeki bir ülkede bu ne kadar başarılı yapılabilir), bir özlük meselesiydi ve uzmanlara fikir sorulabilirdi. Gerçek şu ki tartışmalı bir konuda dışarıdan uzmanları gönüllü yardıma çağırmamak, IMF'nin tarzına uygun bir hareketti. IMF kendisini "mantıklı" tavsiyenin tek kaynağı olarak görüyordu. Borcun geri ödenmesi gibi konularda bile (Etiyopya'nın borcunu ödeme kapasitesi azalmayıp arttığı sürece IMF'nin tavır almasına hiç gerek olmayan bir konu olsa da) bu hareketin mantıklı olup olmadığını görmek için dışarıdan birilerine danışabilirdi. Ama bunu yapmak, IMF için hakaret gibi bir şey olurdu. Kararlarının çoğu kapalı kapılar ardında alındığından (çıkan sorunlarla ilgili kamuya açık hiçbir tartışma olmuyordu), kuruluşun sorumluluğu ve belirtilmiş hedefleriyle bağlantısı olmayan gizli nedenlerin, iktidar politikalarının ya da özel çıkarların IMF'nin kurumsal politikalarını ve idaresini etkilediği şüpheleri doğuyordu.

IMF gibi orta ölçekli bir kuruluş için bile dünyadaki her ekonomi hakkında fazla bilgi sahibi olmak mümkün değildi. En iyi IMF ekonomistlerinden bazıları, Amerika Birleşik Devletleri üzerine çalışmakla görevlen-

dirilmişti ama ben Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin başkanıyken, IMF'nin, ABD ekonomisiyle ilgili sınırlı bilgisinin Amerika için yanlış politika önerilerinde bulunmasına yol açtığını fark ettim. Örneğin IMF ekonomistleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde, işsizlik yüzde 6'nın altına düştüğü an enflasyonun yükselmeye başlayacağını sanıyorlardı. Konsey'de bizim modellerimiz onların yanıldığını gösterdi ama bizim verdiğimiz bilgilerle hiç ilgilenmediler. Biz haklıydık, IMF yanılıyordu; Amerika Birleşik Devletleri'nde işsizlik yüzde 4'ün altına düştü ve enflasyon yine de artmadı. IMF ekonomistleri, ABD ekonomisi ile ilgili yanlış analizlerine dayanarak yanlış bir politika önerisiyle gelmişlerdi: faiz oranlarını yükseltmek. Neyse ki Merkez Bankası, IMF'nin önerilerine kulak asmadı. Ama diğer ülkeler, IMF önerilerini bu kadar kolay göz ardı edemezler.

Ama IMF için ayrıntılı bilgi eksikliği o kadar önemli değildi çünkü "*her duruma uyan*" bir yaklaşımları vardı. Bu yaklaşımın sorunları, özellikle gelişmekte olan ya da geçiş sürecindeki ekonomilerde karşılaşılan zorluklarda daha ciddi bir hal alıyordu. Kurum gerçekten kalkınma konusunda bir uzmanlık aramıyordu (daha önce de belirttiğim gibi asıl sorumluluğu, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu azaltmak değil, küresel ekonomik istikrarı sağlamaktı); ama yine de kalkınma konularına gittikçe daha çok eğilmekte bir sakınca görmüyordu. Kalkınma konuları karmaşıktır; gelişmekte olan ülkeler birçok açıdan, gelişmiş ülkelerdeki sıkıntılardan çok daha büyük sıkıntılar yaşarlar. Bunun nedeni de gelişmekte olan ülkelerde piyasaların çoğu zaman mevcut olmaması, olduğunda da aksak çalışmasıdır. Çok sayıda bilgi sorunu yaşanır ve kültürel adetler ekonomik davranışı belirgin bir şekilde etkileyebilir.

Ne yazık ki makro ekonomistlerin aldıkları eğitim çoğu zaman onları gelişmekte olan ülkelerde uğraşmak zorunda kalacakları sorunlara iyi hazırlamaz. IMF'nin düzenli olarak eleman aldığı bazı üniversitelerde, temel müfredattaki modeller işsizliğin hiç olmadığı modellerdir. Ayrıca standart rekabetçi modelde (IMF'nin piyasa fundamentalizminin temelini oluşturan model), talep her zaman arza eşittir. Eğer emeğe olan talep emek arzına eşitse, asla *gönülsüz* bir işsizlik olmaz. Çalışmayan biri kesinlikle çalışmamayı kendisi seçmiş demektir. Bu yoruma göre, Büyük Bunalım'daki işsizlik, yani dört kişiden birinin işsiz olması, boş vakit isteğinin aniden artması sonucu gerçekleşmiştir. Boş vakit için neden böyle ani bir istek ar-

tışı olduğu ya da boş vakitlerinin keyfini sürmesi gereken insanların neden böyle mutsuz göründüğü psikologlar için ilginç bir konu olabilir ama standart modele göre bu sorular ekonominin alanı dışında kalıyor. Bu modeller üniversite çevresindekileri eğlendirebilir ama soykırımdan kurtulduğundan beri yüzde 25 gibi aşırı oranlarda işsizlik belasıyla uğraşan Güney Afrika gibi bir ülkenin sorunlarını anlamak için hiç uygun değildir.

IMF ekonomistleri tabii ki işsizliğin var olduğunu görmezden gelemezler. Piyasa fundamentalizmi altında (*varsayıma göre*, piyasalar mükemmel işler; ve talep, diğer mallar ve etmenlerde olduğu gibi emekte de arza eşittir), işsizlik olamayacağından sorun piyasalarda değildir. Sorun başka bir yerdedir, serbest piyasaların işleyişine müdahale ederek aşırı yüksek ücretler talep eden ve bu ücretleri alan açgözlü sendikalarda ve politikacılarda. Buradan çıkarılacak politika açıktır: eğer işsizlik varsa maaşlar düşürülmelidir.

Ama tipik IMF makro ekonomistlerinin eğitimi, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına daha uygun olsaydı bile, bir IMF heyetinin, Etiyopya'nın başkenti Adis Ababa'ya ya da başka bir gelişmekte olan ülkenin başkentine üç haftalık bir seyahat yaparak o ülkeye uygun politika geliştirmesi pek olası değildi. Bu tür politikaların, zaten o ülkede yaşayan, iyi eğitim almış, ülkeyle ilgili derinlemesine bilgi sahibi olan ve ülkenin güncel sorunlarını çözmeye çalışan birinci sınıf ekonomistler tarafından oluşturulması çok daha olasıdır. Yabancılar da diğer ülkelerin tecrübelerini paylaşarak ve devrede olan ekonomik güçlerle ilgili alternatif yorumlar yaparak bir rol oynayabilirler. Ama IMF yalnızca bir danışman rolü oynamak ve fikir önerebilecek diğerleriyle rekabet etmek istemiyor. Politikaları oluşturmada daha merkezi bir rol istiyor. Ve bunu yapabilir de çünkü bakışının temelindeki ideoloji (piyasa fundamentalizmi), bir ülkenin özel koşullarını ve o anki sorunlarını çok az dikkate almayı (o da her zaman değil) gerektiriyor. IMF ekonomistleri, politikalarının ülke üzerinde kısa dönemde yapabileceği etkileri umursamazlar, *uzun vadede* ülkenin durumunun iyileşeceği inancıyla içleri rahattır. Kısa vadede oluşabilecek herhangi bir ters etki, sürecin bir parçası olarak çekilmesi gereken bir acıdan ibarettir. Faiz oranlarını yükseltmek bugün için açlığa neden olabilir ama piyasaların verimliliği için serbest piyasalara gerek vardır ve eninde sonunda verimlilik büyümeyi getirecek, büyüme de herkesin yararına olacaktır.

Çekilen acılar, kurtulma sürecinin bir parçasıdır ve ülkenin doğru yolda olduğunu kanıtlar. Bence acı bazen *gereklidir* ama başlı başına bir erdem değildir. İyi tasarlanmış politikalar, çekilecek acıların büyük bir bölümünü engelleyebilir; ayrıca bazı tür acılar (örneğin yiyecek sübvansiyonundaki ani kesintilerden kaynaklanan ve isyanlara, kentsel şiddete ve toplumsal dokunun bozulmasına yol açan sefalet) verimliliği düşürür.

IMF ideoloji güdümlü politikalarının ülkelerin uzun vadede başarılı olabilmesi için gerekli olduğuna birçok insanı inandırmayı başarmıştır. Ekonomistler her zaman kıtlığın önemi üzerinde dururlar ve IMF de sık sık kıtlığın habercisinin şu olduğunu söyler: Ülkeler kendi gelirlerinin sınırları ötesinde sürekli olarak yaşayamazlar. Tabii ki bir ülkeye, harcamalarını gelirleriyle sınırlamasını söylemek için doktorasını yapmış ekonomistlerin çalıştığı sofistike bir finans kurumuna gerek yok. Ama IMF reform programları ülkelerin kendi gelirleriyle yaşamasını sağlamanın epey ötesine geçer.

IMF tarzı programların alternatifleri var; mantıklı bir düzeyde fedakarlık gerektiren, piyasa fundamentalizmine dayanmayan ve pozitif sonuçlar elde eden programlar. Etiyopya'nın 3700 kilometre güneyindeki, 1.5 milyon nüfuslu küçük bir ülke olan ve bağımsızlığına kavuştuğundan beri istikrarlı bir demokrasiyi sürdürebilen Botsvana buna iyi bir örnek.

Botsvana 1966'da tam bağımsızlığına kavuştuğunda, Etiyopya ve diğer Afrika ülkelerinin çoğu gibi çok fakir bir ülkeydi, kişi başına düşen yıllık gelir 100 dolardı. O da ağırlıklı olarak tarım ülkesiydi, su yoktu ve ilkel bir altyapıya sahipti. Ama Botsvana başarılı bir kalkınma örneği oldu. Şu anda AIDS ülkeyi kırıp geçiriyor ama 1961'le 1997 yılları arasında ortalama büyüme oranı yüzde 7.5'tu.

Botsvana'da elmas olması durumu kolaylaştırdı ama Kongo Cumhuriyeti (eski Zaire), Nijerya ve Sierra Leone de kaynaklar açısından zengindi. Bu ülkelerde, bolluktan gelen gelir, yozlaşmayı körükledi ve her bir ülkede zenginliği denetimi altına almak için birbirini yiyen çok sayıda ayrıcalıklı elit yarattı. Botsvana'nın başarısı, geniş anlamda ülke bütünlüğüne dayanan bir politik uzlaşma sağlayabilme yeteneğinde yatıyordu. Çok çeşitli kamu kuruluşlarından ve aralarında Ford Vakfı'nın da olduğu özel vakıflardan yabancı danışmanlarla işbirliği içinde çalışan devlet, devletle va-

tandaş arasındaki yürütülebilir türden her toplumsal sözleşme için gerekli olan bu politik uzlaşmaya itinayla uydu. Danışmanlar Botsvana'ya, ülkenin geleceği için bir program oluşturma konusunda yardım ettiler. Daha çok maliye bakanlıkları ve merkez bankalarıyla iş yapan IMF'nin aksine, danışmanlar, devletle çalışırken, programlara ve politikalara halkın desteğini alabilmek için politikalarını açık ve dürüst bir şekilde anlattılar. Programı, kabinedeki bakanlar ve Parlamento üyeleri de dahil olmak üzere Botsvana devletinin üst düzey yöneticileri ile teke tek toplantılarda olduğu gibi açık seminerlerde de tartıştılar.

Bu başarının sebeplerinden biri de Botsvana devletindeki üst düzey kişilerin, danışmanlarını büyük bir dikkatle seçmesiydi. IMF, Botsvana Merkez Bankası'na bir başkan yardımcısı vermeyi önerdiğinde, Botsvana Merkez Bankası bu teklifi hemen kabul etmedi. Merkez Bankası'nın başkanı uçağa atlayıp Washington'a gitti ve bu şahısla görüşme yaptı. Bu şahıs daha sonra mükemmel bir iş çıkardı. Tabii her başarının bir kusuru vardır. Başka bir durumda Bostvana Merkez Bankası, IMF'nin araştırma müdürü olarak birini seçmesine izin verdi ve en azından bazılarına göre bu kişi pek o kadar başarılı çıkmadı.

İki kurumun kalkınmaya nasıl yaklaştığı konusundaki farklılıklar, performans dışında başka şekillerde de ortaya çıkıyor. IMF gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsinde kötülenirken, Botsvana ile danışmanları arasındaki sıcak ilişki, Botsvana'ya danışmanlık yaptığı sırada Williams'da kalkınma ekonomisi profesörü olan (daha sonra Carleton Üniversitesi'nin rektörü oldu) Steve Lewis'in ülkenin en değerli madalyası takılarak ödüllendirilmesiyle sembolize edildi.

Botsvana yirmi yıl önce bir ekonomik kriz yaşadığında bu hayati uzlaşma tehlikeye düştü. Kuraklık, büyükbaş hayvan besleyen birçok insanın yaşamını tehdit etti ve elmas sanayiindeki sorunlar ülkenin bütçesine ve döviz pozisyonuna bir yük bindirdi. Botsvana'nın yaşadığı öyle bir sorundu ki IMF de tam bu tür likidite krizlerini çözmek için kurulmuştu: açığı kapatarak durgunluğu ve sıkıntıyı engelleyince kolayca hafifletilebilecek türden bir kriz. Keynes'in IMF kurulsun diye uğraşırkenki amacı bu olsa da kuruluş kendini, açıkları kapatacak bir finansör olarak görmüyordu; ve kendini tam istihdamda çalışan ekonomiler yaratmaya adamış durumdaydı. Hatta ekonomik bir çöküş karşısında, Keynes-öncesi mali kemer sıkma

görüşünü uyguluyor; ve ancak ülke, IMF'nin uygun ekonomik politika konusunda görüşlerine boyun eğerse, para yardımında bulunuyordu. Bu görüşler, neredeyse her zaman, durgunluğa ya da daha beter bir duruma yol açan daralmacı politikalar uygulanmasını gerektiriyordu. Botsvana, ekonomisinin başlıca iki sektöründeki (büyükbaş hayvan ve elmas) oynaklığı fark ederek öngörülü davranmış ve bu tür bir kriz durumuna karşı rezerv fon ayırmıştı. Rezervlerin azaldığını görünce, daha başka önlemler alması gerektiğini anladı. Botsvana kemer sıktı ve elbirliğiyle krizi atlattı. Ama ekonomik politikalar konusunda yıllar içerisinde gelişen geniş bilgi ve politika üretimi konusundaki uzlaşmacı yaklaşım sayesinde, kemer sıkma politikası, başka yerlerde IMF programları altında sık sık ortaya çıkan toplumsal bölünmelere yol açmadı. Eğer IMF yapması gerekeni yapsaydı yani dayatacak şart arayacağına iyi ekonomik politikalar izleyen ülkelere kriz durumunda hemen fon sağlasaydı, muhtemelen bu ülke krizden daha da az acı çekerek çıkmayı başaracaktı. (1981'de gelen IMF heyeti için yeni şartlar dayatmak çok zordu çünkü Botsvana IMF heyetinin ısrarla istediği şeylerin birçoğunu zaten yapıyordu.) O zamandan beri Botsvana yardım için IMF'ye başvurmadı.

Uluslararası mali kuruluşlardan bağımsız, yabancı danışmanların verdiği destek Botsvana'nın başarısında daha önce de rol oynamıştı. Eğer Güney Afrikalı elmas karteliyle yaptığı anlaşma sürseydi, ülke bu kadar başarılı olamazdı. Botsvana bağımsızlığına kavuştuktan kısa bir süre sonra, kartel, 1969'da yapılmış ve raporlara göre yılda 60 milyon dolar kar getiren bir elmas ayrıcalığı için Botsvana'ya 20 milyon dolar ödemişti. Yani geri ödeme süresi dört aydı! Dünya Bankası'nın Botsvana'ya tayin ettiği akıllı ve kendini işine adayan bir avukat, madencilik çevresinin şaşkın gözleri önünde, anlaşma için daha yüksek bir fiyattan tekrar pazarlık yapılmasını istedi. De Beers (Güney Afrikalı elmas karteli), herkese, Botsvana'nın açgözlü olduğunu söylemeye kalktı. Avukatı, Dünya Bankası aracılığıyla durdurmak için kullanabildikleri her türlü politik gücü kullandılar. Sonunda, Dünya Bankası'ndan, avukatın Banka adına konuşmadığını belirten bir belge almayı başardılar. Botsvana'nın yanıtı şöyle oldu: İşte bu yüzden onu dinliyoruz. Sonunda, ikinci büyük elmas madeninin keşfi, Botsvana'ya ilişkinin tümü için baştan pazarlık etme fırsatını verdi. Yapılan yeni anlaşma şimdiye kadar Botsvana'nın çıkarlarına iyi bir şekilde

hizmet etti ve Botsvana'yla De Beers'in iyi bir ilişki içinde olmasını sağladı.

Etiyopya ve Botsvana, bugün, daha başarılı olan Afrika ülkelerini bekleyen zorlukları simgeliyorlar: kendisini halkının durumunu iyileştirmeye adamış liderleri, kırılgan ve bazı durumlarda aksak demokrasileriyle; onları kurumlardan ve insan kaynaklarından yoksun bırakan sömürgecilik döneminin harabelerinden halkları için yeni hayatlar yaratmaya çalışan ülkeler. Ayrıca bu iki ülke, gelişmekte olan ülkelere has zıtlıkları da temsil ediyor: başarıyla başarısızlık, zenginle fakir, umutlarla gerçek, olanla olabilecek olan arasındaki zıtlıklar.

Bu zıtlığı 1960'larda, Kenya'ya ilk gittiğimde fark ettim. Karşımda zengin ve bereketli bir ülke duruyordu ve en değerli topraklarının büyük bölümü hala sömürgeci yerleşiklerin elindeydi. Ben gittiğimde, sömürgeci devlet memurları da hala oradaydı; artık onlara danışman deniyordu.

Daha sonraki yıllarda Doğu Afrika'daki gelişmeleri izledim, Dünya Bankası başekonomisti olduktan sonra birkaç kez daha bu topraklara gittim; 1960'lardaki isteklerle ortaya çıkan gelişmeler arasındaki zıtlık çok çarpıcıydı. İlk gittiğimde, *uhuru* (Svahili dilinde özgürlük) ve *ujama* (kendi başının çaresine bakma) ruhu ortama hakimdi. Yıllar sonra gittiğimde, devlet dairelerinde iyi konuşan, iyi eğitimli Kenyalılar çalışıyordu ama ekonomi yıllardır kötüye gidiyordu. Sorunlardan bazılarını (gözle görülür biçimde yayılmış yozlaşma) Kenya kendisi yaratıyordu. Ama IMF'nin tavsiyelerine uyduğu için yükselen faizler ve başka bazı sorunlardan dolayı yabancılar, en azından kısmen suçlanabilirdi.

Uganda geçiş sürecine girdiğinde diğer ülkelerin hepsinden daha iyi durumdaydı: nispeten zengin, kahve üreticisi bir ülkeydi ama eğitimli yerli yönetici ve lider eksikliği vardı. İngilizler yalnızca iki Afrikalının kendi ordusunda kıdemli çavuş seviyesine yükselmesine izin vermişti. Ne yazık ki bunlardan biri İdi Amin adlı bir Ugandalıydı, sonunda Uganda ordusunda General Amin oldu ve 1971'de Başbakan Milton Obote'yi iktidardan indirdi. (Amin İkinci Dünya Savaşı'nda ve İngilizlerin, Kenya'daki Mau-Mau isyanını bastırma mücadelesinde Kral'ın Afrika Piyade Alaylarında verdiği hizmet sayesinde İngilizlere has bir kendine güven kazanmıştı.) Amin ülkeyi bir mezbahaya çevirdi. 1976'da kendisini "Yaşam Bo-

yu Başkan" ilan etmişti ve 300.000 kişi yaşam boyu başkana muhalif oldukları gerekçesiyle öldürüldüler. Psikopatlığı su götürmez bu diktatörün hükümdarlığı ancak 1979'da sona erdi, komşu Tanzanya'dan gelen güçler ve Ugandalı sürgünler Amin'i devirdiler. Bugün ülke toparlanma yolunda; büyük reformları büyük bir başarıyla gerçekleştiren, cehaleti ve AIDS'i azaltan karizmatik lider Yoweri Museveni tarafından yönetiliyor. Museveni, kalkınma stratejilerinden bahsederken olduğu kadar, politik felsefeden bahsederken de ilginç konuşmalar yapıyor.

Ama IMF, "müşteri ülkeler"in, kalkınma stratejileri ya da mali kemer sıkma politikaları gibi konulardaki düşünceleriyle pek ilgilenmez. IMF, kalkınmakta olan ülkelere çoğu zaman sömürgeci bir yönetici tavrıyla yaklaşır. Bazen bir fotoğraf binlerce kelimeye bedeldir. 1998'de çekilen ve tüm dünyaya gösterilen tek bir fotoğraf, milyonların beynine kazındı, özellikle eskiden sömürge olan ülkelerde yaşayanların beynine. Bir zamanlar Sosyalist olduğunu iddia eden, kısa boylu, şık giyimli eski Fransız Maliye Bakanlığı bürokratı, daha sonra IMF başkanı olan Michel Camdessus (Bu arada İngilizce'de IMF başkanına IMF'nin "genel müdür"ü deniyor), ayakta kollarını kavuşturmuş duruyor, yüzünde katı bir ifade var, Endonezya başkanı ise oturmuş, sanki aşağılanıyor gibi. Aslında talihsiz başkan, ihtiyacı olan yardım karşılığında ülkesinin ekonomik egemenliğini IMF'ye teslim etmeye zorlanıyordu. Sonuçta kinayeli bir şekilde, gelen paranın büyük bölümü Endonezya'ya yardıma değil, "sömürgeci gücün" özel sektör kredi kuruluşlarını kurtarmaya gitti. (Aslında "resmi işlem" bir anlaşma mektubu imzalama; fiilen IMF tarafından kabul ettirilen bir anlaşma ama hala niyet mektubu o ülkenin devletinden geliyormuş süsü veriliyor!)

Camdessus'un savunucuları, fotoğrafın adil olmadığını, Camdessus'un fotoğraf çekildiğinden haberdar olmadığını ve kendi koşulları içinde değerlendirilmediğini iddia ediyorlar. Ama önemli olan da bu: günlük ilişkilerde, kamera ve muhabirler yokken, liderinden tabandakine tüm IMF bürokratlarının tavrı aynen bu şekildedir. Bu fotoğraf, gelişmekte olan ülkelerdekilerin zihninde çok rahatsız edici bir soru belirmesine yol açtı: Yarım yüzyıl önce sömürgeciliğin "resmen" sona ermesi gerçekten bir şeyleri değiştirdi mi? Ben fotoğrafı gördüğümde, başka "anlaşma" imzalama imgeleri kafamda belirdi. Bu sahnenin, Amiral Perry'nin gözdağı siya-

setiyle birlikte "Japonya'nın açılışı"nı belirleyen sahneye, Afyon Savaşları'nı sona erdiren sahneye ya da Hindistan'daki mihracelerin teslim olduğu sahneye ne kadar benzediğini merak ettim.

IMF'nin tavrı, liderinin tavrı gibi nettir: o bir bilgelik pınarıdır, gelişmekte olan ülkelerdekilerin anlayamayacağı kadar usta bir doğruluk kaynağıdır. İletilen mesaj çoğu zaman açıktır: en iyi durum IMF'nin anlamlı bir diyalog kurabileceği, seçkinler sınıfı üyesi birisinin olmasıdır; bir maliye bakanı ya da merkez bankası başkanı. Bu çevrenin dışında konuşmaya çalışmanın bile pek bir anlamı yoktur.

Çeyrek asır önce, gelişmekte olan ülkelerdekiler, haklı olarak IMF'den gelen "uzmanlar"a biraz saygı göstermiş olabilirler. Ama askeri güç dengesinde bir değişiklik olduğu zaman, entelektüel güç dengesinde daha da büyük bir değişim olur. Gelişmekte olan ülkelerin artık kendi ekonomistleri var, bunların birçoğu dünyanın en iyi akademik kuruluşlarında eğitim görmüştü. Bu ekonomistlerin, ülkenin politikası, şartları ve trendleri ile ilgili hayat boyu edindikleri tecrübeden gelen belirgin bir avantajları var. IMF birçok bürokrasi gibi, en başta bu işi yapmasına yol açan amaçların sınırlarını aşarak, yaptığı işi durmadan uzatmaya çalışıyor. IMF'nin görevi yavaş yavaş yayılarak IMF'yi asıl alanı olan makro ekonomideki uzmanlığının dışına taşırıp özelleştirme, emek piyasaları, emeklilikle ilgili reformlar ve benzerleri gibi yapısal meselelere ve kalkınma stratejileri ile ilgili daha geniş alanlara sokmaya başlayınca entelektüel güç dengesi daha da çok kaydı.

IMF tabii ki kredi anlaşması yaparken asla hiçbir maddeyi borç alan ülkeye dayatmadığını, daima söz konusu ülkeyle pazarlık yaptığını iddia ediyor. Ama bunlar tek taraflı pazarlıklar çünkü IMF'den yardım isteyen birçok ülke bu fonlara fena halde ihtiyaç duyduğundan, bütün kozlar IMF'nin elinde oluyor. Bunu, Etiyopya'da ve ilgilendiğim diğer gelişmekte olan ülkelerde net bir şekilde görmüş olsam da 1997'nin Aralık ayında, Doğu Asya krizi patlak verdiği sırada yaptığım Güney Kore yolculuğunda iyice anladım. Güney Koreli ekonomistler, IMF'nin dayattığı politikaların ülkeleri için çok kötü olacağını biliyorlardı. Geçmişe bakıldığında, IMF bile aşırı sıkı maliye politikası dayattığına katılırken, ileriye bakıldığında çok az sayıda ekonomist (IMF dışından) bu politikanın anlamlı olduğunu düşünüyordu.[2] Ama Kore'nin ekonomi yetkilileri sessiz kalıyordu. Neden

sessiz kaldıklarını merak ediyordum ama iki yıl sonra, Kore ekonomisi toparlanınca yaptığım ikinci bir geziye kadar Kore devletindeki yetkililerden hiçbir yanıt alamadım. Yanıt, geçmiş tecrübelere dayanarak şüphelendiğim gibiydi. Kore yetkilileri, bu politikaları onaylamadıklarını açıkça söylemeye çekindiklerini istemeye istemeye açıkladılar. IMF kendi fonlarını kesmekle kalmaz, zorba kürsüsünü kullanıp özel sektördeki finans kuruluşlarına Kore ekonomisiyle ilgili şüphelerini açıklayarak özel sektör fonlarından gelen yatırımları da engelleyebilirdi. Yani Kore'nin hiç seçim şansı yoktu. Kore'nin IMF programıyla ilgili ima edeceği bir eleştirinin dahi korkunç bir etkisi olabilirdi: Bu, IMF'de, bu devletin "IMF ekonomisi"ni tam kavrayamadığı, bazı çekinceleri olduğu ve bunun da programı başarıyla uygulaması olasılığını azalttığı izlenimini uyandırırdı. (IMF'nin bu durumlarda kullandığı özel bir deyim var: ülke "yoldan çıktı" diyor. Tek bir doğru yol var ve bu yoldan herhangi bir sapma çok muhtemel bir raydan çıkmanın işareti.) IMF'nin, anlaşmanın bozulduğu ya da ertelendiği yolunda bir açıklaması piyasalara son derece negatif bir sinyal gönderir. Bu sinyal, en iyi ihtimalle faiz oranlarının yükselmesine, en kötü ihtimalle de özel fonların toptan kesilmesine neden olur. Özel sektör kredilerini çok az kullanabilen bazı çok fakir ülkeler için bu durum daha da ciddidir çünkü diğer donörler (Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve birçok diğer ülke) fonlarını IMF onayına bağlı olarak kullandırırlar. Son zamanlarda ortaya çıkan, borç silme girişimleri, IMF'ye daha da büyük bir güç verdi çünkü bir ülkenin borçlarının silinebilmesi için IMF'nin o ülkenin ekonomik politikasını onaylaması gerekiyor. Bu, IMF'nin de bildiği gibi, kuruluşa çok büyük bir güç sağlıyor.

IMF ile "müşteri" ülkeler arasındaki bu güç dengesizliği iki taraf arasında bir gerilim yaratıyor. IMF'nin pazarlıklardaki tavrı ise zaten zor olan bir durumu daha kötü hale getiriyor. IMF anlaşma şartlarını dikte ederken müşteri devletin içinde çıkan alternatif ekonomik politikalarla ilgili her türlü tartışmayı bastırıyordu (ülke içinde çıkan daha geniş bir tartışmayı bir kenara bırakın). Kriz zamanlarında IMF, aldığı tavrı, zaman olmadığını söyleyerek savunuyordu. Ama kriz zamanında ve kriz dışında tavrı biraz farklıydı. IMF'nin bakışı basitti: sorular, özellikle fazla sesli ve açık bir şekilde sorulduğunda, hiç bozulmamış doğruluğun önüne çıkan zorluklar şeklinde değerlendiriliyordu. Kabul edilmeleri halinde, kuru-

mun otoritesini ve güvenilirliğini zedelemeleri bile mümkündü. Devlet liderleri bunu biliyor ve mesajı alıyorlardı: yalnızken tartışabilirlerdi ama halkın önünde değil. IMF'nin görüşünü değiştirme ihtimali çok küçüktü, oysa IMF'nin liderlerini sinirlendirme ve başka meselelerde daha da sert bir tavır almalarına neden olma ihtimali çok yüksekti. Ayrıca IMF sinirlenirse kredileri erteleyebilirdi ki bu da krizle karşı karşıya olan bir ülke için korkutucu bir durumdu. Ama devlet görevlilerinin IMF'nin tavsiyelerine uyuyor gibi görünmesi bu fikirlere gerçekten katıldığını göstermiyordu. IMF de bunu biliyordu.

IMF ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki tipik anlaşmaların şartlarını şöyle bir okumak bile IMF ve kredi alanlar arasında bir güven eksikliği gösteriyordu. IMF çalışanları, yalnızca mantıklı bir makro yönetim için ilgili değişkenleri (enflasyon, büyüme ve işsizlik) değil, para arzı gibi çoğu zaman esas konusu ile çok uzak bir bağlantısı olan ara değişkenlerdeki gelişmeleri de izliyordu. Ülkelere, otuz günde, altmış günde, doksan günde ulaşmaları gereken katı hedefler veriliyordu. Bazı durumlarda IMF'nin taleplerini ya da "hedefleri"ni yerine getirmek için ülkenin meclisinden hangi kanunların, ne zamana kadar çıkarılması gerektiğini söyleyen anlaşmalar şart koşuluyordu.

Bu talepler genellikle "şartlar" olarak geçer ve "şartlılık" kalkınmakta olan ülkelerde çok tartışılan bir konudur. Tabii her kredi belgesinin kendine özel bazı şartları vardır. En azından, bir kredi anlaşmasında kredinin, geri ödenme şartına bağlı olarak verildiği yazılıdır ve genellikle bir ödeme planı vardır. Birçok kredi, borcun geri ödenmesi ihtimalini artıracak şartlar koyar. "Şartlılık" terimi, daha zorlayıcı şartlar için kullanılır, krediyi çoğu zaman bir politika aracına dönüştüren şartlar için. Örneğin IMF, bir ülkeden finans piyasalarını liberalleştirmesini istiyorsa, krediyi taksit taksit ödeyebilir ve taksitleri liberalleşmeye giden onaylanabilir adımlara bağlayabilir. Şahsen şartlılığın, en azından IMF'nin kullandığı şekilde ve oranda kullanılmasının, kötü bir fikir olduğuna inanıyorum; ekonomik politikada bir gelişme sağladığını gösterir pek kanıt yok ama olumsuz politik etkileri oluyor çünkü ülkeler kendilerine şartlar dayatılmasına içerliyorlar. Bazıları, her bankacının borcun geri ödenmesi ihtimalini artırmak için kredi alanlara bazı şartlar koyduğunu söyleyerek şartlılığı savunuyorlar. Ama IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı şartlılık çok farklı. Bazı du-

rumlarda bu şartlılığın, borcun geri ödenmesi ihtimalini *azalttığı* bile oluyor.

Örneğin kısa vadede ekonomiyi zayıflatan şartlar, uzun vadedeki faydaları ne olursa olsun, çöküşü kötüleştirme ve bu yüzden de ülkenin IMF'ye olan borçlarını kısa vadede geri ödemesini zorlaştırma riski taşır. Ticaret engellerini, tekelleri ve vergi sistemindeki çarpıklıkları ortadan kaldırmak, uzun vadede büyümeyi artırabilir ama zaten uyum sağlama çabası içindeki ekonomiye verdiği zarar, çöküşü şiddetlendirir.

Şartlılıklar, IMF'nin mutemet sorumluluğu içinde haklı gösterilemez ama ahlaki sorumluluğu olarak algılanan, yardım için kendisine başvuran ülkelerin ekonomisini güçlendirmek için her şeyi yapma yükümlülüğü içinde haklı gösterilebilir. Ama şöyle bir tehlike var ki iyi niyetli olsa bile çok sayıda şart (bazı durumlarda yüzün üstünde ve her birinin kendine ait katı bir zaman çizelgesi var), ülkenin en acil problemleriyle uğraşma yeteneğini azaltır.

Şartlar, ekonomiyi aşıp, politika dünyasına ait alanlara giriyordu. Örneğin Kore vakasında, kredi, Merkez Bankası'nın tüzüğünde yapılacak bir değişiklik gerektiriyordu, böylece Merkez Bankası, politik süreçten bağımsız hale gelecekti oysa daha bağımsız merkez bankalarına sahip ülkelerin daha hızlı büyüdüğüne[3] ya da daha az ve daha yüzeysel dalgalanmalar yaşadığına dair pek bir kanıt yoktu. Avrupa'nın bağımsız Merkez Bankası'nın büyüyen işsizlikle ilgili doğal politik kaygılar karşısında bir çocuk gibi huysuzluk yaparak 2001'deki ekonomik yavaşlamayı artırdığı yolunda yaygın bir inanış var. Banka, sırf bağımsız olduğunu göstermek için faiz oranlarının düşmesine izin vermeyi reddetti ve bu konuda hiç kimsenin yapabileceği bir şey yoktu. Bu sorunların çıkış sebeplerinde biri, Avrupa Merkez Bankası'nın enflasyon üzerine yoğunlaşmakla görevli olması ve IMF tarafından tüm dünyada savunulan bu politikanın büyümeyi bastırması ve ekonomik bir çöküşü şiddetlendirmesidir. Kore krizinin ortasında, Kore Merkez Bankası'na, artık daha bağımsız olacağı, ayrıca sadece enflasyon üzerine yoğunlaşacağı söylenmişti; oysa Kore enflasyonla ilgili bir sorun yaşamıyordu ve krizin yanlış bir para politikasıyla ilgili olduğuna inanmak için bir neden de yoktu. IMF, krizin ona verdiği, kendi politik programını uygulatma fırsatını kullanmaktan başka bir şey yapmıyordu. Seul'de IMF ekibine neden böyle yaptıklarını sorduğumda, verdikleri ya-

nıt beni hayrete düşürdü (o zamana kadar bunun bir sürpriz olmaktan çıkması gerekirdi): Biz her zaman ülkelere enflasyon üzerinde yoğunlaşan bağımsız merkez bankaları olması yolunda ısrar ettik. Bu, üzerinde hassasiyetle durduğum bir meseleydi. Başkan'ın baş ekonomik danışmanıyken Florida Senatörü Connie Mack'in, ABD Merkez Bankası'nın tüzüğünü, sadece enflasyon üzerinde yoğunlaşmasını gerektirecek şekilde değiştirme girişimini geri püskürtmüştük. Amerika'nın Merkez Bankası yalnızca enflasyon değil işsizlik ve büyüme konusuna da yoğunlaşmakla görevlidir. Başkan değişikliği reddetti. Biliyorduk ki Amerikan halkı Merkez Bankası'nın enflasyon üzerine zaten çok fazla yoğunlaştığını düşünüyordu. Başkan bu meseleyle bizzat uğraşacağını açıkça belirtti ve bu netleştiği anda da bu önerinin yandaşları geri çekildiler. Ama kısmen ABD Hazine Bakanlığı'nın etkisi altındaki IMF, çoğu Amerikalının kendileri için kabul edilemez bulduğu bir politik şartı Kore'ye dayatıyordu.

Bazen şartlar basit bir güç uygulamasının ötesine geçmişe benziyordu: IMF, Kore'yle yaptığı 1997 kredi anlaşmasında, Kore piyasalarını belirli Japon ürünlerine açma tarihini değiştirmek konusunda ısrar ediyordu. Oysa bu, Kore'ye krizin yarattığı sorunlarla uğraşırken hiçbir fayda sağlamazdı. Bazılarına göre bu hareketler, krizi, IMF ve Dünya Bankası'nın uzun zamandır dayattığı değişiklikleri yapmak için bir kaldıraç gibi kullanarak "fırsat penceresini değerlendirme" anlamına geliyordu; bazılarına göre ise bunlar politik güç gösteren hareketlerden ibaretti, çok az kıymeti olan bir ayrıcalık sağlayan ve şovu kimin yönettiğini ortaya koyan güç gösterileriydi.

Şartlılık dargınlık yaratıyordu ama büyüme yaratmıyordu. Dünya Bankası'nda ve diğer yerlerde yapılan çalışmalar, şartlılığın, paranın iyi bir şekilde harcanmasını ve ülkelerin daha hızlı büyümesini sağlamadığını, üstelik herhangi bir işe yaradığına dair pek kanıt olmadığını da gösterdi. İyi politikalar parayla satın alınamazdı.

Şartlılığın başarısız olmasının çeşitli nedenleri var. En basiti, ekonomistlerin mübadele edilebilirlik kavramı ile ilgilidir; paranın bir amaç için kullanılıyor olması, başka bir paranın başka bir amaçla kullanılmasına izin verir; net etki amaçla tamamen ilgisiz olabilir. Şartlar belirli bir kredinin iyi bir şekilde kullanılacağını garanti etse bile, bu kredi başka kaynakları

serbest bırakır ve bu kaynaklar iyi ya da kötü bir şekilde kullanılabilir. Bir ülkenin iki yol projesi olabilir; biri başkanın yazlık villasına gidişini kolaylaştıracaktır, diğeri ise büyük bir grup çiftçinin mallarını komşu limana götürebilmesini sağlayacaktır. Ülkenin bu iki projeden yalnızca biri için parası olabilir. Dünya Bankası verdiği paranın fakir köylülerin gelirini artıracak projeye gitmesi için ısrar edebilir ama bu parayı vererek hükümetin diğer projeyi finanse edebilmesini sağlamış olur.

IMF'nin şartlılığının ekonomik büyümeyi artırmamasının başka nedenleri de vardır. Bazı durumlarda, bu nedenler yanlış şartlardır: Kenya'da finans piyasasının liberalleştirilmesi ve Doğu Asya'daki mali kemer sıkma politikası, ülkeler üzerinde ters etki yapmıştır. Diğer bazı durumlarda şartlılığın dayatılma tarzı, şartları politik olarak sürdürülemez hale getirmiş ve yeni bir hükümet iktidara geldiğinde bu şartları uygulamaktan vazgeçmiştir. Bazı şartlar, yeni sömürgeci gücün, ülkenin egemenliğine tecavüzü olarak görülmüştür. Politikalar, politik gidişatın iniş çıkışlarına karşı koyamamıştır.

IMF'nin tavrında kinayeli bir yan vardı. Politikanın üstündeymiş gibi görünmeye çalışıyordu ama kredi programının kısmen politika tarafından yönlendirildiği de açıkça görülüyordu. IMF Kenya'daki yozlaşmaya değinmişti. Oldukça küçük olan kredi programını durdurmasının en büyük nedenlerinden biri, burada tanık olduğu yozlaşmaydı. Ama Rusya'ya ve Endonezya'ya milyarlarca dolar akıtmayı sürdürmüştü. Bazılarına göre, öyle görünüyordu ki IMF büyük hırsızlıklara göz yumarken küçük bir hırsızlığa karşı sert bir tavır takınıyordu. Kenya'ya bu kadar iyi davranmaması gerekirdi çünkü hırsızlığın ülke ekonomisine oranı gerçekten çok büyüktü; Rusya'ya da daha sert davranmalıydı. Mesele sadece adil davranma ya da tutarlılık meselesi de değildi, dünya zaten adaletsiz bir dünyaydı, kimse IMF'den stratejik önemi olmayan fakir bir Afrika ülkesiyle bir nükleer güce aynı şekilde davranmasını beklemiyordu. Mesele çok daha basitti: borç verme kararları politikti ve IMF'nin verdiği tavsiyelere sık sık politik yargılar karışıyordu. IMF'nin özelleştirme konusunda dayatmasının sebeplerinden biri, hükümetlerin, iktisadi teşebbüsleri yönetirken kendilerini politik baskılardan arındıramadığını düşünmesiydi. Ekonominin politikadan ya da daha geniş bir toplum bilincinden ayrılabileceğini düşünmek dar bir bakış açısının göstergesidir. Kredi verenlerin dayattığı

politikalar çeşitli ülkelerde olduğu gibi ayaklanmalara neden olursa, sermaye ülke dışına kaçar, iş yerleri daha fazla para yatırmaya çekinirler ve ekonomik şartlar kötüleşir. Bu tür politikalar ne başarılı bir kalkınma ne de ekonomik istikrar için uygun bir reçete oluşturmaz.

IMF'nin dayattığı şartlarla ilgili şikayetler, hangi şartların nasıl dayatıldığının ötesinde bu şartların nasıl geldiğiyle de ilgilidir. IMF'nin bir müşteri ülkeye ziyaretinden önceki standart prosedürü, taslak bir rapor hazırlamaktır. Ziyaretin amacı rapordaki ve tavsiye mektuplarındaki ufak tefek düzeltmeleri yapmak ve çok göze batan hataları düzeltmektir. Uygulamada taslak rapor bir şablondur, paragraflar bütün halinde bir ülkenin raporundan alınıp bir diğer ülkenin raporuna kopyalanır. Kelime işlemci programlar bunu çok kolaylaştırıyor. Ama bir keresinde kelime işlemci program "bul ve değiştir" işlemini yapamamıştı ve dolaşıma giren belgenin neredeyse hepsinde diğer ülkenin adı aynen kalmıştı. Bunun, zaman darlığından kaynaklanan bir kerelik bir olay olup olmadığını bilmek zor ama bu sözde karışıklık "her duruma uyan" rapor imajını birçok insanın kafasında iyice yerleştirdi.

IMF'den borç almayan ülkeler bile bu kuruluşun görüşlerinden etkilenir. IMF görüşlerini dünyaya yalnızca şartlılık yoluyla dayatmaz. IMF dünya üzerindeki her ülkeye yıllık bir danışmanlık raporu verir. IMF'ye bu yetkiyi veren maddenin adıyla anılan "4. madde" danışmanlık raporları, her ülkenin, IMF'yi kuran anlaşmanın şartlarına bağlı kalmasını sağlama amacındadır (temelde dış ticaret için döviz kuru konvertibilitesini sağlama). Heyetin üstlerine yaranma çabası diğer IMF etkinliklerinde olduğu gibi bu raporları da etkiler: Gerçek 4. madde danışmanlık raporları, tüm gözetim sürecinin yalnızca küçük bir parçasıdır. Rapor gerçekte IMF'nin ülke ekonomisine verdiği nottur.

Küçük ülkeler çoğu zaman 4. madde değerlendirmelerini dinlemek zorundayken, Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ekonomilere sahip ülkeler bu raporları göz ardı edebilirler. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri onlarca yıldır düşük enflasyon oranlarıyla yaşarken bile, IMF enflasyon paranoyası içindeydi. Dolayısıyla IMF'nin reçeteleri tahmin edilebilir: faiz oranlarını düşürerek ekonomiyi yavaşlatmak. ABD ekonomisinde yaşanan, son on yıl içinde gerçekleşmiş olan ve bu ülke ekonomisinin hem yüksek büyüme oranı hem düşük işsizlik hem de düşük enflasyonu

aynı anda yaşamasını sağlayan değişikliklerle ilgili IMF'nin hiçbir bilgisi yoktu. Amerika Birleşik Devletleri, IMF'nin tavsiyesini dinlemiş olsaydı, 1990'larda Amerikan ekonomisinde gerçekleşen patlamayı, görülmemiş bir zenginlik getiren ve ülkenin dev mali açığını büyük bir bütçe fazlasına çeviren patlamayı yaşayamazdı. Ayrıca düşük işsizliğin çok büyük toplumsal sonuçları oldu ama bunlar IMF'nin hiçbir yerde fazla ilgisini çekmeyen meselelerdir. İş gücünden çıkarılmış olan milyonlarca işçi tekrar işgücüne katıldı ve bu da yoksulluğun ve sosyal yardım harcamalarının görülmemiş bir hızda azalmasını sağladı, suç oranını düşürdü. Sonuç tüm Amerikalıların yararına oldu. Düşük işsizlik oranı, bireyleri risk almaları ve iş güvenliği olmayan işleri kabul etmeleri için cesaretlendirdi ve bu risk alma isteği Amerika'nın Yeni Ekonomi olarak adlandırılan başarısının çok önemli bir parçası oldu.

Amerika Birleşik Devletleri, IMF'nin tavsiyesini göz ardı etti. Clinton yönetimi de Merkez Bankası da bu tavsiyeyle pek ilgilenmediler. Amerika Birleşik Devletleri bu davranışının cezasını çekmedi çünkü IMF'ye ya da diğer donörlerin yardımına bağımlı değildi; ayrıca piyasaların da bu tavsiyeye bizden daha fazla ilgi göstermeyeceğini biliyorduk. Piyasalar, bizi bu tavsiyeyi dinlemediğimiz için cezalandırmaz ya da dinlediğimiz için ödüllendirmezdi. Ama dünya üzerindeki fakir ülkeler bu kadar şanslı değil. Onlar IMF'nin tavsiyelerini dinlemediklerinde tehlikeyi göze alıyorlar.

IMF'nin, değerlendirmelerini yaparken ve programlarını tasarlarken ülkede yaşayanlara enine boyuna danışmasını gerektiren en az iki neden var. Ülkede yaşayanlar büyük olasılıkla ülke ekonomisi konusunda IMF çalışanlarından daha fazla bilgi sahibidir; Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili bile böyle olduğunu gözlerimle gördüm. Ayrıca, programların etkili ve kalıcı bir şekilde uygulanabilmesi için programın arkasında ülkenin taahhüdünün olması ve bu taahhüdün de geniş bir uzlaşmaya dayanması gerekir. Böyle bir uzlaşmaya ancak tartışma sonucunda varılır, geçmişte IMF'nin kaçındığı türden açık bir tartışma sonucunda. IMF'ye haksızlık etmeyelim, bir krizin ortasında açık bir tartışma için, bir uzlaşma yaratabilmek için gereken geniş bir konsültasyon için pek zaman olmaz. Ama IMF yıllardır Afrika ülkelerinde. Eğer bu bir krizse kalıcı bir kriz. Konsültasyon ve uzlaşma yaratmak için zaman vardı. Gana örneğinde olduğu gi-

bi bazı durumlarda Dünya Bankası (benden önceki başekonomist Michael Bruno'nun zamanında) bunu başardı ve bunlar makro ekonomik istikrarı sağlamanın başarılı örnekleri oldu.

Benim çalıştığım dönemde, Dünya Bankası'nda, katılımın önemli olduğu, politikaların ve programların ülkelere dayatılamayacağı, bunların başarılı olmaları için bu ülkelere "ait" olmaları gerektiği, uzlaşma yaratmanın gerekli olduğu, politikaların ve kalkınma stratejilerinin ülkenin durumuna adapte edilmesi gerektiği, fonları iyi bir şekilde kullandığı sicilinden anlaşılan ülkeleri daha fazla fonla ödüllendirerek ve kendi fonlarını iyi bir şekilde kullanmaya devam edecekleri konusunda onlara güvenerek, onları teşvik ederek "şartlılık"tan "seçicilik"e doğru bir kayma olması gerektiğine dair artan bir inanış vardı. Bu, Dünya Bankası'nın yeni söyleminde, Banka'nın başkanı James D. Wolfensohn tarafından açık bir şekilde ifade edildi: "Sürücü koltuğuna ülkenin kendisi oturtulmalı." Bu durumda bile birçok eleştirmen bu sürecin yeterince ilerlemediğini ve Dünya Bankası'nın hala kontrolü elinde tutmayı umduğunu söylüyor. Ülkenin, direksiyon derslerinde kullanılan türden çift kontrollü bir arabanın sürücü koltuğuna oturmasından ve kontrolün aslında ders verenin elinde olmasından endişeleniyorlar. Dünya Bankası'nın tavrı ve işleyiş prosedüründeki değişiklikler haliyle yavaş olacak ve farklı ülkelerdeki programlarında farklı hızlarda gerçekleşecek. Ama Dünya Bankası'nın ve IMF'nin hem tavır hem de işleyiş açısından bu konulardaki tutumu arasında dağlar kadar fark var.

IMF, en azından halka açık konuşmalarında, kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında fakir ülkelerin daha çok katılımının olması ve yoksulluk meselesi üzerinde daha çok durulması konusundaki artan isteklere tamamen kayıtsız kalamazdı. Sonuçta IMF ve Dünya Bankası, "katılımcı" yoksulluk değerlendirmeleri yürütme konusunda fikir birliğine vardılar; ilk adım olarak müşteri ülkeler, problemin büyüklüğünü saptama konusunda bu iki kuruluşa katılıyordu. Bu, düşünüş olarak kökten bir değişim potansiyeli içeriyordu ama görünüşe göre IMF bunun tam anlamını kavrayamamıştı. Son günlerde şöyle bir olay oldu: Dünya Bankası'nın yoksulluk projelerinde başkanlık etmesi gerektiğini hatırlayan IMF'nin, tam bir müşteri ülkeye gidecek ilk ve teorik olarak danışman heyeti yola çıkmak üzereyken, IMF, Banka'ya bir buyruk yollayıp müşteri ülkenin "katılımcı" yok-

sulluk değerlendirmesinin bir taslağının "mümkün olduğunca çabuk" merkez binasına gönderilmesini istedi. Bazılarımız IMF'nin kafası karışmış diye espri yaptık. IMF, büyük düşünüş değişikliğinin, Dünya Bankası-IMF ortak görevinde, Banka'nın bir şeyler yazarak katılımda bulunması olduğunu sanıyordu. Borç alan ülkenin vatandaşlarının katılımda bulunması fikri de çok fazlaydı! Bu tür hikayeler, bu kadar endişe verici olmasa insanı eğlendirebilirdi.

Oysa katılımcı yoksulluk değerlendirmeleri mükemmel bir şekilde uygulanmamış olsa bile doğru yönde atılmış bir adımdır. Söylenenlerle yapılanlar arasında bir uçurum olsa da gelişmekte olan ülkelerde yaşayanların kendi programlarıyla ilgili söz sahibi olması gerektiğini anlamak önemlidir. Ama bu uçurum çok uzun süre ya da çok büyük boyutlarda varlığını korursa, insanların gözü açılacaktır. Zaten bazı çevrelerde, şüpheler oluşmaya başladı ve sesler gittikçe yükseliyor. Katılımcı yoksulluk değerlendirmeleri, eskisinden daha fazla kamuya açık tartışma, daha fazla katılım yaratsa da birçok ülkede katılım ve açıklık beklentileri tam olarak gerçekleşmedi ve büyüyen bir hayal kırıklığı yaşanıyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ve diğer başarılı demokrasilerde vatandaşlar, şeffaflığı, açıklığı ve devletin ne yaptığından haberdar olmayı, devletin sorumluluğunun önemli bir parçası olarak görürler. Bu vatandaşlar bunu, devletin onlara bahşettiği bir iyilik olarak değil, kendi *hakları* olarak kabul ederler. 1966'da kabul edilen Bilgilenme Özgürlüğü Kanunu Amerikan demokrasisinin önemli bir parçası haline gelmiştir. IMF tarzı bir işleyişte ise aksine vatandaşların (sinir bozucu unsurlardır çünkü iyi ekonomik politikanın ne olduğu konusunda fikir belirtmelerini bir kenara bırakın çoğu zaman anlaşmalara uymak konusunda gönülsüz de olabilirler) anlaşmalarla ilgili tartışmaları yasaklanmakla kalmıyor, anlaşmaların neler olduğu bile onlara açıklanmıyordu. Aslında hakim olan bu gizlilik kültürü o kadar güçlüydü ki IMF pazarlıkların büyük bir bölümünü ve anlaşmaların da bir kısmını ortak görevlerde bile Dünya Bankası üyelerinden gizliyordu! IMF ekibi bilgiyi yalnızca "bilmesi gerekenler"e veriyordu. "Bilmesi gerekenler" listesi ise IMF heyetinin başkanı, IMF'nin Washington'daki merkez binasından birkaç kişi ve müşteri ülkenin devletinden birkaç kişiyle sınırlıydı. Dünya Bankası'ndaki meslektaşlarım, hatta heyete katılanlar bile neler olduğunu öğrenmek için "haber sızdıran"

devletlere başvurmak zorunda kalmaktan şikayetçiydi. Birkaç durumda açık bir şekilde perde arkasında tutulan yetkili müdürlerle (ülkelerin IMF ve Dünya Bankası'na atadığı temsilciler için kullanılan bir terim) görüştüm.

Son günlerde olan bir olay şeffaflığın olmamasının sonuçlarının nerelere varabileceğini gösteriyor. Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ekonomik kuruluşlarda çok az söz sahibi olabilecekleri düşünüşü yaygın bir şekilde yerleşti. Bunun çağdışı bir olgu mu yoksa bir *gerçekçi siyaset* manifestosu mu olduğu tartışılır. Ama (ABD Kongresi de dahil olmak üzere) ABD devletinin, en azından, IMF ve Dünya Bankası'nda Amerika Birleşik Devletleri'ni temsil eden kişinin yani yetkili müdürünün ne oy kullandığı konusunda söz sahibi olmasını bekleriz. 2001'de Kongre bir kanun çıkardı ve Başkan da bu kanunu imzaladı; kanun, Amerika Birleşik Devletleri'nin, uluslararası mali kuruluşların ilkokulları ücretli yapma önerisine ("maliyet azaltma" gibi görünürde zararsız bir isim altında yapılacak bir uygulama) karşı çıkmasını gerektiriyordu. Ama ABD yetkili müdürü kanunu göz ardı etti ve kuruluşların gizliliği, Millet Meclisi'nin de başka herkesin de neler olup bittiğini görmesini engelledi. Ancak sızan bir haber sayesinde mesele anlaşıldı ve bürokratik manevralara alışık olan meclis üyeleri arasında bile büyük bir öfke yarattı.

Bugün, tekrarlanıp duran açıklık ve şeffaflık tartışmalarına rağmen, IMF, vatandaşın temel haklarından biri olan "bilme hakkı"nı hala resmen tanımıyor: Bir Amerikalının ya da başka bir ülke vatandaşının bu uluslararası *kamu* kuruluşunun neler yaptığını öğrenmek için başvurabileceği bir Bilgilenme Özgürlüğü Kanunu yok.

Konuyu netleştirmeliyim: IMF'nin nasıl işlediğine yönelik tüm bu eleştiriler IMF'nin parasının ve zamanının her zaman ziyan olduğu anlamına gelmez. Para bazen duruma uygun iyi politikalar uygulayan (sırf bu politikaları IMF önerdi diye değil) devletlere gider. Para işte o zaman iyi yönde bir değişim yaratır. Bazen şartlılık ülke içindeki tartışmanın yönünü değiştirerek daha iyi politikalara yol açabilir. IMF'nin dayattığı katı zaman çizelgelerinin nedenlerinden biri, yaşadıkları birçok deneyimde devletlerin belirli reformları yapacağına dair söz vermesine karşın parayı aldıktan sonra reformları yapmaması ve bazen katı zaman çizelgelerinin değişimi hızlandırmasıdır. Ama çoğu zaman şartlılık, paranın iyi kullanılacağını ya

da bu anlamlı, derin ve uzun vadeli politika değişimlerinin gerçekleşeceğini garanti etmez. Hatta bazen ya politikalar ülkeye uymadığı için ya da dayatılma şekilleri yüzünden reform sürecine karşı bir düşmanlık yarattığı için, şartlılık, verimliliği azaltabilir. Bazen IMF programı sonunda ülke fakirleşmekle kalmaz hem borcu artar hem de yönetici kesim daha da zenginleşir.

Uluslararası kuruluşlar bu yüzden, modern demokrasilerde kamu kuruluşlarından beklediğimiz türden, direkt sorumluluklardan kaçıyorlar. Artık uluslararası ekonomik kuruluşların performanslarına "not verme" ve bu programların bazılarını inceleyip büyümeyi artırma ve yoksulluğu azaltma konusunda ne kadar başarılı ya da başarısız olduklarına bakma zamanı geldi.

BÖLÜM 3

SEÇME ÖZGÜRLÜĞÜ?

Mali kemer sıkma politikaları, özelleştirme ve piyasaların liberalleştirilmesi, 1980'ler ve 1990'lar boyunca Washington Uzlaşması'nın üç temel direğiydi. Washington Uzlaşması politikaları, Latin Amerika'da yaşanan gerçek sorunlara karşılık tasarlanmış politikalardı ve gayet anlamlıydılar. 1980'lerde, bu ülkelerin devletlerinin çoğunlukla büyük açıkları vardı. Verimsiz devlet teşebbüslerinin yol açtığı kayıplar bu açıkları daha da artırıyordu. Korumacı önlemlerle rekabetten uzak tutulan verimsiz özel şirketler tüketiciyi yüksek fiyatlar ödemek zorunda bırakıyordu. Gevşek para politikaları enflasyonun kontrolden çıkmasına yol açıyordu. Ülkeler büyük açıklara sürekli dayanamıyordu ve sürekli büyüme hiperenflasyonla mümkün değildi. Belirli bir düzeyde mali disiplin gerekliydi. Devletler özel sektörde daha iyi işleyebileceği tartışılmaz olan teşebbüsler işletecekleriene, gerekli kamu hizmetlerini sağlamaya eğilseydi birçok ülkenin durumu iyileşirdi; bu yüzden özelleştirme çoğu zaman anlamlıydı. Ticareti serbestleştirme (gümrük vergilerinin azaltılması ve diğer korumacı önlemlerin kaldırılması) doğru bir şekilde ve doğru bir hızda yapıldığında verimsiz işler ortadan kalkarken yeni işler yaratılıyordu ve belirgin bir verimlilik kazancı sağlanabiliyordu.

Sorun şu ki bu politikaların birçoğu daha adil ve sürdürülebilir bir büyüme sağlamada araç olacağına kendileri birer sonuç haline geldi. Böyle olunca da bu politikalar aşırı noktalara kadar getirilip çok hızlı bir şekilde uygulandı ve gerekli başka politikalar da bu arada dışlanmış oldu.

Sonuçlar niyet edilenden çok farklı bir noktaya gelmişti. Yanlış şartlar altında aşırı noktalara kadar getirilen mali kemer sıkma politikaları durgunluk yaratabiliyordu ve yüksek faiz oranları yeni kurulmuş firmalara sekte vurabiliyordu. IMF özelleştirme ve liberalleştirmeyi öyle bir şekilde ve öyle bir hızda sürdürdü ki bu, çoğunlukla, bunlara maruz kalmak için yeterli donanıma sahip olmayan ülkelerin sırtına çok büyük maliyetler yükledi.

Özelleştirme

Birçok gelişmekte olan (ve gelişmiş) ülkede devletler çoğu zaman yapmamaları gereken şeyleri yapmak için fazlasıyla enerji harcarlar. Bu da onları yapmaları gereken şeyi yapmaktan alıkoyar. Sorun devletin fazla büyük olması değil, doğru şeyi yapmıyor olmasıdır. Genel olarak bakıldığında, devletlerin, çelik fabrikalarını işleten küçük işletmeleri vardır ve bu işi genellikle yüzlerine gözlerine bulaştırırlar (Dünyanın en verimli çelik fabrikaları Kore ve Tayvan devletlerinin kurduğu ve işlettiği fabrikalardır ama bunlar istisnadır). Genelde rekabetçi özel teşebbüsler, bu tür işleri daha verimli bir şekilde yerine getirirler. İşte özelleştirme tartışması budur: devletin işlettiği sektörleri ve firmaları özel hale getirmek. Ancak özelleştirmenin ekonominin büyümesine katkıda bulunabilmesi için bazı önkoşullar vardır. Ayrıca özelleştirmenin gerçekleştiriliş tarzı da sonucu çok etkiler.

IMF ve Dünya Bankası meselelere maalesef çok dar bir açıdan yaklaşıyorlardı: özelleştirme son sürat devam etmeliydi. Komünizmden piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkeler için puan tablosu tutuluyor ve daha hızlı özelleştirenlere daha yüksek puan veriliyordu. Sonuçta özelleştirme çoğu zaman vaat edilen faydaları sağlamadı. Ortaya çıkan bu sorunlar da özelleştirme fikrine karşı bir antipati yarattı.

1998'de Fas'ın bazı fakir köylerine gittim ve Dünya Bankası'nın ve diğer sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü projelerin buradaki insanların yaşamı üzerinde yaptığı etkileri gördüm. Örneğin topluluğa dayalı sulama projelerinin çiftliklerin verimliliğini inanılmaz ölçüde artırdığını gördüm. Ama bir proje başarısız olmuştu. Bir sivil toplum kuruluşu köylüleri tavuk

yetiştirme konusunda itinayla eğitmişti; bu, köylü kadınların daha geleneksel işlerini yapmayı sürdürürken gerçekleştirebilecekleri bir girişimdi. Başlangıçta kadınlar yedi günlük civcivleri devletten alıyorlarmış. Ama ben köyü ziyaret ettiğimde bu yeni girişim batmıştı. Köylülerle ve devlet görevlileriyle sorunun nerede olduğunu konuştum. Yanıt basitti: IMF devlete civciv dağıtma işini yapmaması gerektiğini söylemiş devlet de civciv satmayı bırakmış. Özel sektörün bu açığı derhal dolduracağı *varsayılmış*. Aslında yeni bir özel şirket gelip köylülere yeni doğmuş civciv satmaya başlamış. Ama ilk iki hafta içinde civcivlerdeki ölüm oranı yüksek olduğundan özel şirket garanti vermekten kaçınmış. Köylüler de çok büyük bölümü ölebilecek civcivleri alma riskine dayanamamış. Böylece fakir köylülerin hayatlarında bir fark yaratabilecek bu yeni sektör kapanmış.

Bu başarısızlığın altında yatan varsayımın defalarca tekrarlandığını gördüm; IMF, piyasaların her ihtiyaca karşılık vermek için hızla yükseleceğini varsayar oysa devletin faaliyetlerinden büyük bölümü piyasalar gerekli hizmetleri sağlamayı *başaramadığı* için ortaya çıkmıştır. Bunun çok sayıda örneği var. Amerika Birleşik Devletleri'nin dışında bu durum daha net bir şekilde görünüyor. Birçok Avrupa ülkesi sosyal güvenlik sistemini, işsizlik ve özürlülük sigortası sistemini kendi oluşturdu çünkü bireylerin hayatında bu kadar önemli bir rol oynayan risklere karşı sigorta satacak hiçbir özel firma, iyi işleyen hiçbir özel emekli maaşı piyasası yoktu. Hatta Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Bunalım'ın derinliklerindeyken Yeni Düzen'in bir parçası olarak kendi sosyal güvenlik sistemini yarattığı sıralarda özel emekli maaşı piyasaları hiç iyi işlemiyordu; bugün bile kimse kendisini enflasyona karşı koruyan bir emekli maaşı alamıyor. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal İpotek Kurumu'nun yaratılma nedenlerinden biri özel piyasaların düşük ve orta gelirli ailelere uygun fiyatlarla ipotek yapmamasıydı. Gelişmekte olan ülkelerde, bu sorunlar daha da kötüdür; devlet teşebbüsünü ortadan kaldırmak, büyük bir boşluk yaratabilir; eninde sonunda özel sektör piyasaya girse de aradaki zamanda çok büyük sıkıntılar yaşanabilir.

Fildişi Sahili'nde telefon şirketi çoğu durumda olduğu gibi yine gerekli yasal düzenlemeler ve rekabet yapısı *kurulmadan* özelleştirildi. Fransız firma, devleti ikna ederek hisselerini aldı ve yalnızca mevcut telefon hizmetleri değil yeni cep telefonu hizmetleri de bir tekel haline geldi. Özel

firma telefon ücretlerini o kadar yükseltti ki artık üniversite öğrencilerinin parası internet bağlantısına yetmiyor; oysa internet bağlantısı zenginle fakir arasında zaten mevcut olan dijital erişim uçurumunun büyümesini engellemede büyük bir önem taşıyor.

IMF özelleştirmenin hızlı yapılmasının çok daha önemli olduğunu iddia ediyor; IMF'ye göre rekabet ve yasal düzenlemelerle sonra da uğraşılabilir. Ama şöyle bir tehlike var ki kazanılmış bir hak bir kez yaratılınca artık hak sahiplerinin, tekelci konumlarını korumak, yasal düzenlemeleri ve rekabeti engellemek ve politik süreci saptırmak için hem dürtüsü hem de parası olur. IMF'nin rekabet ve yasal düzenlemelerle fazla ilgilenmemesinin doğal bir nedeni var. Yasal düzenlemeler yapılmadan bir tekeli özelleştirmek devlete daha fazla kazanç sağlayabilir ve IMF sanayinin verimliliği ve rekabetçiliği gibi yapısal meselelerden çok devletin bütçe açığının büyüklüğü gibi makro ekonomik meseleler üzerinde durur. Özelleştirilen tekeller devlet elinde olduğundan daha verimli çalışsa da çalışmasa da çoğunlukla kendi tekelci konumlarını suiistimal etmekte daha verimlidir: tabii sonuçta da bunun acısını tüketiciler çeker.

Özelleştirme sonucunda yalnızca tüketiciler değil işçiler de zarar görür. Özelleştirmenin istihdam üzerindeki etkisi herhalde özelleştirme taraftarı ve aleyhtarı tartışmaların ana konusudur ve özelleştirme savunucuları verimsiz işçilerin ancak özelleştirme yoluyla işten çıkarılabildiğini iddia ederken, özelleştirmeyi eleştirenlerse işten çıkarmaların toplumsal maliyetler hiç düşünülmeden yapıldığını söylerler. Aslında her iki bakışta da doğruluk payı var. Özelleştirme çoğunlukla maaş bordrolarını azaltarak zarardaki devlet teşebbüslerini kara geçirir. Ancak ekonomistler genel verimliliğe bakmalıdır. İşsizliğin toplumsal maliyetleri vardır, *özel şirketlerin hiç dikkate almadığı maliyetler.* İş güvenliği minimumdayken, işverenler işçileri çok düşük bir maliyetle ya da hiçbir bedel ödemeden kovabilir, en iyi ihtimalle asgari iş tazminatı öder. Özelleştirme çok kişi tarafından eleştirilir çünkü yeşil alan yatırımları diye adlandırılan yatırımlar (özel yatırımcıların mevcut firmalar devralmasının aksine yeni firma yatırımları yapmaları) dışında özelleştirme çoğu zaman yeni iş alanı yaratmadığı gibi mevcut işleri de ortadan kaldırır.

Sanayileşmiş ülkelerde işten çıkarmaların acısı işsizlik sigortalarıyla biraz olsun hafifletiliyor. Az gelişmiş ülkelerde ise işsiz kalan işçiler toplu-

ma yük olmuyorlar çünkü bu ülkelerde işsizlik sigortası projesi pek olmuyor. Bununla birlikte büyük bir toplumsal maliyet çıkabiliyor ve kentsel şiddet, artan suç oranı, toplumsal ve politik huzursuzlukla kendini en kötü şekilde gösteriyor. Ama bu sorunlar olmasa bile işsizliğin çok yüksek maliyetleri var. Bunlardan bazıları, işlerini kaybetmemeyi başarmış işçiler arasında yaygın bir endişe, artan bir yabancılaşma, işini kaybetmeyen aile üyelerinin sırtına yüklenen ekstra mali yük ve aileye katkı sağlamak için çocukların okuldan alınması. Bu tür toplumsal maliyetler, işin kaybedilmesinden hemen sonra başlar ve uzun süre devam eder. Firma yabancılara satıldığında bu durum özellikle belirgindir. Yerli firmalar en azından toplumsal koşullara alışık oluyorlar* ve eğer işçilerin başka iş bulma imkanları olmadığını biliyorlarsa işten çıkarma konusunda gönülsüz oluyorlar. Yabancı şirket sahipleri ise maliyetleri azaltarak hisse senetlerinin değerini artırmak konusunda hisse sahiplerine karşı daha büyük bir sorumluluk hissedip "fazlasıyla şişmiş iş gücü" dedikleri insanlara karşı ise pek bir sorumluluk hissetmeyebiliyorlar.

Devlet teşebbüslerini yeniden yapılandırmak önemlidir ve özelleştirme de bunu yapmanın etkili bir yoludur. Ama insanları devlet teşebbüslerindeki az verimli işlerden çıkarıp işsiz bırakmak bir ülkenin gelirini artırmaz, işçilerin refah düzeyini ise hiç artırmaz. Çıkarılacak ders çok basit ve bunu defalarca tekrarlıyorum: Özelleştirme, daha ayrıntılı bir programın parçası olmalıdır, bu program, özelleştirmenin çoğunlukla getirdiği kaçınılmaz iş kayıplarını dengelemek için iş sahası yaratmalıdır. Düşük faiz oranları da dahil olmak üzere iş sahası yaratmayı sağlayan makro ekonomik politikalar yürürlüğe konmalıdır. Zamanlama (ve sıralama) her şeyden önemlidir. Bunlar yalnızca pratikle, "uygulama"yla ilgili meseleler değildir, bunlar prensip meselesidir.

Özelleştirme konusundaki en ciddi kaygı herhalde birçok kez yaşandığı gibi yozlaşmadır. Piyasa fundamentalizmi, özelleştirmenin, devlet teşebbüslerinin karlarının kaymağını alan ya da ihaleleri ve işleri arkadaşlarına veren devlet yetkililerinin, ekonomistlerce "rant kollama" di-

* Bunu Kore'de katıldığım tartışmalarda belirgin bir şekilde gördüm. Özel firma sahipleri, işçilerini işten çıkarma konusunda inanılmaz bir toplumsal vicdan sergiliyorlardı; sona erdirmek istemedikleri bir toplumsal sözleşme olduğunu düşünüyorlardı, bunu sürdürmek onlara para kaybettirecek olsa bile.

ye adlandırılan bu eylemlerini azaltacağını iddia eder. Oysa tam aksine, özelleştirme işleri öyle kötüleştiriyor ki özelleştirmeye "rüşvetleştirme" demek, bugün birçok ülkede yapılan bir espri. Eğer bir devlet yozlaşmışsa, özelleştirmenin bu sorunu çözeceğini gösteren pek bir kanıt yok. Zaten özelleştirmeyi yürütecek olan da işletmeyi kötü yönetmiş olan devlettir. Birçok ülkede devlet yetkilileri anladı ki özelleştirme, artık yıllık karlarının kaymağını almakla yetinmek zorunda olmadıkları anlamına geliyordu. Bir devlet teşebbüsünü piyasa fiyatının altında satarak büyük bir aktif değerini gelecekteki hisse sahiplerine bırakmak yerine kendi ceplerine indirebiliyorlardı. Yani gelecekteki politikacılar tarafından kaymağı alınacak olanı bugünden çalabiliyorlardı. Tabii hileli özelleştirme süreci, devletin hazinesine gidecek miktarı değil bakanların kendi faydalarını maksimuma çıkarabilecekleri şekilde düzenleniyordu; ekonominin genel verimliliğinden bahsetmeye bile gerek yok. İleride göreceğimiz gibi, Rusya "neye mal olursa olsun özelleştirme"nin zararlarını incelemek için çok iyi bir örnek. Özelleştirmenin savunucuları şuna safça inanmışlar: bu maliyetler göz ardı edilebilir çünkü özel mülkiyet hakları bir kez açık bir şekilde tanımlandıktan sonra ders kitaplarında yazdığı gibi yeni sahipler aktiflerin iyi yönetilmesini sağlayacaktır. Bu yüzden de durum kısa dönemde kötü olsa da uzun dönemde düzelecektir. Ama şunu göz ardı ediyorlar ki uygun yasal yapı ve piyasa kurumları olmadığı sürece, yeni sahipler, sanayiyi geliştirmek yerine aktifleri cebe indirmek gibi bir dürtüyle hareket edebilirler. Sonuçta Rusya'da ve diğer birçok ülkede özelleştirme, büyümeye sağlayabileceği etkili gücü sağlamadı. Hatta bazen gerilemeye neden oldu ve demokratik kuruluşlar ve piyasa kuruluşlarına duyulan güveni kökünden baltalayan bir güç olduğunu gösterdi.

Liberalleştirme

Liberalleştirmenin (finans piyasalarında, sermaye piyasalarında ve ticaret engellerinde devlet müdahalesinin ortadan kaldırılması) birçok boyutu var. Bugün, IMF bile bu gündemi biraz fazla zorladığını, sermaye ve finans piyasalarının liberalleştirilmesinin 1990'lardaki küresel mali krize

katkıda bulunduğunu ve yeni gelişmeye başlayan küçük bir ülkeye büyük bir zarar verebileceğini kabul ediyor.

Liberalleştirmenin geniş bir destek toplayan bir yönü (en azından gelişmiş sanayi ülkelerindeki seçkinler arasında) ticaretin serbestleştirilmesidir. Ama birçok gelişmekte olan ülkede serbestleştirmenin nasıl işlediğine yakından bakınca, Seattle, Prag ve Washington, DC'deki protestolarda olduğu gibi buna neden sert bir şekilde karşı çıkıldığı açıkça görünüyor.

Ticaretin serbestleştirilmesinin, kaynakları, az verimli kullanımlardan çok verimli kullanımlara doğru kaydırarak bir ülkenin gelirini artıracağı varsayılır; ekonomistlerin dediği gibi karşılaştırmalı üstünlükten yararlanma. Ama kaynakları az verimli kullanımlardan *sıfır* verim getiren kullanımlara aktarmak ülkeyi zenginleştirmez ve IMF programlarında sık sık karşılaşılan durum budur. İşleri yok etmek kolaydır, çoğu zaman ticareti serbestleştirmenin direkt etkisi budur çünkü verimsiz sanayiler uluslararası rekabetin baskısı altında ezilir. IMF ideolojisi, korumacı duvarların arkasında yaratılmış olan eski, verimsiz işler yok olurken yeni, daha verimli işlerin yaratılacağına inanır. Ama durum hiç de böyle olmaz; ayrıca şipşak iş sahası yaratımına inanan ekonomist en azından Büyük Bunalım'dan beri pek kalmadı. Yeni firma ve iş sahası yaratmak için sermaye ve girişimcilik gerekir ve gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla, eğitim eksikliği nedeniyle girişimcilik, banka finansmanının azlığı nedeniyle de sermaye kıtlığı vardır. IMF birçok ülkede işleri daha da kötü hale getirir çünkü kemer sıkma programları çoğu zaman o kadar yüksek faiz oranlarına neden olur ki (bazen yüzde 20'yi, bazen yüzde 50'yi geçer; hatta bazen yüzde 100'ün üstüne bile çıkar) ekonomik ortam Amerika Birleşik Devletleri'ninki kadar iyi olsa bile iş ve girişim yaratılması imkansızdır. Büyüme için gerekli sermaye çok maliyetlidir.

Doğu Asya'da yer alan, gelişmekte olan ülkeler arasında en başarılı olan ülkeler, kendilerini dış dünyaya açtılar ama bunu çok yavaş ve sıralı bir şekilde yaptılar. Bu ülkeler ihracatlarını artırmak için küreselleşmeden yararlandılar ve sonuçta daha hızlı bir şekilde büyüdüler. Ama korumacı engelleri dikkatli ve sistematik bir şekilde ve ancak yeni işler yaratılınca aşama aşama kaldırdılar. Yeni iş ve girişim yaratmak için mevcut sermaye olmasını sağladılar ve yeni girişimlerin gelişmesine yardımcı olmada giri-

şimci bir rol dahi oynadılar. Çin ticaret engellerini daha yeni kaldırıyor, piyasa ekonomisine geçişinin başlangıcından yirmi yıl sonra; ülke bu yirmi yıl içinde aşırı hızlı bir büyüme yaşadı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ve gelişmiş sanayi ülkelerinde yaşayanlar için bu tür konuları kavramak kolay olmalı. ABD'de son iki Başkan seçimi kampanyasında aday Pat Buchanan, Amerikan işçilerinin serbest ticaret yüzünden işlerini kaybedecekleri yolundaki endişelerini kullandı. Tam istihdama yakın (1999'da işsizlik oranı yüzde 4'ün altına düşmüştü), iyi bir işsizlik sigortası sistemine ve işçilerin bir işten diğerine geçmesine yardım eden çeşitli desteklere sahip bir ülkede bile Buchanan'ın söyledikleri ses getirdi. Gerçek şu ki 1990'lardaki patlama döneminde bile Amerikan işçilerinin, ticaretin serbestleştirilmesinin işleri için yarattığı tehditten bu kadar çok endişeleniyorsa, bu, gelişmekte olan fakir ülkelerdeki işçilerin durumunun ciddiyetinin daha iyi anlaşılmasını sağlamalı. Bu ülkelerdeki işçiler kıt kanaat, genellikle günde 2 dolarla ya da daha azıyla geçiniyorlar, ne tasarruf ne de işsizlik sigortası şeklinde bir güvenlik ağları olmadan yüzde 20 ya da daha yüksek bir işsizlik oranının olduğu bir ekonomide yaşıyorlar.

Ticaretin serbestleştirilmesi, çoğunlukla vaat ettiklerini gerçekleştiremediği gibi daha fazla işsizliğe de yol açtığı için bu kadar tepki topluyor. Ticaretin serbestleştirilmesi için baskı yapanların *ikiyüzlülüğü* ve baskı yapma şekilleri de hiç şüphesiz ticaretin serbestleştirilmesine karşı duyulan düşmanlığı körüklüyor. Batılı ülkeler kendi ihraç ettikleri ürünlerde ticaretin serbestleştirilmesi için baskı yapıyorlardı ama o sırada gelişmekte olan ülkelerin rekabetinin kendi ekonomileri için bir tehdit oluşturabileceği sektörleri korumayı sürdürüyorlardı. Seattle'da yapılması gereken yeni ticaret müzakereleri turuna karşı çıkılmasının temelinde yatan nedenlerden biri, daha önce yapılmış ticaret müzakereleri turlarının, gelişmiş sanayi ülkelerinin çıkarlarını (daha doğrusu bu ülkelerdeki özel çıkar sahiplerinin çıkarlarını) korurken, az gelişmiş ülkelere hiçbir fayda sağlamıyor olmasıdır. Protestocular, haklı olarak daha önceki ticaret müzakereleri turlarında, gelişmiş sanayi ülkelerinin ihraç ettiği sanayi ürünlerinde otomobilden makineye kadar ticaret engellerinin azaltıldığına dikkat çektiler. Bu arada bu ülkelerin delegeleri, kendi ülkelerinin tarım ürünlerine uyguladığı sübvansiyonları kaldırmadılar ve gelişmekte olan ülkelerin

birçoğunun karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bu ürünlere ve tekstil ürünlerine piyasalarını açmadılar.

Son Uruguay Turu ticaret müzakerelerinde hizmet ticareti konusu gündeme getirildi. Ama sonuçta piyasalar temelde, gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği hizmetlere (finans hizmetleri ve bilgi teknolojileri) açılırken gelişmekte olan ülkelerin bir avantaj yakalayabilecekleri gemicilik ve inşaat hizmetlerine açılmadı. Amerika Birleşik Devletleri elde ettiği faydalarla ilgili böbürlendi. Ama gelişmekte olan ülkeler kazançlardan orantılı bir pay almadılar. Dünya Bankası'nın yaptığı hesaplamalardan birine göre dünyanın en fakir bölgesi olan Sahra-altı Afrika'da gelir, bu ticaret anlaşmasının sonucunda yüzde 2 geriledi. Gelişmekte olan ülkelerde her geçen gün daha çok tartışma konusu olan ama daha gelişmiş ülkelerde basında yer alamayan birçok eşitsizlik örneği daha var. Bolivya ticaret engellerini Amerika Birleşik Devletleri'ninkinden daha aşağı çekmekle kalmayıp kokainin özü olan koka yetiştiriciliğini tamamen yok etme konusunda Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yaptı; oysa bu ekin ülkedeki fakir çiftçilere tüm alternatiflerden daha yüksek bir gelir sağlıyordu. Bunun karşılığında Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığı neydi? Amerikan piyasaları açık olsaydı Bolivyalı işçilerin ihracata yönelik olarak yetiştirebileceği şeker gibi alternatif tarım ürünlerine piyasalarını kapalı tutmak.

Gelişmekte olan ülkeler uzun yıllardır süren ikiyüzlülük ve eşitsizlik tarihi yüzünden bu tür çifte standartlara daha çok kızıyorlar. On dokuzuncu yüzyılda Batılı güçler (birçoğu korumacı politikalar sayesinde gelişmişti) hiç adil olmayan ticaret anlaşmaları imzalamak için baskı yaptılar. Herhalde en kötüsü, Afyon Savaşları'nın ardından İngiltere ve Fransa'nın yaptığıydı. Zayıf Çin'e karşı birleşip, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de desteğiyle 1858'de Çin'i, Tianjin Anlaşması'nı imzalayarak hem ticari ve bölgesel tavizler vermeye hem de Batı'nın istediği ürünleri düşük fiyattan ihraç etmeye ve piyasalarını afyona açmaya zorladılar ki bu, milyonlarca Çinlinin afyon bağımlısı olmasına yol açacak bir hareketti. (Bunun neredeyse şeytani bir "ticaret dengesi" yaklaşımı olduğu söylenebilir.) Yükselen piyasalar bugün askeri güç kullanma tehdidiyle değil de ekonomik güç yoluyla açılmaya zorlanıyorlar: yaptırım uygulama ya da bir kriz döneminde gereken yardımı geri çekme tehdidiyle. Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticaret anlaşmaları için müzakerelerin yapıldığı bir

forumken, ABD ticaret delegeleri ve IMF, daha ileri gitme ve ticareti daha hızlı serbestleştirme konusunda ısrar ediyorlar; bir krizle karşı karşıya olan ülkeler de IMF'nin taleplerini kabul etmekten başka seçenekleri olmadığını hissediyorlar.

Amerika Birleşik Devletleri, IMF'nin arkasına saklanmaktan vazgeçip tek yanlı olarak hareket etmeye başladığından beri işler daha da kötüleşti. ABD Ticaret Temsilcisi ya da Ticaret Bakanlığı çoğu zaman Amerika Birleşik Devletleri içindeki çıkar çevrelerinin baskısıyla yabancı bir ülkeye karşı bir suçlamada bulunur; bunun üzerine bir gözden geçirme süreci (yalnızca ABD devletini içeren bir süreç) yaşanır ve suçlu ülkeye hangi yaptırımların uygulanacağı konusunda kararı Amerika Birleşik Devletleri verir. ABD kendisini savcı, yargıç ve jüri konumuna sokar. Burada bir yargılama süreci yaşanıyormuş gibi yapılıyor ama kartlar önceden dizilmiş: kurallar da yargıç da suçlu bulmayı istiyor. Bu cephanelik diğer sanayi ülkelerine yani Avrupa'ya ya da Japonya'ya yöneldiğinde, bu ülkelerin kendilerini savunacak kaynakları oluyor oysa gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda Hindistan, Çin gibi en büyük olanları için bile bu, adaletsiz bir karşılaşma oluyor. Sonuçta ortaya çıkacak düşmanlık, ABD'nin elde edebileceği herhangi bir potansiyel kazançla kıyaslanamaz. Sürecin, adil bir uluslararası ticaret sistemine duyulan güveni artırdığı söylenemez.

Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi görüşünü dayatmak için yaptığı konuşmalar, kendi özel çıkarları için sağa sola emirler yağdıran süper güç imajını güçlendiriyor. Mickey Kantor, ilk Clinton döneminde Ticaret Temsilcisiyken, Çin'i piyasalarını daha hızlı açmak konusunda zorlamak istemişti. Bizzat önemli bir rol oynadığı 1994 Uruguay Turu müzakereleri, WTO'yu (Dünya Ticaret Örgütü) kurdu ve üyeler için kuralları belirledi. Anlaşma gelişmekte olan ülkelere haklı olarak daha uzun bir uyum dönemi veriyordu. Dünya Bankası ve bütün ekonomistler Çin'i yalnızca gelişmekte olan bir ülke olarak değil (kişi başına düşen yıllık gelir 450 dolar), gelişmekte olan, düşük gelirli bir ülke olarak görür. Ama Kantor sıkı pazarlık yapar. Çin'in gelişmiş bir ülke olduğu ve dolayısıyla çabuk bir geçiş yaşaması gerektiği konusunda ısrar etti.

Çin WTO'ya katılmak için ABD onayına ihtiyaç duyduğundan Kantor elinde bir güç tutuyordu. Sonunda Çin'in Kasım 2001'de WTO'ya girmesini sağlayan ABD-Çin anlaşması, ABD'nin görüşündeki çelişkilerin iki

yönünü de gösteriyor. ABD, Çin'in gerçekten gelişmiş bir ülke olduğu konusundaki mantıksız ısrarıyla pazarlığı uzatırken Çin uyum sürecini başlattı. Sonuçta Amerika Birleşik Devletleri Çin'e ihtiyacı olan ilave zamanı sağlamış oldu. Ama yapılan anlaşma, burada dönen çifte standartları ve eşitsizliği ortaya koyuyor. İşin komik yanı, ABD, Çin'in gelişmiş bir ülke gibi çabuk uyum göstermesi için ısrar ederken (Çin uzayan pazarlık süresini iyi kullandığı için bu talepleri kabul edebildi), *kendisine* az gelişmiş bir ülkeymiş gibi davranılmasını talep ediyor, 1994 müzakerelerinin bir parçası olan, tekstil ürünlerindeki ticaret engellerini kaldırmak için yalnızca on yıl verilmeyip dört yıl da ek süre verilmesini istiyordu.

Asıl rahatsız edici olan, özel çıkarların hem ABD'nin güvenilirliğini hem de daha geniş ulusal çıkarları nasıl baltaladığını görmek. Bu özellikle 1999 yılının Nisan ayında Çin Başbakanı Zu Rongci kısmen, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesi ile ilgili müzakereleri sona erdirmek için Amerika Birleşik Devletleri'ne geldiğinde açıkça ortaya çıktı; bu, dünya ticaret rejimi açısından gerekli (en büyük ticaret ülkelerinden biri nasıl dışarıda bırakılabilirdi?) olduğu kadar Çin'deki piyasa reformları açısından da önemli bir hamleydi. ABD Ticaret Temsilcisi ve Devlet Bakanlığı'nın itirazlarına rağmen, ABD Hazine Bakanlığı Çin'in finans piyasalarının daha hızlı liberalleştirilmesi koşulunda ısrar etti. Doğu Asya'daki komşu ülkelerde mali krize yol açan bu tür bir liberalleştirme, Çin'i haklı olarak endişelendiriyordu. Çin akıllı politikaları yüzünden dışlanıyordu.

Amerika'nın, Çin'deki finans piyasalarını liberalleştirme talebinin, küresel ekonomik istikrarı sağlamlaştırmaya hiçbir katkısı yoktu. Bu talep, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ve Hazine Bakanlığı'nın bütün gücüyle temsil ettiği dar bir finans çevresinin çıkarlarına hizmet etmek için yapılıyordu. Wall Street, haklı olarak Çin'in, finansal hizmetleri için uçsuz bucaksız bir potansiyel piyasa olduğuna inanıyordu ve Wall Street'in diğerlerinden önce bu piyasaya girip kendine bir avantaj sağlaması önemliydi. Bu nasıl bir ileriyi görememe durumuydu! Çin'in eninde sonunda açılacağı belliydi. Süreci bir iki yıl hızlandırmanın fazla bir şey değiştirmeyeceği kesindi; tabii Wall Street, Avrupa'daki ve başka yerlerdeki finansal kurumların zaman içinde Wall Street'teki rakiplerinin kısa dönemli üstünlüklerine yetişip onların karşılaştırmalı üstünlüklerini ortadan kaldırma-

sından korkmuyorsa. Ama potansiyel maliyet muazzamdı. Asya mali krizinin hemen ardından, Çin'in, ABD Hazine Bakanlığı'nın taleplerini kabul etmesi imkansızdı. İstikrarı sağlamak, Çin için önemliydi, başka bir yerde istikrarsızlığa neden olmuş politikaları denemeyi göze alamazdı. Zu Rongci bir anlaşma imzalamadan ülkesine dönmek zorunda bırakıldı. Çin'de reformu isteyenler ve karşı çıkanlar arasında uzun süredir bir çatışma yaşanıyordu. Reforma karşı çıkanlar, Batı'nın Çin'i zayıflatmaya çalıştığını ve asla adil bir anlaşma imzalamayacağını iddia ediyorlardı. Müzakerelerin başarılı bir şekilde sonuçlanması, Çin devletindeki reformcuların konumunu sağlamlaştırır ve reform hareketine güç kazandırırdı. Ama sonuçta Zu Rongci ve temsil ettiği reform hareketi gözden düştü, reformcuların gücü ve etkisi azaldı. Neyse ki bu zarar yalnızca geçici oldu ama ABD Hazine Bakanlığı kendi özel gündemini değiştirme riskine girmekte ne kadar isteksiz olduğunu göstermiş bulundu.

Hiç adil olmayan bir ticaret gündemi dayatılıyor olsa da en azından, ticaretin serbestleştirilmesinin, doğru uygulandığı takdirde, iyi bir şey olduğuna dair önemli miktarda teori ve kanıt vardı. Finans piyasalarının liberalleştirilmesi çok daha sorunluydu. Birçok ülkedeki finansal düzenlemeler gerçekten sermaye akışını engellemekten başka bir işe yaramaz, bunlardan kurtulmak gerekir. Ama bütün ülkeler finans piyasalarını düzenler ve dünyanın dört bir yanında, gelişmiş ülkelerde bile, devlet düzenlemesini kaldırmaya yönelik aşırı istek, sermaye piyasalarında dev sorunlar yaratır. Örnek vermek gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanmış ve fazla duyulmamış olan tasarruf kredi fiyaskosu, 1991'deki gerilemeyi hızlandırmış ve Amerikan vergi mükelleflerine 200 milyar dolara mal olmuşsa da devlet düzenlemesini kaldırmaya yönelik en ucuz (GSYİH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla)'ye oranı olarak) kurtarma operasyonlarından biri olmuştu, tıpkı ABD'deki gerilemenin, benzer krizler yaşayan diğer ülkelerdekilere kıyasla en hafifi olması gibi.

Daha gelişmiş sanayi ülkeleri, gelişmiş kurumlarıyla finans piyasalarında devlet düzenlemesinin kaldırılmasından önemli dersler alırken, IMF, Reagan-Thatcher mesajını gelişmekte olan ülkelere taşıyordu; en iyi şartlarda bile risklerle dolu zor bir iş olduğu kanıtlanmış bu uygulamayla başa çıkamayacak kadar kötü donanımlı ülkelere. Gelişmiş sanayi ülkeleri,

gelişmelerinin son dönemine kadar sermaye piyasalarını liberalleştirmeye kalkışmamışken (Avrupa ülkeleri sermaye piyasası üstündeki denetimlerini kaldırmak için 1970'lere kadar beklemişlerdi), gelişmekte olan ülkeler bunu hemen yapmaya teşvik ediliyorlardı.

Sermaye piyasasında devlet düzenlemesini kaldırmanın getirdiği bankacılık krizlerinin sonuçları (ekonomik gerileme) gelişmiş ülkelerde acı vericiyken, gelişmekte olan ülkelerde çok daha ciddi oldu. Fakir ülkelerde gerilemenin etkilerini yumuşatacak güvenlik ağları da yoktu. Ayrıca finans piyasalarındaki sınırlı rekabet, liberalleştirmenin her zaman vaat ettiği düşük faizleri getirmeyeceğini gösteriyordu. Aksine çiftçiler bazen kendilerini daha da yüksek faiz oranları ödemek zorunda bulabiliyordu; bu da kıt kanaat yaşamalarını sağlayan tek geçim kaynağı için gerekli olan tohum ve gübreyi almalarını daha da zorlaştırıyordu.

Ticareti serbestleştirme, gelişmekte olan ülkeler için son derece vakitsiz ve kötü yönetilmişken, sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi birçok açıdan daha da kötüydü. Sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, ülkeye giren ve çıkan sıcak para akışını kontrol altına almayı amaçlayan yasal düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını gerektirir; kısa vadeli krediler ve kontratlar genellikle döviz kuru hareketleri üzerine girilen bahislerden başka bir şey değildir. Bu spekülatif para, fabrika yapmak ya da iş sahası yaratmak için kullanılamaz, şirketler anlık bir kararla çekilebilecek bir parayı kullanarak uzun vadeli yatırımlar yapmazlar hatta bu tür sıcak paranın getirdiği risk, gelişmekte olan ülkeyi uzun vadeli yatırımlar için daha az çekici hale getirir. Büyüme üzerindeki olumsuz etki daha da fazladır. Gelişmekte olan ülkelere, bu uçucu sermaye akışlarının taşıdığı risklerle başa çıkabilmeleri için, rutin olarak, kısa vadeli yabancı kaynaklı kredilere eşit miktarda rezerv ayırmaları tavsiye edilir. Bunun ne anlama geldiğini görmek için gelişmekte olan küçük bir ülkenin bir Amerikan bankasından yüzde 18 faizle 100 milyon dolar kredi aldığını farz edelim. Rezervler genellikle ABD Hazine Bonosu olarak tutulur, bu bonoların getirisi de yüzde 4 civarındadır. Ülkenin, yatırım yapmak için başka kaynağı yoktur. Amerikan bankası gayet güzel bir kar elde edebilir; bu arada ABD yılda toplam 4 milyon dolar faiz getirisi elde eder. Bunun gelişmekte olan ülkenin daha hızlı büyümesine nasıl yardımı olacağını anlamak pek mümkün değil. Daha doğrusu bunun hiçbir mantığı yok. Daha büyük bir sorun da

var: dürtüler arasında uyuşmazlık. Sermaye piyasasını liberalleştirmede, Amerikan bankalarından kısa dönemli fon alma kararını verecek olan, bir ülkenin özel sektöründeki firmalardır; ama ihtiyatlı bir konumu sürdürmek istiyorsa kaynaklarını artırarak kendini bu duruma uyduracak olan, devlettir.

IMF, sermaye piyasasının liberalleştirmesini savunurken çok basit bir mantığa dayanıyor: Serbest piyasalar daha verimlidir, verimliliğin artması büyümeyi hızlandırır. Az önce değinilen iddia gibi iddiaları göz ardı eder ve başka sahte tartışmalar yürütür; örneğin, liberalleştirme olmadan ülkelerin yabancı sermayeyi özellikle de doğrudan yatırımları çekemeyeceği gibi. IMF'nin ekonomistleri hiçbir zaman büyük teorisyenler olduklarını iddia etmediler; IMF'nin uzmanlık iddiası, küresel tecrübesi ve veri hakimiyetidir. Ancak dikkat çekici olan şu ki veriler bile IMF'nin çıkarımlarını desteklemiyor. En yüksek miktarda yabancı yatırımı çekmiş olan Çin, batının hiçbir reçetesine (makro istikrar dışında) uymamıştı ve ihtiyatlı davranarak sermaye piyasasında tam liberalleşmeyi engellemişti. Kapsamlı istatistik çalışmalar gösteriyor ki IMF'nin kendi tanımladığı haliyle liberalleşme, ne daha hızlı büyümeyi ne de daha yüksek yatırımı gerektirmez.

Çin, fonları kendine toplamak için sermaye piyasasını liberalleştirmeye gerek olmadığını gösterdi. Aslında Doğu Asya'daki yüksek tasarruf oranları (GSYİH'nin %30-40'ı, oysa bu oran Amerika'da %18, Avrupa %17-30'dur) göz önüne alınınca bölgenin ek fona pek ihtiyacı olmadığı görülüyordu. Bu da ülkeyi, tasarruf akışını iyi bir şekilde yatırıma dönüştürme gibi zorlu bir görevle karşı karşıya bıraktı.

Liberalleştirmenin savunucuları, başka bir iddia daha ortaya atıyorlar, 1997'de başlayan küresel mali krizin ışığında kahkahalarla gülünebilecek bir iddia: liberalleştirmenin, fonların kaynağını çeşitlendirerek istikrarı artırdığı iddiası. Buradaki fikir, ülkelerin çöküş dönemlerinde yerli fonlardaki düşüşü karşılamak için yabancılara başvurmasıdır. IMF ekonomistlerinin deneyimli, dünyada olup bitenlerden haberdar insanlar olmaları gerekir. Bankacıların fonlarına ihtiyacı olmayan insanlara kredi vermeyi tercih ettiklerini, ülkeler zorlukla karşılaştığında kredi veren yabancıların paralarını nasıl dışarı çektiğini ve ekonomik çöküşü hızlandırdığını kesinlikle biliyor olmaları lazım.

Liberalleştirmenin (özellikle güçlü finans kurumları oluşmadan vakitsiz yapıldığında) istikrarsızlığı neden artırdığına yakından bakarken, bir gerçek net bir şekilde gözler önüne seriliyor: istikrarsızlık ekonomik büyüme için kötü olmakla kalmaz; ayrıca istikrarsızlığın maliyetleri de fazlasıyla fakirlerin sırtına biner.

Yabancı Yatırımın Rolü

Yabancı yatırım, Washington uzlaşmasının üç temel direğinden biri değil ama yeni küreselleşmenin önemli bir bölümü. Washington Uzlaşması'na göre büyüme, liberalleştirme yoluyla, piyasaları "serbestleştirme" yoluyla olur. Özelleştirme, liberalleştirme ve makro istikrarın, dışarıdan gelen de dahil olmak üzere yatırımı çekecek bir ortam yaratması gerekir. Yatırım büyüme yaratır. Yabancı şirketler teknik uzmanlığı ve yabancı piyasalara erişimi beraberlerinde getirirler ve yeni istihdam olanakları yaratırlar. Ayrıca yabancı şirketlerin finans kaynaklarına erişimi vardır; yerli finans kuruluşlarının zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu, özellikle önemlidir. Singapur, Malezya hatta Çin gibi son derece başarılı kalkınma örneklerinde doğrudan yabancı yatırım büyük bir rol oynamıştır.

Bunların yanında bazı olumsuzluklar da var. Yabancı şirketler ülkeye geldiğinde genellikle yerli rakiplerini ortadan kaldırırlar, yerli sanayiyi geliştirmeyi ummuş olan küçük iş adamlarının hırslarını ezip geçer. Bunun birçok örneği var. Dünyanın dört bir yanındaki meşrubat üreticileri, Coca-Cola ve Pepsi, ülkelerinin piyasasına girdiğinde ezildiler. Yerli dondurma üreticileri, Unilever'in dondurmalarıyla rekabet edemeyeceklerini fark ettiler.

Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük mağaza zincirleriyle bakkallar arasında yaşanmış olan çatışmayı hatırlamak, bunu anlamak için bir yol olabilir. Wal*Mart bir bölgeye girdiğinde, (haklı olarak) yerlerini kaybedeceklerinden korkan bölge firmaları genellikle sert bir şekilde karşı çıkıyorlardı. Yöredeki dükkan sahipleri Wal*Mart'la, onun dev satın alma gücüyle mücadele edemeyeceklerinden korkuyorlardı. Kasabalarda yaşayan halk, tüm yerel dükkanlar kapanırsa kasabalarının karakterine ne olacak, diye endişeleniyordu. Bu kaygılar, gelişmekte olan ülkelerde bin kat daha

güçlü. Bu tür kaygılar akla yakın olsa da olaylara tarafsız bakmak gerek: Wal*Mart'ın başarılı olmasının nedeni, malları tüketicilere düşük fiyatla sunmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, birçok insanın kıt kanaat geçindiği düşünülürse, malların ve hizmetlerin fakir insanlara daha verimli bir şekilde ulaştırılması çok daha önemlidir.

Ama bazı noktalarda eleştiriler oluyor. Güçlü (ya da etkili bir şekilde uygulanan) rekabet kanunları yoksa, uluslararası firma yerli rekabet gücünü dışladıktan sonra fiyatları yükseltmek için tekelci gücünü kullanır. Düşük fiyatlar kısa ömürlü olur.

Sonuçta ne olacağı biraz da hıza bağlı; yerel firmalar, kendilerine zaman verilse uyum sağlayabileceklerini, rekabete karşılık verebileceklerini ve malları verimli bir şekilde üretebileceklerini iddia ediyorlar ve yerel işletmelerin yok olmamasının yerel topluluğu hem ekonomik hem de toplumsal açıdan güçlendirmek için önemli olduğunu söylüyorlar. Ama tabii sorun şu ki çoğunlukla başta yabancı rekabete karşı geçici koruma olarak tanımlanan politikalar sonradan kalıcı hale geliyor.

Çokuluslu şirketler, gelişmekte olan ülkelerde çalışma şartlarını geliştirmek için ellerinden geleni yapmıyorlar. Kendi ülkelerinde yavaş yavaş aldıkları dersleri yalnızca aşama aşama hatırlıyorlar. Çalışma şartlarını iyileştirmek, işçi verimliliğini artırabilir ve genel maliyetleri azaltabilir ya da en azından fazla artırmaz.

Yabancı şirketlerin yerli şirketleri ezdiği sektörlerden biri de bankacılık. Büyük Amerikan bankaları, mudilerine, küçük yerli bankalardan çok daha büyük bir güvence verebilirler (o ülkenin devleti mevduatlara sigorta uygulamıyorsa). ABD devleti, gelişmekte olan ülkelerde finans piyasalarının açılması için baskı yapıyor. Bunun avantajları açık: artan rekabet, hizmetlerin kalitesini artıracak. Yabancı bankaların büyük finansal gücü finansal istikrarı artırabilir. Ama yine de yabancı bankaların yerli bankalara yönelik tehdidi gerçek bir tehdit. Aslında Amerika Birleşik Devletleri'nde de uzun süredir aynı konuda bir tartışma sürüyor. Ulusal bankacılık, fonların, New York gibi büyük para merkezlerine akacağı ve uzak bölgeleri ihtiyaç duyulan fonlara hasret bırakacağı korkusuna direndi (Clinton yönetimi döneminde Wall Street baskısıyla Demokrat Parti'nin geleneksel konumu tersine çevrilene kadar). Tehlikeler Arjantin'de gözler önüne serilmişti. 2001'deki çöküşten önce, yurt içi bankacılık sektörüne,

yabancıların sahip olduğu bankalar hakimdi ve bankalar çokuluslu şirketlere ve büyük yerli şirketlere kolayca fon sağlarken, küçük ve orta ölçekli şirketler sermayeye erişemediklerinden yakınıyorlardı. Uluslararası bankaların uzmanlığı ve bilgisinin temeli geleneksel müşterilerine kredi vermesinde yatıyordu. Ama bu bankalar da eninde sonunda diğer açıklara doğru kayabilirdi ya da bu boşlukları dolduracak yeni finans kurumları çıkabilirdi. Büyüme eksikliği, finans eksikliğinin de katkısıyla bu ülkenin çöküşünde önemli bir rol oynadı. Arjantin içinde sorun yaygın olarak anlaşıldı; devlet kredi boşluğunu doldurmak için bazı sınırlı adımlar attı. Ama devletin verdiği krediler piyasadaki çöküşü toparlamaya yetmedi.

Arjantin'in yaşadığı tecrübeden bazı temel dersler çıkarmak gerekiyor. IMF ve Dünya Bankası, banka istikrarının önemini vurguluyor. Güvenilir bankalar, kötü krediler yüzünden para kaybetmeyen bankalar yaratmak kolay, tek yapılması gereken bu bankalardan paralarını ABD Hazine Bonolarına yatırmalarını istemek. Önemli olan, yalnızca güvenilir bankalar yaratmak değil, büyüme için kredi sağlayan güvenilir bankalar yaratmak. Arjantin örneği, başarısızlığın ülkeyi nasıl makro istikrarsızlığa götürdüğünü gösterdi. Büyüme eksikliği mali açıkları artırdı ve IMF de harcamalarda kısma ve vergilerde artış için baskı yapınca tehlikeli bir ekonomik düşüş ve sosyal huzursuzluk girdabı başladı.

Bolivya ise yabancı bankaların makro ekonomik istikrarsızlığa katkıda bulunduğunu gösteren bir diğer örnek. 2001'de Bolivya ekonomisinde bütün cüssesiyle beliren bir yabancı banka, küresel riskleri göz önünde bulundurarak kredileri aniden azaltmaya karar verdi. Kredi arzındaki bu ani değişim, emtia fiyatlarının düşmesinin ve ekonomik yavaşlamanın zaten başlatmış olduğu ekonomik çöküşten daha da derin bir çöküşe yol açtı.

Yabancı bankaların tecavüzü ile ilgili başka kaygılar da var. Yerli bankalar, merkez bankalarının ince etkileme şekilleri olan "ikna" yöntemlerine karşı daha hassas oluyorlar; ekonominin canlanmaya ihtiyacı olduğu zamanlarda krediyi artırma, fazla ısınma belirtileri olunca krediyi azaltma gibi. Yabancı bankalar bu tür sinyallere karşı kendilerini pek sorumlu hissetmiyorlar. Aynı şekilde yerli bankalar, kredi sistemindeki boşluklara (azınlıklar, mağdur duruma düşen bölgeler gibi hizmet alamayan ya da eksik hizmet alan gruplar) yönelme konusundaki baskıya da daha çok yanıt veriyorlar. En gelişmiş kredi piyasalarından birine sahip olan Amerika

Birleşik Devletleri'nde bu boşlukların o kadar önemli olduğu düşünülüyordu ki 1977'de bankalara bu eksik hizmet alan gruplara ve bölgelere kredi vermeleri için bazı zorunluluklar getiren Toplum Yeniden Yatırım Yasası (CRA) çıktı. CRA, kritik toplumsal hedeflere ulaşmanın tartışmalı olsa da önemli yollarından biri oldu.

Ama doğrudan yabancı yatırımların hem iyi hem de kötü olduğu tek alan finans değildir. Bazı durumlarda yeni yatırımcılar, devletleri, kendilerine gümrük vergisi koruması gibi özel ayrıcalıklar vermeleri konusunda (çoğu zaman rüşvetle) ikna ettiler. Birçok durumda ABD, Fransa ve diğer gelişmiş sanayi ülkelerinin devletleri devreye girdi ve gelişmekte olan ülkelerde, devletlerin özel sektörün işlerine karışmasını ve özel sektörden para almasının çok uygun bir davranış olduğu yolundaki görüşü güçlendirdi. Bazen devletin rolü nispeten zararsız (yozlaşmış olmadığı anlamına gelmez) görünüyordu. Yurt dışı seyahatlerinde ABD Ticaret Bakanı Ron Brown'a, bu yükselen piyasalara girmek ve bağlantı kurmak için uğraşan Amerikalı iş adamları eşlik ediyordu. Seçim kampanyasına yüklü miktarda katkı yapmış olanların uçakta yer alma ihtimali artıyordu.

Diğer bazı durumlarda da bir devlet diğer bir devletin ağırlığını dengelemek için çağrılıyordu. Fildişi Sahili'nde Fransız devleti French Telecom'un bağımsız (Amerikan) bir cep telefonu şirketini saf dışı etme girişimini desteklerken, ABD devleti de Amerikan firmasının taleplerini dayatıyordu. Ama çoğu zaman devletler mantık sınırlarını aşıyorlardı. Arjantin'de bir su anlaşması (Aguas Argentinas) imzalayan Fransız ana şirket (Suez Lyonnaise) sonradan bu anlaşmaların düşündüğünden daha az karlı olduğunu fark edince, Fransız hükümeti araya girmiş ve özel hakları belirleyen maddelerin baştan yazılması için baskı yapmıştı.

Herhalde duyulan en büyük kaygı, Amerikan devleti de dahil olmak üzere devletlerin, gelişmekte olan ülkelerin, onlar için son derece adaletsiz olan ve çoğunlukla yozlaşmış hükümetler tarafından imzalanan anlaşmalara bağlı kalmaya zorlanmasında rol oynamaları. 1994'te, Endonezya'nın Cakarta kentinde yapılan APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği) liderleri toplantısında Başkan Clinton, Amerikan şirketlerini Endonezya'ya gelmeleri konusunda teşvik etti. Birçok şirket de geldi ve çoğunlukla çok iyi şartlarla geldiler (Endonezya'daki insanların dezavantajına olan, "rüşvet" içeren yozlaşma önerileriyle). Dünya Bankası da aynı şekilde,

burada ve Pakistan gibi başka ülkelerde özel şirketlerin iktidar anlaşmalarını destekliyordu. Bu anlaşmalar, devletlerin yüksek miktarda elektriği yüksek fiyattan satın almayı vaat ettiği hükümler içeriyordu (alma ya da satın alma şartı diye bilinen maddeler). Karı özel sektör alıyordu, riski devletler üstleniyordu. Bu yeterince kötüydü. Ama daha da kötüsü, yozlaşmış hükümetler iktidardan ayrılınca (Endonezya'da Muhammed Suharto 1998'de, Pakistan'da Navaz Şerif 1999'da), ABD devleti, yeni gelen hükümetlere, anlaşmanın şartlarını yerine getirmemeleri ya da en azından tekrar belirlemeleri yerine anlaşmaya bağlı kalmaları için baskı yapıyordu. Aslında Batılı devletlerin kas güçlerini kullandığı "adil olmayan" anlaşmalara dair uzun bir tarih var.[1]

Doğrudan yabancı yatırım hakkında daha birçok mantıklı şikayet var. Bu tür yatırımlar çoğu zaman devletten alınan özel ayrıcalıklardan türer. Standart ekonomi bu tür ayrıcalıklardan çıkan dürtü *bozulmaları* üzerine yoğunlaşıyor olsa da aslında işin çok daha sinsi bir yönü var: bu ayrıcalıklar çoğunlukla yozlaşmanın, devlet görevlilerine verilen rüşvetlerin sonucudur. Doğrudan yabancı yatırım ancak demokratik işleyişin zarar görmesi pahasına gelir. Bu özellikle, yabancıların, haklarını düşük fiyatlardan almak için gerçek bir dürtüye sahip olduğu madencilik, petrol ve diğer doğal kaynaklardaki yatırımlar için geçerlidir.

Ayrıca bu tür yatırımların başka ters etkileri de vardır ve bu yatırımlar genellikle büyümeyi artırmaz. Madencilik haklarının getireceği gelir paha biçilmez olabilir ama gelişme toplum için bir dönüşümdür. Örneğin ülkenin uzak bir bölgesindeki bir maden ocağına yapılan bir yatırımın, gelişme dönüşümüne, yarattığı kaynaklardan başka bir katkısı olmaz. Bu yatırım bir dual ekonomi, içinde para dolu ceplerin olduğu bir ekonomi yaratılmasına yol açabilir. Ama dual ekonomi gelişmiş ekonomi demek değildir. Aslında kaynakların ülke içine akışı, bazen "Hollandalı Hastalığı" adı verilen bir mekanizma yoluyla kalkınmayı gerçekten engelleyebilir. Ülkeye kaynak akışı, para biriminin değer kazanmasını sağlar ve ithal malları ucuzlatırken ihraç mallarını pahalılandırır. Bu isim, Hollanda'nın, Kuzey Denizi'nde gaz bulunca yaşadığı tecrübeden gelir. Doğal gaz satışları Hollanda para biriminin yükselmesine neden olmuş, bu da ülkenin ihracat yapan diğer sektörlerine ciddi anlamda zarar vermişti. Bu, Hollanda için çözülmesi zor ama mümkün olan bir sorundu, oysa gelişmekte olan ülkeler

için bu sorunu çözmek çok daha zor olabilirdi.

Kaynakların elverişliliği dürtüleri de değiştirebilir: Bölüm 2'de gördüğümüz gibi, kaynaklar açısından zengin birçok ülkede insanlar, enerjiyi servet yaratmak için kullanacaklarına doğal kaynaklardan kendilerine gelir (ekonomistlerin deyişiyle "rant") sağlamak için uğraşıyordu.

Uluslararası finans kuruluşları altını çizdiğim sorunları görmezden gelme eğilimindeler. IMF'nin bu konu üzerine eğildiğinde verdiği iş sahası yaratma reçetesi basit: Devlet müdahalesini kaldırın (bunaltıcı yasal düzenlemeler şeklindeki), vergileri azaltın, enflasyonu mümkün olduğunca aşağı çekin ve ülkeye yabancı girişimcileri davet edin. Buradaki politika bile bir anlamda, daha önceki bölümde tanımlanan sömürgeci düşünce yapısını yansıtıyor: gelişmekte olan ülkeler tabii ki girişimcilik için yabancılara bel bağlamak zorundadır. Yabancı yatırımın hiç rol oynamadığı olağanüstü Kore ve Japonya başarısının ne önemi var?!. Singapur, Çin, Malezya gibi yabancı yatırımın suiistimallerinin kontrol altında tutulduğu birçok örnekte doğrudan yabancı yatırım, sermaye hatta girişimcilik için değil, piyasalara erişim ve getirdiği yeni teknoloji açısından önemli bir rol oynadı.

Sıralama ve Hız

IMF'nin hataları içinde herhalde en fazla dikkat çekenler, sıralama ve hız konusunda yaptığı hatalar ve genel toplumsal şartlara karşı duyarlı olmadaki başarısızlığıdır: daha sosyal güvenlik ağları konulmadan, uygun bir yasal çatı oluşturulmamışken, ülkeler modern kapitalizmin bir parçası olan piyasa fikrindeki ani değişikliklerin ters sonuçlarına direnemiyorken, liberalleşme uygulanması için baskı yapmak; yeni iş sahaları yaratmak için gerekli koşullar hazırlanmadan iş sahalarını yok edecek politikaların uygulanması için dayatmak; uygun rekabet ve yasal çerçeve hazır olmadan ülkeleri özelleştirme yapmaya zorlamak. Yapılan sıralama hatalarının birçoğu hem ekonomik hem de politik süreçlerle ilgili temel yanlış anlamalar oluğunu gösteriyor; özellikle, piyasa fundamentalizmine inananların yaptığı türden yanlış anlamalar. Örneğin, özel mülkiyet hakları oluşturulduktan sonra gerisinin kendiliğinden geleceğini iddia edi-

yorlar, piyasa ekonomisinin işlemesini sağlayacak kurumlar ve yasal yapılanma da buna dahil.

Serbest piyasa ideolojisinin arkasında, çoğunlukla Adam Smith'e mal edilen bir model vardır. Bu modele göre piyasa güçleri (kar güdüsü) ekonomiyi *sanki görünmez bir el itiyormuş gibi* verimli sonuçlara doğru yöneltir. Modern ekonominin en büyük başarılarından biri, Smith'in çıkarımlarının hangi mantıkta ve hangi şartlar altında doğru olduğunu göstermektir. Sonuçta bu şartların son derece sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır.[2] Aslında ekonomik teorideki en son gelişmeler (kinayeli bir şekilde, tam da en amansız Washington Uzlaşması politikaları avı döneminde yapıldı), bilgi eksik olduğunda ve piyasalar gelişimini tamamlamamış olduğunda ki bunun, *özellikle gelişmekte olan ülkeler* için her zaman böyle olduğunu belirtmek gerekir, görünmez elin çoğunlukla mükemmel bir şekilde işlemediğini gösterdi. Şunu belirtmek gerekir ki temelde piyasanın verimliliğini artırabilecek, arzulanan devlet müdahaleleri vardır. Piyasaların verimli çalışmasını sağlayacak şartları yaratan sınırlar önemlidir; devletin temel etkinliklerinden birçoğu, piyasadaki başarısızlıklara verilen tepkiler olarak alınabilir. Artık biliyoruz ki bilgi mükemmel olsaydı, finans piyasalarının pek bir rolü olmazdı ve finans piyasalarındaki yasal düzenlemelerin de pek önemi olmazdı. Eğer rekabet otomatik olarak mükemmel olsaydı, antitröst yetkililerine de gerek kalmazdı.

Oysa Washington Uzlaşması politikaları basite indirgenmiş bir piyasa ekonomisi modeline, Adam Smith'in görünmez elinin işlediği, mükemmel bir şekilde işlediği rekabetçi denge modeline dayanıyordu. Bu modelde devlete gerek olmadığından (bu serbest, dizginlenmemiş "liberal" piyasalar mükemmel bir şekilde çalışır), Washington Uzlaşması politikaları zaman zaman "neo-liberal", "piyasa fundamentalizmine" dayalı, on dokuzuncu yüzyılda bazı çevrelerde popüler olmuş laissez-faire (bırakınız yapsınlar) politikalarının dirilişi şeklinde tanımlanır. Büyük Bunalım'ın ardından, kirlilik ve bozulma yüzünden yaşanamaz hale gelmiş şehirlerden büyük eşitsizliklere varıncaya kadar, piyasa sisteminin diğer hataları da fark edildikten sonra, serbest piyasa politikaları daha gelişmiş sanayi ülkelerinde yaygın olarak reddedilmiştir. Ama bu ülkelerde, devlet ve piyasalar arasındaki doğru denge konusundaki tartışma hala sürüyor.

Smith'in görünmez el teorisi gelişmiş sanayi ülkeleri için geçerli olsaydı bile gereken koşullar gelişmekte olan ülkelerde sağlanamazdı. Piyasa sistemi, net bir şekilde oluşturulmuş mülkiyet hakları ve bunları uygulayacak mahkemeler gerektirir ama bunlar gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla yoktur. Piyasa sistemi, rekabet ve mükemmel bilgi gerektirir. Ama rekabet sınırlıdır ve bilgi mükemmel olmaktan uzaktır; ayrıca iyi işleyen rekabetçi piyasalar öyle bir gecede kurulamaz. Teori, verimli piyasa ekonomisi için *tüm* varsayımların gerçekleşmiş olması gerekir, diyor. Bazı durumlarda bir alanda yapılan reformlar, başka reformlarla birlikte gerçekleştirilmediği sürece işleri daha da kötüye götürebilir. Bu sıralama meselesidir. İdeoloji bu tür meseleleri pek umursamıyor, geçebildiğiniz kadar hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine geçin, diyor. Ama ekonomik teori ve tarih, sıralamayı göz ardı etmenin ne kadar korkunç sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir.

Ticareti serbestleştirme, sermaye piyasasını liberalleştirme ve özelleştirme konusunda yapılan, daha önce belirtilen hatalar, büyük ölçekli sıralama hatalarıdır. Daha küçük ölçekli sıralama hataları Batılı basında daha da az fark edilir. Bunlar, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan zaten son derece fakir olan insanları etkileyen IMF politikalarının yarattığı günlük trajedilerden oluşur. Örneğin birçok ülkede çiftçilerden tarım ürününü alan ve ürünü hem yurt içinde hem de uluslararası piyasalarda pazarlayan pazarlama komiteleri vardır. Çiftçilerin eline genellikle nihai fiyatın çok küçük bir bölümü geçtiğinden, bu kuruluşlar çoğunlukla verimsizlik ve yozlaşma kaynağıdır. Devletin böyle bir işle uğraşmasının hiçbir mantığı olmasa da devlet bu işi aniden bırakırsa, hareketli ve rekabetçi bir özel sektör derhal otomatik olarak ortaya çıkacak diye bir şey yoktur.

Çeşitli Afrika ülkeleri, IMF ve Dünya Bankası'nın baskısıyla pazarlama komitesi uygulamasını terk ettiler. Bu, bazı durumlarda işe yaradı ama diğerlerinde pazarlama komitesi ortadan kalkınca yerel tekeller sistemi oluştu. Sınırlı sermaye bu piyasaya girişi engelledi. Ürünlerini pazara götürmek için kamyon alacak kadar parası olan az sayıda çiftçi vardı. Bankalar iyi işlemediği için, gereken fonu krediyle de sağlayamadılar. Bazı durumlarda insanlar mallarını taşımak için kamyon alabiliyorlardı ve piyasa başlangıçta iyi çalışıyordu; ama sonra bu karlı iş, yerel mafyanın eline geçiyordu. Her iki durumda da IMF ve Dünya Bankası'nın vaat ettiği fayda-

lar gerçekleşmedi. Devletin kazancı azaldı, köylülerin durumu eskisine göre iyileştiyse bile bu çok küçük bir iyileşme oldu ama birçok yerel işadamının (mafya üyeleri ve politikacılar) durumu çok iyileşti.

Birçok pazarlama komitesi tek tip fiyat politikasıyla da uğraşır yani nerede olurlarsa olsunlar çiftçilere aynı fiyatı verir. Bu "adil" görünse de ekonomistler bu politikaya itiraz ederler çünkü bu politika, piyasalara yakın olan çiftçilerin uzaktakileri sübvanse etmesini gerektirir. Piyasa rekabetinde, malların gerçek satış noktasından uzaktaki çiftçiler daha düşük fiyat alırlar, yani ürünlerini pazara götürmenin maliyetine katlanırlar. IMF bir Afrika ülkesini, henüz düzgün bir yol sistemi kurulmadan tek tip fiyatlamayı bırakması için zorladı. Ulaşımın zor olduğu bölgelerdekiler nakliye masraflarını karşılamak zorunda olduğundan onların eline geçen fiyat birdenbire belirgin bir şekilde düştü. Sonuçta ülkede, en fakir kırsal bölgelerdekilerin gelirleri aniden düştü ve geniş çaplı bir sıkıntı başladı. IMF fiyatlama siteminin artan verimlilik anlamında çok küçük faydaları olmuş olabilir ama bu faydaları değerlendirirken toplumsal maliyetleri göz önünde bulundurmalıyız. Doğru sıralama ve hız, ülkenin, verimlilik kazançlarına bu maliyetler olmadan aşama aşama ulaşmasını sağlayabilirdi.

IMF/Washington Uzlaşması yaklaşımıyla ilgili çok daha temel bir eleştiri var: Bu yaklaşım, kalkınmanın toplumsal bir dönüşüm gerektirdiğini kabul etmiyor. Okul ücretlerini tamamen kaldıran Uganda bunu anlamıştı; yalnızca gelirler ve maliyetlere yoğunlaşan bir bütçe muhasebecisi bunu anlayamaz. Bugün kalkınma ekonomisinin düsturunun bir kısmı evrensel ilköğretim, özellikle kız çocukların eğitimi. Yapılan sayısız çalışma, Doğu Asya'daki ülkeler gibi ilköğretime ve kız çocukların eğitimine yatırım yapanların daha iyi bir duruma geldiğini gösteriyor. Oysa Afrika'daki gibi bazı çok fakir ülkelerde, özellikle kız çocuklarda okula kayıt oranının yüksek olmasını sağlamak çok zor. Bunun nedeni basit: Fakir ailelerin ancak geçinecek kadar paraları var, kız çocuklarını eğitmenin çok az doğrudan faydasını görüyorlar ayrıca eğitim sistemi daha çok erkek çocuklar için uygun görülen, kentlerdeki işler yoluyla imkanları geliştirmeye yönelik. Ciddi bütçe sınırlamalarıyla karşı karşıya olan çoğu ülke Washington Uzlaşması'nın tavsiyesini dinleyerek okulları ücretli yaptı. Bunun mantığı da şuydu; küçük ücretlerin okula kayıt oranına çok az etkisi oluyordu.

Ama Uganda Devlet Başkanı Museveni böyle düşünmüyor. O, herkesin okula gideceği umudunu taşıyan bir kültür yaratması gerektiğini biliyordu. Ve okullar ücretli olduğu sürece bunu başaramayacağını da biliyordu. Bu yüzden yabancı uzmanların tavsiyelerini dinlemedi ve tüm okul ücretlerini kaldırdı. Kayıt oranları hızla yükseldi. Başka ailelerin bütün çocuklarını okula gönderdiğini gören her aile kız çocuklarını da okula göndermeye başlıyordu. Basite indirgenmiş istatistik çalışmanın göz ardı ettiği husus, *sistemi etkileyen* değişimin gücüdür.

Eğer IMF stratejileri yalnızca tam kapasite kalkınmayı başaramamış olsa, bu bile yeterince kötü olurdu. Ama birçok yerde hatalar gereksiz yere toplumun dokusunu yıpratarak kalkınma planını daha da geriye çekmiştir. Kalkınma sürecinin ve hızlı değişimin toplumda büyük gerginlikler yaratması kaçınılmaz. Geleneksel otoritelere meydan okunur, geleneksel ilişkiler baştan değerlendirilir. İşte bu yüzden başarılı bir kalkınma toplumsal istikrara çok dikkat eder. Bu yalnızca geçen bölümde gördüğümüz Botsvana tecrübesinden çıkarılacak bir ders değil, aynı zamanda bir sonraki bölümde göreceğimiz Endonezya da buna bir örnek: tam IMF politikaları ülkedeki gerilemeyi artırmışken ve gelirlerle maaşlar düşüp enflasyon tırmanırken, IMF, bu ülkenin, gıda ve gazyağı (fakirlerin yemek pişirmek için kullandığı yakıt) sübvansiyonunu kesmesi için ısrar etti. Çıkan isyanlar ülkenin toplumsal dokusunu parçaladı ve sürmekte olan bunalımı şiddetlendirdi. Sübvansiyonları kaldırmak yalnızca kötü bir toplumsal politika değil, aynı zamanda kötü bir ekonomi politikasıydı.

Bu isyan, IMF kaynaklı ilk isyan değildi, IMF'nin tavsiyeleri daha yaygın olarak dinlenseydi sayılarının daha da çok olacağı kesin. 1995'te, IMF devlet bütçesini artırmak için gıda sübvansiyonlarını kesmeyi savunduğu sırada, veliaht prens ve diğer üst düzey devlet görevlileriyle toplantı yapmak için Ürdün'deydim. Neredeyse bu konuda bir anlaşma yapmayı başarıyorlardı ki Kral Hüseyin devreye girdi ve bu işe bir son verdi. Kral Hüseyin, makamını seviyordu, harika bir iş yapıyordu ve bu makamı korumak istiyordu. Orta Doğu'da gıda kaynaklı isyanlar hükümeti devirebilir ve bölgedeki nazik barışı bozabilirdi. Bütçenin durumunda olabilecek küçük bir düzelmeye karşılık bu olayların refah hedefine vereceği zarar çok büyüktü. IMF'nin dar ekonomik bakış açısı, bu meseleleri kendi geniş bağlamlarında incelemesini olanaksız kılıyordu.

Halbuki bu tür isyanlar, buzdağının tepesi gibidir: herkesin dikkatini, toplumsal ve politik şartların göz ardı edilemeyeceği gerçeğine çekerler. Ama bunlardan başka sorunlar da vardı. 1980'lerde Latin Amerika, bütçesini daha iyi bir dengeye getirmeye ve enflasyonu kontrol altına almaya ihtiyaç duyduğunda, aşırı sert kemer sıkma politikası, yüksek işsizliğe neden oldu, yeterli sosyal güvenlik ağı da olmadığından sonuçta kentsel şiddetin yüksek seviyelere ulaşmasına katkıda bulundu. Bu yatırıma pek olanak sağlayan bir ortam değildi. Afrika'daki iç kargaşa, kalkınma planını gerileten başlıca faktörlerden biri olmuştu. Dünya Bankası'nda yapılan çalışmalar bu tür iç kargaşaların olumsuz ekonomik faktörlerle sistematik bir şekilde bağlantılı olduğunu gösteriyordu, aşırı sert kemer sıkma politikalarının yaratabildiği işsizlik de bu etmenlerden biriydi. Orta büyüklükte bir enflasyon, yatırım ortamı yaratmak için ideal olmayabilir ama şiddet ve iç kargaşa daha da kötüdür.

Bugün vatandaşları birbirine ve devlete bağlayan bir "toplumsal sözleşme" olduğunun farkındayız. Devlet politikaları bu toplumsal sözleşmeyi feshettiği zaman vatandaşlar da birbirleriyle ve devletle olan "sözleşme"lerine uymayabilirler. Sık sık kalkınma sürecine eşlik eden büyük toplumsal değişikliklerin ortasında, bu toplumsal sözleşmeyi korumak özellikle önemli ve zordur. IMF'nin gözü paradan başka bir şey görmeyen makro ekonomik hesaplamalarında genellikle bu tür kaygılara pek yer yoktur.

Sızıntı Ekonomisi

Toplumsal sözleşmenin bir kısmı "adaleti", toplum büyüdükçe toplumun kazançlarından fakirlerin de pay almasını, kriz zamanlarında ise toplumun acılarını zenginlerin de paylaşmasını gerektirir. Washington Uzlaşması politikaları, dağılım ve "adalet" konularının üstünde fazla durmaz. Bu politikanın yandaşlarından birçoğu, sıkıştırıldıklarında fakirlere yardım etmenin en iyi yolunun ekonominin büyümesini sağlamak olduğunu iddia ederler. Sızıntı ekonomisine inanırlar. Büyümenin faydalarının, *eninde sonunda*, fakirlere bile *sızacağını* söylerler. Sızıntı ekonomisi, her zaman için yalnızca bir inanıştan, bir inançtan ibaret olmuştur. İngiltere

on dokuzuncu yüzyılda genel olarak başarılı iken ülkede yoksulluk artıyordu. 1980'lerde Amerika'da büyüme en çarpıcı örneklerden birini oluşturdu. ekonomi büyürken en alt tabaka, reel gelirlerinin azaldığını fark etti. Clinton yönetimi sızıntı ekonomisine şiddetle karşı çıkmıştı: bu yönetim, fakirlere yardım etmek için aktif programlar olması gerektiğine inanıyordu. Ben Dünya Bankası'na geçmek için Beyaz Saray'dan ayrıldığımda sızıntı ekonomisiyle ilgili şüpheleri de beraberimde götürmüştüm. Bu ekonomi Amerika Birleşik Devletlerinde işlemediyse gelişmekte olan ülkelerde neden işlesindi ki? Ekonomide güçlü bir büyüme olmadan yoksullukta sürdürülebilir azalmalar sağlanamayacağı doğru olsa da büyümenin herkese fayda sağlaması şart değildir. "Yükselen su bütün tekneleri kaldırır" savı doğru değildir. Bazen özellikle bir fırtınayla birlikte olduğunda, hızla yükselen sular zayıf tekneleri kıyıya savurup paramparça edebilir.

Sızıntı ekonomisinin karşı karşıya olduğu bariz sorunları vardır ama iyi bir entelektüel soyağacına sahiptir. Nobel ödüllü ekonomist Arthur Lewis, zenginler fakirlerden daha fazla tasarruf yaptığı, büyümeye giden anahtar da sermaye birikimi olduğu için eşitsizliğin kalkınma için iyi olduğunu iddia ediyordu. Nobel ödüllü başka bir ekonomist, Simon Kuznets kalkınmanın ilk aşamalarında eşitsizliğin yükseldiğini ama sonrada bunun tersine döndüğünü iddia ediyordu.[3]

Ancak son elli yıllık tarih bu teorileri ve hipotezleri doğrulamıyor. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, Doğu Asya ülkeleri (Güney Kore, Çin, Tayvan, Japonya) yüksek tasarrufun, yüksek eşitsizlik gerektirmediğini, eşitsizlikte büyük bir artış olmadan da hızlı bir büyümenin sağlanabileceğini gösterdi. Bu devletler, büyümenin fakirlere kendiliğinden fayda sağlayacağına inanmadıkları ve daha büyük bir *eşitliğin* aslında büyümeyi artıracağına inandıkları için yükselen büyüme sularının, teknelerin çoğunu kaldırdığından, ücretler arasındaki eşitsizliğin belirli sınırları aşmadığından, eğitim fırsatının herkese ulaştığından emin olmak için bazı adımlar attılar. Uyguladıkları politikalar toplumsal ve politik istikrarı sağladı; bu da çok sayıda yeni iş yerinin açıldığı bir ekonomik ortamın oluşmasına katkıda bulundu. Yeni yeteneklerin piyasaya girmesi de sağladığı enerji ve insan yetenekleriyle bölgenin canlanmasına katkıda bulundu.

Başka yerlerde, devletlerin Washington Uzlaşması politikalarını uyguladığı ülkelerde, fakirler büyümeden daha az faydalanıyordu. Latin Amerika'da büyümeyle birlikte eşitsizlikte ya da fakirlikte bir azalma olmadı. Hatta bazı durumlarda fakirlik arttı; orada burada oluşan gecekondu mahalleleri bunu kanıtlıyor. IMF, Latin Amerika'nın son on yılda piyasa reformlarında gösterdiği gelişmeden övünçle bahsediyor (gerçi yıldız öğrenci Arjantin'in 2001'de yaşadığı çöküşten ve son beş yıldır birçok "reform" ülkesini etkileyen gerileme ve durgunluktan beri daha sessiz) ama bu konuşmalarda yoksulların sayısından pek bahsetmiyor.

Kısacası, büyüme tek başına bir ülkedeki bütün insanların yaşamlarını her zaman iyileştirmez. Bu arada doğal olarak "sızıntı" terimi politik tartışmalarda artık hiç duyulmuyor. Ama fikir hafifçe değiştirilmiş halde hala mevcut. Ben bu versiyonu "süper sızıntı" olarak adlandırıyorum. Bu versiyon, yoksulluğu azaltmak için büyümenin gerekli ve *neredeyse* yeterli olduğunu savunuyor ve en iyi stratejinin büyüme olduğunu söylüyor, bu arada kadınların eğitimi ve sağlık konularına da değiniyor. Ama "süper sızıntı"nın yandaşları ne yoksulluk gibi genel meselelere ne de kadınların eğitimi gibi özel meselelere etkili bir şekilde çözüm bulacak politikalar uygulayamadılar. Uygulamada "süper sızıntı"nın savunucuları eski politikaların üç aşağı beş yukarı aynısını uygulayıp üç aşağı beş yukarı aynı olumsuz etkilerle karşılaştılar. Fazlasıyla sıkı "uyum politikaları" arka arkaya birçok ülkeyi eğitim ve sağlık harcamalarında kesinti yapmaya zorladı: Sonuçta Tayland'da hem kadınlarda fuhuş arttı hem de AIDS harcamaları çok kısıldı ve AIDS'le mücadelede dünyanın en başarılı programlarından biri büyük bir gerileme yaşadı.

Olayın komik yanı, "süper sızıntı"nın başlıca savunucularından birinin Clinton yönetimindeki ABD Hazine Bakanlığı olması. Yurt içi politika söz konusu olduğunda, hükümette, devletin daha sınırlı bir rol oynamasını isteyen Yeni Demokratlardan daha fazla devlet müdahalesi isteyen Eski Demokratlara kadar çok çeşitli görüş vardı. Ama Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin hazırladığı Başkan'ın Yıllık Ekonomi Raporu'nda yansıtılan ana görüş, sızıntı ekonomisine ve hatta süper sızıntı ekonomisine şiddetle karşıydı. ABD Hazine Bakanlığı, Amerika Birleşik Devletleri için savunulsa, *hükümet içinde* şiddetle karşı çıkılacak ve neredeyse kesinlikle kabul edilmeyecek olan politikaları uygulaması için

M.Ü.
Marmara Üniversitesi
Atatürk İletişim ve Dokümentasyon
Daire Başkanlığı

baskı yapıyordu. Bu gözle görülür tutarsızlığın nedeni basitti: IMF ve Dünya Bankası, Hazine Bakanlığı'nın arka bahçesi gibidir, birkaç istisna dışında kendi görüşlerini dayattığı bir arenadır, bu arenada diğer bakanlıklar da kendi alanlarıyla ilgili kendi görüşlerini dayatırlar.

ÖNCELİKLER VE STRATEJİLER

IMF'nin yalnızca gündemine ne koyduğuna değil, neleri gündemi dışında bıraktığına da bakmak önemlidir. İstikrar, IMF'nin gündemindedir, iş sahası yaratmak değildir. Vergilendirme ve olumsuz etkileri gündemdedir, toprak reformu değildir. Bankaları kurtarmak için para vardır ama eğitimi ve sağlık hizmetlerini geliştirmek için ya da IMF'nin makro ekonomik yönetimi sonucunda işlerinden atılan işçileri kurtarmak için para yoktur.

Washington Uzlaşması'nda yer almayan birçok madde hem yüksek büyüme oranı hem de daha fazla eşitlik getirebilir. Toprak reformu birçok ülkede şansa bağlı olan seçenekleri gösteriyor. Gelişmekte olan birçok ülkede toprağın büyük bölümü az sayıdaki zengine ait. Halkın çok büyük bir bölümü maraba olarak çalışıyor ve ürettiklerinin yalnızca yarısını ya da daha azını alıyorlar. Buna *yarıcılık* adı veriliyor. Yarıcılık sistemi dürtüleri zayıflatır; getiriyi toprak sahibiyle yarı yarıya paylaşmak, zavallı çiftçi üzerinde %50'lik bir vergi etkisi yapar. IMF, yüksek vergi oranlarından yakınıp bunların dürtüleri nasıl yok ettiğine işaret ederken bu gizli vergilerle ilgili tek bir söz etmez. İşçilerin yalnızca toprağa değil kredi imkanına da kavuşmasının sağlandığı ve ek kurslarda yeni tohumlar ve ekim yöntemleriyle ilgili eğitildikleri, doğru, huzurlu ve yasal bir şekilde yapılmış bir toprak reformu, üretimde inanılmaz bir patlama sağlayabilir. Ama toprak reformu, toplumun yapısında, maliye bakanlıklarını dolduran seçkin kesimin, uluslararası finans kurumlarının muhatap olduğu insanların pek hoşlanmadığı türden köklü bir değişimi temsil eder. Bu kurumlar, büyümeyle ve yoksulluğun azaltılmasıyla gerçekten ilgileniyor olsalardı, şu konunun üstünde daha fazla dururlardı: Kore ve Tayvan gibi birçok başarılı kalkınma örneği toprak reformunun ardından gerçekleşmiştir.

İhmal edilen bir diğer husus da finans sektöründeki yasal düzenlemeler. 1980'lerin başında Latin Amerika krizine yoğunlaşan IMF, bu krizlerin mantıksız maliye politikaları ve gevşek para politikalarından kaynaklandığını savunuyordu. Ama dünyanın dört bir yanında çıkan krizler, üçüncü bir istikrarsızlık sebebini ortaya koydu: finans sektöründe yasal düzenlemelerin yetersiz olması. Oysa Doğu Asya kriziyle birlikte rotasını değiştirmek zorunda kalana dek IMF yasal düzenlemelerin azaltılması için baskı yapıyordu. Toprak reformu ve finans sektöründeki yasal düzenlemelere IMF ve Washington Uzlaşması tarafından gereken önem verilmezken, birçok yerde de enflasyona gereğinden fazla önem verildi. Tabii enflasyon, Latin Amerika gibi kontrolden çıktığı yerlerde bu ilgiyi hak ediyor. Ama IMF'nin enflasyona *aşırı* odaklanması, faiz oranlarının ve döviz kurlarının yükselmesine neden olurken büyümeye değil işsizliğe yol açıyordu. Finans piyasaları düşük enflasyondan memnun olurken, işçiler (ve yoksulluk kapsamına giren kişiler) düşük büyüme ve yüksek işsizlik oranlarından hiç memnun değildi.

Neyse ki artık yoksulluğu azaltmak kalkınma önceliklerinde gittikçe artan bir önem kazanıyor. Daha önce de gördüğümüz gibi süper sızıntı stratejileri de işlemiyor. Ama Çin ve Doğu Asya örneklerinde açıkça görüldüğü gibi, hızla büyüyen ülkelerin, yoksulluğu azaltma konusunda başarılı oldukları doğru. Ayrıca yoksulluğu ortadan kaldırmak için kaynak gerekir, ancak büyüme yoluyla elde edilebilecek kaynaklar. Bu yüzden büyüme ile yoksulluğu azaltma arasında bir bağıntı olmasına şaşmamak gerekir. Ama bu bağıntı, sızıntı (ya da süper sızıntı) stratejilerinin yoksullukla mücadelede en iyi yol olduğunu kanıtlamaz. Aksine istatistikler, bazı ülkelerin yoksulluğu azaltmadan büyüdüğünü ve aynı büyüme oranına sahip ülkelerden bazılarının yoksulluğu azaltmada diğerlerinden daha başarılı olduğunu gösteriyor. Mesele, büyümeden yana ya da büyümeye karşı olmak değil. Büyüme-yoksulluk tartışması birçok açıdan anlamsız bir tartışma. Sonuçta hemen hemen herkes büyümeye inanıyor.

Sorun *belirli politikaların* etkisiyle ilgili. Bazı politikalar büyümeyi artırır ama yoksulluk üzerinde çok az etki yapar; bazı politikalar ise büyümeyi artırır ama bu sırada yoksulluğu da fiilen artırır; bazı politikalar ise büyümeyi artırırken yoksulluğu düşürür. Sonuncu türe giren politikalar

pro-poor* büyüme stratejileri olarak adlandırılır. Bazen de toprak reformu ya da yoksullar için eğitim fırsatlarının artırılması gibi herkesin kazançlı çıkacağı ("win-win") politikalar olur, bunlar büyümeyi artırmayı ve daha fazla eşitlik sağlamayı vaat eden politikalardır. Ama birçok durumda buna karşılık bazı dezavantajlar oluşur. Ticareti serbestleştirme, büyümeyi artırabilir ama aynı zamanda, özellikle acele yapılmışsa, bazı işçiler işten çıkarılacağından en azından kısa vadede yoksulluğu da artırır. Bazen de herkesin kaybedeceği ("lose-lose") politikalar olur; bunlarda eşitsizlik belirgin bir şekilde artarken, büyümede cüzi bir artış olur, o da olursa. Birçok ülkede sermaye piyasasının liberalleştirilmesi buna bir örnek teşkil eder. Büyüme-yoksulluk tartışması kalkınma stratejileri ile ilgilidir. Kalkınma stratejileri, büyümeyi artırırken yoksulluğu azaltacak politikalar arar; büyümeyi birazcık artırırken yoksulluğu fazlalaştıracak ve dezavantajların olduğu durumlarda yoksulların sırtına ağır bir yük yükleyecek politikalardan kaçınırlar.

Fırsatları anlayabilmek için yoksulluğun nedenlerini ve doğasını anlamak gerekir. Fakirler tembel değildir; hatta çoğunlukla iyi durumda olan insanlardan daha çok çalışırlar ve günün daha büyük bir bölümünü çalışarak geçirirler. Birçoğu kısır döngüler içindedir: gıda eksikliği sağlıklarının bozulmasına neden olur, bu da para kazanma kapasitelerini sınırlar, sonuçta sağlıkları daha da bozulur. Zar zor hayatta kalan bu insanlar çocuklarını okula gönderemezler ve çocukları da yoksul bir hayat yaşamaya mahkum olur. Yoksulluk nesilden nesle geçer. Fakir çiftçilerin parası verimliliklerini artıracak gübre ve yüksek verimli tohumlara yetmez.

Bu, fakirlerin maruz kaldığı kısır döngülerden sadece biri. Cambridge Üniversitesi'nden Partha Dasgupta başka bir kısır döngünün üstünde duruyor. Nepal gibi fakir ülkelerde, yoksullaşan halkın çevredeki ormanlardan başka bir enerji kaynağı kalmıyordu. Ama ısınma, yemek pişirme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için ormanlardaki ağaçları kese kese bitirdiklerinde de toprak erozyona uğruyordu ve çevre kötüleştikçe bu insanlar daha da yoksul bir hayata mahkum oluyorlardı.

* pro-poor: "yoksullardan yana olan" anlamına gelir; okunuşu, *doğru, uygun* anlamına gelen "proper" kelimesine benzer. (ç.n.)

Yoksulluk beraberinde güçsüzlük hissini de getiriyordu. Dünya Bankası, 2000 yılı *Dünya Kalkınma Raporu* için *Yoksulların Sesi* adlı bir çalışma kapsamında binlerce yoksulla konuştu. Çoğu tahmin edilebilir çeşitli konular ortaya çıktı. Yoksullar hiçbir söz hakları olmadığını ve kendi kaderleri üzerinde hiçbir hakimiyetleri olmadığını düşünüyorlardı. Kendi kontrolleri dışındaki güçlerin gazabına uğruyorlardı.

Yoksullar kendilerini güvenlikte hissetmiyorlardı. Gelirlerinin belirsiz olmasının dışında (ekonomik şartlarda denetimleri dışında gerçekleşen değişimler, Doğu Asya krizinin çarpıcı bir şekilde ortaya koyduğu gibi, reel ücretlerin düşmesine ve işten çıkarmalara neden olabiliyordu), sağlıkları tehlikeye düşüyordu ve kimi zaman ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için her şeyi göze alan başka yoksullardan gelen, kimi zaman da polisten ve diğer yetke sahiplerinden gelen sürekli bir şiddet tehdidi altında yaşıyorlardı. Gelişmiş ülkelerde yaşayanlar, sağlık sigortalarının yetersizliğinden şikayet ederken, gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar hiçbir sigorta olmadan yaşamak zorundaydılar; ne işsizlik sigortaları vardı, ne sağlık sigortaları ne de emeklilik sigortaları. Tek güvenlik ağları aileleri ve içinde yaşadıkları topluluktu; bu yüzden de kalkınma sürecinde bu bağları korumak için elden geleni yapmak çok önemliydi.

İster yanında çalışanları sömüren patronun değişkenliği ister uluslararası fırtınaların vurduğu piyasanın değişkenliği neden olsun, işçiler iş güvenliğini artırmak için savaş veriyorlar. Ama işçiler "düzgün iş" için ne kadar çok mücadele ediyorsa, IME de "emek piyasası esnekliği" diyerek yumuşatmaya çalıştığı politika için o kadar çok mücadele ediyor. Bu, emek piyasasının daha iyi işlemesini sağlamaktan öte bir şey gibi; bu, uygulamada, düşük ücretler ve daha az iş güvenliği için kullanılan bir kod addan başka bir şey değil.

Washington Uzlaşması politikalarının yoksullarla ilgili bütün dezavantajları öngörülememişti ama şu anda hepsi açık seçik ortada. Ticareti serbestleştirme, *yüksek faiz oranlarıyla birleştiğinde*, işten çıkarmalar ve işsizlik yaratmak için (yoksulların zararına) neredeyse kesin bir reçetedir. Finans piyasalarının liberalleştirilmesi de, *uygun yasal düzenlemeler yoksa*, ekonomik istikrarsızlık için neredeyse kesin bir reçetedir; ayrıca faiz oranlarını düşürmeyip yükseltebilir ve bu da fakir çiftçilerin geçim şartlarını iyileştirecek tohumları ve gübreleri almalarını zorlaştırır. *Rekabetçi*

politikalar ve tekelci güçlerin kötüye kullanılmamasını sağlayacak öngörü yoksa, özelleştirme, tüketici fiyatlarının düşmesine değil yükselmesine yol açabilir. Mali kemer sıkma politikaları, yanlış şartlarda *körü körüne sürdürülürse*, yüksek işsizlik seviyelerine ve toplumsal sözleşmenin zarar görmesine yol açabilir.

IMF, uygulattığı kalkınma stratejilerinin, fakirleri ilgilendiren risklerini önemsemediği gibi, orta sınıfı mahvederken tepedeki az sayıda insanı zenginleştiren politikaların uzun vadeli toplumsal ve politik maliyetlerini de önemsemiyor ve piyasa fundamentalizminin faydalarını abartıyor. Orta sınıf geleneksel olarak, yasaların işlemesi, halkın evrensel standartta eğitilmesi ve toplumsal sosyal güvenlik ağlarının yaratılması konusunda baskı yapan gruptur. Bunlar sağlıklı bir ekonomi için gerekli unsurlardır ve orta sınıfın zarar görmesi bu önemli reformlara verilen desteğin de zarar görmesine neden olur.

IMF, programlarının maliyetlerini küçümserken faydalarını da yüceltir. İşsizlik sorununu ele alalım. IMF'ye ve piyasalar normal işlediğinde talebin arza eşit olması gerektiğine inanan diğerlerine göre, işsizlik, piyasaların serbest işleyişine müdahale yapıldığını gösteren bir işarettir. Ücretler çok yüksektir (mesela sendikalar yüzünden). İşsizliği azaltmanın bariz çözümü ücretleri düşürmektir, düşen ücretler emeğe olan talebi artıracak ve daha fazla insanın çalışanlar arasına katılmasını sağlayacaktır. Modern ekonomik teori (özellikle asimetrik bilgi ve eksik sözleşmelere dayanan teoriler), emek piyasası da dahil olmak üzere son derece rekabetçi piyasalarda bile işsizliğin neden devam edebileceğini açıkladı. Yani işsizliğin sendikalar ya da devletin asgari ücretlerinden kaynaklandığı iddiası yanlıştır. Ayrıca ücretleri düşürme stratejisiyle ilgili bir eleştiri daha yapılıyor. Düşük ücretler, bazı firmaların az sayıda işçiyi işe almasını *belki* sağlayabilir ama yeni işe giren işçiler nispeten az olabilir ve düşük ücretlerin diğer bütün işçilerde neden olduğu sefalet çok vahim olabilir. İşverenler ve sermaye sahipleri karlarının hızla arttığını görünce gayet mutlu olabilirler. Bunlar IMF/piyasa fundamentalizmi modelini ve politika reçetelerini büyük bir hevesle destekleyecektir! Gelişmekte olan ülkelerdeki halktan, okullar için ücret ödemelerini istemek de bu dar dünya görüşüne başka bir örnektir. Bu ücretlerin konulmasını isteyenler, bunun, okula kaydolan öğrenci sayısına çok az bir etkisi olacağını ve devletin bu gelire çok ihtiyacı

olduğunu iddia ediyorlardı. İşin kinayeli yanı şu ki basite indirgenmiş bu modeller, okul ücretlerini kaldırmanın okula kaydolan öğrenci sayısına olan etkisini yanlış hesaplıyorlardı; bu politikanın *sisteme etkilerini* dikkate almadıkları için, toplum üzerindeki genel etkilerini hesaba katmadıkları gibi okula kayıt olan öğrenci sayısının sonuçlarını doğru tahmin etmeye yönelik daha dar kapsamlı çalışmaları da beceremiyorlardı.

IMF'nin piyasalarla ilgili fazlasıyla iyimser görüşleri olduğu gibi devletle ilgili de fazlasıyla kötümser görüşleri vardır. IMF'ye göre, devlet kötülüğün kaynağı değilse bile, devletin, çözümün bir parçası olmaktan çok sorunun bir parçası olduğu kesindir. Ama yoksullar konusundaki ilgi eksikliğinin nedeni, piyasalar ve devlet konusundaki görüşlerden, yani her şeyi piyasaların halletmesi gerektiğini, devletin işleri daha kötüleştirmekten başka bir şey yapmayacağını söyleyen görüşlerden ibaret değildir; bu aynı zamanda değerlerle ilgili bir meseledir, yoksullar konusunda ve riskleri kimin üstlenmesi gerektiği konusunda ne kadar duyarlı olduğumuzla ilgili bir meseledir.

Washington Uzlaşmasıyla uygulamaya konulan politikaların sonuçları, hiç de cesaret verici değildi: bu prensipleri benimseyen birçok ülkede kalkınma yavaş oldu, büyüme yaşandığında bu büyümenin faydaları eşit olarak paylaşılmadı, krizlerin üstesinden gelinemedi, komünizmden piyasa ekonomisine geçiş (ileride göreceğimiz gibi) tam bir hüsran oldu. Gelişmekte olan ülkelerde, sorunlar çok derindi. Reçeteleri takip edip kemer sıkma politikaları uygulayanlar, "Bunların meyvelerini ne zaman göreceğiz?" diye soruyorlar. Latin Amerika'nın büyük bölümünde 1990'ların başında kısa süreli bir büyüme patlamasının ardından durgunluk ve gerileme başladı. Büyüme sürdürülemedi, bazıları bunun sürdürülemez büyüme olduğunu söyleyebilir. Aslında bu aşamada, sözde reform sonrası dönemdeki büyüme seviyesi, 1950'ler ve 1960'ların reform öncesi ithal ikameci dönemindeki (ülkelerin, yerli sanayilerin ithal ürünlerle rekabet edebilmesini sağlamak için korumacı politikalar kullandıkları dönem) büyüme seviyesinden daha iyi değildir hatta birçok ülkede daha da kötüdür. 1990'larda bölgedeki yıllık büyüme oranı, reformlardan sonraki yüzde 2.9 yıllık ortalama ile, 1960'lardaki yüzde 5.4'ün yarısından çok az fazlaydı. Geçmişe bakıldığında, 1950'lerin ve 1960'ların büyüme stratejileri sürdü-

rülmedi (eleştirmenler, bunların sürdürülemez stratejiler olduğunu söyleyecektir); ama 1990'ların başındaki küçük çaplı büyüme de sürdürülemedi (eleştirmenler bunun da sürdürülemez olduğunu söyleyecektir). Aslında Washington Uzlaşması'nı eleştirenler, doksanların başındaki büyüme artışının arayı kapatmaktan ibaret olduğunu, hatta son büyük krizin ardından gelen, büyümenin durduğu on yılı, seksenlerdeki o kayıp on yılı bile telafi etmediğini vurguluyorlar. Bölgede yaşayan insanlar, reform mu yoksa küreselleşme mi başarısızlığa uğradı, diye soruyorlar. Böyle bir ayırım herhalde suni bir ayırım olur; küreselleşme, reformların merkeziydi. Meksika gibi biraz büyüme sağlayabilmiş ülkelerde de elde edilen faydalar büyük ölçüde yüzde 30'luk üst tabaka arasında paylaşıldı, en yoğun olarak da yüzde 10'luk en üst tabaka pay aldı. Büyüme, alt tabakadakilere çok az fayda sağladı hatta bu kesimdekilerin birçoğunun durumu daha da kötüleşti.

Washington Uzlaşması reformları, ülkelerin daha büyük risklere maruz kalmasına yol açıyordu ve risklerin büyük bir bölümü, bu risklerle en az başa çıkabilecek durumda olanların sırtına yükleniyordu. Reformların hızı ve sıralaması sonucunda, çok sayıda ülkede, işten çıkarmalar, yeni yaratılan iş imkanlarının çok üstünde oldu. Aynı şekilde, risklerle başa çıkabilmek için kurumlar yaratma yeteneğinin üstünde bir riske maruz kalındı, etkili güvenlik ağları da bu kurumlara dahildi.

Tabii ki Washington Uzlaşması'nın önemli mesajları vardı. Bu derslerden biri, maliye ve para politikalarında öngörülü olmaktı; bu, başarılı olan ülkelerin gayet iyi anladığı bir dersti ama birçoğu bu dersi IMF'den öğrenmemişti.

Bazen IMF ve Dünya Bankası, ilettikleri mesajlar yüzünden haksız yere suçlanırlar; kimse harcı olmayan işlere kalkışmamasının söylenmesinden hoşlanmaz. Ama uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilgili eleştiriler çok daha derinlere iniyor: kalkınma gündemlerinde birçok olumlu şey olsa da, uzun vadede arzulanabilir olan reformlar bile dikkatli bir şekilde uygulanmalıdır. Hız ve sıralamanın göz ardı edilemeyeceği artık yaygın olarak kabul ediliyor. Ama daha da önemlisi, kalkınmanın alınan bu derslerden öte yönleri vardır. Alternatif stratejiler *vardır*, yalnızca nelere önem verildiği konusunda değil politikalar konusunda da farklılık gösteren stratejiler; örneğin, toprak reformunu içeren ama sermaye piyasasının

liberalleştirilmesini içermeyen stratejiler, ticaretin serbestleştirilmesiyle birlikte yeni iş sahaları yaratılmasını sağlayacak rekabetçi politikalar için gerekli düzenlemeleri yapacak stratejiler,

Bu alternatifler piyasalardan faydalanıyorlardı ama devletin de önemli bir rolü olduğunun bilincindeydiler. Reformların öneminin farkındaydılar ama reformların hızının ve sıralamasının da önemli olduğunu biliyorlardı. Değişimi yalnızca ekonomik bir mesele olarak değil, toplumdun geçirdiği daha geniş bir evrimin parçası olarak görüyorlardı. Uzun dönemli başarı için reformlara geniş bir destek gelmesi gerektiğini ve geniş destek sağlandığı zaman da faydaların geniş bir tabana dağıtılması gerektiğini biliyorlardı.

Bu başarıların bazılarına zaten dikkati çekmiştik: Afrika'da sağlanan, Uganda, Etiyopya ve Botsvana örneklerindeki gibi sınırlı başarılar; ve Doğu Asya'da sağlanan, Çin örneğindeki gibi daha büyük çaplı başarılar. Bölüm 5'te, Polonya örneğinde olduğu gibi, geçişte sağlanan bazı başarılara yakından bakacağız. Bu başarılar, kalkınma ve geçişin mümkün olduğunu gösteriyor; kalkınmada sağlanan başarılar, yarım asır önce kimsenin tahayyül edemeyeceği seviyelere ulaştı. Gerçek şu ki çok sayıda başarı, Washington Uzlaşması'nın söylediği stratejilerden belirgin bir şekilde farklı stratejiler sonucunda elde edildi.

Her zaman ve her ülke birbirinden farklıdır. Başka ülkeler, Doğu Asya'nın izlediği stratejiyi izleselerdi aynı başarıyı yakalayabilirler miydi? Çeyrek asır önce işe yarayan stratejiler bugünün küresel ekonomisinde de işe yarar mıydı? Ekonomistler bu iki sorunun cevabı konusunda görüş ayrılığına düşebilirler. Ama ülkeler alternatifleri değerlendirip bu kararları demokratik süreçlerden geçerek kendileri vermelidir. Uluslararası ekonomik kuruluşların görevi, ülkelerin, *bilgilendirildikleri* bu seçenekler arasında kendi seçimlerini, her birinin sonuçlarını ve risklerini anlayarak yapabilmelerini ve bunun getirdiği sorumlulukları üstlenmelerini sağlamak için gerekenleri temin etmek olmalıdır (ve geçmişte de öyle olmalıydı).

BÖLÜM 4

DOĞU ASYA KRİZİ

IMF Politikaları Dünyayı Küresel Bir Yıkımın Kıyısına Nasıl Getirdi

2 Temmuz 1997'de Tayland para birimi "baht" aniden değer kaybettiğinde, kimse bunun, Büyük Bunalım'dan bu yana yaşanan; ve Asya'dan Rusya ve Latin Amerika'ya yayılarak tüm dünyayı tehdit edecek olan en büyük ekonomik krizin başlangıcı olduğunu bilmiyordu. On yıl boyunca bir baht doların yirmi beşte birinden işlem görmüştü; sonra bir gecede yaklaşık yüzde 25 değer kaybetti. Döviz kuru spekülasyonu yayıldı ve Malezya, Kore, Filipinler ve Endonezya'yı vurdu; bir kur felaketi olarak başlayan şey, sene sonuna doğru bölgedeki bankaların çoğunu, borsaları ve hatta tüm ekonomileri alaşağı etmekle tehdit eder hale geldi. Kriz artık bitti ancak Endonezya gibi ülkeler krizin etkilerini yıllarca hissedecekler. Bu kargaşa dönemi süresince zorla kabul ettirilen IMF politikaları maalesef durumu daha da kötüleştirdi. IMF tam da bu çeşit krizleri önlemek ve bunlarla baş etmek için kurulduğundan, bu kadar çok yönden başarısızlığa uğraması, oynadığı rolün ciddi ciddi gözden geçirilmesine yol açtı. Bu düşünceye kapılanlar arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nden ve yabancı ülkelerden, IMF'nin politikalarının ve kurumun kendisinin incelemeye tabi tutulmasını isteyen birçok kişi vardı. Aslında geriye dönüp bakıldığında, IMF politikalarının sadece çöküşleri şiddetlendirmediği aynı zamanda bunların ortaya çıkışından kısmen sorumlu da olduğu ortaya çı-

kıyordu: ülkelerin kendi hatalı politikalarının da rolü olmasına karşın, krizin tek başına en önemli nedeni muhtemelen, para ve sermaye piyasalarının aşırı hızlı liberalleşmesiydi. Bugün IMF, tümünü olmasa da birçok hatasını itiraf ediyor (IMF görevlileri, örneğin sermaye piyasasının aşırı hızlı libarelleştirilmesinin ne kadar tehlikeli olabileceğini gördüler); ama IMF'nin görüşlerindeki değişiklikler, acı çeken ülkelere yardım için çok geç olduğunda gerçekleşiyor.

Kriz çoğu gözlemciyi şaşkınlığa uğrattı. Krizden kısa bir süre önce IMF bile güçlü büyüme tahmininde bulunuyordu. Son otuz yıl boyunca Doğu Asya, dünyanın gelişmiş ya da az gelişmiş başka bir bölgesinden daha hızlı büyüyüp fakirliği azaltma konusunda daha başarılı olmakla kalmamış, aynı zamanda daha istikrarlı da olmuştu. Tüm piyasa ekonomilerine damgasını vuran iniş çıkışları yaşamamıştı. Performansı öyle etkileyiciydi ki birçok kişi tarafından "Doğu Asya Mucizesi" olarak anılıyordu. Gerçekten de söylenenlere bakılırsa, IMF bu bölge konusunda kendinden o kadar emindi ki emeklilik öncesi kolay bir görevde çalışsın diye sadık bir personelini bölgeye direktör olarak atamıştı.

Kriz patlak verdiğinde, IMF ve ABD Hazinesi'nin bu ülkeleri ne kadar acımasızca eleştirdiklerini gördüm ve çok şaşırdım; IMF'ye göre Asya uluslarının kurumları çürümüştü, devletler yozlaşmıştı ve top yekun bir reform gerekiyordu. Sözünü esirgemeyen bu eleştirmenler bölge konusunda pek de uzman değildiler ama söyledikleri şeyler benim bildiklerime fazlasıyla aykırıydı. Otuz yıldır bu bölgeye gidiyor ve bölgeyi inceliyordum. Dünya Bankası'nın araştırmadan sorumlu başkan yardımcısı olduğu sırada Lawrence Summers, benden Doğu Asya Mucizesi üstüne büyük bir incelemeye katılmamı ve para piyasalarını inceleyecek ekibe başkanlık etmemi istemişti. Yaklaşık yirmi yıl önce, Çinliler piyasa ekonomisine geçişe başlarken, kalkınma stratejilerini tartışmak üzere beni çağırmışlardı. Beyaz Saray'dayken bu işlerle yakından ilgilenmeyi sürdürdüm; örneğin, APEC (Pasifik sınırını çevreleyen ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği; bölgenin ekonomik önemi arttıkça bu ülkelerin devlet başkanlarının yıllık toplantıları gittikçe daha çok önem kazanmaya başlamıştı) için yıllık ekonomik rapor yazan ekibin başındaydım. Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Çin hakkında yapılan görüşmelere faal olarak katıldım; ve aslında, idari bölgeleri "çevreleme" politikası konu-

sunda gerilim fazlasıyla arttığında, suları durultmak için Çin başbakanı Zu Rongci ile görüşmek üzere gönderilen kabine üyesi bendim. Politika tartışmaları için ülkenin önde gelen liderlerinin her yıl yaptıkları Ağustos inzivasına, o ana kadar davet edilen birkaç yabancıdan biri de bendim.

Eğer bu ülkelerin kurumları bu kadar çürükse, bunca zaman nasıl bu kadar başarılı olduklarını merak ediyordum doğrusu. Benim bölge hakkında bildiklerimle, IMF ve Hazine'nin ileri sürdükleri arasındaki görüş farklılıkları fazla bir anlam ifade etmiyordu ta ki Doğu Asya Mucizesi üzerinde kopan tartışmaları hatırlayana kadar. IMF ve Dünya Bankası bölgenin incelenmesini neredeyse bilinçli olarak engellemişti, halbuki başarısı nedeniyle bu bölgeyi diğerlerine örnek olarak göstermek, onlara muhtemelen doğal görünmeliydi. Dünya Bankası'nın, Doğu Asya'daki ekonomik büyümeyi incelemesi (bu en son rapor *Doğu Asya Mucizesi* başlığını taşıyordu) için yalnızca Japonlar baskı yaptı ve bu inceleme ancak Japonlar ücretini ödemeyi teklif ettikten sonra yapıldı. Bunun sebebi açıktı: bu ülkeler Washington Uzlaşması'nın dikte ettiklerinin çoğunu izlememelerine rağmen değil, izlemedikleri *için* başarılı olmuşlardı. Son yayımlanan raporda uzmanların bulgularının yumuşamasına karşın, Dünya Bankası'nın Asya Mucizesi incelemesi, devletlerin oynamış olduğu önemli rolleri ortaya koydu. Bunlar Washington Uzlaşması'nın çok sevgili minimalist rollerinin epeyce ötesindeydi.

Sadece uluslararası mali kurumlarda değil üniversite çevrelerinde de gerçekten bir mucize olup olmadığını soranlar vardı. Doğu Asya'nın "tüm" yaptığı sıkı tasarruf ve iyi yatırımdı! Ancak bu "mucize" görüntüsü temel noktayı kaçırıyordu. Dünyadaki başka hiçbir ülke bloğu, bu oranlarda tasarruf yapmayı ve fonları başarılı bir şekilde yatırıma dönüştürmeyi başaramamıştı. Doğu Asya uluslarının her iki olayı aynı anda başarabilmelerinde devlet politikaları önemli bir rol oynamıştı.[1]

Kriz patlak verdiği zaman, sanki bölgeyi eleştirenlerin çoğu bu duruma neredeyse memnun oldu: görüşlerinin doğruluğu kanıtlanmıştı. Ancak garip bir uyuşmazlık vardı: son yirmi beş yılda gerçekleşen herhangi bir başarıda bölge devletlerini övmek konusunda isteksizlerken, başarısızlıklar söz konusu olduğunda devletleri suçlamakta pek hızlıydılar.

Durumun mucize olarak adlandırılıp adlandırılmamasının hiçbir önemi yoktu: son otuz yıl içinde Doğu Asya'daki gelir artışı ile yoksulluğun aza-

lışının eşi benzeri görülmemişti. Bu ülkeleri ziyaret eden hiç kimse, kalkınmanın sağladığı dönüşüm; akla gelebilecek her istatistiğe yansıyan ve sadece ekonomide değil toplumda da meydana gelen değişiklikler karşısında şaşkınlığa düşmekten kendini alamazdı. Otuz yıl önce, çekmesi çok yorucu olan çekçeklerden binlercesi çok düşük bir ücret karşılığında müşteri peşinde koşardı; bugün ise bu araçlar, sadece turistleri cezbeden bir gösteri, bölgeye akın eden turistlerin fotoğraf çekmesi için bir fırsattan başka bir şey değil. Yüksek tasarruf oranları, devletin eğitime yaptığı yatırım ve devlet güdümlü sanayi politikasının birleşimi bölgenin bir ekonomi santralı haline gelmesine hizmet etti. Büyüme oranları onlarca yıldır olağanüstüydü ve yaşam standartı on milyonlarca insan için muazzam bir şekilde artmıştı. Büyümenin sağladığı fayda yaygın bir şekilde paylaşıldı. Asya ekonomilerinin gelişme tarzında sorunlar vardı; ancak bütün olarak bakıldığında, devletler işe yarayan bir strateji keşfetmişlerdi ve bu stratejinin Washington Uzlaşması politikasıyla ortak tek bir maddesi vardı: makro istikrarın önemi. Washington Uzlaşması'nda olduğu gibi, ticaret önemliydi; ama üzerinde durulan ithalatın önündeki engelleri kaldırmak değil ihracatı artırmaktı. Ticaret eninde sonunda serbestleşti; ama ihracata yönelik üretim yapan sanayi dallarında yeni iş alanları açıldıkça yavaş yavaş serbestleşti. Washington Uzlaşması politikaları para ve sermaye piyasalarının hızla liberalleştirmesi üzerinde dururken, Doğu Asya ülkeleri yavaş yavaş liberalleştiler; Çin gibi en başarılılarından bazılarının hala alacak çok yolu var. Washington Uzlaşması politikaları özelleştirme üzerinde dururken, ulusal ve yerel devletler, birkaç ülkenin başarısında anahtar rol oynayan verimli girişimler oluşturulmasına yardım ettiler. Washington Uzlaşması'na göre, devletlerin ekonominin gelecekteki yönünü şekillendirmeye çalıştığı sanayi politikaları bir hatadır. Ama Doğu Asya devletleri bunu temel sorumluluklarından biri olarak aldılar. Kendileriyle daha gelişmiş ülkeler arasındaki gelir uçurumunu kapamak için önce bilgi ve teknoloji uçurumunu kapamaları gerektiğine inanıyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için eğitim ve yatırım politikaları oluşturdular. Washington Uzlaşması politikaları eşitsizliğe çok az ilgi gösterirken, Doğu Asya devletleri yoksulluğu azaltmak ve eşitsizliğin büyümesini sınırlamak için faal olarak çalıştılar; çünkü böyle politikaların toplumsal birliği sürdürmek için önemli olduğuna ve toplumsal birliğin de yatırım ve büyümeye elverişli bir

iklim sağlamak için gerekli olduğuna inanıyorlardı. Daha açıkçası, Washington Uzlaşması politikaları devlet için minimalist bir rol üzerinde dururken, Doğu Asya'da devletler piyasaların şekillenmesine ve yönetilmesine yardım ediyordu.

Kriz başladığında Batı'dakiler krizin şiddetini fark etmediler. Tayland için yardım istendiğinde, Başkan Bill Clinton, bahtın değer kaybetmesini, ekonomik refaha giden "yolda çözümü kolay bir sorun" olarak göz ardı ediyordu.[2] 1997 yılının Eylül ayında, IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık toplantısı için Hong Kong'ta bir araya gelen dünyanın mali liderleri de Clinton'ın güvenini ve soğukkanlılığını paylaşıyorlardı. Oradaki IMF görevlileri verdikleri tavsiyeden o kadar emindiler ki sonuç bildirgesinde, gelişmekte olan ülkelere sermaye piyasalarını liberalleştirmeleri için *daha fazla* baskı yapılmasına izin verecek bir değişiklik bile talep ettiler. Bu sırada Asya ülkelerinin liderleri ve özellikle benim görüştüğüm maliye bakanları dehşet içindeydiler. Liberalleştirilmiş sermaye piyasasıyla birlikte gelen sıcak parayı sorunlarının kaynağı olarak görüyorlardı. Esas belanın önlerinde olduğunu biliyorlardı: kriz, ekonomilerinde ve toplumlarında öfkeli bir kargaşaya neden olacaktı; ve IMF politikalarının, krizi geciktirebileceğini düşündükleri önlemleri almalarını engellemesinden ve aynı zamanda da IMF'nin ısrarla dayatacağı politikalar yüzünden, krizin ekonomilerine yapacağı etkinin artmasından korkuyorlardı. Yine de kendilerini direnemeyecek kadar güçsüz hissediyorlardı. Hatta bir krizi önlemek ve hasarı en aza indirmek için neler yapılabileceğini ve yapılması gerektiğini de biliyorlardı; ama bu önlemleri alırlarsa IMF'nin onları mahkum edeceğini biliyor ve sonuçta uluslararası sermayenin çekilmesinden korkuyorlardı. Sonunda IMF'nin gazabı karşısında durmayı göze alacak kadar cesur tek ülke Malezya oldu; ve Başbakan Mahathir'in politikalarının (faiz oranlarını düşük tutmaya ve spekülatif paranın hızla ülke dışına akmasını frenlemeye çalışmak) dört bir yandan saldırıya uğramasına rağmen, sonuç olarak Malezya'daki çöküş diğer ülkelerin hepsinden daha kısa ve daha yüzeysel oldu.[3]

Güney Asya ülkelerinin Hong Kong toplantısında görüştüğüm bakanlarına, birlikte alabilecekleri bazı ortak önlemler önerdim; eğer eşgüdümlü bir şekilde hep beraber sermaye denetimi (spekülatif para ülkelerinden kaçarken ortaya çıkacak hasarı önlemeyi amaçlayan denetimler) uygular-

larsa, uluslararası finans dünyasının kesinlikle yapacağı baskılara dayanabilirler ve ekonomilerinin kargaşadan uzak durmasına yardımcı olabilirlerdi. Bir plan oluşturmak için aynı yıl daha sonra bir araya gelmekten bahsediyorlardı. Ama Hong Kong'a varıp valizlerini boşaltmaya fırsat bulamadan kriz önce Endonezya'ya ve sonra Aralık başında Güney Kore'ye yayıldı. Bu sırada, Brezilya'dan Hong Kong'a kadar dünyanın dört bir yanındaki diğer ülkeler kur spekülatörlerinin saldırısına uğramıştı; bu saldırıya karşı koyuyorlardı ama bunun maliyeti çok yüksekti.

Bu krizlerin tanıdık iki seyri vardır. Bunlardan ilkini etkileyici bir geçmişi olan Güney Kore ortaya koydu. Kore Savaşı'nın enkazından ortaya çıkan Güney Kore, kişi başına düşen geliri otuz yılda sekize katlayan, yoksulluğu olağanüstü düzeyde azaltan, okur yazarlık oranının evrensel boyutlara gelmesini sağlayan ve teknolojide kendisi ile daha ileri ülkeler arasındaki uçurumu azaltmakta büyük mesafe kaydeden bir büyüme stratejisi formüle etti. Kore savaşı bittiğinde Hindistan'dan daha fakirdi; 1990'ların başında, ileri sanayileşmiş ülkelerin kulübü olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) katıldı. Kore dünyanın en büyük bilgisayar çipi üreticilerinden biri haline geldi. Ülkenin Samsung, Daewoo ve Hyundai gibi büyük holdingleri dünyaca tanınan mallar ürettiler. Dönüşümünün ilk günlerinde para piyasalarını sıkı bir şekilde denetlerken, Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısıyla şirketlerin yurtdışından borç almasına gönülsüzce izin vermişti. Ancak bu şirketler yurtdışından borç alarak kendilerini uluslararası piyasanın kaprislerine karşı korunmasız bırakmışlardı: 1997'nin sonlarında, Kore'nin başının dertte olduğu dedikodusu Wall Street'te hızla yayıldı. Kore, Batı bankalarından aldığı vadesi gelen borçlarını erteletemeyecekti ve bu borçları ödeyecek rezervleri yoktu. Böyle dedikodular kendi kendilerini doğrulayan kehanetler olabilir. Ben bu söylentileri, gazetelerde çıkmadan epey önce Dünya Bankası'nda duydum ve ne anlama geldiklerini biliyordum. Kısa bir süre önce Kore şirketlerine borç vermek konusunda fazlasıyla hevesli olan bankalar, birdenbire borçların ertelenmemesine karar verdiler. Hepsi birden borçların ertelenmemesine karar verince, kehanet doğru çıktı: Kore'nin başı *gerçekten* dertteydi.

Krizin ikinci seyrini ortaya koyan Tayland oldu. Orada spekülatif bir saldırı (kısa vadeli yüksek borçlanmayla birlikte) suçlanacaktı. Bir para-

nın değerinin düşeceğine inanan spekülatörler, o para biriminden dolara geçmeye çalışırlar; serbest konvertibilite varsa (yani yerel para birimini dolara ya da başka bir para birimine çevirebilme) bu kolaylıkla yapılabilir. Tacirler paralarını satarken, paranın değeri düşer ve onların kehanetini onaylar. Buna karşılık daha yaygın olarak devlet para birimini desteklemeye çalışır. Rezervlerinden (ülkenin zor günler için elinde tuttuğu çoğunlukla dolar cinsinden para) dolar satar, değerini korumak için yerel para satın alır. Ancak eninde sonunda devletin sağlam parası biter. Sonunda satacak dolar kalmaz. Paranın değeri aniden düşer. Spekülatörler tatmin olur. Doğru ata oynamışlardır. Artık bu para birimine geri dönüp tatlı karlar elde edebilirler. Bu geri dönüşlerin miktarı muazzam olabilir. Bir spekülatörün bir Tayland bankasından 24 milyar baht borç aldığını varsayalım ki bu eski döviz kuru üzerinden 1 milyar dolara çevrilebilir. Bir hafta sonra döviz kuru düşer; artık bir dolar karşılığı 24 baht yerine 40 baht vardır. 600 milyon doları tekrar bahta çevirir, borcunu ödemek üzere 24 milyar baht alır. Geriye kalan 400 milyon dolar onun karıdır; bir haftalık çalışma için oldukça iyi bir kazançtır hem de kendi parasının çok azını yatırarak. Döviz kurunun artmayacağından emin olduğu için (yani bir doların 24 bahttan, diyelim ki 20 bahta düşmesi) hemen hemen hiç risk yoktur; en kötü durumda döviz kuru değişmeden kalırsa, bir haftalık faiz kazancını kaybeder. Yakında bir devalüasyon olacağına dair sezgiler arttığında, para kazanma şansı dayanılmaz hale gelir ve dünyanın dört bir yanından spekülatörler durumdan faydalanmak için ülkeye doluşurlar.

Krizin tanıdık seyirleri varsa, IMF'nin de tanıdık karşılıkları vardır: ülkeler döviz kurunu koruyabilsinler diye muazzam miktarlarda para sağlar (G-7 ülkelerinin verdiği destek dahil olmak üzere toplam kurtarma paketi 95 milyar dolardır).[4] IMF'nin düşüncesi şöyledir: eğer piyasalar kasalarda yeterince para olduğuna inanırsa, dövize saldırmanın anlamı kalmaz ve böylece "güven" yeniden sağlanır. Bu paranın bir işlevi daha vardır: ülkelerin, Batı bankalarına olan borçlarını ödeyecek şirketlere dolar vermesini sağlar. Böylece bu, kısmen, ülkeleri olduğu kadar uluslararası bankaları da kurtarmaktır; borç verenler, batık kredi açmış olmanın sonuçlarıyla karşı karşıya kalmazlar. Geçici olarak korunamaz bir düzeyde olan döviz kurunu korumak için IMF parasının kullanıldığı her ülkede bir başka sonuç daha ortaya çıkar: ülkedeki zenginler paralarını uygun döviz kurun-

dan dolara çevirip apar topar yurtdışına götürme şansına sahip olurlar. Bir sonraki bölümde değineceğimiz gibi, bu durumun en berbat örneği, IMF 1998 yılının Haziran ayında borç para verdikten sonra Rusya'da yaşandı. Ancak bu olay kulağa daha zararsız gelen ismiyle "sermaye uçuşu", aynı zamanda 1994-95 süresince Meksika'da yaşanan bir önceki önemli krizde de anahtar rol oynamıştı.

IMF parayı, krize neden olan sorunları düzelteceği sanılan bir pakette bazı şartlarla birleştirdi. Piyasaları borçları ertelemeye ve spekülatörleri daha kolay hedefler için başka yerlere bakmaya ikna edeceği düşünülen şey, para olduğu kadar bu diğer maddelerdir. Bu maddeler tipik olarak daha yüksek faiz oranları (Doğu Asya olayında çok çok daha yüksek faiz oranları) ile devlet harcamalarında kısıntı ve vergilerde artış içerir. Ayrıca "yapısal reformlar" da içerir; bunun anlamı, ülkenin problemlerinin nedeni olduğuna inanılan ekonomik yapıda yapılacak değişikliklerdir. Doğu Asya olayında dayatılan şartlar sadece faiz oranlarında yapılması istenen artış ve harcamaların kısılması değildi; ek şartlar, ülkeleri ekonomik olduğu kadar politik de olan değişiklikler yapmaya, Endonezya'daki karanfil tekelinin kaldırılması gibi küçük reformların yanı sıra açıklığı ve şeffaflığı artırma, finans piyasasındaki yasal düzenlemeleri geliştirme gibi büyük reformlar yapmaya zorluyordu.

IMF bu şartları dayatmanın sorumluluğu gereği olduğunu açıklayacaktı; milyarlarca dolar para sağlıyordu, sadece bu paranın geri döneceğinden değil, bu ülkelerin ekonomik sağlıklarını tekrar kazanmak için "doğru şeyi yaptıklarından" emin olmak gibi bir sorumluluğu vardı. Eğer makro ekonomik krize yapısal sorunlar *neden olduysa*, bu problemlere çözüm aranmalıydı. Şartların kapsamı, IMF yardımını kabul eden ülkelerin, ekonomik egemenliğinin büyük bir kısmından vazgeçmek zorunda olduğu anlamına geliyordu. IMF programlarına yapılan bazı itirazlar, buna ve sonuçta demokrasinin baltalanmasına dayanıyordu; bazıları ise bu şartların ekonomilere sağlığını kazandıramayacağı (ve bu amaçla tasarlanmadıklarının bariz olduğu) gerçeğine dayanıyordu. Ancak, Bölüm 2'de belirttiğimiz gibi, bazı şartların masaya yatırılan sorunlarla hiçbir ilgisi yoktu.

Bu programlar (bütün şartlarıyla ve bütün paralarıyla birlikte) başarısızlığa uğradı. Döviz kurlarındaki düşüşü durduracakları sanılıyordu; ama IMF'nin "kurtarmaya gelişinin" piyasalar tarafından anlaşılır gibi olma-

sıyla birlikte düşüş devam etti. Her olayda işe yarayacağı düşünülen ilacının başarısız olmasından utanç duyan IMF, ülkeleri gerekli reformları ciddi bir şekilde yapmakta başarısız oldukları için suçladı. Her olayda, dünyaya, gerçek bir düzelme olmadan önce çözülmesi gereken temel sorunlar olduğu açıklandı. Böyle yapmak kalabalık bir sinema salonunda "Yangın!" diye bağırmaktan farksızdı: reçetelerden çok sorunların teşhisine inanan yatırımcılar tabana kuvvet kaçtılar.[5] IMF'nin eleştirisi, ülkelere sermaye girişine yol açacak güveni tazeleyeceğine, sermayenin korkup kaçışını hızlandırdı. Bu ve biraz sonra geri döneceğim nedenler yüzünden, gelişmiş ülkelerin çoğunda algılanan ve benim de paylaştığım şey, IMF'nin kendisinin, çözümün parçası olmaktan çok ülkelerin sorunlarının bir parçası haline geldiğidir. Aslında, krizdeki birkaç ülkede, birçok devlet memuru ve iş adamının yanı sıra halk da uluslarını etkileyen bu ekonomik ve toplumsal fırtınadan sadece "IMF" (sanki "veba" ya da "Büyük Bunalım" der gibi) diye bahsediyorlar. Bir depremin ya da başka bir doğal afetin harap ettiği ülkelerde olayların tarihinin, depremden "önce" ya da "sonra" diye anılması gibi, tarih de IMF'den "önce" ve "sonra" diye ikiye ayrılıyor.

Kriz devam ederken, işsizlik tırmandı, GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) düştü, bankalar kapandı. İşsizlik oranı Kore'de dört katına, Tayland'da üç katına, Endonezya'da on katına çıktı. Endonezya'da 1997'de çalışan erkeklerin neredeyse yüzde 15'i, 1998 Ağustos'unda işini kaybetti; ekonomik yıkım, ülkenin en büyük adası olan Java'nın şehirleşmiş bölgelerinde daha da kötüydü. Güney Kore'de şehirlerdeki yoksulluk üç katına çıktı ve nüfusun neredeyse dörtte biri yoksulluğun pençesine düştü. Endonezya'da yoksulluk ikiye katlandı. Tayland gibi bazı ülkelerde, şehirlerde işinden atılanlar köylerine döndüler. Bunun sonucu olarak da kırsal kesim üzerindeki baskı arttı. 1998 yılında, GSYİH Endonezya'da yüzde 13.1, Kore'de yüzde 6.7 ve Tayland'da yüzde 10.8 düştü. Krizden üç yıl sonra, Endonezya'da GSYİH kriz öncesinden hala yüzde 7.5 daha düşüktü; Tayland'da ise bu oran yüzde 2.5'ti.

Neyse ki bazı durumlarda sonuçlar yaygın olarak beklenenden daha az kasvetliydi. Tayland'da çocuklarının eğitiminin kesilmemesini sağlamak üzere belediyeler, komşularının çocuklarının okula devam etmesine yardım etmek için gönüllü olarak katkıda bulunan kişilerle birlikte çalışmaya

başladılar. Ayrıca herkesin yeterince yiyeceği olmasını sağladılar ve bu sayede kötü beslenme oranı artmadı. Endonezya'da bir Dünya Bankası programı, eğitimde beklenen ters etkileri durdurmayı başarmış gibiydi. Krizin en çok yoksullaştırdığı kişiler, şehirde yaşayan (herhangi bir standarta göre durumları hiç de iyi olmayan) fakir işçilerdi. Küçük işletmeleri iflasa sürükleyen haddinden fazla yüksek faiz oranları nedeniyle meydana gelen orta sınıf erozyonu, bölgenin toplumsal, politik ve ekonomik yaşamında en uzun vadeli etkiye sahip olacaktır.

Bir ülkede kötüye giden şartlar komşularını da aşağı çekti. Bölgedeki yavaşlamanın küresel yansımaları oldu: küresel ekonomik büyüme yavaşladı ve yavaşlayan küresel büyümeyle birlikte emtia fiyatları düştü. Rusya'dan Nijerya'ya, doğal kaynaklarına bel bağlamış birçok gelişmekte olan ülke, derin, çok derin bir batağa saplandı. Paralarını bu ülkelerde riske atan yatırımcılar servetlerinin aniden azaldığını görünce ve *kendi* bankacıları onlardan borçlarını ödemelerini isteyince, yatırımlarını yükselen başka piyasalara çekmek zorunda kaldılar. Ne petrole ne de başı belada olan ülkelerle yapacağı ticarete bağımlı olmayan ve bu ülkelerden çok farklı ekonomik özellikleri olan Brezilya, yabancı yatırımcıların genelleşen korkusu ve verdikleri kredileri kısmaları nedeniyle, ortaya çıkan küresel mali krizin içine çekildi. Neticede neredeyse bütün yükselen piyasalar, daha çok enflasyonu düşürmekteki başarısı nedeniyle IMF tarafından reformun vitrin mankeni olarak el üstünde tutulan Arjantin bile krizden etkilendi.

IMF/ABD Hazinesi Politikaları Krize Nasıl Yol Açtı

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra piyasa ekonomilerinin Amerika önderliğindeki küresel zaferini son beş yıldır bazı huzursuzluklar gölgeliyor. Bu dönemde uluslararası ilginin, Doğu Asya'dan Latin Amerika'ya, Rusya'dan Hindistan'a yeni yeni yükselen piyasalara odaklandığı görüldü. Yatırımcılar bu ülkeleri, yüksek kar ve gözle görülür bir şekilde düşük risk cenneti olarak gördüler. Yedi yıl gibi kısa bir sürede, gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere özel sektör sermaye akışı yedi katına çıkarken kamu sektörü sermaye akışı (yabancı yardımlar) sabit kaldı.[6]

Uluslararası bankacılar ve politikacılar, bunun, yeni bir çağın doğuşu olduğundan emindiler. IMF ve ABD Hazinesi, sermaye hesabının tam liberalleştirilmesinin bölgenin daha hızlı büyümesine yardımcı olacağına inanıyor ya da en azından bunu iddia ediyordu. Doğu Asya'daki ülkelerin yüksek tasarruf oranları nedeniyle ilave sermayeye ihtiyaçları yoktu ancak seksenlerin sonunda ve doksanların başında bu ülkeler hala sermaye hesabını liberalleştirilmeye zorlanıyordu. Ben, sermaye hesabının liberalleştirilmesinin, bu *krize yol açan tek başına en önemli etmen* olduğuna inanıyorum. Bu sonuca, sadece bölgede neler olduğunu dikkatli bir şekilde inceleyerek değil, son çeyrek yüzyılda ortaya çıkan neredeyse yüz diğer krizi inceleyerek vardım. Ekonomik krizler daha sık (ve daha derin) ortaya çıktığı için, krizlere neden olan etmenleri analiz edebilmek için artık bol miktarda veri bulunuyor.[7] Ayrıca çoğu zaman sermaye hesabını liberalleştirmenin, karşılığında ödül olmayan riski temsil ettiği her geçen gün daha belirgin hale geliyor. Ülkelerin güçlü bankaları, olgunlaşmış borsaları ve birçok Asya ülkesinin sahip olmadığı diğer kurumları olduğunda bile, bu liberalleştirme muazzam riskler içerebiliyor.

Muhtemelen hiçbir ülke, yatırımcıların düşüncesindeki bu ani değişime dayanamazdı. Bu düşünce hem yabancı hem de yerli yatırımcıların, paralarını başka yerlere koyarak bu büyük akışın yönünü içerden dışarıya çevirmelerine neden oluyordu. Kaçınılmaz olarak bu tür geri dönüşler, bir krize, durgunluğa ya da daha kötüsüne yol açar. Tayland olayında bu geri dönüşün miktarı, 1997'de GSYİH'nin yüzde 7.9'u, 1998'de yüzde 12.3'ü ve 1999'un ilk yarısında yüzde 7'siydi. Bu, Amerika Birleşik Devletleri için sermaye akışında, 1997 ile 1999 arasında yılda ortalama 765 milyar dolarlık bir geri dönüşe eşdeğerdir. Gelişmekte olan ülkelerin, geri dönüşe dayanabilme güçleri az olduğu gibi büyük bir çöküşün sonuçlarıyla başa çıkma güçleri de azdır. Olağanüstü ekonomik performansları (otuz yıl boyunca hiçbir büyük ekonomik durgunluk yaşanmamıştı), Doğu Asya ülkelerinin işsizlik sigortası projesi geliştirmedikleri anlamına geliyordu. Ancak bu iş üstünde kafa yormaya başladıklarında bile bu o kadar kolay olmayacaktı: Amerika Birleşik Devletleri'nde, tarım sektöründe kendi toprağında çalışanlar için işsizlik sigortası yeterli olmaktan uzaktır; ve gelişmekte olan ülkelerde hakim sektör kesinlikle tarımdır.

Bununla birlikte IMF'yle ilgili şikayetlerin kökleri daha derindeydi: Sadece IMF'nin krize yol açan liberalleşme politikaları dayatması değil, bu politikaların, büyümeyi teşvik ettiğine dair çok az, gelişmekte olan ülkelere devasa riskler yüklediğine dair gereğinden fazla kanıt varken, bu politikaları dayatmalarıydı.

Burada gerçek bir kinaye vardı, tabii böyle yumuşak bir tabir kullanılabilirse. 1997 yılının Ekim ayında, krizin başladığı ilk günlerde, IMF, krizlerin sıklığının artmasına neden olan o politikaların yaygınlaştırılmasını savunuyordu. Bunun ne gelişmekte olan ülkeler ne de küresel ekonomik istikrarın ekonomik çıkarına olduğuna dair bir teori ve kanıt yokken, tam aksi kanıtların varlığı söz konusuyken, IMF ve ABD Hazinesi'nin böylesine güçlü bir şekilde bu programı dayatması karşısında bir akademisyen olarak şoke oldum. Para piyasalarının sırf kendi çıkarlarına hizmet etmesinin ötesinde, sermaye piyasasını liberalleştirmeyi sadece başka bir piyasa erişim şekli (daha fazla para kazanılacak daha fazla piyasa) olarak gören bakışlarının bir temeli olması gerektiği tabii ki iddia edilebilirdi. Sermaye piyasasını liberalleştirmeyi savunanlar, Doğu Asya'nın ilave sermayeye çok az ihtiyacı olduğunu fark edince, benim o zamanlar bile inandırıcı bulmadığım ancak geçmişe bakıldığında özellikle garip görünen bir iddia öne sürdüler: bu, ülkelerin ekonomik istikrarını artıracaktı! Bu, para kaynaklarının daha çok çeşitlendirilmesiyle başarılacaktı.[8] Sermaye piyasasını liberalleştirmeyi savunanların, sermaye akışlarının ekonomik devrelerle aynı yönde hareket ettiğini ortaya koyan verileri görmemiş olmalarına inanmak zordur. Bunun anlamı, durgunluk sırasında, ülkenin en çok ihtiyacı olduğu zamanda sermayenin ülke dışına çıkması, bir canlanma sırasında enflasyonist baskıları şiddetlendirerek ülkeye girmesidir. Kesinlikle emin olabilirsiniz ki ülkelerin dış fonlara tam ihtiyacı olduğu anda, bankacılar paralarını geri isterler.

Sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, gelişmekte olan ülkelerin, yatırımcı topluluğunun hem mantıklı hem de mantıksız kaprislerine, mantıksız coşkularına ve karamsarlıklarına maruz kalmasına neden olacaktı. Keynes, fikirlerde çoğunlukla mantıksız değişiklikler olduğunun farkındaydı. *İstihdam, Faiz ve Para Genel Kuramı*'nda (1935), ruh hallerindeki bu büyük ve çoğunlukla açıklanamaz dönüşleri "hayvansal dürtü" olarak adlandırıyordu. Bu dürtü hiçbir yerde Doğu Asya'dakinden daha belirgin

olmamıştır. Krizden hemen önce, Tayland bonoları, dünyadaki en güvenli bonolardan yüzde 0.85 daha yüksek faiz getiriyordu, yani son derece güvenli oldukları kabul ediliyordu. Kısa bir süre sonra, Tayland bonolarındaki risk primi aşırı derecede yükseldi.

Sermaye piyasasını liberalleştirmeyi savunanların öne sürdükleri oldukça zor inanılır (yine kanıtı olmayan) ikinci bir tezleri vardı. Sermaye piyasasının denetiminin ekonomik verimi engellediğini ve sonuç olarak ülkelerin bu denetimler olmadan daha iyi büyüyeceğini iddia ediyorlardı. Tayland, bu iddianın ne denli hatalı olduğunu ortaya koyan bir olaydır. Liberalleştirmeden önce, Tayland'da hangi bankaların spekülatif gayrimenkul için borç verebileceğine dair katı sınırlamalar vardı. Bu sınırlar konmuştu çünkü Tayland büyümek isteyen fakir bir ülkeydi; ve ülkenin zaten yetersiz olan sermayesinin imalata yatırılmasının hem iş sahası yaratacağına hem de büyümeyi artıracağına inanılıyordu. Tayland ayrıca, dünyanın her yerinde, spekülatif gayrimenkul borçlanmasının, ekonomik istikrarsızlığın temel kaynaklarından biri olduğunu biliyordu. Bu tip borçlanma, balonların (yatırımcılar sektörde görülen canlanmadan kazanç sağlamak için yaygara koparırken fiyatların aşırı yükselmesi) artmasına neden olur; bu balonlar her zaman patlar ve bunlar patladığında ekonomi çöker. Bu seyir tanıdıktır ve Houston'da da Bangkok'ta da aynıdır: gayrimenkul fiyatları yükselince, bankalar teminata dayalı olarak daha çok borç verebileceklerini hissederler; yatırımcılar fiyatların yükseldiğini görünce, çok geç olmadan oyuna katılmak isterler ve bankacılar bunun için onlara para verirler. Kapasite fazlasına erişinceye kadar müteahhitler yeni binalar yaparak hızlı bir şekilde kar edeceklerini görürler. Müteahhitler yerlerini kiralayamaz, borçlarını ödeyemezler ve balon patlar.

Bununla birlikte, IMF, krizi önlemek için Tayland'ın uyguladığı türden sınırlamaların, piyasanın yapacağı verimli kaynak tahsisatlarını engellediğini iddia ediyordu. Eğer piyasa iş yerleri inşa edin derse, en karlı iş mutlaka ticari yapılardır. Eğer piyasa, liberalleştirmeden sonra *fiilen* yaptığı gibi boş iş yerleri inşa edin derse, o halde bu doğrudur, yapılmalıdır; IMF'nin mantığına göre en iyisini *mutlaka* piyasa bilir. Tayland altyapısını ve ortaokul, lise ve üniversitelerdeki nispeten zayıf eğitim sistemini güçlendirmek üzere daha fazla kamu yatırımı yapılması için çırpınırken, milyarlar ticari gayrimenkule harcanıyordu. Bu binalar bugün hala boş duru-

yorlar ve devlet mali kurumları yeterli bir şekilde denetlemediğinde ortaya çıkabilecek aşırı piyasa canlılığı ve yaygın piyasa aksaklıklarının neden olduğu risklere tanık teşkil ediyor.[9]

Liberalleştirme dayatılırken IMF tabii ki yalnız değildi. IMF'nin en büyük ve veto yetkisi bulunan tek hissedarı olan ABD Hazinesi'nin, IMF politikalarının belirlenmesinde ve liberalleştirilmenin dayatılmasında büyük rolü vardı.

1993 yılında Güney Kore'nin ABD ile ticaret ilişkileri tartışmaya açıldığında ben, Başkan Clinton'ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi'ndeydim. Pazarlıklar, bir sürü küçük meselenin (Güney Kore pazarlarının Amerikan sosislerine açılması gibi) yanı sıra para ve sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi gibi önemli meseleleri de içeriyordu. Kore otuz yıl boyunca, kayda değer bir uluslararası yatırım olmaksızın sağlanan olağanüstü bir ekonomik büyümenin tadını çıkarmıştı. Büyüme ulusun kendi tasarruflarına ve kendi halkının yönettiği kendi firmalarına dayanıyordu. Ülke Batılı fonlara ihtiyaç duymamış, modern teknolojinin ithalatı ve piyasa erişimi için alternatif bir yol sergilemişti. Komşuları Singapur ve Malezya çokuluslu şirketleri davet ederken, Güney Kore kendi şirketlerini kurmuştu. Güney Kore şirketleri, iyi ürünler ve saldırgan pazarlama yöntemleriyle mallarını dünyanın dört bir yanına satmışlardı. Güney Kore, süregelen büyümenin ve küresel piyasalarla bütünleşmenin, para ve sermaye piyasalarının çalışma şeklinde biraz liberalleştirmeyi ya da devlet düzenlemesini kaldırmayı gerektireceğini fark etti. Güney Kore devlet düzenlemesini kaldırmada yapılacak hataların getireceği tehlikelerin de farkındaydı: ABD'de neler olduğunu görmüşlerdi; devlet düzenlemesini kaldırmak, 1980'lerde tasarruf-kredi bozgunuyla sonuçlanmıştı. Buna karşılık Güney Kore dikkatli bir şekilde bir liberalleştirme planı belirledi. Bu plan, karlı fırsatlar gören ve beklemek istemeyen Wall Street için fazlasıyla yavaştı. Wall Street'çiler serbest piyasa kurallarını ve devlet için sınırlı bir rolü savunurken, kendi programlarını onlar adına dayatması için devletten yardım istemekten de geri kalmıyorlardı. Ve göreceğimiz gibi Hazine Bakanlığı bu isteğe güçlü bir şekilde karşılık verdi.

Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nde, Güney Kore'deki liberalleşmenin Wall Street'in *özel* çıkarlarına yardım edeceği açık olsa da ABD'nin *ulusal* çıkarlarıyla ilgili bir mesele olduğuna ikna olmamıştık. Ayrıca, kü-

resel istikrar üzerinde meydana getireceği etki konusunda da endişeliydik. Meseleleri ortaya koymak, bir tartışma başlatmak ve dikkatlerin konuya odaklanmasına yardımcı olmak için bir memorandum, bir "yorum" yazdık. ABD'nin ulusal çıkarları için en önemli piyasa açma önlemlerinin hangileri olduğunu değerlendirmek üzere bir grup kriter hazırladık. Bir *öncelleştirme* sistemi oluşturulmasını savunduk. Birçok "piyasa erişim" şekli ABD'ye pek fayda sağlamazdı. Bazı belli gruplar çok büyük karlar elde edebilirdi ama bir bütün olarak ülke çok az kazanırdı. Öncelleştirme olmazsa önceki Bush yönetimi sırasında meydana gelenlerin tekrarlanması tehlikesi vardı: Japonya piyasasının açılmasında en büyük başarılardan birinin, Toys "R" Us'ın Japon çocuklarına Çin oyuncakları satması olduğu düşünülüyordu; bu, Japon çocukları ve Çinli işçiler için iyiydi ama Amerika'ya pek faydası olmamıştı. Bu kadar yumuşak bir önerinin itirazlarla karşılanacağına inanmak zor ama aynen öyle oldu. O zaman Hazine Müsteşarı olan Lawrence Summers, böyle bir öncelleştirmenin gereksiz olduğunu söyleyerek bu uygulamaya sert bir biçimde karşı çıktı. Ekonomik politikayı koordine etmek, Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin ekonomik analizlerini, çeşitli aracı kurumlarda dile getirilen politik baskılarla dengelemek ve hangi meselelerin nihai karar için başkana götürüleceğine karar vermek Ulusal Ekonomik Konsey'in (NEC) sorumluluğundaydı.

Daha sonra Robert Rubin'in başına geçtiği NEC, bu meselenin başkanın dikkatine sunulmaya değecek kadar önemli olmadığına karar verdi. Bu itirazın gerçek nedeni fazlasıyla açıktı. Kore'yi daha hızlı liberalleşmeye zorlamak ne Amerika'da bir sürü iş sahası açılmasını sağlayacak ne de Amerikan GSYİH'sinde belirgin bir artışa yol açacaktı. Bu nedenle herhangi bir öncelleştirme sistemi bu önlemleri gündemin ön sıralarına oturtmayacaktı.[10] Ancak daha kötüsü, ABD'nin bir bütün olarak fayda sağlayıp sağlamayacağı bile açık değildi ve aslında Kore'nin kötü duruma düşebileceği açıktı. Her iki görüşün de aksine, bunun, ABD için önemli olduğunu ve istikrarsızlığa yol açmayacağını kanıtlamaya çalışan ABD Hazinesi baskın çıktı. Nihai çözümlemede, bu tür konular Hazine Bakanlığı'nın uzmanlık alanındadır; bu nedenle Hazine'nin görüşünün önemsenmemesi alışılmamış bir durum olurdu. Bu tartışmanın kapalı kapılar ardında yürütülmesi gerçeği diğer seslerin duyulamaması anlamına geliyor-

du; belki de eğer bu sesler duyulsaydı, Amerikan karar verme mekanizması daha şeffaf olsaydı, sonuç farklı olurdu. Bunun yerine Hazine kazandı, Amerika Birleşik Devletleri, Kore ve küresel ekonomi kaybetti. Hazine muhtemelen liberalleşmenin bizzat bir hata olmadığını, sorunun liberalleşmenin yanlış bir şekilde yapılması olduğunu iddia edecekti. Ancak bu, Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin ortaya koyduğu noktalardan biriyle tıpatıp hızlı bir liberalleşme büyük olasılıkla kötü bir şekilde gerçekleştirilecekti.

İLK HATA DALGASI

IMF ve Hazine'nin politikalarının, para ve sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi için yersiz bir şekilde hızlı adımlar atılmasını cesaretlendirerek, hatta bazı durumlarda bu konuda ısrar ederek, kriz olasılığını artıran bir ortam oluşmasına katkıda bulundukları konusu pek şüphe götürmez. Ancak, IMF ve Hazine en önemli hatalarını krize verdikleri ilk karşılıkta yaptı. Aşağıda özetlenen birçok hatadan, IMF'nin para politikasının eleştirilmesi dışında bütün konularda yaygın bir mutabakat vardır.

Başlangıçta IMF, sorunu görünüşe göre yanlış teşhis etti. IMF, Latin Amerika'da, devasa bütçe açıklarına ve yüksek enflasyona yol açan savurgan devlet harcamaları ve gevşek para politikalarının neden olduğu krizleri kontrol altına almıştı; ve bu krizleri tam olarak kontrol altına alamasa da (başarılı olduğu kabul edilen IMF programlarının ardından bu bölge on yıllık bir durgunluk dönemi yaşamış ve kredi verenler bile büyük kayıpları eninde sonunda sineye çekmek zorunda kalmışlardı) en azından belirli bir tutarlılığı olan bir oyun planı vardı. Doğu Asya, Latin Amerika'dan çok farklıydı; devletlerin bütçe fazlası vardı ve ekonomi düşük enflasyonun tadını çıkarıyordu ama şirketler borç batağına saplanmıştı.

Bu teşhis iki nedenle farklıydı. Öncelikle, Latin Amerika'nın enflasyona fazlasıyla yatkın ortamında ihtiyaç duyulan şey talep fazlasında bir düşüştü. Doğu Asya'da başlamak üzere olan durgunluk ortamında ise sorun talep fazlası değil yetersiz talepti. Talebin hevesini kırmak, işleri daha da kötüleştirmekten başka bir şeye yaramazdı.

İkincisi, eğer şirketlerin borçlanması düşük seviyedeyse, zor olsa da yüksek faiz oranlarına katlanılabilirdi. Yüksek borçlanma seviyeleriyle, kısa dönem için bile olsa yüksek faiz oranları uygulamak, birçok şirketin ve ekonominin ölüm fermanını imzalamak gibiydi.

Aslında Asya ekonomilerinin ortaya konması gereken bazı zayıflıkları varsa da birçok ülkeden daha kötü durumda değildiler, IMF'nin düşündüğündense kesinlikle çok daha iyi durumdaydılar. Gerçekten de Kore ve Malezya'nın hızla toparlanması, büyük ölçekte bakıldığında, bu çöküşlerin, iki yüz yıllık kapitalizm sırasında gelişmiş sanayi ülkelerindeki piyasa ekonomilerinin başına bela olan düzinelerce durgunluktan pek de farklı olmadığını gösterdi. Daha önce de belirtmiş olduğum gibi, Doğu Asya ülkeleri büyümede etkileyici bir artış kaydetmekle kalmamış, son otuz yılda herhangi bir gelişmiş sanayi ülkesinden çok daha az çöküş yaşamıştı. Bu ülkelerden ikisinin büyüme oranı sadece bir yıl eksi olmuş, ikisinde ise otuz yıl içinde hiç durgunluk yaşanmamıştı. Bu ve diğer açılardan, Doğu Asya'nın övülecek yönleri ayıplanacak yönlerinden daha fazlaydı; ve eğer Doğu Asya korunmasız idiyse, bu yeni oluşmuş bir korunmasızlıktı; bu daha çok, para ve sermaye piyasalarının liberalleştirilmesinin sonucuydu ve bu konuda IMF kısmen de olsa suçlanmayı hak ediyordu.

Hoovervari Daralma Politikaları: Modern Dünyada Bir Anormallik

Ciddi bir ekonomik çöküşle karşı karşıya kalan bir ülke için yetmiş yıldan uzun bir süredir standart bir reçete bulunmaktadır. Devletler ya para politikasıyla ya da maliye politikasıyla (vergileri azaltıp harcamaları artırarak ya da para politikasını gevşeterek) toplam talebi canlandırmalıdır. Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin Başkanı iken en önemli amacım, ekonomide tam istihdamı sağlamak ve uzun vadeli büyümeyi en üst düzeye çıkarmaktı. Dünya Bankası'nda, Doğu Asya'daki ülkelerin sorunlarına aynı bakış açısıyla yaklaştım ve hem kısa vadede hem de uzun vadede hangi politikaların etkili olacağını görmek için değerlendirmeler yaptım. Doğu Asya'nın kriz ekonomileri, açık bir çöküş tehdidiyle karşı karşıyaydı, bu ekonomilerin canlandırılmaya ihtiyacı vardı. IMF, önceden kesinlikle

tahmin edilebilecek türden sonuçlar doğuracak olan tam ters yönü dayatıyordu.

Kriz patlak verdiği zaman, Doğu Asya kabaca makro dengedeydi: enflasyonist baskılar düşüktü ve devlet bütçeleri dengedeydi ya da fazla veriyordu. ***Bunun*** iki belirgin sonucu vardı. Birincisi, azalan yatırım ve tüketimle birlikte, döviz kuruyla borsaların çöküşü ve gayrimenkul balonunun patlaması durgunluğa yol açacaktı. İkincisi, ekonomik çöküş vergi gelirlerinin düşmesine neden olacak ve bir bütçe açığı yaratacaktı. Herbert Hoover yönetiminden bu yana, sorumlu ekonomistler, yapısal açık, yani ekonomi tam istihdamla çalışsaydı oluşacak olan açık yerine, gerçek açık üzerine odaklanılması gerektiğini tartışmıyorlar. Ancak IMF'nin savunduğu tam da buydu.

Bugün IMF, tavsiye ettiği maliye politikasının aşırı sıkı olduğunu kabul ediyor.[11] Bu politikalar durgunluğu gereğinden çok daha kötü hale getirdi. Bununla birlikte kriz sırasında, IMF'nin Birinci Başkan Yardımcısı Stanley Fischer, *Financial Times*'da IMF politikalarını savunurken, aslında IMF'nin bölge ülkelerinden *yalnızca* dengeli bir bütçeye sahip olmalarını istediğini yazıyordu![12] Altmış yıldan beri saygıdeğer ekonomistler, durgunluğa girmekte olan bir ekonominin, dengeli bir bütçesi olması gerektiğine inanmıyorlar.

Bu dengeli bütçeler meselesi duyarlı olduğum bir konu. Ben Ekonomik Danışmanlar Konseyi'ndeyken, en büyük mücadelelerimizden biri, dengeli bütçe konusunda Anayasa'da yapılacak bir değişiklik üzerineydi. Bu değişiklik, federal hükümetin, harcamalarını gelirlerine göre sınırlamasını gerektirecekti. Biz *ve Hazine* buna karşıydık çünkü bunun kötü bir ekonomik politika olduğunu düşünüyorduk. Bir durgunluk yaşanması durumunda, ekonominin toparlanması için maliye politikasını kullanmak çok daha zor olacaktı. Ekonomi durgunluğa girerken, vergi gelirleri düşecek ve bu yasa değişikliği devletin harcamalarını kısmasını (ya da vergileri artırmasını) gerektirecek; bunun sonucu olarak ekonomi iyice bunalıma sürüklenecekti.

Bu değişikliğin Temsilciler Meclisi'nden geçmesi, devletin temel sorumluluklarından biri olan ekonomide tam istihdamı sağlamaktan uzaklaşması demek olacaktı. Yayılmacı maliye politikasının, durgunluktan çıkmanın çok az yolundan biri olması gerçeğine ve yönetimin dengeli bütçe

konusundaki yasa değişikliğine itirazına rağmen, ABD Hazinesi ve IMF, Tayland, Kore ve diğer Doğu Asya ülkeleri için dengeli bütçe konusundaki yasa değişikliğinin bir eşdeğerini savunuyorlardı.

Kendi Kendini Fakirleştir Politikaları

1997 ve 1998'de Doğu Asya krizi bir ülkeden diğerine sirayet ederken, IMF'nin düştüğü hatalar arasında anlaşılması en zor plan, farklı ülkelerde izlenen politikalar arasındaki önemli etkileşimleri fark edememesidir. Bir ülkedeki daralma politikaları sadece o ülkelerin ekonomilerini bunalıma sürüklemez, komşularının üstünde de ters etkileri olur. IMF daralma politikalarını savunarak, çöküşün bir ülkeden diğerine *bulaşmasını*, yayılmasını şiddetlendirmiştir. Bir ülke zayıfladığında, komşularından yaptığı ithalat azalmış ve böylece komşusunu da dibe çekmiştir.

1930'lardaki komşunu fakirleştir politikalarının, Büyük Bunalım'da önemli bir rol oynamış olduğu yaygın olarak düşünülür. Bu dönemde, bir çöküş yaşayan her ülke, ihracatını kısıp tüketici talebini yerli ürünlere kaydırarak ekonomisini desteklemeye çalıştı. Bir ülke gümrük vergileri koyarak ve para birimini rekabetçi bir şekilde devalüe ederek ithalatı kısıyordu, bu da kendi mallarının fiyatı düşerken diğer ülkelerin mallarının fiyatının artmasına neden oluyordu. Bununla birlikte, her bir ülke ithalatını kısarken, ekonomik çöküşü komşularına "ihraç etmeyi" başardı. *Komşunu fakirleştir* terimi buradan gelir.

IMF 1930'lardaki bunalım sırasında dünyanın dört bir yanındaki ülkeleri kasıp kavuran komşunu fakirleştir politikasından bile daha kötü etkiye sahip bir strateji icat etti. Ülkelere, bir çöküşle karşılaştıklarında, ticari açıklarını azaltmaları ve hatta ticari fazla oluşturmaları gerektiği söylendi. Eğer bir ülkenin makro ekonomik politikasının temel amacı kredi veren yabancılara ödeme yapmaksa, bu mantıklı olabilir. Bir ülke yabancı para birimlerine set çekerek faturalarını daha iyi ödeyebilir; bunun ülkedekilere ya da başka yerdekilere maliyetinin hiçbir önemi yoktur. Bugün, 1930'lardan farklı olarak, bir durgunlukla karşı karşıya olsa bile, ülkelere, ithalatı azaltmak için gümrük vergilerini ya da diğer ticari engelleri artırmaması için muazzam bir baskı uygulanmaktadır. IMF de daha

fazla devalüasyon yapılmasını şiddetle eleştirmiştir. Aslında yardımların esas amacı döviz kurunda daha fazla düşme olmasını *önlemektir*. IMF'nin farklı durumlarda piyasalara olan bariz inancı göz önüne alındığında, bunun çok tuhaf olduğu düşünülebilir: neden piyasa mekanizmalarının, diğer fiyatları belirlediği gibi döviz kurlarını da belirlemesine izin verilmesin ki? Ancak entelektüel tutarlılık hiçbir zaman IMF'nin tarzı olmamıştır ve devalüasyonun enflasyonu tetiklemesi üzerine sabit fikir haline gelmiş olan endişeleri her zaman için var olmuştur. Gümrük vergileri ve devalüasyonlar devre dışında bırakılınca ticaret fazlası oluşturmanın yalnızca iki yolu vardır. Bu yollardan biri ihracatı artırmaktır ancak bu kolay değildir; özellikle ticaret yaptığınız başlıca ülkelerin ekonomileri zayıfken ve kendi para piyasalarınız düzensiz olduğu için ihracatçılar işlerini genişletecek para bulamazken çabucak yapılamaz. Diğer yol ise gelirleri düşürerek ithalatı azaltmak yani büyük bir durgunluğa neden olmaktır. Maalesef ülkeler ve dünya için geriye kalan yegane seçenek buydu. Ve 1990'ların sonunda Doğu Asya'da olan da buydu: daralmacı maliye ve para politikaları, yanlış yönlendirilmiş finans politikalarıyla birleşince, gelirleri düşürerek devasa ekonomik çöküşlere yol açtı, bu çöküşler de ithalatı azaltarak muazzam dış ticaret fazlalarına neden oldu ve bu durum da ülkelerin kredi veren yabancılara ödeme yapmaları için kaynak sağladı.

Eğer rezervlerin artırılması hedefleniyorsa, bu politika başarılıydı. Ama bu, ülkedeki insanlara ve komşularına neye mal oluyordu! Bu nedenle bu politikalara "kendini fakirleştir" adı veriliyordu. Herhangi bir ülkenin ticaret yaptığı ortakları için bu sonuçlar, daha önce izlenen komşunu fakirleştir politikalarının sonuçlarıyla tam olarak aynıydı. Her bir ülkenin ithalatı azalmıştı, bu da diğer ülkelerinin ihracatlarının azalması anlamına geliyordu. Komşuların bakış açısıyla bakıldığında ise onların da ihracatın azalma *nedenine* aldırmazlık edemeyeceklerini görürüz; gördükleri şey bu sonuçtu; dış satımda meydana gelen bir azalma. Böylece bu çöküş bölgenin her yanına ihraç ediliyordu. Ancak bu kez, çöküş ihraç edildiğinde, yerli ekonominin güçlendiği gibi bir avuntusu da yoktur. Bu çöküş tüm dünyaya yayılırken, bölgedeki daha yavaş büyüme, petrol gibi emtia fiyatlarında düşüşe yol açar ve bu fiyatlardaki düşüş Rusya gibi petrol üreten ülkelerde zarara neden olur.

IMF'nin hataları arasında en üzücü olanı belki de budur çünkü tüm varoluş nedenine karşı en büyük ihanetinin göstergesidir. IMF sirayet etme (yatırımcıların korkularıyla bir sermaye piyasasından diğerine sirayet etme) konusunda endişeliyken, son bölümde göreceğimiz gibi dayattığı politikalar, yatırımcıların düşüncelerinin değişkenliğine karşı ülkeleri çok daha savunmasız hale getiriyordu. Tayland'da döviz kurunda meydana gelen bir çöküş, Brezilya'daki yatırımcıları, oradaki piyasalar konusunda endişelendirebilirdi. Parola *güvendi.* Bir ülkedeki güven eksikliği, yükselen piyasalarda güven eksikliği yayabilirdi. Ama genelde IMF'nin piyasa psikologu olarak performansı, çok da tatminkar değildi. Büyük iflaslarla derin durgunluklar yaratmak ve/veya yükselen piyasaların en başarılı bölgelerinde köklü sorunlar ortaya çıkarmak, hiç de güven sağlamak üzere planlanacak politikalar değildi. Ancak IMF güveni sağlamak konusunda iyi olsa bile, bazı sorular sorulmalıydı: yatırımcıları korumaya odaklanırken, ülkelerde yardım eli uzatılması gerekenleri unutmuştu; döviz kurları gibi mali değişkenlere odaklanırken, ekonominin gerçek yüzünü neredeyse unutmuştu. Orijinal görev alanını gözden kaybetmişti.

Ekonomiyi Yüksek Faiz Oranlarıyla Boğmak

Bugün IMF, dayattığı maliye politikalarının (devlet açıklarının seviyesiyle ilgili olan politikalar) aşırı derecede daralmacı olduğunu kabul ediyor ancak para politikasındaki hataları üstlenmiyor. IMF, Doğu Asya'ya girdiği zaman, faiz oranlarını geleneksel deyişle astronomik olarak değerlendirebilecek seviyelere yükseltmeleri için ülkeleri zorladı. Daha önceki yönetimler tarafından atanmış olan Alan Greenspan'in başkanlığını yaptığı Merkez Bankası'nın, faiz oranlarını binde iki buçuk ya da yüzde yarım oranında artırmaya kalkışmasına, Başkan Clinton'ın sinirlendiği toplantılar hatırlıyorum. Bu girişimin "onun" toparlanma planını mahvetmesi konusunda kaygılıydı. "Ekonomi budur, aptal," ve "İş, İş, İş," platformunda seçimi kazandığını düşünüyor ve Merkez Bankası'nın planlarına zarar vermesini istemiyordu. Merkez Bankası'nın enflasyon konusunda kaygılandığını biliyordu ama bu korkuların aşırı olduğunu düşünüyordu; bu benim de paylaştığım fikirdi ve daha sonra gelişen olaylar bu fikrin doğrulu-

ğunu kanıtladı. Başkan faiz oranlarındaki artışın işsizlik üzerinde yapacağı olumsuz etki konusunda endişeliydi ve ekonomik toparlanma planı henüz uygulamaya konmuştu. Ve bu, dünyadaki en iyi iş çevrelerinden birinin bulunduğu bir ülkede oluyordu. Oysa Doğu Asya'da, siyasi olarak çok daha az sorumlu IMF bürokratları, faiz oranlarında on kat değil elli kat fazla artışı zorluyorlardı; bu da faiz oranlarında yüzde 25'den fazla bir artış anlamına geliyordu. Eğer Clinton, henüz olgunlaşmamış bir toparlanma yaşayan bir ekonomide yarım puanlık bir artışın ters etkileri konusunda endişeleniyorsa, durgunluğa saplanan bir ekonomideki faiz oranlarında meydana gelen bu çok büyük artışların yaratacağı etkiyi düşündüğünde kan beynine sıçramalıydı. Kore faiz oranlarını önce yüzde 25'e çıkardı ama ciddi olmak için faiz oranlarının daha da yükselmesine izin vermesi gerektiği söylendi. Endonezya krizden önce etkisiz bir hareketle faiz oranlarını yükseltmişti ama bunun yeterince iyi olmadığı söylendi. Nominal faiz oranları çok yükseldi.

Bu politikaların ardındaki mantık basite indirgenmiş değilse bile basitti. Eğer bir ülke faiz oranlarını yükselttiyse, sermaye akışı için daha çekici hale gelecektir. Bu ülkeye akan sermaye döviz kurunun desteklenmesine ve böylece kurun dengede kalmasına yardımcı olacaktır. Tartışma bitmiştir.

İlk bakışta bu mantıklı görünür. Yine de Güney Kore olayını bir örnek olarak göz önüne alalım. Güney Kore'de krizi başlatanın, kısa vadeli alacaklarını ertelemeyi reddeden yabancı bankalar olduğunu hatırlayın. Bu ertelemeyi reddetmişlerdi çünkü Güney Kore şirketlerinin geri ödeme güçleri konusunda endişeleri vardı. İflas (borcun ödenmemesi) tartışmanın merkezinde yer alıyordu. Ancak IMF'nin modelinde (yirmi yıl önce yazılan makro ekonomi ders kitaplarının çoğundaki modellerde olduğu gibi) iflasın hiçbir rolü yoktur. İflas olmadan para politikasını ve maliyeyi tartışmak, Danimarka Prensi olmadan *Hamlet* oynamak gibidir. Makro ekonomi analizinin merkezinde, faiz oranlarındaki artışın, borcun ödenmemesi olasılığına etkisinin ve borcun ödenmemesi durumunda kredi verenlerin kurtaracağı miktara etkisinin analizi yer *almalıdır*. Doğu Asya'daki firmaların çoğu yüksek miktarlarda borçlanmışlardı ve çok büyük borç öz sermaye oranları vardı. Aslında aşırı yüksek borç öz sermaye oranının Güney Kore'nin zayıflıklarından biri olduğu *IMF tarafından bile* sü-

rekli olarak belirtiliyordu. Yüksek borç öz sermaye oranına sahip şirketler, faiz oranı artışlarına, özellikle IMF'nin ısrar ettiği aşırı yüksek seviyelere bilhassa duyarlıdırlar. Çok yüksek faiz oranı düzeylerinde, yüksek borç öz sermaye oranına sahip bir şirket çabucak iflas eder; iflasa sürüklenmese bile, kredi verenlere çok büyük miktarlarda ödeme yapmaya zorlanacağı için, öz sermayesi (net değeri) çabucak azalır.

IMF, Doğu Asya'da krize neden olan sorunların, zayıf mali kuruluşlar ve aşırı borç öz sermaye oranına sahip firmalar olduğunu anladı; yine de bu sorunları gerçekten şiddetlendiren yüksek faiz oranı politikalarını dayattı. Sonuç tam öngörüldüğü gibiydi: yüksek faiz oranları güçlük içindeki firmaların sayısını ve böylece ödenmeyen borçlarla karşı karşıya kalan bankaların sayısını artırdı.[13] Bu, bankaları daha da zayıflattı. Reel sektörde ve mali sektörde artan bu sıkıntı, daralmacı politikaların, toplam talepte azalma yoluyla neden olduğu çöküşü şiddetlendirdi. IMF, toplam arz *ve* talepte eşzamanlı bir daralma planlamıştı.

IMF, politikalarını savunurken, krizden etkilenen ülkelerde piyasalara olan güvenin tekrar kazanılmasına yardım edeceklerini söylüyordu. Ancak derin bir durgunlukta olan ülkelerin güven vermediği açıktı. Neredeyse bütün servetini Doğu Asya'ya yatıran Jakartalı bir iş adamını gözünüzün önüne getirin. Bölgesel ekonomi aniden tepetaklak olurken (daralma politikaları yürürlüğe girip çöküşü şiddetlendirirken), birdenbire portföyünün pek çeşitlilik içermediğini fark eder ve yatırımını patlama yaşayan ABD borsasına kaydırır. Uluslararası yatırımcılar gibi yerli yatırımcılar da bunalıma giren bir ekonomiye para dökmekle pek ilgilenmediler. Yüksek faiz oranları ülkeye daha çok sermaye çekmedi. Aksine yüksek faiz oranları durgunluğu daha da kötüleştirdi ve aslında sermayeyi ülke *dışına* çıkardı.

IMF çok fazla geçerliliği olmayan başka bir savunmayla ortaya çıktı. Öne sürdükleri şuydu: eğer faiz oranları büyük miktarlarda artırılmazsa döviz kuru çöker: ve dolar bazında borçlu olanlar bu borçları ödeyemeyeceklerinden, bu, ekonomi için yıkıcı olur. Ancak gerçek şuydu: fark edilmiş olması gereken nedenlerden dolayı faiz oranlarını yükseltmek kuru dengelemezdi, bu nedenle bu ülkeler her iki açıdan da kaybetmeye zorlanmıştı. Dahası IMF, bu ülkelerin içinde neler olup bittiğiyle ilgili ayrıntılara bakma zahmetine girmemişti. Örneğin, Tayland'da zaten iflas etmiş

olanlar, gayrimenkul firmaları ve yabancı para birimi bazında en çok borcu olup bu firmalara borç verenlerdi. Daha fazla devalüasyon yapmak, kredi veren yabancılara zarar verebilirdi ama bu firmaları daha fazla öldüremezdi. Aslında IMF, küçük işletmeleri ve diğer masum seyircileri, aşırı dolar borcu almak için cesaretlendirilmiş olanların borçlarını ödemek zorunda bıraktı; ve bunun hiçbir karşılığı yoktu.

IMF'den mevcut yol izlenmeye devam edilirse meydana gelecek felakete dikkatlerini çekip politikalarını değiştirmelerini rica ettiğimde, kısa bir yanıt aldım: eğer benim doğru söylediğim ispatlanırsa, IMF, politikalarını değiştirecekti. Bu bekle ve gör tavrı karşısında dehşete düştüm. Bütün ekonomistler politikada uzun gecikmeler olduğunu bilirler. İzlenen yolu değiştirmenin yararları altı ile on sekiz aydan önce hissedilmez; bu arada ekonomiye muazzam zararlar verilebilir.

Bu zarara Doğu Asya'da neden olundu. Birçok firma aşırı yüksek borç öz sermaye oranına sahip olduğu için iflasa zorlandı. Endonezya'da tüm işletmelerin tahminen yüzde 75'i zor duruma düştü, bu sırada Tayland'da banka borçlarının yüzde 50'ye yakını geri ödenemez hale geldi. Maalesef bir firmayı yok etmek, yeni bir firma kurmaktan çok daha kolaydır. Faiz oranlarını yükseltmek iflasa zorlanmış bir firmayı iflastan kurtarmaz: firmanın net değeri hala silinip süpürülmüş durumdadır. IMF'nin hataları yüksek maliyetlidir ve geri dönüş yavaş olur.

Tecrübesiz jeopolitik muhakeme, Kissinger tarzı *gerçekçi siyasetin* izleri, bu hataların sonuçlarıyla birleşti. Japonya 1997 yılında, gerekli canlandırma hareketlerini finanse etmek üzere bir Asya Para Fonu oluşturulmasına yardım etmek için 100 milyar dolar vermeyi teklif etti. Ancak Hazine bu fikri sulandırmak için elinden geleni ardına koymadı. IMF de buna katıldı. IMF'nin bakışının ardındaki nedeni açıktı: IMF piyasalarda rekabetin ateşli bir savunucusu olsa da kendi alanında rekabet istemiyordu; ve Asya Para Fonu buna neden olacaktı. ABD Hazinesi'nin güdüleri de benzerdi. IMF'nin, veto hakkına sahip yegane hissedarı olarak ABD, IMF politikalarında oldukça fazla söz hakkına sahipti. Japonya'nın, IMF'nin hareketlerine kesinlikle karşı olduğu yaygın bir şekilde biliniyordu; üst düzey Japon yetkililerle tekrar tekrar toplantılar yaptım ve bu toplantılarda onlar, IMF politikaları hakkında neredeyse benimle aynı olan şüphelerini ifade ettiler.[14] Asya Para Fonu'na en büyük katkıyı yapacak olan Japonya

ve muhtemelen Çin'in sesleri ağır basacak, Amerikan "liderliği"ne ve denetimine meydan okuyacaktı.

Denetimin önemi (medya üzerindeki denetim dahil olmak üzere) krizin ilk günlerinde iyice anlaşılmıştı. Dünya Bankası'nın Doğu Asya'dan sorumlu Başkan Yardımcısı Jean Michel Severino, oldukça fazla tartışılan bir konuşmasında, bölgedeki birçok ülkenin derin bir durgunluğa, hatta bunalıma girmekte olduğunu belirttiğinde, Summers onu şifahen azarladı. O sırada Endonezya'nın GSYİH'sinin yüzde 10 ila 15 düşmek üzere olduğu belliyken; ve bu, söz konusu sert terimlerin kullanılmasını bariz bir şekilde haklı kılıyorken bile, D ve B ile başlayan o iki kelimeyi (durgunluk ve bunalım) kullanmak kesinlikle kabul görmüyordu.

Sonunda Summers, Fischer, Hazine ve IMF bunalımı görmezden gelemediler. Japonya, Maliye Bakanı'nın adını taşıyan Miyazawa Inisiyatifi şemsiyesi altında, yardım etmek için tekrar cömert bir teklifte bulundu. Bu kez yardım miktarı 30 milyar dolardı ve bu yardım kabul edildi. Ancak bu sefer de ABD, bu paranın mali büyüme yoluyla ekonomiyi canlandırmak için değil, sanayi ve mali açıdan yeniden yapılandırma için (aslında Amerikalı ve diğer yabancı bankalarla kredi veren diğer kuruluşların kurtarılmasına yardım etmek için) harcanması gerektiğini iddia etti. Asya Para Fonu'nun reddedilmesi Asya'da hala kızgınlığa neden oluyordu ve birçok yetkili bu olayla ilgili olarak benimle öfke içinde konuşuyorlardı. Krizden üç yıl sonra, Doğu Asya ülkeleri, sonunda bir araya geldiler; ve zararsız adını, kurulduğu Kuzey Tayland şehrinden alan Chiang Mai İnisiyatifi'ni yani Asya Para Fonu'nun daha mütevazı bir versiyonunu oluşturdular.

İKİNCİ HATA DALGASI: YENİDEN YAPILANDIRMA DİYE MIRILDANIP DURMAK

Kriz kötüleşirken, "yeniden yapılandırma" ihtiyacı yeni mantra haline geldi. Hesaplarında batak alacakları olan bankalar kapılarını kapatmalı, borçlu olan şirketler kapatılmalı ya da kredi verenlere devredilmeliydi. IMF yapması gereken, finans ihtiyacı olan harcamalara likidite sağlama rolünü oynamak yerine, buna odaklandı. Ne yazık ki yeniden yapılandır-

ma üzerine bu odaklanma bile başarısızlığa uğradı ve IMF'nin yaptıklarının çoğu, batmakta olan ekonomileri daha da dibe itti.

Mali Sistemler

Doğu Asya krizi, öncelikle ve en önemlisi bir mali sistem kriziydi ve bununla uğraşmak gerekiyordu. Mali sistem ekonominin beyni olarak düşünülebilir: kıt olan sermayeyi, en etkili olacağı yere, başka bir deyişle en yüksek geri dönüşü sağlayacağı yere yönlendirmeye çalışarak rekabet eden kullanımlar arasında paylaştırır. Mali sistem aynı zamanda fonları, söz verilen yönde kullanılmalarını sağlayacak şekilde kontrol eder. Eğer mali sistem çökerse, yeni yatırımlar yoluyla mali genişlemeyi bir kenara bırakın, firmalar mevcut üretim düzeylerini sürdürmek için ihtiyaç duydukları işletme sermayesini bile bulamazlar. Bir kriz, bankaların finansmanı, önde gelen firmaların ise üretimi kıstığı; bunun sonucu olarak da üretim ve gelirin azaldığı bir kısır döngünün ortaya çıkmasına neden olabilir. Üretim ve gelirler hızla düşerken, kar azalır ve bazı firmalar iflasa zorlanır. Firmalar iflas ettiği zaman, bankaların bilançoları iyice kötüleşir ve bankalar verdikleri kredi miktarını daha da azaltırlar; bu da ekonomik çöküşü şiddetlendirir.

Eğer belli sayıda firma borçlarını ödemeyi başaramazsa, bankalar bile batabilir. Tek bir büyük bankanın batması bile feci sonuçlar doğurabilir. Mali kurumlar kredi itibarını belirlerler. Bu bilgi oldukça özeldir, kolayca iletilemez; ve bankanın (ya da başka bir finans kuruluşunun) kayıtlarında ve kurumsal hafızasında gömülüdür. Bir banka iş dünyasından çekildiğinde, borç verdiği müşterileri hakkında sahip olduğu kredi itibarı bilgisinin çoğu yok olur; ve o bilgiyi yeniden oluşturmak çok pahalıdır. Daha fazla gelişmiş ülkelerde bile, küçük ya da orta ölçekli tipik bir işletme en azından iki ya da üç bankadan kredi alabilir. Güzel günlerde bir banka iş dünyasından çekildiği zaman, müşterilerinin çoğu gecelik kredi sağlayacak bir alternatif bulmakta zorlanacaktır. Mali kaynakların çok daha sınırlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bir işletmenin sırtını dayadığı banka batarsa, yeni bir para kaynağı bulmak (özellikle bir ekonomik çöküş sırasında) hemen hemen olanaksız olabilir.

Bu kısır döngüden duyulan korku, dünyanın dört bir yanındaki devletlerin mali sistemlerini ihtiyatlı düzenlemelerle güçlendirmesine neden olmuştur. Serbest piyasa yanlıları bu düzenlemelere karşı hoşnutsuzluklarını tekrar tekrar belirtmişlerdi. Onların sesine kulak verildiğinde, gerek 1982-83 yıllarında gayri safi yurtiçi hasılası yüzde 13.7 oranında düşen ve her beş işçiden birinin işsiz kaldığı Şili'de, gerekse daha önce belirttiğimiz gibi devlet düzenlemelerinin kaldırılmasının tasarruf kredi fiyaskosuna yol açtığı ve Amerikalı vergi mükelleflerine 200 milyar dolara mal olduğu, Reagan dönemi ABD'sinde sonuçlar feci olmuştu.

Kredi akışını sağlamanın öneminin kabul edilmesi benzer şekilde, politika üretenleri de mali yeniden yapılandırma sorunlarını halletmeye yöneltti. "Bilgi sermayesinin yok edilmesi"nin yaratacağı ters etkilerden duyulan korkular, tasarruf kredi fiyaskosu süresince ABD'nin neden çok az bankayı tamamen kapattığını kısmen açıklar. Zayıf bankaların çoğu devralınmış ya da diğer bankalarla birleşmiştir; ve müşteriler bu değişimden pek de haberdar olmamıştır. Bu şekilde bilgi sermayesi korunmuştur. Böyle olmasına rağmen tasarruf ve borç krizi, 1991 durgunluğuna katkıda bulunan önemli bir etmendir.

Bankalara Hücuma Yol Açmak

Mali sistem zayıflıklarının, Doğu Asya'da, ABD'dekinden çok daha yaygın olmasına; ve IMF'nin söyleminin, Doğu Asya krizinin altında yatan neden olarak sürekli bu zayıflıklara odaklanmasına rağmen, IMF, mali piyasaların nasıl çalıştığını ve bu piyasaların ekonominin geri kalanına ne etki yaptığını anlamakta başarısızlığa uğramıştır. IMF'nin kaba makro modelleri, mali piyasaların geniş resmini bir bütün olarak asla içermemiştir ancak mikro seviyede yani firmalar seviyesinde çok daha yetersizdir. IMF, reel sektördeki ve mali sektördeki sıkıntıları yeterince hesaba katmamış; IMF'nin yüksek faiz oranlarını içeren sözde istikrar politikaları bu sıkıntıları daha da artırmıştır.

Doğu Asya'daki IMF ekipleri, yeniden yapılandırma sorununa yaklaşırken, zayıf bankaları kapatmaya odaklandılar; sanki kafalarında Darwinci bir rekabet modeli vardı ve bunun sonucu olarak zayıf bankalar ha-

yatta *kalmamalıydı.* Bu bakışın bazı temelleri vardı. Başka yerde olsa, *sıkı gözetim olmadan* zayıf bankaların çalışmaya devam etmesine izin vermek, bankaların oldukça riskli borçlar vermeleriyle sonuçlanırdı. Yüksek riskli, yüksek getirili borçlar vererek kumar oynarlardı; eğer şansları varsa borçlar geri ödenir ve yüksek faiz oranları onları tekrar borçlarını ödeme gücüne kavuştururdu. Eğer şansları yoksa, iş dünyasından çekilirlerdi (bunun da bedelini devlet öderdi); ama bu, riskli borç verme stratejisine girişmezlerse her durumda başlarına gelecek şeydir. Ancak çok sık olarak, böyle riskli borçların aslında batak borçlar olduğu ortaya çıkar; ve hesaplaşma günü geldiğinde, devlet, bankayı daha önce kapatmış olsa karşı karşıya kalacağından çok daha büyük bir kurtarma bütçesiyle karşılaşır. ABD tasarruf kredi fiyaskosundan çok açık bir şekilde alınan derslerden biri şuydu: Reagan yönetiminin bu sorunu halletmeyi yıllarca reddetmesi, kriz artık daha fazla göz ardı edilemediği zaman, vergi mükelleflerine yüklenen maliyetin çok daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Ancak IMF başka bir kritik dersi gözden kaçırdı: kredi akışını korumanın önemi.

IMF'nin mali yeniden yapılandırma için stratejisi, bir öncelik sıralaması yapmayı içeriyordu: bir an önce kapatılması gereken gerçekten hasta bankaları, sağlıklı bankalardan ayırmak. Üçüncü bir grup ise hasta olup onarılabilecek durumda olan bankalardı. Bankaların ödenmemiş borçlarına ve diğer aktiflerine karşılık belirli bir sermaye oranına sahip olmaları gerekiyordu; bu orana *sermaye yeterliliği oranı* adı verilir. Borçların birçoğu ödenmediği zaman, birçok bankanın sermaye yeterliliği oranını karşılayamaması şaşırtıcı değildir. IMF, bankaların ya kapatılması ya da bu sermaye yeterlilik oranını *hızla* karşılaması konusunda ısrar etti. Ancak bankaların sermaye yeterliliği standartlarını hızla karşılaması konusundaki bu ısrar, çöküşü şiddetlendirdi. IMF, neredeyse ilk ekonomi dersinde öğrencilerimizi uyardığımız, "bütünleme safsatası" (fallacy of composition) adı verilen türden bir hata yaptı. Yalnızca bir bankanın sorunu olduğu zaman, o bankanın, sermaye yeterliliği standartlarını karşılaması konusunda ısrar etmek bir anlam ifade eder. Ancak birçok banka ya da bankaların çoğu sıkıntıya düştüğü zaman, bu politika felakete yol açabilir. Sermayenin borçlara olan oranını artırmanın iki yolu vardır: sermayeyi artırmak ya da borçları azaltmak. Bir çöküşün ortasında, özellikle Doğu Asya'daki kadar

büyük bir çöküşün ortasında yeni sermaye artışı gerçekleştirmek zordur. Bunun alternatifi ise ödenmemiş borçları azaltmaktır. Ancak her bir banka borçlarının ödenmesini talep ettikçe, daha fazla firma sıkıntıya düşer. Firmalar yeterli işletme sermayesi olmadan, diğer firmalardan talep ettikleri ürün miktarını azaltarak üretimlerini kısmaya zorlanır. Girdap gittikçe şiddetlenir. Sıkıntıya düşen firma sayısı arttıkça, bankaların sermaye yeterliliği oranı daha da kötüleşir. Hal böyle olunca, bankaların mali durumunu iyileştirme girişimi geri tepti.

Kapanan çok sayıda bankayla; ve gittikçe artan sayıda ödeme sıkıntısına düşmüş borçluyla karşılaşarak yaşam savaşı veren ve yeni müşteri edinmek konusunda isteksiz olan bankalarla birlikte, her geçen gün daha fazla sayıda işletme, kendisini krediye erişemez halde buldu. Kredi olmadan, en ufak bir umut ışığı bile kalmayacaktı. Para biriminin değerinin düşmesinin anlamı şuydu: bölge ülkelerinin malları yüzde 30 ve daha yüksek oranda ucuzlayacağından ihracat patlamalıydı. İhracat hacmi arttı ama bu artış beklendiği kadar olmadı; bunun basit bir nedeni vardı: ihracatı geliştirmek için, firmaların daha çok üretim yapması için işletme sermayesi gerekiyordu. Bankalar kapanıp verdikleri kredi miktarını kısarken, firmalar, bırakın genişlemeyi, üretimi sağlamak için gereken işletme sermayesini bile alamıyorlardı.

Endonezya'daki bankaları kapatmaya yönelik politikaları, IMF'nin mali piyasaları anlamadığını dair en açık kanıttır. Endonezya'da, on altı özel banka kapatıldı ve diğer bankaların da daha sonra kapatılabileceği uyarısı yapıldı; ancak çok cüzi hesabı olanlar dışındaki mevduat sahipleri kendi başlarının çaresine bakmak üzere terk edildi. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde bu, geriye kalan özel bankalara hücum edilmesine yol açtı; ve mevduatlar hızla, tam devlet garantisine sahip olduğu düşünülen devlet bankalarına kaydı. Daha önce üzerinde durduğumuz hem para hem de maliye politikalarında yapılan hataların, Endonezya'nın bankacılık sistemi ve ekonomisi üstündeki etkileri feci oldu; ve neredeyse ülkenin kaderini mühürledi: bir bunalım kaçınılmaz hale gelmişti.

Güney Kore ise aksine dış tavsiyeleri göz ardı etti ve en büyük iki bankasını kapatmak yerine yeniden finanse etti. Bu, Kore'nin nispeten daha çabuk toparlanmasının nedenlerinden biriydi.

Reel Sektörün Yeniden Yapılandırılması

Dikkatler finans sektörünün yeniden yapılandırılmasına odaklanmışken, reel sektördeki sorunlar etkili bir şekilde çözülmeden, finans sektöründeki sorunların çözülemeyeceği açıktır. Endonezya'daki firmaların yüzde 75'i sıkıntıda olduğu ve Tayland'daki borçların yarısı geri ödenmediği için, reel sektörü bir felç evresine giriyordu. İflasla karşı karşıya kalan firmalar bir belirsizlik hali içinde olurlar: firmaların gerçek sahibi belli değildir; mevcut sahipler mi yoksa kredi verenler mi? Firma iflastan kurtulmadığı sürece mülkiyet meselesi tam olarak çözülmez. Ancak firmanın sahipleri belli olmadıkça, mevcut yönetim ve eski sahiplerin aktiflerden vazgeçmeleri için her zaman talep olur; ve bu şekilde aktiflerin satıldığı olmuştur. ABD'de ve diğer ülkelerde şirketler iflasa gittiği zaman, bu durumu önlemek için mahkemeler yedieminler atar. Ancak Asya'da ne kanuni çerçeve ne de yedieminliği yerine getirecek personel vardı. Bu yüzden, mal varlığı satılmadan önce, iflasların ve reel sektördeki sıkıntının derhal çözülmesi gerekiyordu. Maalesef IMF'nin yanlış yönlendirilen ekonomisi, birçok firmayı sıkıntıya sokan yüksek faiz oranları yoluyla bu zor duruma katkıda bulunarak ve ideolojiler ve özel çıkarlarla planlar yaparak yeniden yapılandırma adımlarını yavaşlattı.

IMF'nin reel sektörü yeniden yapılandırma (iflasa sürüklenmiş firmaları yeniden yapılandırma) stratejisi, bankaları yeniden yapılandırma stratejisinden daha başarılı değildi. *Finansal* yeniden yapılandırmayla (firmaya gerçekten kimin sahip olduğunu ortaya koymayı, borçların tasfiyesini ya da hisseye dönüştürülmesini gerektiren), *reel* yapılandırmayı, yani firmanın ne üretmesi gerektiği, üretimi nasıl gerçekleştirmesi gerektiği ve bunun nasıl organize edilmesi gerektiği gibi temel kararları birbirine karıştırdı. Bu muazzam ekonomik çöküşün mevcudiyetinde, hızlı bir mali yeniden yapılandırmadan elde edilecek gerçek makro faydalar vardı. İflas hesaplarının çevresinde dönen pazarlığın bireysel katılımcıları, bu etkin faydaları hesaba katmayacaktır. Bu, onların ayak sürümesine neden olabilir; iflas pazarlıkları çoğunlukla uzar ve bir ya da iki yıldan fazla sürer. Bir ekonomide yalnızca birkaç firma iflas ederse, bu gecikmenin çok az toplumsal maliyeti olur; birçok firma sıkıntıya düştüğü zaman, makro ekonomik çöküş uzayacağından toplumsal maliyet çok büyük olur. Bu yüzden

devletin, kararların çabuk alınması için elinden geleni yapması çok önemlidir.

Devletlerin bu finansal yeniden yapılandırmayı zorlama, ortada gerçek sahiplerin olmasını sağlama olayında aktif bir rol oynaması gerektiği düşüncesine kapıldım. Benim görüşüm, bir kez mülkiyet meseleleri çözümlendikten sonra, yeni sahiplerin, reel yeniden yapılandırma meselelerine karar verme görevine başlamak zorunda kalacakları yönündeydi. IMF aksi görüşü savunuyor ve şöyle diyordu: devletler finansal yeniden yapılandırmada aktif bir rol *oynamamalı* ancak reel yeniden yapılandırmayı, Güney Kore'nin *sözde* aşırı çip kapasitesini azaltmak için aktiflerin satılmasını ve dışarıdan (her zamanki gibi yabancı) bir yönetimin başa getirilmesini zorlamalıydı. Ben, makro yönetim konusunda eğitilmiş uluslararası bürokratların, genelde reel sektörünün yeniden yapılandırılmasıyla ya da özelde çip endüstrisi konusunda herhangi bir özel bilgiye sahip olduklarına inanmak için hiçbir neden görmüyorum. Her durumda yeniden yapılandırma yavaş bir süreç olsa da Kore ve Malezya devletleri aktif bir rol üstlendiler ve iki yıl gibi çok kısa bir süre içinde, sıkıntıya düşmüş firmaların oldukça büyük bir kısmının finansal yeniden yapılandırmasını tamamlamayı başardılar. Aksine, IMF stratejisinin izlendiği Tayland'da gerçekleşen yeniden yapılandırma başarıya ulaşmadı.

EN KORKUNÇ HATA: TOPLUMSAL VE SİYASAL KARGAŞAYI GÖZE ALMAK

Asya krizini yanlış değerlendirmenin toplumsal ve siyasal sonuçları hiçbir zaman tam olarak ölçülemeyebilir. IMF başkanı Michel Camdessus ve G-22 maliye bakanları ile merkez bankası başkanları (Avustralya dahil olmak üzere önde gelen Asya ekonomilerinin yanı sıra önde gelen sanayileşmiş ülkelerin maliye bakanları ve merkez bankası başkanları) 1997 yılının Aralık ayı başında Kuala Lumpur'da bir araya geldikleri zaman, dayatılmakta olan aşırı daralmacı para ve maliye politikaları sürdürülürse, özellikle etnik ayrılık geçmişine sahip olan ülkelerde (hemen hemen otuz yıldır kitlesel etnik isyana sahne olan Endonezya'da olduğu gibi) ortaya çıkacak toplumsal ve siyasal huzursuzluk konusunda uyarıda bulundum.

Camdessus gayet soğukkanlı bir şekilde, Meksika örneğini izlemeleri gerektiği, eğer bu ülkeler toparlanacaksa acı veren önlemler almak zorunda oldukları cevabını verdi. Maalesef tahminlerim fazlasıyla doğru çıktı. Yaklaşmakta olan felaket konusunda uyarımı yapmamın üstünden beş aydan biraz fazla bir süre geçmişti ki isyanlar patlak verdi. IMF döviz kurunu ve açtıkları krediyi geri alamayan alacaklıları desteklemek için kullanılmak üzere 23 milyar dolar kadar bir miktar sağlarken, fakir durumdakilere yardım etmek için gereken miktar bundan çok çok daha azdı. Amerikan anlayışında, reel sektörün refahı için milyarlar ve milyarlar vardı ama sıradan vatandaşların refahı için milyonlar yoktu. Endonezya'da fakirlere yiyecek ve yakıt yardımı tamamen kesildi ve ertesi gün isyanlar patladı. Otuz yıl önce de olduğu gibi, Endonezyalı iş adamları ve aileleri ilk kurbanlar oldular.

IMF politikası, sadece yumuşak başlı liberaller tarafından merhametsiz olarak değerlendirilmiyor. Eğer açlıkla karşı karşıya kalanlar ya da kötü beslenme yüzünden büyüyemeyen çocuklar için biraz acıma duygusu taşıyorsanız, bu uygulanan kesinlikle kötü bir ekonomidir. İsyanlar iş dünyasında güven tesis etmez. Sermayeyi bir ülkeden dışarı çıkarırlar, ülkeye sermeye çekmezler. Ve isyanlar, diğer toplumsal olaylar gibi, kesin olarak değilse de büyük olasılıkla önceden tahmin edilebilirler. Endonezya'nın böyle bir toplumsal kargaşaya gebe olduğu açıktı. IMF'nin de bunu bizzat biliyor olması gerekiyordu; dünyanın dört bir yanında, IMF politikaları yiyecek yardımlarının kesilmesine neden olduğu zaman, isyanları teşvik etmiş oluyordu.

Endonezya'daki isyanların ardından, IMF görüşünü değiştirdi; yiyecek yardımları tekrar başladı. Ancak IMF yine, temel "tersinmezlik" dersini öğrenmemiş olduğunu gösterdi. Yüksek faiz oranları nedeniyle iflas ettirilen bir firma, faiz oranları düşürüldüğünde, nasıl "iflas etmemiş" hale gelmiyorsa, tam bunalıma gömülürken yiyecek yardımı kesilerek isyanlarla parçalanmış bir toplum da yiyecek yardımları tekrar başladığında bir araya gelmez. Aslında bazı yerlerde çekilen acı daha da büyüktü: eğer yiyecek yardımları yapılabiliyor idiyse, neden baştan bu yardımlar kesilmişti?

Endonezya'daki isyanlardan sonra Malezya başbakanıyla konuşma şansım olmuştu. Geçmişte onun ülkesinde de etnik isyanlar yaşanmıştı.

Malezya bu isyanların tekrarlanmaması için birçok şey yapmıştı; bunların arasında, etnik Malaylara iş alanları yaratmak için yürürlüğe konan bir program da vardı. Mahathir, IMF'nin, politikalarını, kendisine ve ülkesine dikte etmesine ve sonuçta isyanların patlak vermesine izin verirse, çok ırklı bir toplum oluştururken elde edilen bütün kazançların kaybedileceğini biliyordu. Onun için, şiddetli bir durgunluğu önlemek sadece bir ekonomi meselesi değil, bir ulusal kurtuluş meselesiydi.

TOPARLANMA: IMF POLİTİKALARININ DOĞRULANMASI MI?

Bu kitap yazılırken kriz sona eriyordu. Birçok Asya ülkesi tekrar büyüyordu ama toparlanmaları, 2000 yılında başlayan küresel yavaşlama ile hafifçe sekteye uğramıştı. 1998'deki durgunluğu önlemeyi başaran ülkeler Tayvan ve Singapur, 2001 yılında başka bir durgunluğa teslim oldu; Kore ise çok daha başarılıydı. ABD ve Almanya'yı da etkileyen dünya çapında bir çöküşle birlikte, durgunlukların nedeni olarak kimse zayıf kurumlardan ve fakir devletlerden bahsetmiyor; artık böyle dalgalanmaların her zaman piyasa ekonomisinin parçası olduğunu hatırlamış gibiler.

Ancak IMF'dekilerin bir kısmı müdahalelerinin başarılı olduğuna inansa da ciddi hatalar yapılmış olduğu konusunda yaygın bir kabullenme var. Aslında toparlanmanın yapısı da bunu gösteriyor. Hemen hemen her ekonomik çöküşün bir sonu vardır. Ancak Asya krizi, olması gerekenden çok daha şiddetli olmuş; toparlanma, gerektiğinden çok zaman almış ve gelecekteki büyüme için beklentiler gerektiği gibi olmamıştır.

Wall Street'te bir kriz, mali değişkenler ters dönmeye başlar başlamaz biter. Döviz kurları zayıfladığı ya da hisse senedi fiyatları düştüğü sürece dip çizgisinin nerede olduğu belli değildir. Ancak bir kez dibe vurduktan sonra, en azından kayıpların üstü örtülür, en kötü durum biliniyor olur. Bununla birlikte, toparlanmayı gerçek anlamda ölçmek için, döviz kurunun ya da faiz oranlarının dengelenmesi yeterli değildir. İnsanlar döviz kurları ya da faiz oranlarıyla geçinmezler. İşçiler, iş ve ücretlerle ilgili kaygı duyarlar. İşsizlik oranı ve reel ücretler dibe vurmuş olabilir; ama işsiz kalan ya da üç aylık dönemde gelirindeki düşüşü gören işçiler için bu ye-

terli değildir. İşçiler işlerine geri dönmedikçe ve ücretler kriz öncesi seviyeye döndürülemedikçe, gerçek bir toparlanma olmaz. Bugün krizden etkilenen Doğu Asya ülkelerinde gelirler, bir önceki on yıl boyunca süren büyüme sırasında mevcut gelirlerden hala yüzde 20 daha azdır. Endonezya'da, 2000 yılındaki üretim 1997 yılındakinden hala yüzde 7.5 daha düşüktü; ve Tayland bile, bırakın kayıp büyümeyi telafi etmeyi, kriz öncesi düzeyine ulaşmamıştı. Bu, IMF'nin zamanından önce zaferini ilan etmesinin ilk örneği değildi: bankalara ve uluslararası alacaklılara ödeme yapılmaya başlanır başlanmaz, 1995 yılındaki Meksika krizinin bittiği ilan edilmişti; ancak krizden beş yıl sonra, işçiler daha önce elde ettiklerini yeni yeni alıyorlardı. IMF, reel ücretler, işsizlik, GSYİH ile ilgili önlemler ya da refahla ilgili daha geniş önlemler almaya değil, mali değişkenlere odaklandığı gerçeğini kendi ağzıyla dile getiriyordu.

Bir toparlanmanın en iyi nasıl başarılacağı sorusu zor bir sorudur ve bu sorunun cevabı açık bir şekilde sorunun nedenine bağlıdır. Birçok çöküş için en iyi reçete standart Keynesyen reçetedir: genişlemeci para ve maliye politikası. Doğu Asya'daki sorunlar daha karmaşıktı çünkü bu sorunların *bir kısmı* mali zayıflıklardı (zayıf bankalar ve aşırı yüksek borç öz sermaye oranı olan firmalar). Ancak derinleşen bir durgunluk bu sorunları daha da kötüleştirir. Acı tek başına bir erdem değildir; acı bizzat ekonomiye yardımcı olmaz; IMF politikalarının neden olduğu, durgunluğu derinleştiren acı toparlanmayı daha da zorlaştırdı. Latin Amerika'da, Arjantin'de, Brezilya'da ve 1970'ler boyunca birçok diğer ülkede olduğu gibi, bazen krizlere imkanlarının ötesinde harcama yapan savurgan devletler neden olurdu; ve devletlerin harcamaları kısması ve vergileri artırması (en azından politik anlamda sancılı kararlar) gerekirdi. Ancak Doğu Asya'da ne gevşek para politikaları ne de savurgan kamu sektörleri olmadığından (enflasyon düşük ve dengeliydi, bütçeleri ise krizden önce artı veriyordu), Doğu Asya kriziyle baş etmek için doğru önlemler bunlar değildi.

IMF'nin hatalarıyla ilgili sorun, uzun sürmeye eğilimli olmalarıdır. IMF çoğunlukla, ekonominin ihtiyacı sanki iyi bir müshilmiş gibi konuşurdu. Ayrıca katlan; acı ne kadar derin olursa, ardından gelecek büyüme o kadar güçlü olur. Demek ki IMF'nin teorisine göre, *uzun vadeli* beklentileri (diyelim ki o andan itibaren yirmi yıl) olan bir ülke derin bir çöküşü kabullenmelidir. İnsanlar bugün acı çekecektir ama en azından çocukları

daha iyi durumda olacaktır. Maalesef kanıtlar IMF'nin teorisini desteklemiyor. Derin bir durgunluğa giren bir ekonomi toparlanma sürecinde daha hızlı büyüyebilir ama kaybettiği zamanı asla kazanamaz. Bugünün durgunluğu ne kadar derinse, bundan yirmi yıl sonra bile muhtemel gelir o kadar düşük olacaktır. Gelir düzeyi IMF'nin iddia ettiği gibi muhtemelen daha iyi olmayacaktır. Bir durgunluğun etkileri uzun sürer. Burada önemli bir sonuç vardır: bugün durgunluk ne kadar derin olursa, üretim yalnızca bugün düşük olmayacak, bu düşük üretim muhtemelen gelecek yıllarda da sürecektir. Bir açıdan bu iyi haberdir çünkü ekonominin bugünkü ve yarınki sağlığı için en iyi ilacın aynı olduğunu gösterir. Bu, ekonomik politikanın, herhangi bir ekonomik çöküşün derinliğini ve süresini en aza indirmeye yöneltilmesi gerektiğini gösterir. Maalesef bu, IMF reçetelerinin ne amacı ne de etkisidir.

Malezya ve Çin

IMF programlarını uygulamamayı seçen iki ulus olan Malezya ve Çin'de olanlarla, bu programları uygulayan diğer Doğu Asya ülkelerinde olanları karşılaştırmak, IMF politikalarının olumsuz etkilerini açık bir şekilde gösterir. Uluslararası finans topluluğu kriz süresince Malezya'yı şiddetli bir şekilde eleştirdi. Başbakan Mahathir'in söylemi ve insan hakları politikaları çoğunlukla arzu edilenin gerisinde olsa da uyguladığı ekonomik politikaların çoğu başarılıydı.

Malezya IMF programına katılmaya gönülsüzdü; bunun nedeni, kısmen yetkililerin, yabancıların bir şeyler dikte etmesini istememeleri, kısmen de IMF'ye fazla güvenmemeleriydi. 1997 krizinin hemen başlarında, IMF şefi Michel Camdessus, Malezya bankalarının zayıf bir pozisyonda olduğunu açıkladı. Ülkenin bankacılık sistemini incelemek üzere hemen bir IMF/Dünya Bankası ekibi gönderildi. Yüksek bir geri ödenmemiş borç düzeyi (% 15) varken, Malezya Merkez Bankası, bankaların bu kayıplar için yeterli provizyonlar yapmasıyla sonuçlanan sert düzenlemeler yürürlüğe koymuştu. Dahası Malezya'nın sert düzenleme tavrı, bankaların yabancı kurun oynaklığına karşı korunmasız kalmasını (dolar olarak borç almak ve ringgit (Malezya para birimi) olarak borç verme tehlikesini) engel-

lemiş hatta bu bankaların borç verdiği şirketlerin yabancı borçlarını sınırlamıştı (o zamanlar IMF standart paketinin parçası olmayan önlem reçeteleri).

Bir bankacılık sisteminin mukavemetini hesaplamanın standart yöntemi, sistemi, simülasyon alıştırmalarında baskı testlerine sokmak ve farklı ekonomik koşullar altında verdiği karşılığı değerlendirmektir. Malezya'nın bankacılık sistemi oldukça iyi sonuçlar aldı. Çok az bankacılık sistemi uzun bir durgunluğu ya da bunalımı başarıyla atlatabilirdi ve Malezya'nın bankacılık sistemi bir istisna değildi ancak son derece güçlüydü. Malezya'ya yaptığım birçok ziyaretten birisinde, rapor hazırlayan IMF görevlilerinin rahatsızlığını gözledim: başkanın saptamalarıyla çelişmeden, mevcut kanıtlarla olan tutarlılığı sağlamayı nasıl formüle edeceklerini bilemiyorlardı.

Krize verilecek uygun karşılığın ne olduğu meselesi Malezya'nın bizzat kendi içinde ateşli tartışmalara neden oldu. Maliye Bakanı Enver İbrahim, "IMF'siz bir IMF programı" önerdi; bunun anlamı faiz oranlarını yükseltmek ve harcamaları kısmaktı. Mahathir kuşkucu konumunu sürdürüp sonunda maliye bakanını azletti ve ekonomik politikalar tersine çevrildi.

Bölgesel kriz büyüyerek küresel bir kriz haline gelir, uluslararası sermaye piyasaları krize sürüklenirken, Mahattir tekrar harekete geçti. 1998'in Eylül ayında Malezya, ringgiti 3.80 dolara sabitledi, faiz oranlarını indirdi ve kıyı bankalarına yatırılan bütün ringgitlerin ay sonuna kadar ülkeye geri getirilmesine karar verdi. Ayrıca devlet, Malezya vatandaşlarının yurtdışına sermaye transfer etmesine sıkı sınırlamalar getirdi ve yabancı portföy sermayesinin on iki ay süreyle ülkeye girişini durdurdu. Bu önlemler kısa vadeli olarak açıklanmış ve ülkenin uzun vadede yabancı yatırımlara düşman olmadığını açıkça belirtecek şekilde dikkatli bir şekilde tasarlanmıştı. Malezya'ya para yatırmış ve kar elde etmiş olanların paralarını yurtdışına çıkarmalarına izin verildi. 7 Eylül 1998'de, *Fortune* dergisinin artık ünlü olan bir sütununda, ünlü ekonomist Paul Krugman, Mahathir'in sermaye denetimi koyması gerektiğini ileri sürdü ancak azınlıkta kaldı. Malezya Merkez Bankası başkanı Ahmet Muhammed Don ve yardımcısı Fong Weng Phak, birlikte istifa ettiler ve sebep olarak da denetimlerin konmasına karşı olmalarını gösterdiler. Bazı ekonomistler (IMF'de-

kilerle birlikte Wall Street'ten ekonomistler) yabancı yatırımcıların gelecek yıllarda korkak davranacaklarını söyleyerek, denetimlerin konmasının felakete neden olacağını bildirdiler. Bu ekonomistler, yabancı yatırımların hızla azalmasını, borsa endeksinin düşmesini ve beraberinde getireceği tahrifatlarla birlikte bir ringgit karaborsası oluşmasını bekliyorlardı. Ayrıca bu denetimlerin ülkeye *giren* sermaye akışının kurumasına yol açacağı gibi sermayenin ülke dışına *çıkmasını* durdurmakta da etkisiz kalacağı uyarısında bulunuyorlardı. Sermaye zaten her durumda ülke dışına kaçacaktı. Uzmanlar, ekonominin acı çekeceğini, büyümenin duracağını, denetimlerin asla kaldırılmayacağını ve Malezya'nın temel sorunların çözümünü ertelemekte olduğunu öngörüyorlardı. Çoğunlukla sessiz bir tavır sergileyen ABD Hazine Bakanı Robert Rubin bile toplu halde yapılan bu şiddetli eleştirilere katıldı.

Aslında sonuç çok faklıydı. Benim Dünya Bankası'ndaki ekibim, Malezya'yla birlikte sermaye denetimlerini bir çıkış vergisine dönüştürmeye çalışıyordu. Bir ülkeye ani sermaye girişi ya da bir ülkeden ani sermaye çıkışı büyük karışıklıklara yol açtığı için ekonomistlerin "büyük dış etkenler" (bu sermaye akışlarıyla ilgisi olmayan diğer sıradan insanlar üzerinde oluşan etkiler) adını verdiği şeyi üretirler. Bu tür karışıklıkları çözmek üzere önlem almak devletin hakkı hatta yükümlülüğüdür. Genelde ekonomistler, vergi koymak gibi piyasa bazlı müdahalelerin daha etkili olduğuna ve doğrudan denetimlerden daha az olumsuz yan etkileri olduğuna inanırlar; bu nedenle biz de Dünya Bankası'nda Malezya'yı doğrudan denetimleri kaldırıp bir çıkış vergisi koyması için cesaretlendirdik. Dahası bu vergi dereceli olarak azaltılabilirdi; böylece en sonunda müdahaleler kaldırıldığında büyük bir karışıklık olmayacaktı.

Her şey planlandığı gibi yürüdü. Malezya denetimlerin yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, tam söz verdiği gibi bu vergiyi kaldırdı. Aslında, Malezya daha önce bir kez geçici sermaye denetimleri uygulamış ve dengeler kurulur kurulmaz bunları kaldırmıştı. Ülkeye böylesine şiddetle saldıranlar, bu tarihsel tecrübeyi göz ardı etmişlerdi. Bir yıllık bir süre içinde, Malezya, bankalarını ve şirketlerini yeniden yapılandırdı; ve devletlerin ancak, serbest sermaye piyasalarından gelen disiplinle herhangi ciddi bir şey yapabileceği yolundaki eleştirilerin yanlışlığını kanıtladı. Aslında Malezya bu yönde, IMF'nin reçetelerini izleyen Tayland'dan

çok daha fazla ilerleme kaydetmişti. Geçmişe bakıldığında, Malezya'nın sermeye denetimlerinin, daha yüzeysel bir çöküşle[15] ve gelecekteki büyümeyi sıkıntıya düşüren ulusal borcu çok az tutarak, toparlanmayı daha da çabuklaştırdığı açıktır. Bu denetimler ülkede faiz oranlarının, aksine bir durumdakinden daha düşük olmasını sağladı; düşük faiz oranları daha az firmanın iflas etmesi anlamına geliyordu ve böylece kamu kaynaklarından sağlanan reel sektör ve finans sektörünü kurtarma harcamaları miktarı daha az oldu. Düşük faiz oranları, aynı zamanda toparlanmanın, maliye politikasına ve sonuç olarak devlet borçlanmasına daha az bağlı olarak gerçekleşebileceği anlamına gelir. Bugün Malezya, IMF'nin tavsiyelerine uyan ülkelerden çok daha iyi bir durumdadır. Sermaye denetimlerinin yabancı yatırımcıların cesaretini kırdığına dair çok az kanıt vardı. Aslında yabancı yatırım artmıştı.[16] Yatırımcılar ekonomik istikrara önem verdikleri ve Malezya bu istikrarı sağlamakta birçok komşusundan çok daha iyi bir iş çıkardığı için, yatırımları ülkeye çekebildi.

Bağımsız bir yol izleyen diğer ülke Çin'di. Küresel ekonomik krizin tahribatlarından kurtulan iki büyük gelişmekte olan ülkenin (Hindistan ve Çin) ikisinin de sermaye denetimi uygulaması tesadüf değildi. Libarelleştirilmiş sermaye piyasalarına sahip gelişmekte olan ülkeler gelirlerinin azaldığını görürken, Hindistan yüzde 5'i aşan bir oranda, Çin ise yüzde 8'e yaklaşan bir oranda büyüdü. Bu süreç içinde dünya büyümesinde ve özellikle ticaretteki toplu yavaşlama göz önüne alındığında bu, çok daha dikkat çekicidir. Çin, bunu, herkesin kabul ettiği ekonomik reçeteleri izleyerek başardı. Bunlar Hoovervari IMF reçeteleri olmayıp ekonomistlerin yarım yüzyıldan fazla bir süredir öğretiyor oldukları standart reçetelerdi: Bir ekonomik çöküşle karşı karşıya kalınca, genişlemeci makro ekonomik politikayla karşılık verin. Çin kısa vadedeki ihtiyaçlarını uzun dönemli büyüme hedefleriyle birleştirme şansını yakaladı. Önceki on yıl boyunca elde edilen ve gelecek yüzyılda da sürmesi beklenen hızlı büyüme altyapı sisteminde devasa talepler yaratıyordu. Uygulamaya konan, hızlandırılacak projeler ve önceden tasarlanmış ancak parasızlık nedeniyle rafa kaldırılmış projeler dahil olmak üzere yüksek getirisi olan kamu yatırımları için büyük olanaklar vardı. Standart ilaçlar işe yaradı ve Çin büyük bir durgunluğun önüne geçti.

Çin ekonomi politikası kararlarını verirken, makro istikrar ve kendi mikro ekonomisi arasındaki bağlantının farkındaydı. Reel sektörü ve finans sektörünü yeniden yapılandırmaya devam etmeye ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bununla birlikte, ekonomik bir durgunluğun, reform takvimini yürütmeyi daha da zorlaştıracağının farkındaydı. Ekonomik yavaşlama, daha fazla firmayı sıkıntıya sokacak ve geri ödenmeyen daha çok borç olacak, bu nedenle bankacılık sistemi zayıflayacaktı. Ekonomik yavaşlama aynı zamanda işsizliği de artıracak; ve işsizliğin artması, devlet kuruluşlarının yeniden yapılandırılmasının toplumsal maliyetlerini çok daha fazla yükseltecekti. Çin, ekonomiyle politik ve toplumsal istikrar arasındaki bağlantıların farkındaydı. Bu ülke yakın geçmişinde istikrarsızlığın sonuçlarını fazlasıyla sık yaşamıştı ve bunların hiçbirini istemiyordu. Çin makro ekonomik politikaların *etkili* sonuçlarını, IMF politikalarının, gözden kaçırmayı huy edindiği sonuçları, her açıdan tam anlamıyla anlıyordu.

Bu, Çin'in sorunlarını tamamen çözdüğü anlamına gelmiyor. Bankacılık sisteminin ve devlete ait kurumlarının yeniden yapılandırılması, gelecek yıllarda çözülmesi gereken bir zorluk olarak hala ülkenin gündeminde yer alıyor. Ancak bunlar, güçlü makro ekonomik şartlarda çok daha iyi tespit edilebilecek zorluklardır.

Bireysel durumlardaki farklılıklar, bir krizin oluşumunun ya da anlaşılması zor olan hızlı bir toparlanmanın nedenleridir ama krizi önlemek için, IMF'nin savunduğu yolun tam tersini izleyen tek büyük Doğu Asya ülkesinin Çin olmasının ve en kısa çöküşü yaşayan ülke olan Malezya'nın da IMF stratejisini açık bir şekilde reddetmesinin tesadüf olmadığını düşünüyorum.

Kore, Tayland ve Endonezya

Kore ve Tayland daha büyük tezatlar sergilediler. 1997 yılının Haziran ayından Ekim ayına kadar kısa bir politik kararsızlık döneminden sonra Tayland, IMF reçetelerini neredeyse mükemmel bir şekilde izledi. Krizin başlangıcından üç yıl sonra bile ülke hala durgunluktaydı ve GSYİH'sı kriz öncesi düzeyinin yaklaşık yüzde 2.3 altındaydı. Reel sektörde çok az yeniden yapılandırma gerçekleşmiş ve borçların yaklaşık yüzde 40'ı hala geri ödenmemişti.

Kore, standart IMF reçetesinin aksine bankaları kapatmadı; ve Kore devleti, Malezya gibi, şirketlerin yeniden yapılandırılmasında daha aktif bir rol aldı. Dahası Kore, döviz kurunun yükselmesine izin vermek yerine düşük kalmasını sağladı. Bunu, güya ülkenin rezervlerini yeniden oluşturmak için yapıyordu çünkü rezervleri için dolar satın alarak wonun (Kore para birimi) değerini aşağı çekiyordu. Aslında Kore, ihracatı sürdürmek ve ithalatı sınırlamak için döviz kurunu düşük tutuyordu. Dahası Kore, IMF'nin *fiziksel* yeniden yapılandırmayla ilgili tavsiyesini de izlemiyordu. IMF sanki küresel çip endüstrisi konusunda, bunu iş kolu olarak benimseyen firmalardan daha çok şey biliyormuş gibi davranıyor ve Kore'nin aşırı kapasiteden bir an evvel kurtulması gerektiğini öne sürüyordu. Kore akıllıca davranarak bu tavsiyeyi göz ardı etti. Çiplere olan talep toparlanınca ekonomi de toparlandı. IMF'nin tavsiyesi izlenseydi, bu toparlanma çok daha güdük kalırdı.

Toparlanmaları değerlendirirken, çoğu analizci, Endonezya'yı ayrı bir çerçevede değerlendirir; çünkü bu ülkede ekonomiye, politik olaylar ve toplumsal çalkantılar hakim olmuştur. Bununla birlikte, gördüğümüz gibi politik ve toplumsal çalkantıların IMF politikalarıyla en ufak bir bağlantısı yoktur. Hiç kimse Suharto yönetiminden yeni yönetime daha yumuşak bir geçiş olup olamayacağını bilemezdi ancak bu geçişin daha çalkantılı olabileceğinden çok az kişinin şüphesi olacaktı.

Krizin Gelecekteki Etkileri

Birçok sıkıntıya rağmen Doğu Asya krizinin olumlu etkileri de olmuştur. Sonuç olarak bakıldığında Doğu Asya ülkeleri hiç şüphesiz ki finans sektöründe daha iyi yasal düzenleme sistemleri ve finans kuruluşları geliştirecektir. Kore firmaları küresel pazarda zaten oldukça iyi bir rekabet yeteneği sergilese de bu ülke daha da rekabetçi bir ekonomiyle ortaya çıkacak gibi görünüyor. Bozulmanın en kötü yönlerinden olan ahbap çavuş kapitalizmi kontrol altına alınacaktır.

Bununla birlikte, krizle mücadele etme şeklinin (özellikle yüksek faiz oranlarının kullanılması), bölgenin orta ve muhtemelen uzun vadedeki ekonomik büyümesi üstünde bariz bir olumsuz etkisi olabilir. Bunun te-

mel nedeninde açık bir kinaye yatıyor. Zayıf ve iyi yönetilmeyen finans kuruluşları kötüdür çünkü kötü kaynak tahsisatına yol açarlar. Doğu Asya bankaları mükemmel olmaktan çok uzak olsalar da son otuz yılda devasa sermaye akışlarını tahsis etmedeki başarıları oldukça etkileyicidir, hızlı büyümelerini sürdüren de budur. Doğu Asya'da "reformlar" için yapılan dayatmanın amacı, mali sistemin kaynakları tahsis etme yeteneğini iyileştirmek iken, IMF politikaları bilakis piyasanın *genel* verimini düşürmeye yönelik gibi görünüyor.

Dünyanın her yerinde, çok az yeni yatırım, yeni hisse çıkarılarak (bir şirketteki hisseler satılarak) finanse edilir. Aslında, yaygın bir şekilde dağınık hisse mülkiyetinin olduğu ülkeler sadece ABD, İngiltere ile Japonya'dır; ve bu üç ülkenin de güçlü yasal sistemleri ve hisse sahiplerini koruyan güçlü kuralları vardır. Bu yasal kurumları geliştirmek zaman alır ve bunu başarmış olan çok az ülke vardır. Şu anda dünyanın her yerindeki firmalar borç paraya bel bağlamak zorundalar. Ancak borcun doğasında risk vardır. Bir kriz olduğu zaman, sermaye piyasasını libarelleştirmek ve faiz oranlarını astronomik seviyelere çıkarmak gibi IMF stratejileri, borçlanmayı daha da riskli hale getirir. Firmalar buna mantıklı bir şekilde karşılık vermek için daha düşük seviyede borca girip kendilerini daha ağırlıklı olarak, edinilmiş kazançlara bel bağlamaya zorlayacaklardır. Böylece gelecekteki büyüme sınırlandırılmış olacak ve sermaye aksi takdirde yapacağı gibi en üretken kullanım alanlarına serbestçe akmayacaktır. Bu şekilde, IMF politikaları daha az verimli kaynak tahsisatına, özellikle gelişmekte olan ülkelerde en kıt kaynak olan sermaye tahsisatına yol açar. IMF bu zayıflığı hesaba katmaz çünkü IMF'nin modelleri, sermaye piyasalarında bilgi eksikliklerinin etkileri dahil olmak üzere bu piyasaların aslında nasıl çalıştığını tüm gerçekliğiyle yansıtmaz.

HATALARI İZAH ETMEK

IMF, maliye politikası tavsiyelerinde, Endonezya'daki banka yeniden yapılandırmasını nasıl dayattığı konusunda, sermaye piyasası libarelleştirmesini büyük olasılıkla vakitsiz dayatmasında ve bir ülkenin çöküşünün komşularının çöküşüne de katkıda bulunmasına neden olan bölgeler ara-

sı etkilerin önemini küçümseyişinde ciddi hatalar yaptığını artık kabul ederken, ne para politikasındaki hatalarını kabul ediyor ne de modellerinin olayların gidişatını öngörmekte neden böylesine acınacak bir şekilde başarısız olduğunu açıklamak için araştırma yapıyor. Alternatif bir entelektüel çerçeve geliştirmek için araştırma yapmıyor: bir sonraki krizde aynı hataları yapabileceğinin işaretlerini veriyor. (Ocak 2002'de IMF kredi hanesine bir başarısızlık daha yazdırdı: Arjantin. Bu başarısızlığın nedenlerinden biri IMF'nin bir kez daha daralmacı maliye politikasında ısrar etmesiydi.)

Bu başarısızlıkların *büyüklüğü* kısmen ortaya konan kibirle açıklanabilir: Hiç kimse bir hatayı, özellikle bu büyüklükte ya da sonuçları bu olan bir hatayı kabul etmekten hoşlanmaz. Ne Fischer ne Summers, ne Rubin ne Camdessus, ne IMF ne de ABD Hazinesi politikalarının hatalı olduğunu düşünmek istemezler. Hatalarının bence bariz kanıtlarından etkilenecekleri yerde görüşlerinde direttiler. (IMF en sonunda Doğu Asya'da düşük faiz oranlarını desteklemeye karar verip mali daralma için desteğini çektiğinde, bunun nedenini zamanın doğruluğu olarak açıkladı. Ben IMF'nin kısmen kamuoyu baskısı nedeniyle yolundan döndüğünü düşünüyorum.)

Asya'da, bu politikaları ya Doğu Asya'yı (dünyanın geçmiş kırk yılda en fazla büyüme kaydetmiş olan bölgesi) zayıflatmak ya da en azından Wall Street ve diğer para merkezlerindeki gelirleri artırmak için kasıtlı bir girişim olarak gören ve benim paylaşmadığım bir komplo teorisi dahil olmak üzere başka teoriler vardı. Bu düşünce çizgisinin nasıl geliştiği anlaşılabilir: IMF Asya'daki ülkelere önce, piyasalarını sıcak kısa vadeli sermayeye açmalarını söyledi. Bu ülkeler söyleneni yaptılar ve para içeri aktı ama sonra birdenbire dışarı aktı. Daha sonra IMF faiz oranlarının artırılması ve bir mali daralma olması gerektiğini söyledi; ve derin bir durgunluğa neden oldu. Aktiflerin fiyatları hızla düşerken, IMF durumdan etkilenen ülkeleri, aktiflerini kelepir fiyatlara satmaya zorladı. IMF, şirketlerin katı yabancı yönetimlere (bu şirketlerin geçmiş on yıllık dönemlerde, kötü yönetimle erişilmesi zor, gıpta edilecek büyüme rekorlarına sahip olduklarını göz ardı etmek işlerine geldiği için) ihtiyacı olduğunu ve bunun ancak bu şirketler yabancılara satılırsa (sadece yabancılar tarafından yönetilirse değil) gerçekleşeceğini söyledi. Bu satışlar, sermayelerini çekerek

krizi hızlandırmış olan aynı yabancı mali kurumlar tarafından yürütüldü. Bu bankalar, başlangıçta ülkeye parayı yönlendirirken yaptıkları gibi sıkıntıda olan şirketleri satma ya da bölüştürme işinden de büyük komisyonlar aldılar. Olaylar göz önüne serildikçe, alaycılık daha da arttı: Amerika'dan ya da diğer ülkelerden gelen mali şirketlerden bazıları fazla yeniden yapılandırma yapmadılar; sadece aktifleri ekonomi toparlanana kadar ellerinde tutarak, yok pahasına aldıklarını normal fiyatlara satarak kar elde ettiler.

Daha basit bazı açıklamalar olduğunu sanıyorum; IMF bir komplonun içinde yer almıyordu ama Batı'nın finans dünyasının çıkarlarını ve ideolojisini yansıtıyordu. Dışarı bilgi sızdırmayan operasyon tarzları, kurumu ve politikalarını, Doğu Asya'daki duruma uygun modeller kullanmaya ve politikalar benimseye zorlayabilecek yoğun araştırmalardan uzak tuttu. Doğu Asya'da yapılan bu hataların kalkınma ve geçişte yapılan hatalarla birçok ortak yönü bulunuyor ve Bölüm 8 ve 9'da bu ortak nedenleri daha yakından inceleyeceğiz.

ALTERNATİF BİR STRATEJİ

IMF-Hazine stratejisi hakkında dile getirmeyi sürdürdüğüm şikayetlere karşılık, beni eleştirenler haklı olarak "Sen ne yapardın?" diye sordular. Bu bölüm temel strateji hakkında zaten ipuçları veriyor: ekonominin olabildiğince çok tam istihdama yaklaşmasını sağlamak. Bu amacı hedeflemek genişlemeci (ya da en azından daralmacı olmayan) bir para ve maliye politikasının, söz konusu ülkeye bağlı olarak doğru karışımını gerektirir. Finansal yeniden yapılandırmanın önemi (zayıf bankaların sorunlarını çözmek) konusunda IMF'yle aynı fikirdeydim ancak öncelikli olarak finans akışını sağlama amacı ve mevcut borç geri ödemesinde bir moratoryumla ben buna tamamen farklı yaklaşacağım: eninde sonunda Kore için işe yaramış görünen bir borç yeniden yapılandırılmasının benzeriyle. Finans akışını sağlamak ise mevcut kurumların yeniden yapılandırılmasında daha büyük çabalar gerektirdi. Ve reel sektörde yeniden yapılandırma, normalin epeyce ötesinde olan makro ekonomik karışıklıkların neden olduğu sıkıntıların hızlı bir şekilde çözülmesini amaçlayan özel bir iflas hük-

münün uygulanmasını gerektirdi. ABD iflas kanununda, *Madde 11* adı verilen ve bir firmanın (tasfiye yerine) nispeten çabuk bir şekilde yeniden organize olmasını sağlayan hükümler vardır. Doğu Asya'da olduğu gibi makro ekonomik karışıklıkların neden olduğu iflaslar, daha da hızlı çözülmelere yol açarlar (ben bunlara *süper Madde 11* diyorum.)

Böyle bir hüküm olsa da olmasa da devletin güçlü bir şekilde müdahale etmesi gerekliydi. Ancak devletin müdahalesi finansal yeniden yapılandırmayı (firmaların mülkiyetinin açıklığa kavuşturulmasını ve yeniden kredi piyasalarına girmelerini sağlama) amaçlardı. Bu, onların düşük döviz kurundan kaynaklanan ihracat fırsatlarının tüm avantajını kullanmalarını sağlardı. Bu, aktif satışı güdüsünü ortadan kaldırırdı; gerekli olan herhangi bir reel yeniden yapılandırmaya katılma güdülerini güçlendiriyordu; bu yeniden yapılandırmaya rehberlik edilmesinde, yeni mal sahipleri ve yöneticiler, deyim yerindeyse hayatında bordro görmemiş uluslararası ya da yerli bürokratlardan çok daha iyi bir durumda olurlardı. Bunun gibi finansal yeniden yapılandırmalar çok büyük kurtarma operasyonları gerektirmedi. Büyük kurtarma stratejisi ile ilgili hayal kırıklığı artık neredeyse evrensel hale geldi. Benim fikirlerimin işe yarayabilmiş olacağından emin olamam ama bu strateji ile başarı şansının, başarısızlığa uğrayacağı aşikar olan ve maliyeti büyük olan IMF planı ile olandan çok daha fazla olduğu konusunda zerre şüphem yok.

IMF, Doğu Asya'daki hatalarından hemen ders almadı; küçük değişiklikler yaparak tekrar tekrar büyük kurtarma stratejisini denedi. Rusya, Brezilya ve Arjantin'deki başarısızlıklarla birlikte, alternatif bir stratejinin gerektiği ortaya çıkmıştı; ve bugün, benim yukarıda izah ettiğim yaklaşımın kilit noktalarının en azından bazıları için giderek artan bir destek var. Bugün, krizin patlak vermesinden beş yıl sonra, IMF ve G-7, iflas ve moratoryum (ödemelerin kısa süreli dondurulması) ve hatta sermaye denetimlerinin geçici kullanımına daha çok önem verilmesi konusunu konuşuyor.

Asya krizi bu ülkelere gelecekte yararlı olacak bir değişiklik getirdi. Kurumsal yönetimler ve muhasebe standartları iyileşti; bazı durumlarda bu ülkeleri yükselen piyasalar sıralamasında zirveye doğru çıkardı. Tayland'daki yeni anayasa (ABD Anayasası'nda bile bulunmayan, vatandaş-

ların "bilme hakkı"na yer veren bir madde içererek) daha güçlü bir demokrasi vaat ediyor; uluslararası mali kurumların şeffaflığının kesinlikle ötesinde bir şeffaflık vaadinde bulunuyor. Bu değişikliklerin bir çoğu, gelecekte çok daha sağlıklı bir büyüme için şartları oluşturuyor.

Ancak bu kazançların karşılığında bazı gerçek kayıplar verildi. IMF'nin bu krize yaklaşma tarzı, ülkelerin çoğunda bir özel sektör ve kamu sektörü borcu mirası bırakmıştı. Firmaların, özellikle Kore'de olduğu gibi aşırı derecede yüksek borçlanmayı bir kenara bırakın, çok daha dikkatli borç seviyelerinden korkmalarına neden olmuştu: binlerce firmayı iflasa zorlayan astronomik faiz oranları, mütevazı borç seviyelerinin bile ne kadar riskli olabileceğini göstermişti. Bunun sonucu olarak firmalar daha çok kendi finans kaynaklarına bel bağlamak zorunda kalacaklar. Aslında, sermaye piyasaları daha az verimli çalışacak (IMF'nin artan piyasa verimi konusundaki ideolojik yaklaşımının neden olduğu bir başka kayıp). Ve daha önemlisi yaşam standartlarının artışı yavaşlayacak.

Doğu Asya'daki IMF politikalarının, küreselleşmenin eleştirilmesine neden olan sonuçları olduğu kesindi. Gelişmekte olan fakir ülkelerde uluslararası kurumların hataları uzun süre etkisini sürdürdü: ancak bu hatalar manşetlere çıkmadı. Doğu Asya krizi, dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde yaşayanların tatminsizliklerinden bazılarının uzun süre hissedileceğini dünyanın daha gelişmiş bölgelerinde yaşayanlar tarafından anlaşılmasını sağladı. 1990'ların büyük kısmında Rusya'da olan bitenler, uluslararası kuruluşların neden böyle büyük bir hayal kırıklığı yarattığının ve neden değişmeleri gerektiğine dair çok daha dikkat çeken örnekler sağladı.

BÖLÜM 5

RUSYA'YI KİM MAHVETTİ?

Berlin Duvarı'nın 1989'un sonlarında yıkılışıyla, tüm zamanların en önemli ekonomik geçişlerinden biri başladı. Bu, yüzyılın ikinci cesur ekonomik ve toplumsal deneyiydi.[1] Bu deneylerden ilki Rusya'nın yetmiş yıl önce komünizme geçişiydi. Yıllar geçtikçe bu ilk deneyin hataları ortaya çıkmaya başladı. 1917 Devrimi'nin ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın büyük bir kısmı üzerindeki Sovyet hegemonyasının bir sonucu olarak, dünya nüfusunun Sovyet Komünist sistemi altında yaşayan yüzde 8 kadarı, hem politik özgürlükten hem de ekonomik refahtan mahrumdu. Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da olduğu gibi Rusya'daki bu ikinci geçiş bitmekten çok uzak ama şu kadarı açık: geçiş, piyasa ekonomisi savunucularının vaat etmiş olduklarının ya da umut ettiklerinin çok gerisinde kalmış durumda. Eski Sovyetler Birliği'nde yaşayanların çoğunluğu için kapitalizm düzenindeki ekonomik hayat, eski komünist liderlerin anlatmış olduğundan bile daha kötü durumda. Gelecekte başarı şansı da çok zayıf. Orta sınıf mahvedildi, bir ahbap çavuş ve mafya kapitalizmi sistemi oluşturuldu; ve yegane başarının yani özgür bir basının da dahil olduğu anlamlı özgürlüklerle yaratılan demokrasinin, özellikle daha önce bağımsız olan televizyon kanalları birer birer kapanırken, olsa olsa kırılgan olduğu görülüyor. Rusya'dakiler olanların utancının büyük kısmını üstlenirken, piyasa ekonomisi vaazları vermek için koşturan Batılı danışmanlar, özellikle ABD ve IMF'den olanlar da biraz utanmalılar. En azından onlar, çok yetersiz olduğu ispatlanan eskisinin (Marksizm) yerine yeni bir din (piyasa

fundamentalizmi) koymak iddiasıyla, Rusya'yı ve birçok diğer ekonomiyi izledikleri yolun başına götürenlere destek sağladılar.

Rusya her geçen gün daha iyi anlaşılan bir dramadır. Sovyetler Birliği'nin aniden dağılmasını ve Boris Yeltsin'in aniden istifa etmesini çok az kişi bekliyordu. Bazıları oligarşiyi, Yeltsin'li yılların en kötü aşırılıklarını zaten gemlenmiş olarak görüyor; diğerleri ise aslında egemenlerden bazılarının gözden düşmüş olduğunu düşünüyor. Bazıları, 1998 krizinden sonraki yıllarda oluşan verim artışını, orta sınıfın yeniden yaratılmasına yol açacak bir Rönesansın başlangıcı olarak görürken; diğerleri bunu, sadece geçen on yılın hasarlarının onarıldığı yıllar olarak görüyor. Bugün gelirler on yıl öncekinden önemli ölçüde düşük ve yoksulluk çok daha fazla. Kötümserler bu ülkeyi politik ve toplumsal istikrarsızlıklarla sendeleyen bir nükleer güç olarak görüyor. İyimserler (!) ise bazı demokratik özgürlüklerin kaybı pahasına istikrarı sağlayan yarı otoriter bir liderlik olarak görüyor.

Rusya yüksek petrol fiyatlarına ve IMF'nin uzun süre itiraz ettiği devalüasyonun getirilerine bağlı olarak 1998 yılından sonra büyümede bir patlama yaşadı. Ancak petrol fiyatları düşünce ve devalüasyon getirileri elde edilip bitince büyüme de yavaşladı. Bugün ekonomik tahminler 1998 kriz dönemindekinden biraz daha az kasvetli ama hala belirsiz. Petrol fiyatları (ülkenin temel ihraç kalemi) yüksek olduğunda devlet iki yakasını zar zor bir araya getiriyordu. Eğer petrol fiyatları düşerse ki bu kitap yazılırken düşecek gibi görünüyordu, o zaman bu gerçek bir tehlike anlamına gelebilir. Söylenebilecek en iyi şey geleceğin hala bulutlu olduğu.

Rusya'yı kim mahvetti tartışmasının böylesine yankı bulması şaşırtıcı değil. Bir açıdan bu soru yanlış bir şekilde soruluyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu soru, yarım yüzyıl önce komünistler ülkeyi ele geçirdiğinde, Çin'i kimin mahvettiğine dair yapılan tartışmaların anısını canlandırıyor. Ama Amerika ne 1949 yılında Çin'i mahvetti ne de yarım yüzyıl sonra Rusya'yı. Her iki olayda da Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin politik ve toplumsal evrim üzerinde denetimi yoktu. Aynı zamanda, sadece Rusya'da değil Sovyet imparatorluğundan doğan yirmiden fazla ülkenin çoğunda da bir şeylerin yanlış gittiği çok açık.

IMF ve diğer Batılı liderler, onların yardım ve tavsiyeleri olmasaydı sorunların çok daha kötü hale gelmiş olabileceğini iddia ediyorlar.

Eğer alternatif politikalar izlenseydi neler olabileceğini bize söyleyecek bir kristal küremiz o zaman da yoktu şimdi de yok. Kontrollü bir deney yürütmek, alternatif bir strateji denemek için zamanda geriye gitme şansımız da yok. Neler olabileceği konusunda *emin olma* şansımız da yok.

Ancak bazı politik ve ekonomik değerlendirme çağrılarının yapılmış olduğunu çok iyi biliyoruz; ve elde edilen sonuçların da feci olduğunu biliyoruz. Bazı durumlarda politikalar ve sonuçlar arasındaki bağlantıyı görmek kolaydır: IMF rublenin devalüe edilmesinin bir enflasyon dalgasını tetikleyeceğinden endişe ediyordu. IMF'nin para birimi değerinin aşırı yüksek tutulması konusunda ısrar etmesi ve milyarlarca dolar borçla verdiği destek, nihayetinde ekonomiyi çökertti. (Ruble en nihayet 1998'de devalüe edildiği zaman, enflasyon IMF'nin korktuğu gibi tırmanmadı ve ekonomi ilk belirgin büyümeyi yaşadı.) Başka durumlarda bağlantılar daha karmaşıktır. Ancak geçişlerini yönetirken farklı politikalar izleyen birkaç ülkenin tecrübeleri bile bu labirentte bize rehberlik edebilir. Rusya'daki IMF politikaları, onları neyin motive ettiği ve neden böylesine yanlış yönlendirildikleri konusunda, dünyanın bilgi sahibi olarak değerlendirme yapması gerekir. Bizzat kendim dahil olmak üzere, kararların nasıl alındığını ve sonuçların neler olduğunu ilk elden görme fırsatına sahip olmuş olanların, ilgili olaylar üzerine yorumlarını açıklamak gibi özel bir sorumlulukları vardır.

Bu yeniden değerlendirmenin ikinci bir amacı var. Artık, Berlin Duvarı'nın yıkılışının üstünden on yıl geçtikten sonra, piyasa ekonomisine geçişin uzun bir mücadele olacağı açıktır; ve yalnızca birkaç yıl önce yatıştığı görülen bu meselelerin birçoğunun hatta belki çoğunun tekrar ele alınması gerekiyor. Ancak ve ancak geçmişteki hataları anlarsak, gelecekte etkili olabilecek politikalar oluşturmayı umabiliriz.

1917 Devrimi'nin liderleri gördüler ki tehlikede olan, ekonomide yapılacak değişikliğin ötesinde daha fazla bir şeydi; bu, toplumda bütün boyutlarıyla yapılacak bir değişiklikti. Aynı şekilde, komünizmden piyasa ekonomisine geçiş de yalnızca ekonomik bir deneyin ötesinde bir şeydi: bu, toplumların ve toplumsal ve politik yapıların dönüşümüydü. Ekonomik geçişin kasvetli sonuçlarının kısmi nedeni, bu diğer bileşenlerin hayati önemini görmekteki başarısızlıktı.

İlk Devrim dönüşüm görevinin ne kadar zor olduğunu görmüştü; ve devrimciler bunun demokratik yollarla başarılamayacağına, "proletarya diktatörlüğü"nün önderliğinde yapılması gerektiğine inanıyorlardı. 1990'lardaki ikinci devrimin bazı liderleri başlangıçta, komünizmin prangalarından kurtulan Rus halkının piyasanın faydalarını anlayacağını düşündüler. Ancak bazı Rus piyasa reformcularının (Batılı destekçileri ve danışmanları gibi) demokrasiye çok az inanç ve ilgileri vardı ve eğer Rus halkına seçme şansı tanınırsa, "doğru" (*onlarınki*) ekonomik modeli seçemeyeceklerinden korkuyorlardı. Bu "piyasa reformu"nun faydaları, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'ndeki ülkelerde birbiri ardına maddiyata dönüştürülemeyince demokratik seçimler piyasa reformunun aşırılıklarını reddetti; ve sosyal demokrat partileri ya da çoğunun başında eski Komünistlerin olduğu "yenilenmiş" Komünist partileri iktidara getirdi. Birçok piyasa reformcusunun iş yaparken eski yöntemlere dikkate değer bir eğilim göstermesi şaşırtıcı değildir: Rusya'da herhangi bir Batılı demokrasideki benzerinden muazzam derecede daha güçlü olan Başkan Yeltsin, demokratik yollarla seçilmiş Duma'yı (parlamento) atlatıp kararnameyle piyasa reformları yasasını çıkarmak konusunda cesaretlendirildi.[2] Bu, yeni ekonomik dinin, post-Sosyalist ülkelere doluşan Batılı uzmanlarının ve misyonerlerinin olduğu kadar, piyasa Bolşeviklerinin, yerli sadık inanırlarının da komünizm sonrası, "demokratik" geçişi yönetmek için, Lenin'in yöntemlerinin merhametli bir versiyonunu kullanmaya kalkışmalarına benziyor.

GEÇİŞİN YARATTIĞI ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

1990'ların başında geçiş başlarken, hem büyük zorluklar hem de büyük fırsatlar doğdu. Daha önce nadiren bir ülke, devletin hemen hemen ekonominin tüm yönlerini denetlediği bir durumdan, kararların piyasalar yoluyla oluştuğu bir duruma geçmek için planlı bir girişimde bulunmuştu. Çin Halk Cumhuriyeti geçişine 1970'lerin sonunda başlamıştı ve henüz tam bir piyasa ekonomisinden çok uzaktı. En başarılı geçişlerden biri, Çin anakarasının 160 kilometre açığında bulunan Tayvan'da olmuştu. Tayvan on dokuzuncu yüzyılın sonundan beri bir Japon kolonisiydi. Çin'in 1949

devrimiyle birlikte eski milliyetçi liderler için bir sığınak haline geldi; ve bu liderler "Çin Cumhuriyeti" adını koruyarak Tayvan'daki üslerinden tüm anakara üstünde egemenlik iddia ettiler. Toprakları millileştirdiler ve yeniden dağıttılar, bir dizi önemli sanayi dalı kurup daha sonra kısmen özelleştirdiler ve daha geniş olarak güçlü bir piyasa ekonomisi oluşturdular. 1945'ten sonra ABD dahil birçok ülke savaş dönemi seferberliğinden, barış dönemi ekonomisine geçiyordu. O zamanlar birçok ekonomist ve diğer uzman, savaş dönemi seferberliğinin sona ermesini büyük bir durgunluğun izlemesinden korkuyorlardı. Bu durgunluk, sadece kararların alınış şeklinde bir değişiklik değil (üretim hakkında önemli kararları savaş dönemi hükümetlerinin aldığı komuta ekonomileri versiyonunun sona ermesi ve üretimde özel sektör yönetimine dönülmesi), aynı zamanda malların üretiminde de muazzam bir yeniden tahsisat (örneğin tank değil araba) gerektiriyordu. Ancak savaş sonrası ikinci yıl olan 1947'de ABD'deki üretim, son savaş yılı olan 1944'ten yüzde 9.6 daha fazlaydı. Savaş bittiğinde (1945), GSYİH'nın yüzde 37'si savunmaya ayrılıyordu. Barışla birlikte bu rakam aniden yüzde 7.4'e düştü (1947).

Daha sonra ayrıntısına gireceğim gibi, savaştan barışa geçişle, komünizmden piyasa ekonomisine geçiş arasında önemli bir fark vardır: II. Dünya Savaşı'ndan önce ABD'nin temel piyasa kurumları yerli yerindeydi, halbuki savaş süresince bunların çoğu askıya alındı ve yerlerine bir "komuta ve denetim" yaklaşımı geçti. Aksine Rusya'nın hem kaynakların yeniden düzenlenmesine hem de piyasa kurumlarının baştan sona oluşturulmasına ihtiyacı vardı.

Ancak Tayvan da Çin de geçişteki ekonomileri konusunda benzer sorunlarla karşılaştılar. Her iki ülke de piyasa ekonomisinin temelini oluşturan kurumların kurulması dahil olmak üzere, toplumlarındaki büyük dönüşümlerin zorluklarıyla karşı karşıya kaldılar. Her iki ülke de gerçekten etkileyici başarılar elde ettiler. Uzayıp giden geçiş durgunlukları yerine, iki haneli büyüme rakamlarına yaklaştılar. Rusya'ya danışmanlık yapmak isteyen radikal ekonomi reformcuları ve geçişteki diğer ülkelerin birçoğu, bu tecrübelere ve öğrenilebilecek derslere yeterince dikkatle eğilmediler. Bunun nedeni, Rusya tarihinin (ya da geçişi gerçekleştiren diğer ülkelerin tarihinin) bu dersleri uygulanamaz hale getirmesi değildi. Ülkelerinin tarihi, ekonomisi ya da toplumu konusunda uzman da olsalar Rus bilginle-

rinin tavsiyelerini özenle göz ardı ettiler; ve bunun basit bir nedeni vardı: Oluşmak üzere olan *piyasa devriminin*, diğer disiplinlerden gelen bilgilerin tümünü dışarıda bıraktığına inanıyorlardı. Piyasa fundamentalistlerinin kabul ettirmeye çalıştıkları şey ideal ekonomiydi (değişimin dinamiklerine çok az dikkat eden aşırı basitleştirilmiş bir piyasa ekonomisi versiyonu).

Rusya'nın (ya da diğer ülkelerin) 1989'da karşı karşıya olduğu sorunları göz önüne alın. Rusya'da adı Batıdakilere benzeyen ama aynı işlevleri yerine getirmeyen kurumlar vardı. Rusya'da bankalar vardı ve bu bankalar mevduat topluyordu; ama kimin borç alacağına karar vermedikleri gibi, verilen borçların geri ödenip ödenmediğini izleme ve bundan emin olma sorumlulukları yoktu. Bunun yerine, sadece devletin merkezi planlama teşkilatının dikte ettiği gibi "para" sağlıyorlardı. Rusya'da mal üreten firmalar, işletmeler vardı; ama bu işletmeler kararları kendileri vermiyorlardı: onlara tahsis edilen girdilerle (ham madde, emek, makineler), ne üretilmesi söyleniyorsa onu üretiyorlardı. Girişimciliğin en önemli amacı, devletin çıkardığı sorunlardan kurtulmaya çalışmaktı: devlet işletmelere üretim kotaları verir, gerekli girdileri sağlaması şart değildir ama bazı durumlarda gereğinden fazla sağlar. Girişimci yöneticiler kotalarını doldurmalarını sağlayacak ticari ilişkilere girer; bu arada resmi maaşlarıyla sahip olabileceklerinden daha fazla menfaat elde ederler. Bu faaliyetler (Sovyet sisteminin işlemesi için her zaman gerekli olmuştur), Rusya, piyasa ekonomisine geçtikçe yalnızca yozlaşmanın artmasına yol açtı.[3] Eğer hiç çekinmeden çiğnemiyorsan, yürürlükte olan kanunları atlatmak yaşam tarzının bir parçası haline geldi; bu, geçişi simgeleyen "kanun hükmü"nün doğuşunun habercisiydi.

Bir piyasa ekonomisinde olduğu gibi, Sovyet sisteminde de fiyatlar vardı ama bu fiyatlar piyasa tarafından değil devletin kararıyla belirleniyordu. Temel gereksinme maddelerinin fiyatları gibi bazı fiyatlar suni olarak düşük tutuluyordu; gelir dağılımının en altındakilerin bile yoksullaşması önleniyordu. Enerjinin ve doğal kaynakların fiyatları da suni olarak düşük tutuluyordu ki Rusya'nın bunu karşılayabilmesinin yegane sebebi bu kaynakların muazzam rezervlerine sahip olmasıydı.

Eski moda ekonomi ders kitapları çoğunlukla piyasa ekonomisinden sanki üç temel bileşeni varmış gibi söz ederler: fiyatlar, özel mülkiyet ve

karlar. Rekabetle birlikte bunlar, teşvikleri sağlar, ekonomik karar vermeyi koordine eder; ve firmaların, bireylerin istedikleri şeyleri en düşük olası maliyette üretmelerini sağlar. Ancak *kurumların* öneminin kabul edilmesine de daha uzun bir süre vardı. Bunların arasında en önemli olanı, sözleşmelerin uygulanmasını, ticari anlaşmazlıklar düzgün bir şekilde çözümlenmesini, borçlular borçlarını ödeyemediklerinde düzgün iflas işlemlerinin olmasını, rekabetin oluşturulmasını ve mevduat toplayan bankaların mudiler istediğinde paralarını ödeyebilecek pozisyonda olmasını sağlayacak yasal düzenlemeler sistemidir. Bu yasalar ve aracılar sistemi, menkul kıymet piyasalarının adil bir şekilde işlemesini, yöneticilerin ne büyük ne de küçük hissedarlardan çıkar elde etmemelerini sağlamaya yardım eder. Olgun piyasa ekonomisine sahip uluslarda, kayıt altına alınmamış piyasa kapitalizminde karşılaşılan sorunlara tepki olarak yasal düzenleme sistemi yüz elli yıl önce kuruldu. Bankalar yönetmeliği çok büyük banka iflaslarından sonra, menkul kıymetler yönetmeliği ise tedbirsiz hisse senedi sahiplerinin aldatıldığı büyük olaylardan sonra yürürlüğe girdi. Bir piyasa ekonomisi oluşturmaya çalışan ülkeler bu felaketleri yeniden yaşamak zorunda değildi: başkalarının tecrübelerinden ders alabilirlerdi. Ancak piyasa reformcuları bu kurumsal altyapıdan söz ettiler ama ona oluşması için çok az zaman tanıdılar. Temelinde kurumsal altyapı olmayan kurumlar ve temelinde kurumları olmayan bir piyasa ekonomisi oluşturarak kestirmeden kapitalizme ulaşmaya çalıştılar. Bir hisse senedi piyasası kurmadan önce, gerçek yönetmeliklerin yürürlükte olduğundan emin olmanız gerekir. Yeni firmaların yeni sermaye artırımına gidebilmeleri gerekir; ve bu, eski yönetim biçimini karakterize eden türden bankalar ya da sadece devlete borç veren bankalar değil, gerçekten banka olan bankalar gerektirir. Gerçek ve etkin bir bankacılık sistemi sağlam bankacılık yönetmelikleri gerektirir. Yeni firmaların arsa satın alması gerekir; ve bu, bir arsa piyasası ve arsa tescili gerektirir.

Benzer olarak, Sovyet dönemi tarımında, çiftçilere ihtiyaç duydukları tohumlar ve gübre veriliyordu. Çiftçilerin bunları ve diğer girdileri (traktör gibi) almak ya da ürettiklerini pazarlamak için kaygılanmaları gerekmiyordu. Piyasa ekonomisinde, girdiler ve ürünler için piyasalar oluşturulmalıydı; ve bu, yeni firmalar ya da işletmeler gerektiriyordu. Toplumsal

kurumlar da önemliydi. Sovyetler Birliği'ndeki eski sistemde işsizlik yoktu ve bu yüzden işsizlik sigortasına da ihtiyaç yoktu. İşçiler genellikle tüm yaşamları boyunca aynı devlet teşebbüsü için çalışıyorlardı ve bu firma iskan ve emeklilik ödeneklerini sağlıyordu. Bununla birlikte eğer 1989 sonrası Rusya'sında bir emek piyasası olsaydı, bireylerin firmadan firmaya geçebiliyor olmaları gerekirdi. Ama eğer barınma ihtiyaçlarını gideremiyorlarsa, böyle bir hareketlilik hemen hemen imkansız olacaktı. Bu yüzden bir iskan piyasası gerekliydi. Minimum düzeyde bir toplumsal hassasiyet, eğer işçilerin başvuracağı hiçbir yer yoksa, işverenlerin onları kovmaya istekli olacağı anlamına gelir. Bu nedenle, bir sosyal güvenlik ağı olmaksızın çok fazla "yeniden yapılandırma" olmayabilir. Maalesef, 1989'un yeni Rusya'sında ne bir iskan piyasası ne de gerçek bir güvenlik ağı mevcuttu.

Eski Sovyetler Birliği ve diğer Komünist blok uluslarının ekonomilerinin geçişte karşılaştıkları zorluklar cesaret kırıcıydı: bir fiyat sisteminden (komünizm idaresinde geçerli olan çarpık fiyat sistemi) piyasa fiyat sistemine geçmek zorundaydılar; piyasaları ve bunun temelindeki kurumsal altyapıyı oluşturmak zorundaydılar; ve daha önce devlete ait olan tüm mülkleri özelleştirmek zorundaydılar. Yeni bir tür girişimcilik (devletin kurallarını ve yasalarını atlatmayı iyi beceren türden olmayan) ve daha önce verimsiz bir şekilde kullanılmış kaynakları daha verimli bir şekilde düzenlemeye yardımcı olacak yeni işletmeler oluşturmak zorundaydılar.

Nasıl bakılırsa bakılsın bu ekonomiler zor seçimlerle yüz yüzeydiler ve hangi seçimin yapılacağına dair acımasız tartışmalar oluyordu. En çok tartışma konusu olan reformun hızıydı: bazı uzmanlar hızla özelleşemezlerse ve kapitalizmden çıkarı olan büyük bir insan grubu oluşacağından ve komünizme bir geri dönüş olacağından kaygı duyuyorlardı. Ama diğerleri eğer fazla hızlı hareket ederlerse, reformların bir felakete neden olarak (politik yozlaşmayla birlikte ekonomik başarısızlıklar) aşırı sol ya da sağdan bir geri tepmeye yol açacağından kaygı duyuyorlardı. İlk ekole "şok terapi", ikincisine "aşamalı geçiş" deniyordu.

Şok terapi taraftarlarının görüşleri (ABD Hazinesi ve IMF tarafından şiddetle savunuluyordu) ülkelerin çoğunda baskın çıkıyordu. Bununla bir-

likte aşamalı geçiş taraftarları, piyasa ekonomisine geçişin makul bir hızda, uygun sırayla ("sıralama") hareket edilerek daha iyi yönetileceğine inanıyorlardı. *Mükemmel* kurumlara sahip olmak şart değildi; ama bir örnek vermek gerekirse, gerçek bir rekabet ya da düzenleme yapacak otorite olmadan önce bir tekeli özelleştirmek, sadece bir devlet tekelinin yerine tüketiciyi daha da acımasız bir şekilde sömürecek özel bir tekel koymak olur. On yıl sonra aşamalı geçiş yaklaşımının hikmeti nihayet anlaşıldı: kaplumbağalar tavşanları yakaladı. Aşamalı geçiş taraftarlarının yaptığı şok terapi eleştirileri, yalnızca şok terapinin hatalarını kesin bir şekilde öngörmekle kalmadı, aynı zamanda işe yaramama nedenlerini de ana hatlarıyla ortaya koydu. Bu eleştirilerin tek hatası felaketin büyüklüğünü olduğundan daha az tahmin etmesiydi.

Geçişin yarattığı zorluklar kadar fırsatlar da büyüktü. Rusya zengin bir ülkeydi. Yetmiş beş yıllık komünizm, halkını, piyasa ekonomisi anlayışından yoksun bırakırken, öte yandan onlara, özellikle Yeni Ekonomi için çok önemli olan teknik alanlarda yüksek bir eğitim seviyesi de bırakmıştı. Her şeye rağmen Rusya uzaya insan gönderen ilk ülkeydi.

Komünizmin hatasını açıklayan ekonomik teori açıktı: merkezi planlama başarısızlığa mahkumdu çünkü hiçbir devlet dairesi, bir ekonominin iyi işlemesini sağlamak için gereken, ilgili tüm bilgiyi zor bela toparlayıp işleyemezdi. Özel mülkiyet ve kar dürtüsü olmadan, güdüler (özellikle yönetimsel ve girişimsel güdüler) eksik kalırdı. Çok büyük sübvansiyonlar ve keyfi belirlenen fiyatlarla birleşen sınırlandırılmış ticaret rejimi, sistemde çarpıklıkların yaygın olduğu anlamına geliyordu.

Bunu, merkezi planlamayı merkezi olmayan bir piyasa sistemiyle değiştirme, kamu mülkiyetini özel mülkiyet ile değiştirme; ve bir ekonomik üretim patlamasına neden olacak üretin serbestleştirilmesi yoluyla çarpıklıkları ortadan kaldırma ya da en azından azaltma izledi. Askeri harcamalarda (SSCB hala mevcutken, soğuk savaş sonrası dönemdekinden beş kat fazla olan ve GSYİH'nın büyük bir kısmını emen) yapılan kısıntı, yaşam standartında artışlar için daha fazla olanak sağladı. Buna rağmen, Rusya'da ve geçiş yaşayan diğer Doğu Avrupa ülkelerinin birçoğunda yaşam standartı düştü.

"REFORM" HİKAYESİ

İlk hatalar neredeyse geçiş başlar başlamaz yapıldı. Piyasa ekonomisine hızla geçme hevesiyle, 1992 yılında bir gecede fiyatların çoğu serbest bırakılınca, harekete geçen enflasyon, tasarrufları sildi süpürdü ve makro istikrar sorununu gündemin zirvesine çıkardı. Herkes hiperenflasyon (*aylık* çift haneli rakamlara ulaşan enflasyon) ile başarılı bir geçişin zor olacağını anladı. Böylece şok terapinin ilk turu (fiyatları bir anda serbest bırakmak) ikinci turu gerekli kıldı: enflasyonu aşağı çekmek. Bu sıkı para politikasını (faiz oranlarını yükseltmeyi) zorunlu kıldı.

Fiyatların çoğu tamamen serbest bırakılırken, en önemli fiyatlardan bazıları düşük tutuldu: bunlar doğal kaynakların fiyatlarıydı. Yeni açıklanan "piyasa ekonomisi"yle bu, açık bir davetiye çıkarıyordu: Eğer mesela petrol alıp bu petrolü Batıda satabiliyorsan, milyonlarca hatta milyarlarca dolar kazanabilirdin. İnsanlar da böyle yaptı. Yeni işletmeler kurarak para kazanmak yerine, eski bir girişimcilik türünün yeni şekliyle (hatalı devlet politikalarını istismar etmek) zengin oldular. Reformcular tarafından ortaya atılan, sorunun reformların fazla çabuk değil fazla yavaş olmasından kaynaklandığı iddiasına temel sağlayan, bu "rant kollama" tavrıydı. Keşke *bütün* fiyatlar birdenbire serbest bırakılsaydı! Bu tez, hatırı sayılır derecede doğrudur ama radikal reformların bir savunusu olarak samimiyetsizdir. Politik işleyişler dizginleri teknokratlara asla bırakmaz; ve bunun iyi bir nedeni vardır: göreceğimiz gibi teknokratlar önemli ekonomik, toplumsal ve politik boyutları sık sık gözden kaçırırlar. Reform, iyi işleyen politik ve ekonomik sistemlerde bile her zaman "karışık" bir işti. Bir anda liberalleşmeyi dayatmak anlamlı olsa bile, asıl soru şudur: enerji fiyatları gibi önemli sektörlerde liberalleşme çabucak başarılamıyorsa, liberalleşme nasıl yapılmalıydı?

Libarelleştirme ve istikrarı sağlama, radikal reform stratejisinin iki temel direğidir. Hızla özelleştirme ise üçüncü temel direktir. Ancak ilk iki temel direk üçüncünün yoluna engeller çıkarır. İlk yüksek enflasyon çoğu Rus'un tasarruflarını silip süpürdü; böylece ülkede özelleştirilen işletmeleri satın alacak kadar parası olan yeterli sayıda kişi kalmadı. Bu işletmeleri satın almaya durumları elverseydi bile, yüksek faiz oranları ve serma-

ye sağlayacak mali kurumların olmaması nedeniyle bunları yeniden canlandırmak zor olacaktı.

Özelleştirmenin, ekonomiyi yeniden yapılandırma sürecinde ilk adım olacağı zannediliyordu. Yalnızca mülkiyet değil yönetim de değişmeliydi; ve üretim, firmalara ne üretmeleri söylendiyse onu üretmekten, tüketicilerin istediği şeyleri üretmeye yönlendirilmeliydi. Bu yeniden yapılandırma tabii ki yeni yatırımlar ve birçok durumda işten çıkarmalar gerektirecekti. İşten çıkarmalar toplam verim artışına yardımcı olur; tabii eğer işçilerin düşük verimlilik gösterdikleri işlerden yüksek verimlilik gösterdikleri işlere geçmeleriyle sonuçlanırlarsa. Maalesef bu olumlu yeniden yapılandırmanın çok az bir kısmı gerçekleşti, bunun sebebi kısmen, stratejinin yeniden yapılandırmanın yoluna neredeyse aşılamaz engeller çıkarmasıydı.

Radikal reform stratejisi işe yaramadı: 1989 sonrası Rusya'sında gayri safi yurtiçi hasıla yıldan yıla düştü. Kısa bir geçiş durgunluğu olarak düşünülmüş olan şey on yıl ya da daha fazla süren bir durgunluğa dönüştü. Dip hiçbir zaman görünmüyordu. Bu yıkım (GSYİH'daki bu düşüş) Rusya'nın II. Dünya Savaşı'nda yaşadığı yıkımdan daha büyüktü. 1940-46 döneminde Sovyetler Birliği'nin reel sektördeki üretimi yüzde 24 azalmıştı. 1990-99 döneminde Rusya'nın reel sektördeki üretimi neredeyse yüzde 60 azaldı (bu GSYİH'daki azalmadan (% 54) bile daha büyüktü). Rus Devrimi'nde *komünizme* geçişin tarihini bilenler, o sosyoekonomik travma ile 1989 sonrası geçiş arasında bazı karşılaştırmalar yapabilirler: çiftlik hayvanlarının sayısı yarı yarıya azaldı, imalat yatırımları neredeyse durmak üzereydi. Rusya doğal kaynaklarına bazı yabancı yatırımcıları çekebilirdi; uzun süre önce Afrika, doğal kaynaklarının fiyatını yeterince düşük tutarsan, onlara yabancı yatırımcıları çekmenin kolay olduğunu göstermişti.

İstikrar/libarelleştirme/özelleştirme programı tabii ki bir büyüme programı değildi. Büyüme için ön şartları oluşturmak üzere tasarlanmıştı. Bunun yerine gerileme için ön şartları oluşturdu. Yalnızca yatırımlar durmadı, sermaye de kullanıldı; tasarruflar enflasyonla buharlaştı, özelleştirme kazançları ya da yabancı borçlar çoğunlukla kötüye kullanıldı. Sermaye piyasalarının açılmasına eşlik eden özelleştirme, servet oluşumuna değil aktiflerin satılmasına yol açtı. Bu tamamen mantıklıydı. Milyarlarca dolar değerinde aktif toplamak için politik etkisini henüz kullanabilen bir ege-

men, çok az bir ücret ödedikten sonra doğal olarak parasını ülke dışına çıkarmak isteyecekti. Parayı Rusya'da tutmak, derin bunalımda olan bir ülkede yatırım yapmak ve yalnızca düşük kazanç riskine değil, özelleştirme sürecinin "gayri meşruluğu" ile ilgili çok haklı şikayetlerde bulunacağı kaçınılmaz olan bir sonraki hükümet tarafından el konulması riskine de girmek anlamına geliyordu. Özelleştirme bahislerinde kazanacak kadar akıllı olan herkes, parasını patlayan ABD borsasına ya da kıyı bankalarındaki gizli hesabının güvenli sığınağına koyacak kadar da akıllıydı. Paçayı gayet kolay kurtardılar, milyarlarca doların ülke dışına akması hiç de şaşırtıcı olmadı.

IMF toparlanmanın hemen köşeyi dönünce gerçekleşeceğini vaat etmeyi sürdürüyordu. IMF'nin 1997'de bu iyimserlik için sebebi vardı. Rusya 1990'dan beri zaten yüzde 41 düşmüş olan üretimle daha ne kadar aşağı gidebilirdi ki? Ayrıca ülke IMF'nin bastırdığı her şeyi fazlasıyla yapıyordu. Tam olmasa da libarelleşmiş, tam olmasa da istikrara kavuşmuş (enflasyon oranları etkileyici bir şekilde düşmüştü) ve özelleştirilmişti. Ama *nasıl* özelleştiğine dikkat etmiyorsan tabii ki çabucak özelleşmek kolaydır: Gereken tek şey değerli devlet mülkünü birisinin arkadaşlarına vermektir. Aslında böyle yapmak devletler için oldukça karlı olabilirdi; nasıl olsa bu rüşvetler peşin ödeme ya da kampanya bağışları (ya da her ikisi birden) olarak geri dönüyordu.

Ancak 1997'de bir an için görülen toparlanma uzun sürmedi. Aslında IMF'nin dünyanın uzak bir kısmında yaptığı hataların bunda büyük bir payı var. 1998'de Doğu Asya krizinin şok dalgası Rusya'ya çarptı. Bu kriz yükselen piyasalara yatırım yapmak konusunda genel bir ürkekliğe yol açtı ve yatırımcılar bu ülkelere sermaye vermek için karşılık olarak daha yüksek kazanç talep ettiler. GSYİH ve yatırımlardaki zayıflık kamu maliyesindeki zayıflığa yansıdı: Rusya devleti ağır bir borç yükü altına girdi. İki yakası zor bir araya gelen bütçeler yapmasına rağmen, ABD, Dünya Bankası ve IMF tarafından hızla özelleştirme yapması için baskı altında tutulan devlet, aktiflerini çok az bir ücret karşılığında sattı; ve bunu, etkili bir vergi sistemini yürürlüğe koymadan yaptı. Devlet, vergi borçlarının çok küçük bir kısmını, gerçekte herhangi bir başka ülkede ödeyeceklerinden çok daha azını ödeyen, güçlü bir egemenler ve iş adamları sınıfı yarattı.

Dolayısıyla, Doğu Asya krizi sırasında, Rusya tuhaf bir durumdaydı. Bol bol doğal kaynağı vardı ama devleti fakirdi. Devlet değerli aktiflerini neredeyse bedavaya dağıtıyordu ama yaşlılar için emekli maaşı ya da fakirler için sosyal yardım ödeneği sağlayamıyordu. Devlet IMF'den milyarlarca dolar borç alıp gittikçe borca batıyorken, devletten büyük ihsanlar elde etmiş olan egemenler milyarları ülke dışına çıkarıyorlardı. IMF, devleti, serbest bir sermaye akışı sağlamak üzere sermaye hesaplarını açması için cesaretlendirdi. Bu politikanın ülkeyi yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getireceği zannediliyordu; ama gerçekte bu, paranın ülke dışına akın etmesini kolaylaştıran tek yönlü bir kapıydı.

1998 Krizi

Ülke derin bir borç batağındaydı ve Doğu Asya krizinin kışkırttığı yüksek faiz oranları muazzam bir ilave gerilim yaratıyordu. Bu çürük kule, petrol fiyatları düşünce çöktü. Doğu Asya'da IMF politikalarının şiddetlendirdiği durgunluk ve bunalımlara bağlı olarak, beklendiği gibi petrol talebi artışında azalma olmadı, talebin kendisi azaldı. Sonuçta petrol arz ve talebi arasındaki dengesizlik, ham petrol fiyatlarında etkileyici bir düşüşe dönüştü (1997'deki ortalama fiyatlarla karşılaştırıldığında 1998'in ilk altı ayında % 40 düşüş). Petrol, Rusya için hem önemli bir ihraç ürünü hem de devletin vergi gelir kaynağıydı; ve fiyatlardaki bu düşüş tahmin edilebilir bir yıkım etkisi yarattı. 1998 başlarında fiyatlar, Rusya'nın petrol çıkarma artı nakliye maliyetinin bile altına düşmek üzereydi ki Dünya Bankası'nda biz sorunun farkına vardık. O zamanki döviz kuruyla Rusya'nın petrol endüstrisinin karlılığı kalmamıştı. Devalüasyon kaçınılmaz hale gelmişti.

Rublenin değerinin aşırı yüksek olduğu açıktı. Rusya'ya ithal mallar akıyordu ve yerli üreticiler rekabet etmekte zorlanıyorlardı. Piyasa ekonomisine dönmenin ve askeri harcamalardan uzaklaşmanın, daha fazla tüketim malı ya da bunları üretecek makine üretmek için kaynakların daha verimli bir şekilde düzenlenmesini sağlayacağı zannediliyordu. Ancak yatırımlar durmuştu ve ülke tüketim malı üretmiyordu. Aşırı yüksek döviz kuru (IMF'nin ülkeye yüklediği diğer makro ekonomik politikalarla birle-

şerek) ekonomiyi ezmişti; resmi işsizlik oranı düşük tutuluyordu ve çok büyük bir gizli işsizlik vardı. Yeterli bir güvenlik ağının yokluğunda birçok firmanın yöneticisi işçileri kovmaya istekliydi. İşsizlik gizli de olsa daha az sarsıcı değildi: işçiler çalışıyormuş gibi yaparken, firmalar maaş ödüyormuş gibi yapıyorlardı. Maaş ödemelerinde çok büyük gecikmeler vardı; ve işçilere ödeme yapıldığı zaman, bu sık sık rubleden çok, takas edilmiş mallarla oluyordu.

Eğer bu insanlar ve bir bütün olarak ülke için aşırı yüksek döviz kuru bir yıkımsa, yeni iş adamı sınıfı için aşırı yüksek döviz kuru bir nimetti. Onların Mercedes'lerini, Chanel el çantalarını ve İtalya'dan ithal edilen, damak zevklerine uygun yiyecekleri satın almak için daha az rubleye ihtiyacı oluyordu. Paralarını yurt dışına çıkarmaya çalışan egemenler için de aşırı yüksek döviz kuru bir nimetti; bu, karlarını yabancı bankalardaki hesaplarına aktarırken rubleleri karşılığında daha çok dolar alabilecekleri anlamına geliyordu.

Rusların çoğunluğunun çektiği bu acıya karşın, reformcular ve onların IMF'deki danışmanları başka bir hiperenflasyon dalgasına yol açacağına inandıkları devalüasyondan korkuyorlardı. Döviz kurundaki herhangi bir değişime şiddetle direniyor ve bunu önlemek için ülkeye gönüllü bir şekilde milyarlarca dolar akıtıyorlardı. Mayıs ayında, daha doğrusu 1998'in Haziran ayında, Rusya'nın döviz kurunu yüksek tutmak için dış yardıma ihtiyacı olacağı ortaya çıkmıştı. Para birimine olan güven yıpranmıştı. Devalüasyonun kaçınılmaz olduğu inancıyla yurt içi faiz oranları hızla yükseldi ve insanlar ruble satıp dolar alırken daha çok para ülkeyi terk etti. Bu elinde ruble tutma korkusu ve devletin borcunu geri ödeyebileceğine duyulan güven eksikliği nedeniyle, 1998 Haziran'ında devlet ruble borçlarına (ABD hazine bonolarının Rusya'daki karşılığı olan GKO'lar) neredeyse yüzde 60 oranında faiz ödemek zorunda kaldı. Bu rakam birkaç hafta içinde yüzde 150'ye fırladı. Devlet dolar olarak geri ödeme sözü verdiğinde bile yüksek faiz oranlarıyla karşı karşıya kaldı (Rus devletinin dolar üzerinden yaptığı borçlanmanın faiz getirisi % 10'un biraz üzerinden neredeyse % 50'ye yükseldi; bu, o sıralar ABD devletinin hazine bonolarına ödemek zorunda olduğu faiz oranından 45 puan daha yüksekti); piyasa borçların ödenmemesinin yüksek bir olasılık olduğunu düşünüyordu ve haklıydı. Bu oran bile aksi takdirde olacağın-

dan daha düşüktü çünkü birçok yatırımcı Rusya'nın iflas etmek için fazlasıyla büyük ve fazlasıyla önemli olduğuna inanıyordu. New York yatırım bankaları Rusya'yı borç almaya iterken, bir taraftan da IMF'nin kurtarma operasyonunun ne kadar büyük olması gerektiği konusunda fısıldaşıyorlardı.

Bu kriz, diğerlerinde de sık sık olduğu gibi tırmandı. Spekülatörler rezervlerde ne kadar para kaldığını görebiliyorlardı ve rezervler azaldıkça gittikçe kesinleşen bir devalüasyon üstüne bahse giriyorlardı. Rublenin çökeceğine dair bahse girerek hemen hemen hiçbir şey riske etmiyorlardı. Beklendiği gibi 1998 Temmuz'unda IMF 4.8 milyar dolarla kurtarmaya geldi.[4]

Krizden önceki haftalarda, IMF krizi oluşturacak politikalar dayattı; kriz meydana gelince daha da kötülerini dayattı. IMF, Rusya'yı dövizle daha çok, rubleyle daha az borç almaya zorladı. Tez çok basitti: rublenin faiz oranı doların faiz oranından daha yüksekti. Devlet dolar cinsinden borçlanarak tasarruf edebilirdi. Ama bu akıl yürütmede temel bir kusur vardı. Temel ekonomik teori, dolar bonoları ile ruble bonoları arasındaki faiz oranı farkının bir devalüasyon beklentisi yansıtması gerektiğini belirtir. Piyasalar dengelenir böylece borçlanmanın (ya da kredi getirilerinin) riske ayarlı maliyeti aynı olur. Ben piyasalara IMF'nin güvendiğinden daha az güvenirim, bu yüzden aslında borçlanmanın riske ayarlı maliyetinin para biriminden bağımsız olarak aynı olacağına daha az inancım var. Ancak IMF'nin bürokratlarının döviz kuru hareketlerini piyasadan daha iyi öngörebileceklerine de IMF'den çok daha az güveniyorum. Rusya olayında, IMF bürokratları piyasadan daha akıllı olduklarına inanıyorlardı; Rusya'nın parasını piyasanın yanıldığına dair bahse yatırmak istiyorlardı. Bu, IMF'nin çeşitli şekillerde defalarca yinelediği bir yanlış değerlendirmeydi. Bu değerlendirme yanlış olmakla kalmadı ülkeyi muazzam bir riske maruz bıraktı: eğer ruble devalüe edilirse, dolara bağlı borçlarını ödemek Rusya'ya çok daha zor gelecekti.[5] IMF bu riski göz ardı etmeyi seçti. IMF, daha fazla yabancı borca neden olduğu ve devalüasyon yaptıktan sonra Rusya'nın pozisyonunu böylesine az savunulabilir hale getirdiği için, sonuçta Rusya'nın borç ödemelerini askıya almasında kısmen suçlanmayı hak ediyordu.

Kurtarma

Kriz patladığı zaman IMF kurtarma çabalarına ön ayak oldu ama Dünya Bankası'nın da kurtarma paketine 6 milyar dolar katkıda bulunmasını istedi. Toplam kurtarma paketi 22.6 milyar dolardı. Daha önce belirttiğim gibi IMF bu toplam miktarın 11.2 milyar dolarını temin edecekti; Dünya Bankası 6 milyar dolar verecek, geri kalan miktarı da Japon devleti sağlayacaktı.

Bu, Dünya Bankası'nın içinde ateşli tartışmalara neden oldu. Aramızda, Rusya'ya borç verilmesini daha başından beri sorgulayan birçok kişi vardı. Gelecekteki olası büyümenin getirilerinin, bir borç mirası bırakacak kredileri mazur göstermeye yetecek büyüklükte olup olmayacağını sorguluyorduk. Birçoğumuz IMF'nin böyle yaparak devletin, petrol şirketlerinden vergi toplamak gibi anlamlı reformları ertelemesini kolaylaştırdığını düşünüyorduk. Rusya'daki yozlaşmanın kanıtları açıktı. Dünya Bankası'nın bizzat yaptırdığı yozlaşma incelemeleri, o bölgenin dünyadaki en yozlaşmış yerler arasında olduğunu teşhis etmişti. Batı bu milyarların çoğunun, planlanan amaçlarından, yozlaşmış görevlilerin ailelerine ve arkadaşlarına ve onların egemen arkadaşlarına yönlendirileceğini biliyordu. Dünya Bankası ve IMF yozlaşmış devletlere borç vermeye karşı, görünüşte sert bir tutum takınırken, ortada çifte standart olduğu anlaşılıyordu. Kenya gibi stratejik konumda olmayan küçük ülkelerin borç istekleri yozlaşma nedeniyle reddedilirken, yozlaşmanın çok daha büyük ölçeklerde olduğu Rusya gibi ülkelere sürekli olarak borç para veriliyordu.

Bu ahlaki meselelerin dışında basit ekonomik meseleler vardı. IMF'nin kurtarma operasyonu için verdiği paranın döviz kurunun desteklenmesi için kullanılacağı farz ediliyordu. Halbuki eğer bir ülkenin parası aşırı değerlendiyse; ve bu, ülke ekonomisinin sıkıntıya düşmesine neden oluyorsa, döviz kurunu yüksek tutmak çok fazla bir şey ifade etmez. Döviz kuru desteği işe yararsa ülke sıkıntıya düşer. Ancak bu desteğin işe yaramaması gibi daha olası bir durumda, para çarçur edilir ve ülke daha çok borca batar. Bizim hesaplamalarımız Rusya'nın döviz kurunun aşırı değerli olduğunu gösterdi, bu nedenle bu döviz kurunu yüksek tutmak için para temin etmek sadece ve sadece kötü bir ekonomi politikasıydı. Dahası, bu kredi verilmeden önce Dünya Bankası'nda devletin gelir ve harcama talı-

minleri temel alınarak yapılan hesaplamalar, Haziran 1998 kredisinin işe yaramayacağını açıkça gösteriyordu. Bir mucize, faiz oranlarını keskin bir şekilde aşağı çekmezse, sonbahar bitmeden Rusya kendini yeniden krizin içinde bulacaktı.

Rusya'ya daha fazla kredi vermenin büyük bir hata olacağı sonucuna ulaşmamı sağlayan başka bir yol vardı. Rusya doğal kaynakları zengin olan bir ülkeydi. Eğer başarılı olursa, dışarıdan paraya ihtiyacı olmazdı; ama eğer başarılı olmazsa, dışardan gelecek hiçbir paranın durumu fazla değiştirmeyeceği açıktı. Görünüşe göre her iki senaryoda da para vermeye karşı olmak şarttı.

Kendi personelinin şiddetli itirazlarına rağmen, Clinton yönetimi Dünya Bankası'nı, Rusya'ya borç verilmesi için muazzam bir politik baskı altında tutuyordu. Dünya Bankası, kamuoyuna çok büyük bir kredi açıklaması yapmak ama krediyi dilimler (taksitler) halinde vermek şeklinde bir uzlaşmaya varmayı başardı. Hemen 300 milyon dolarlık bir kredi dilimi kullandırtmak, geri kalan kredi miktarını ise ancak Rusya'nın reformları nasıl ilerlettiğini gördükten sonra vermek yönünde bir karar alındı. Çoğumuz ilave para sağlanması gerekmeden çok daha önce programın başarısızlığa uğrayacağını düşünüyorduk. Öngörülerimizin doğruluğu ispatlandı. Öyle görünüyordu ki IMF yozlaşmayı ve paraya ne olacağına dair riskleri garip bir şekilde gözden kaçırabiliyordu. Aslında IMF, döviz kurunu aşırı değerli bir seviyede tutmanın iyi bir şey olduğunu; ve bu paranın birkaç aydan fazla süreyle bunu sağlayacağını düşünüyordu. IMF ülkeye milyarlarca dolar sağladı.

Kurtarma Başarısız Olur

Kredi verildikten üç hafta sonra, Rusya ödemeleri tek yanlı olarak askıya aldığını ve rubleyi devalüe ettiğini açıkladı.[6] Ruble çöktü. Ocak 1999'da ruble, gerçek efektif koşullarda, Temmuz 1998'deki seviyesine göre yüzde 45'ten fazla değer kaybetmişti.[7] 17 Ağustos açıklaması küresel bir mali krizi hızlandırdı. Yükselen piyasalarda faiz oranları, Doğu Asya krizi zirveye çıktığı zamankinden daha yükseğe çıktı. Sağlam ekonomi politikaları izlemiş olan gelişmekte olan ülkeler için bile para top-

lamak imkansız hale geldi. Brezilya'nın durgunluğu derinleşti ve sonunda bu ülke de bir kur kriziyle karşı karşıya kaldı. Daha önceki krizlerden sonra adım adım toparlanmaya çalışan Arjantin ve diğer Latin Amerika ülkeleri yine uçurumun kenarına itildiler. Ekvador ve Kolombiya uçurumun kenarından krizin içine düştüler. ABD bile dokunulmazlığını koruyamadı. Merkez Bankası, ulusun en büyük riske karşı koruma fonlarından (hedge fund) biri olan Uzun Vade Sermaye Yönetimindeki bir çöküşün küresel bir mali krizi hızlandıracağından korktuğu için New York Merkez Bankası özel bir kurtarma operasyonu düzenledi.

Çöküşün şaşırtıcı olan yönü kendisi değildi, ancak IMF görevlilerinden bazılarını (en kıdemli olanlarından bazıları dahil) gerçekten şaşkınlık içinde yakalamasıydı. Onlar programlarının işe yarayacağına gerçekten inanmışlardı.

Bizim tahminlerimiz kısmen doğru çıktı: biz paranın döviz kurunu üç ay yüksek tutabileceğini düşünmüştük oysa bu sadece üç hafta sürdü. Egemenlerin parayı ülkeden dışarı sızdırmalarının günler hatta haftalar süreceğini sanıyorduk oysa sadece saatler ya da günler sürdü. Rus devleti döviz kurunun değerinin artmasına bile "izin verdi". Görmüş olduğumuz gibi bu, egemenlerin dolarlarını satın alabilmek için daha az ruble harcamalarını gerektirecekti. Rusya Merkez Bankası başkanı Viktor Gerashchenko, Dünya Bankası'nın başkanıyla bana, gülümseyerek bunun, sadece "iş başındaki piyasa güçleri" olduğunu söyledi. IMF gerçeklerle yüzleştiği zaman (Rusya'ya verdiği (kredi açtığı) milyarlarca dolar, kredi verildikten sadece günler sonra Kıbrıs ve İsviçre banka hesaplarında ortaya çıkmıştı), bu dolarların *onların* verdiği dolarlar olmadığını iddia etti. Bu tez ya olağanüstü bir ekonomi anlayışı yoksunluğunu ya da Gerashchenko'nunkiyle rekabet eden düzeyde bir pişkinliği ya da her ikisini birden gösteriyordu. Para bir ülkeye gönderildiği zaman, işaretlenmiş dolar banknotları halinde gönderilmez. Bu yüzden birisi çıkıp da herhangi bir yere giden paraya "benim" demez. IMF Rusya'ya dolarları (Rusya'ya ayrılan para) borç vermişti; buna karşılık Rusya bu dolarları yurt dışına çıkarmaları için egemenlerine verdi. Bazılarımız, IMF hiç uğraşmayıp parayı doğrudan İsviçre ve Kıbrıs bankalarındaki hesaplara gönderseydi, herkesin hayatını kolaylaştırırdı diyerek alay ediyordu.

Tabii ki bu kurtarma işinden yararlananlar sadece egemenler değildi. Bir kurtarma paketi gönderilmesi için en ateşli şekilde bastıranlar arasında olan Wall Street ve diğer Batılı yatırım bankacıları bunun sürmeyeceğini biliyorlardı: kurtarabildikleri kadar kurtarmak, her ne kurtarabilirlerse alıp ülkeden kaçmak için onlar da bu kurtarmanın sağladığı kısa moladan faydalandılar. IMF politikaları, başarısızlığa mahkum bir nedenden dolayı Rusya'ya para vererek, hiçbir kazanç bırakmaksızın ülkeyi daha derin bir borç batağına sürükledi. Bu hatanın maliyeti, krediyi veren IMF görevlileri veya bunu zorlayan Amerika ya da bu krediden faydalanan Batılı bankacılar ve egemenler tarafından değil, Rus vergi mükellefleri tarafından karşılandı.

Bu krizin tek bir olumlu yanı vardı: devalüasyon Rusya'nın ithal mallarla rekabet eden sektörlerini kamçıladı; gerçekten Rusya'da üretilen mallar ülke piyasasında gittikçe artan bir pay aldı. Bu "planlanmamış sonuç" en sonunda Rusya'nın reel (kayıt dışı olanın zıttı) ekonomisinde uzun süredir beklenen büyümeye yol açtı. Bu hatada belirgin bir kinaye vardı: makro ekonominin IMF'nin gücü olduğu sanılırdı ve IMF burada bile başarısızlığa uğramıştı. Bu makro ekonomik hatalar diğer hatalarla birleşti ve çöküşün büyüklüğüne adamakıllı katkıda bulundu.

BAŞARISIZ GEÇİŞLER

Beklentilerle gerçek arasındaki fark, nadiren komünizmden piyasaya geçiş olayındaki kadar büyük olmuştur. Özelleştirme, libarelleştirme ve ademi merkeziyetçiliğin bileşiminin, belki de kısa bir geçiş duraklamasından sonra, üretimde hızla muazzam bir artışa yol açacağı sanılıyordu. Eski, verimsiz makineler değiştirileceği ve yeni bir girişimci kuşağı yaratılacağı için geçişin yararlarının uzun vadede kısa vadedekinden daha büyük olması bekleniyordu. Getireceği bütün yararlarla birlikte küresel ekonomiye tam entegrasyon da hemen olmasa bile çabucak gerçekleşecekti.

Bu ekonomik büyüme beklentileri sadece Rusya'da değil geçiş halindeki ekonomilerin *çoğunda* gerçekleşmedi. Eski Komünist ülkelerden sadece birkaç tanesi (Polonya, Macaristan, Slovenya ve Slovakya gibi), on yıl öncekine eşit bir GSYİH'ya sahip. Geri kalan ülkeler için gelirlerdeki

gerilemenin büyüklüğü o kadar fazla ki kavramak bile zor. Dünya Bankası verilerine göre, 2000 yılında Rusya'nın GSYİH'sı, 1989'dakinin üçte ikisinden daha az. En dramatik olanı Moldovya'nın gerilemesi: bugün üretim on yıl öncekinin üçte birinden daha az. Ukrayna'nın 2000'deki GSYİH'sı on yıl öncekinin sadece üçte biri.

Temeldeki veriler Rusya'nın hastalığının gerçek belirtileriydi. Rusya bir sanayi devinden (Sputnik'le dünya yörüngesine ilk uyduyu yerleştirmeyi başaran bir ülke), doğal kaynaklarını ihraç eden bir ülkeye dönüştü; özellikle petrol ve doğal gaz ihracatı tüm ihracatın yarısından fazlasını oluşturuyordu. Batılı reform danışmanları *Rusya'da Yaklaşan Patlama* ya da *Rusya Nasıl Piyasa Ekonomisine Geçti* başlıklı kitaplar yazarken, veriler onların resmettikleri pembe tabloyu ciddiye almayı zorlaştırıyordu; bu arada daha serinkanlı gözlemciler, *Yüzyılın Satışı: Rusya'nın Komünizmden Kapitalizme Çılgın Yolculuğu* gibi kitaplar yazıyorlardı.[8]

Rusya'daki GSYİH'nin azalma miktarı (diğer eski Komünist ülkeleri belirtmeksizin) bir tartışma konusudur; ve bazıları, büyüyen ve tehlikeli hale gelen kayıt dışı sektör nedeniyle (seyyar satıcılardan su tesisatçılarına, boyacılara ve diğer hizmet elemanlarına kadar, ekonomik etkinlikleri her zaman ulusal gelir istatistiklerine dahil edilmesi zor olanlar), bu rakamların, azalma miktarını abarttığını ileri sürmektedir. Oysa başkaları, Rusya'da birçok işlem takas yapmayı gerektirdiği (reel sektör satışların % 50'si)[9] ve "piyasa" fiyatları her zaman bu "takas" fiyatlarından daha yüksek olduğu için istatistiklerin aslında azalmayı olduğundan düşük gösterdiğini ileri sürmektedir.

Bütün bunlar hesaba katıldığında, yine de çoğu bireyin temel yaşam standartlarında bariz bir kötüye gidiş gördüğü konusunda genel bir fikir birliği var ve bu birçok toplumsal göstergeye de yansıyor. Dünyanın geri kalanında insan ömrü gözle görülür bir şekilde uzarken, Rusya'da dünya ortalamasından üç yıldan daha fazla kısa, Ukrayna'da ise hemen hemen üç yıl daha kısadır. Ev içindeki tüketimi inceleme verileri (insanlar ne yiyor, giyim kuşama ne kadar para harcıyorlar ve ne tip bir evde yaşıyorlar), yaşam standartlarında GSYİH istatistiklerindeki düşüşün düşündürdüğüne eşit, gözle görülür bir düşüşü doğruluyor. Devletin savunmaya daha az para harcadığı düşünülürse, yaşam standartlarının GSYİH'dan bile daha fazla yükselmesi gerekirdi. Durumu farklı bir açıdan ortaya koymak için,

bir şekilde eski tüketim harcamalarının korunabildiğini, askeri harcamaların üçte birinin yeni tüketim malları üretimine kaydırılabildiğini ve verimi artırmak ya da yeni ticaret fırsatlarından faydalanmak için hiçbir yeniden yapılandırma olmadığını varsayalım. Bu durumda tüketim (yaşam standartları) yüzde 4 artmış olmalıydı, bu az bir miktardır ama gerçek hayattaki düşüşten çok daha iyidir.

Artan Yoksulluk ve Eşitsizlik

Bu istatistikler Rusya'daki geçişin tam hikayesini anlatmıyor. En önemli başarılardan birini göz ardı ediyorlar: Ne kadar eksik olursa olsun, yeni demokrasinin yararlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Ama aynı zamanda en önemli hatalardan birini de göz ardı ediyorlar: yoksulluk ve eşitsizlikteki artış.

Ulusal ekonomik pastanın büyüklüğü azaldıkça, gittikçe daha eşitsiz olarak bölünüyor; böylece ortalama bir Rus bu pastadan gittikçe daha küçük dilim alıyor. 1989 yılında Rusya'da yaşayanların yalnızca yüzde 2'si yoksuldu. 1998 sonunda bu rakam yüzde 23.8'e fırladı ve bu insanlar günde 2 dolar standartıyla geçiniyorlardı. Dünya Bankası'nın yürüttüğü bir incelemeye göre ülkenin yüzde 40'tan fazlası günde 4 dolardan daha az bir parayla geçiniyordu. Çocuklarla ilgili istatistikler daha da derin bir sorunu ortaya koyuyordu: çocukların yüzde 50'den fazlası yoksul ailelerde yaşıyordu. Diğer Komünizm sonrası ülkelerde yoksulluk, benzer bir şekilde hatta bazen daha çok artmıştır.[10]

Dünya Bankası'na geldikten kısa süre sonra, ne olup bittiğine ve izlenen stratejilere daha yakından baktım. Bu konulardaki görüşlerimi dile getirdiğimde, özelleştirmelerde kilit bir rol oynamış bir Dünya Bankası ekonomisti hararetli bir şekilde yanıt verdi. Yazın bir hafta sonu Moskova'dan ayrılan ve çoğu Mercedes olan arabaların trafiği sıkıştırmasını ve marketlerin lüks ithal mallarla dolu olmasını örnek olarak gösterdi. Bu, eski rejimdeki boş ve renksiz perakendeci dükkanlardan çok farklı bir resimdi. Önemli sayıda insanın trafik sıkışıklığına neden olmaya ya da Gucci ayakkabılara ve bazı marketlerin başarılı olması için yeterli diğer lüks ithal maddelere talep yaratmaya yetecek kadar servet yapmış olduğu ko-

nusunda farklı görüşte değildim. Avrupa'daki birçok tatil yerinde zengin Arapların yerini yirmi yıl önce zengin Ruslar almıştı. Bu yerlerden bazılarında yol işaretleri ana dilin yanı sıra Rusça da yazılıyordu. Ancak kişi başına gelirin yıllık 4,730 dolar (1997'deki değer) olduğu bir ülkede, Mercedeslerin trafik sıkışıklığına neden olması sağlık değil hastalık belirtisiydi. Bu, servetini çoğunluğun arasında dağıtmak yerine azınlıkta toplayan bir toplumun açık bir belirtisiydi.

Bu geçiş, yoksulluk içinde olanların sayısını çok artırıp çok az kişiyi refah seviyesinin zirvesine yerleştirirken, Rusya'daki orta sınıf belki de en sert darbeyi yedi. Gördüğümüz gibi enflasyon önce onların az miktardaki tasarrufunu sildi süpürdü. Ücretleri enflasyonla yarışamadığı için reel gelirleri düştü. Eğitim ve sağlık harcamasındaki kısıntılar yaşam standartlarını daha da aşağı çekti. Göç edebilenler göç etti. (Bulgaristan gibi bazı ülkeler nüfuslarının % 10'unu ve eğitilmiş iş güçlerinin daha büyük bir kısmını kaybettiler.) Rusya ve eski Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerinde tanıştığım başarılı öğrenciler, hırsla, sıkı bir şekilde ders çalışırken, akıllarında tek bir şey vardı: Batıya göç etmek. Bu kayıplar, sadece bugün Rusya'da yaşayanlara ifade ettikleri anlam için değil, gelecek için kötü bir şeyin habercisi olarak da önemliler: orta sınıf, hukuk kuralları ve demokratik değerlere dayanan bir toplum yaratmak için çok önemlidir.

Ekonomik çöküşün büyüklüğü ve süresi gibi eşitsizliğin artışındaki büyüklük de şaşkınlık yarattı. Uzmanlar eşitsizlikte ya da en azından ölçülen eşitsizlikte biraz artış bekliyorlardı. Eski rejimde gelirler ücret farklılıklarını engellenerek birbirine yakın tutulmuştu. Komünist sistem, kolay bir yaşam sağlamazken, aşırı yoksulluğu önlemiş; ve eğitim, barınma, sağlık ve çocuk bakım hizmetleri için yüksek bir ortak payda sağlayarak yaşam standartlarını nispeten eşit tutmuştu. Piyasa ekonomisine dönüşle birlikte, sıkı çalışan ve iyi üretenler, çabalarının karşılığı olan ödülleri alacaktı; bu yüzden eşitsizlikte biraz artış olması kaçınılmazdı. Bununla birlikte, Rusya'nın, miras kalan servetten doğan bu eşitsizlikten kurtulması bekleniyordu. Miras kalan bu efsanevi eşitsizlik olmasaydı, daha eşitlikçi bir piyasa ekonomisi sözü verilebilirdi. Ama her şey ne kadar farklı sonuçlandı! Bugün Rusya'da, temeli yarı feodal bir mirasa dayanan dünyadaki en korkunç eşitsizlik seviyelerine sahip Latin Amerika toplumlarıyla karşılaştırılabilecek bir eşitsizlik düzeyi vardır.[11]

Rusya'nın başına, gelebilecek en kötü şey geldi; üretimde devasa bir düşüş ve eşitsizlikte devasa bir artış. Ve gelecek için tahminler kasvetli: aşırı eşitsizlik özellikle toplumsal ve politik istikrarsızlığa yol açtığında büyümeyi engeller.

YANLIŞ YÖNLENDİRİLEN POLİTİKALAR GEÇİŞTEKİ BAŞARISIZLIKLARA NASIL YOL AÇTI

Washington Uzlaşması politikalarının başarısızlıklara katkıda bulunma şekillerinden bazılarını zaten görmüştük: yanlış bir şekilde yapılan özelleştirme, verimlilik ya da büyümenin artmasına değil aktif satışlarına ve çöküşe yol açmıştı. Reformların hızı ve sıralanışı kadar, aralarındaki etkileşimler nedeniyle de sorunların nasıl arttığını görmüştük: sermaye piyasasının libarelleştirilmesi ve özelleştirme ülkeden para çıkarmayı kolaylaştırdı; yasal bir altyapı kurulmadan yapılan özelleştirme, ülkenin geleceğine yeniden yatırım yapmak yerine aktif satışı yeteneğini ve dürtüsünü artırdı. Neler olup bittiğinin tam olarak tarif edilmesi ve IMF programlarının bu ülkenin çöküşüne hangi yollarla katkıda bulunduğunun tam bir analizi başlı başına bir kitabın konusunu teşkil eder. Burada ben üç örnek vermek istiyorum. Her durumda IMF'yi savunanlar, kendi programları olmasaydı her şeyin daha kötü olacağını söyleyeceklerdir. Rekabet politikalarının olmaması gibi bazı durumlarda IMF, böyle politikaların programın parçası olduğu konusunda ısrar eder ama şu işe bakın Rusya bunları uygulamamıştır. Şöyle bir savunma saflık olur: düzinelerce şartla birlikte *her şey* IMF programında yer alıyordu. Bununla birlikte Rusya biliyordu ki iş IMF'nin yardımı kesme tehdidinde bulunacağı o kaçınılmaz müsamereye geldiğinde, Rusya sıkı pazarlık edecek, bir anlaşmaya (çoğu zaman yerine getirilmeyen) varılacak ve para musluğu tekrar açılacaktı. Önemli olan, parasal hedefler, bütçe açıkları ve özelleştirme adımlarıydı (nasıl olursa olsun özel sektöre devredilen firma sayısı). Bunun dışında hemen hemen her şey ikincildi; çoğu (rekabet politikası gibi) aslında göz boyamaydı, eleştirilere karşı, başarılı bir geçiş stratejisinin önemli bileşenlerini unuttuğunu söyleyen bir savunmaydı. Ben tekrar tekrar daha güçlü rekabet politikaları için bastırırken, Rusya'nın içinde benimle aynı fikirde olanlar,

gerçek bir piyasa ekonomisi kurmaya çalışanlar, etkili bir rekabet otoritesi oluşturmaya çalışanlar bana tekrar tekrar teşekkür ediyorlardı.

Vurgulanacak şeye karar vermek, öncelikleri belirlemek kolay değildir. Ekonomi ders kitaplarının rehberliği çoğunlukla yetersizdir. Ekonomik teori, bir piyasanın iyi çalışması için hem rekabet hem de özel mülkiyet olmalıdır, der. Eğer reform kolay olsaydı, birisi sihirli değneğini sallardı ve piyasa her ikisine de sahip olurdu. IMF rekabete önem vermeyip özelleştirmeyi vurgulamayı seçti. Bu seçim belki de şaşırtıcı değildi: reel sektörün ve finans sektörünün çıkarları rekabet politikalarıyla çatışır çünkü bu politikalar onların kar yapabilirliklerini sınırlar. IMF'nin buradaki hatalarının sonuçları, sadece yüksek fiyatlardan çok daha ciddidir: özelleştirilmiş firmalar, kendi karlarını artırmak için, tekel karşıtı etkili politikaların cezalandırmadığı tekeller ve karteller kurmaya çalıştılar. Ve tekel karlarının, piyasa hakimiyetini elde etmek ya da gizli anlaşmaları yürütmek için mafyavari tekniklere başvurmaya istek duyanları özellikle kendine çektiği bir kez daha ispatlandı.

Enflasyon

Başlangıçta yapılan alelacele liberalleştirmenin enflasyonun patlamasına nasıl neden olduğunu daha önce gördük. Rusya'nın hikayesinin üzücü yanı, hataların birbirini izleyerek sonucu oluşturmasıdır.

1992'de fiyatları aniden serbest bırakarak hızla yükselen enflasyonu tetikledikleri için, IMF'nin ve Yeltsin rejiminin bunu sürdürmesi gerekliydi. Ancak IMF denge konusunda hiçbir zaman iyi olmamıştı, bu konuda aşırı istekli olması aşırı derecede yüksek faiz oranlarına yol açtı. Enflasyonu makul bir seviyenin altına indirmenin büyümeyi artırdığına dair pek kanıt yoktur. Polonya gibi en başarılı ülkeler, IMF'nin baskısını göz ardı ettiler ve kritik ayarlama yılları boyunca enflasyonu yüzde 20 civarında tuttular. Çek Cumhuriyeti gibi enflasyonu yüzde 2'ye ininceye kadar bastıran IMF'nin yıldız öğrencileri ekonomilerinin durgunlaştığını gördüler. Enflasyonla mücadelede aşırı isteğin, gerçek ekonomik büyümeyi gölgeleyebildiğine inanmak için sağlam sebepler vardır. Yüksek faiz oranının yeni yatırımları engelleyeceği açıktır. Yeni özelleştirilmiş birçok firma, firmayı

yağmalamak niyetiyle işe başlamayanlar bile genişleyemeyeceklerini görüp aktif satışına geçtiler. IMF güdümlü yüksek faiz oranları döviz kurunun aşırı değerlenmesine yol açarak, ithal malları ucuzlatıp ihracatı zorlaştırdı. 1992'den sonra Moskova'yı ziyaret eden herhangi birisinin, mağazaların ithal malı giyecek ve diğer eşyalarla dolu olduğunu görebileceğine kuşku yoktu ama üzerinde "Rus Malı" etiketi olan bir şeyler bulmak için epeyce uğraşmaları gerekirdi. Ve bu, geçiş başladıktan beş yıl sonra da doğruydu.

Sıkı para politikaları takas kullanımına da yol açıyordu. Parasızlık yüzünden işçilere ayni ödeme (fabrika ne üretiyorsa ya da elinde ne varsa, tuvalet kağıdından ayakkabıya kadar) yapılıyordu. İşçiler en temel yaşamsal ihtiyaçlarını satın almak için nakit para peşinde koştuğu için, ülkenin dört bir yanında kurulan bit pazarları bir tür girişimci faaliyet görüntüsü veriyor ve çok büyük verimsizlikleri gizliyorlardı. Yüksek enflasyon oranlarının bir ekonomi için maliyeti yüksektir çünkü fiyat sisteminin işleyişini engellerler. Ancak takasın da fiyat sisteminin etkili işleyişi üzerinde aynı şekilde yıkıcı bir etkisi vardır ve aşırı para sıkışıklığı bir takım verimsizliklerin yerini muhtemelen daha kötü bir takım verimsizliklerin almasına neden olur.

Özelleştirme

IMF, Rusya'ya özelleştirmeyi mümkün olabildiğince hızlı gerçekleştirmesini söyledi; özelleştirmenin nasıl yapıldığını gözden geçirmek ikinci plandaydı. Daha önce yazdığım başarısızlıkların çoğu (hem gelirlerdeki gerileme hem de eşitsizlikteki artış) doğrudan bu hataya bağlanabilir. Geçiş ekonomilerinin on yıllık tarihinin yer aldığı bir Dünya Bankası yayınında, kurumsal altyapının yokluğunda (kurumsal yönetim gibi) özelleştirmenin büyüme üzerine hiçbir olumlu etkisi olmadığı açık seçik ortaya çıktı.[12] Washington Uzlaşması bunu da yanlış anlamıştı. Oysa özelleştirmenin yapılış şekliyle, başarısızlıkları arasındaki bağlantıyı görmek kolaydı.

Örneğin, Rusya'da ve diğer ülkelerde iyi kurumsal yönetim sağlayan kanunların olmayışı, bir şirketin denetimini eline geçirebilenin küçük

hissedarlardan aktif çalma dürtüleri olduğu; ve yöneticilerin de hissedarlardan çalma dürtüleri olduğu anlamına geliyordu. Parayı çalmak bu kadar kolayken neden kazanmak için enerji harcansın ki? Görmüş olduğumuz gibi özelleştirme işleminin diğer yönleri de kurumsal hırsızlık için fırsatların yanı sıra dürtüleri de artırıyordu. Rusya'daki özelleştirme, büyük ulusal işletmeleri, bekleneceği üzere eski yöneticilerine devretti. Bu köstebekler önlerindeki yolun ne kadar belirsiz ve zor olduğunu biliyorlardı. Herhangi bir yatırımın ve yeniden yapılandırmanın tam değerini elde etmeleri için gereken sermaye piyasaları oluşumunu ve diğer birçok değişikliği beklemeye eğilimli olsalar da bunu yapmaya cesaret edemezlerdi. Firmadan sonraki birkaç yılda ne alabilecekleri üzerine odaklanırlardı ve çoğu zaman elde edebildikleri en fazla aktiflerin satışı olurdu.

Özelleştirmenin devletin ekonomideki rolünü ortadan kaldıracağı da farz ediliyordu; ama bunu varsayanların modern ekonomide devletin rolü konusuna çok saf bir bakışları vardı. Devlet etkisini sayısız seviyede sayısız yolla uygular. Özelleştirme, merkezi devletin gücünü gerçekten azaltır; ancak bu yetki devri, yerel ve bölgesel devletlere daha geniş yargı gücü bırakır. Örneğin St. Petersburg gibi bir şehir ya da Novgorod gibi bir *oblast* (bölgesel devlet), kendi yasal yetkileri içinde çalışan firmalardan tehditle "kira" koparmak için birçok düzenleme ve vergi önlemi kullanabilir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde yerel devletlerin ve eyalet devletlerinin potansiyel güçlerini suiistimal etmelerini engelleyen bir hukuk kuralı vardır; durum Rusya'da böyle değildir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde, topluluklar arasındaki rekabet, her bir topluluğun kendisini yatırımcılar için daha cazip hale getirmeye çalışmasına neden olur. Ancak yüksek faiz oranlarının ve geniş kapsamlı bir bunalımın bu tür yatırımları olanaksız kıldığı bir dünyada, her zaman için yerel devletler "yatırım için cazip çevreler" oluşturmaya daha az zaman harcayıp bunun yerine mevcut işletmelerden ne elde edebilecekleri üzerine yoğunlaşırlar; aynen yeni özelleştirilmiş firmaların sahiplerinin ve yöneticilerinin kendi kendilerine yaptıkları gibi. Ve bu özelleştirilmiş firmalar birçok yasal yetki sınırı içinde çalıştığı zaman, bir bölgedeki yetkililer, diğer bir bölgenin yetkilisi aktiflerden götürmeden önce cebe ne atabiliyorsa atmanın en iyisi olduğunu düşünüyordu. Bu sadece yöneticilerin en kısa sürede ne kapabiliyorlarsa onu kapma dürtüle-

rini güçlendirdi. Her şeye rağmen, her durumda firmalar yoksul bırakılacaktı. Bu dibe doğru bir yarıştı. Her düzeyde aktif satışı için dürtüler vardı.

Radikal "şok terapi" reformcuları, libarelleştirmeyle ilgili sorunun çok yavaş olması değil yeterince hızlı olmaması olduğunu iddia ettikleri gibi aynı şeyi özelleştirme için de aynen iddia ettiler. Örneğin, IMF, bocaladığı zaman bile Çek Cumhuriyeti'ni överken, ülkenin konuşma sanatının, performansını geride bıraktığı açık bir şekilde ortaya çıktı: bankalar devletin kontrolünde kaldı. Eğer bir devlet, şirketleri özelleştiriyor ama bankaları devletin kontrolünde bırakıyorsa; ya da özelleştirmeyi etkili düzenlemeler olmadan yapıyorsa, o devlet verimliliğe yol açacak katı bütçe kısıtlamalarını hayata geçiremez ama bunun yerine bir seçenek olarak firmaları daha az şeffaf bir şekilde sübvanse eder ve yozlaşmaya açık davetiye çıkarır. Çek özelleştirmesini eleştirenlerin iddiasına göre sorun özelleştirmenin fazla hızlı olması değil fazla yavaş olmasıdır. Ancak hiçbir ülke her şeyi bir gecede gayet iyi bir şekilde özelleştirmeyi başaramamıştır; ve bir anda özelleştirme yapmaya çalışan bir devletin ortalığı karıştırması pek muhtemeldir. Bu görev fazlasıyla zor, yolsuzluk dürtüsü fazlasıyla yüksektir. Hızlı özelleştirme stratejilerinin başarısızlıklarını öngörmek mümkündür ve zaten öngörülmüştür.

Rusya'ya zorla kabul ettirilen özelleştirme (eski Sovyet bloğuna bağımlı birçok ülkede de olduğu gibi), ülkenin ekonomik başarısına katkıda bulunmakla kalmamış; devlete, demokrasiye ve reforma olan güveni de baltalamıştır. Doğal kaynak vergilerini toplamak için bir sistemi yürürlüğe sokmadan zengin doğal kaynaklarını dağıtmanın sonucu, Yeltsin'in eşinin dostunun milyarder olmasıdır oysa ülke emeklilerine ayda 15 dolar emekli maaşı ödeyemez hale gelmiştir.

Kötü özelleştirmenin en rezil örneği kredi paylaşma programıydı. 1995 yılında devlet para ihtiyacı için Merkez Bankası yerine özel bankalara yöneldi. Bu özel bankaların birçoğu, banka imtiyazlarını vermiş olan devlet görevlilerinin arkadaşlarına aitti. Eksik düzenlemelerle çalışan bankaların olduğu bir ortamda, bu imtiyazlar, kendilerine, arkadaşlarına ya da devlete kredi açmak için fiili olarak para basma izni demekti. Kredinin bir şartı olarak devlet kendi işletmelerinin hisselerini de maddi teminat olarak

koyuyordu. Sonra aniden: sürpriz! devlet aldığı kredileri ödemedi; düzmece olarak görülebilecek (devlet "açık artırma" yapmak gibi bir saçmalık uygulasa da) bir satışla özel bankalar şirketleri devraldılar; ve birkaç egemen aniden milyarder oluverdi. Bu özelleştirmelerin hiçbir politik meşruluğu yoktu. Ve daha önce de belirttiğim gibi, bunların hiçbir meşrululuğunun olmaması, özelleştirmeleri geriye döndürmeye ya da durumlarını baltalamaya çalışabilecek yeni bir hükümet iktidara geçmeden önce, egemenlerin paralarını çabucak ülkeden çıkarmalarını daha da zorunlu hale getiriyordu.

Devletin ya da daha doğrusu Yeltsin'in ihsanlarından faydalananlar, Yeltsin'in tekrar seçilmesini sağlamak için sıkı çalıştılar. Ne tuhaftır ki her zaman için, Yeltsin'in dağıttıklarının bir kısmının, seçim kampanyasını finanse etmeye gittiğine dair bir varsayım varken, bazı eleştirmenler, egemenlerin paralarını seçim kampanyası için kullanmayacak kadar akıllı olduklarını düşünüyorlardı; devletin kullanılabilecek bir sürü örtülü ödeneği vardı. Egemenler Yeltsin'e çok daha değerli bir şey veriyorlardı: modern kampanya yönetim teknikleri ve denetimini ellerinde tuttukları televizyon şebekesiyle olumlu bir yaklaşım.

Kredi paylaşma entrikası, egemenleri yani ülkenin sadece ekonomik değil politik yaşamına da hakim olmak için gelen küçük bir grup insanı (en azından söylendiğine göre, bazıları ortaya çıkışlarını kısmen mafyavari bağlantılara borçluydu), zenginleştirme oyununun final sahnesini oluşturdu. Bir nokta geldi ülke servetinin yüzde 50'sini denetlediklerini iddia ettiler! Egemenlerin savunucuları, onları Amerika'nın soyguncu baronları olan Harriman'lara ve Rockefeller'lara benzettiler. Ancak, Amerika'nın Vahşi Batısında demiryolu ve maden baronları olarak isim yapmış olsalar da on dokuzuncu yüzyıl kapitalizmindeki bu figürlerin yaptıklarıyla, Rus oligarşisinin Vahşi Doğu denilen Rusya'yı sömürmesi arasında büyük bir fark vardır. Amerika'nın soyguncu baronları, kendi servetlerini artırırken bile bolluk yarattılar. Büyük pastanın büyük bir dilimini alsalar da ülkeyi daha zenginleştirdiler. Rusya'nın egemenleri ise aktifleri çaldılar, sattılar ve ülkelerini daha fakirleştirdiler. Egemenlerin banka hesapları şişerken, işletmeler iflasın kıyısında bırakıldı.

Toplumsal Koşullar

Washington Uzlaşması politikalarını uygulayan görevliler, geçiş ekonomilerinin toplumsal koşullarını değerlendirmekte başarısız oldular. Komünizm yılları boyunca olanlar düşünülürse, bu, özellikle sorun teşkil ediyordu.

Piyasa ekonomileri birçok ekonomik ilişki (alışveriş) gerektirir. Bu alışverişlerin birçoğu güven meselesidir. Bir kişi bir başkasına, geri alacağına güvenerek borç verir. Bu güveni destekleyen, yasal bir sistemdir. Eğer kişiler sözleşmeli yükümlülüklerine göre yaşamıyorlarsa onu buna zorlayabilirler. Eğer bir kişi bir başkasının malını çalarsa, mahkemeye çıkarılabilir. Ancak olgun piyasa ekonomileri ve yeterli kurumsal altyapıları olan ülkelerde, bireyler ve şirketler sadece ara sıra kanuni yollara başvururlar.

Ekonomistler toplumu bir arada tutan tutkal olarak sık sık "toplumsal sermaye"ye gönderme yaparlar. Rasgele şiddet ve Mafya kapitalizmi, toplumsal sermayenin aşınmasının yansımaları olarak sık sık anılır ancak eski Sovyetler Birliği'nin ziyaret ettiğim bazı ülkelerinde toplumsal sermayenin aşınmasının doğrudan tezahürleri daha güç anlaşılan şekillerde her yerde görülebilir. Sorun sadece birkaç yöneticinin kötü davranması değildir; bu herkesin herkesten çaldığı neredeyse anarşik bir hırsızlık durumudur. Örneğin Kazakistan'daki kırsal arazi, camları kayıp seralarla doludur. Tabii ki camları olmadan işlevlerini yerine getiremezler. Geçişin ilk günlerinde geleceğe o kadar az güven duyuluyordu ki her birey ne alabiliyorsa alıyordu: herkes serasının camlarını başkalarının alacağına inanıyordu ve bu durumda seralar (ve geçim kaynakları) yok edilmiş oluyordu. Ama sera her durumda yok edilmeye mahkumsa, camın değeri az bile olsa, ne alabiliyorsa almak herkese mantıklı geliyordu.

Geçişin Rusya'da yürütülme şekli bu toplumsal sermayenin aşınmasına hizmet etti. İnsanlar çok çalışarak ya da yatırım yaparak değil, özelleştirmelerde ucuza devlet mülkü satın almak için politik bağlantılarını kullanarak zengin oldular. Emekliler devletin değerli devlet aktiflerini dağıttığını görüp de devlet onlara ödeyecek parası olmadığını iddia ettiğinde, vatandaşlarla devleti birbirine bağlayan toplumsal sözleşme bozulmuş oldu.

IMF'nin makro ekonomiye (ve özellikle enflasyona) odaklanması, yoksulluk, eşitsizlik ve toplumsal sermaye meselelerini bir kenara bırakmasına yol açtı. Bu miyopluk yüzüne vurulunca da "Enflasyon özellikle fakirler için zordur," diyecekti. Ama IMF'nin politika sistemi fakirler üzerindeki etkiyi en aza indirmek için tasarlanmamıştı. Ve IMF, politikalarının fakirler üzerindeki etkilerini göz ardı ederek, aslında *makro ekonomik* başarıya engel oluyordu. Toplumsal sermayenin aşınması yatırıma olanak sağlamayan bir ortam yaratıyordu. Kovdukları işçilerin durumuyla, açlık değilse bile had safhada sıkıntı arasında çok az fark olduğunu bildiklerinden açıkgöz fabrika yöneticileri bile işçilerini kovmayı çoğunlukla zor bulurken, Rus devletinin (ve IMF'nin) minimum güvenlik ağı oluşturulmasıyla bile ilgilenmeyişleri yeniden yapılandırma sürecini yavaşlattı.

Şok Terapi

Rusya'daki reform stratejisi üzerine büyük tartışma, reformun hızı üzerinde yoğunlaştı. Sonuçta kim haklıydı: "şok terapistler" mi yoksa "aşamalı geçiş yanlıları" mı? Denge ve idealleştirilmiş modeller üzerine yoğunlaşan ekonomik teorinin, dinamikler hakkında, reformların sırası, zamanlaması ve hızı hakkında, istenenin aksine, söyleyecek az şeyi vardır; buna rağmen IMF'nin ekonomistleri müşteri ülkeleri tersine ikna etmeye çalıştılar. Tartışmacılar diğerlerini kendi taraflarının haklılığına ikna etmek için benzetmelere başvurdular. Hızlı reformcular, "Bir uçurumu iki adımda geçemezsiniz," derken, aşamalı geçiş yanlıları bir bebeğin dünyaya gelişinin dokuz ay sürdüğünü belirtiyor, nehri geçerken taşları hissetmekten bahsediyorlardı. Bazı durumlarda bu iki görüşü ayıran, gerçekten çok, bakış açısındaki bir farklılıktı. Macaristan'da katıldığım bir seminerde katılımcılardan biri, "Hızlı bir reform yapmalıyız! Bu reform beş yıl içinde başarıyla sonuçlandırılmalı," derken, bir başkası ise, "Aşamalı bir reform yapmalıyız. Bu bizim beş yılımızı alır," demişti. Tartışma daha çok reformun hızından ziyade tarzıyla ilgiliydi. Aşamalı geçiş yanlılarının temel eleştirilerinden iki tanesiyle daha önce karşılaşmıştık: "Acele işe şeytan karışır"; iyi reformları tasarlamak ve meseleleri sıralamak zordur. Örneğin başarılı bir toplu özelleştirme için önemli ön şartlar vardır ve bu ön

şartları yerine getirmek zaman alır.[13] Rusya reformlarının tuhaf gidişatı dürtülerin önemli olduğunu gösterir; ancak Rusya'nın bu cins taklit kapitalizmi, servet oluşturmak ve ekonomik büyüme için değil aktif satmak için dürtüler sağlamıştır. Düzgün bir şekilde çalışan bir piyasa ekonomisi yerine hızlı geçiş, düzensiz bir Vahşi Doğu'ya yol açmıştır.

Piyasa Reformuna Bolşevik Yaklaşımı

Radikal reformcular dar ekonomi odaklarının ötesine baksalardı, fark edeceklerdi ki tarih, radikal reform deneylerinin çoğunun sorunlarla çevrildiğini gösteriyor. Bu 1789'daki Fransız Devrimi'nden 1871'deki Paris Komününe, 1917'de Rusya'daki Bolşevik Devrimi'ne ve Çin'in 1690'lar ve 1970'lerdeki Kültür Devrimi'ne kadar doğrudur. Bu devrimlerden her birini harekete geçiren güçleri anlamak kolaydır ama her bir devrim kendi Robespierre'ini, ya devrimin yozlaştırdığı ya da devrimi aşırılıklara taşıyan kendi politik liderlerini doğurmuştur. Buna karşılık, başarılı Amerikan "Devrimi" toplumdaki gerçek bir devrim değildir; politik yapılarda meydana gelen *devrimci* bir değişimdir ama toplumun yapısında *evrimsel* bir değişimi temsil eder. Rusya'daki radikal reformcular aynı anda hem ekonomik rejimde hem de toplumun yapısında bir devrim yapmak için çaba gösterdiler. En üzücü yorum şuydu: sonunda her ikisi de başarısızlığa uğramıştı; eski parti üyelerine, daha önce yönettikleri işletmeleri çalıştırıp kar elde etsinler diye genişletilmiş güçler verildiği, eski KGB memurlarının güçlerini hala korudukları bir piyasa ekonomisi. İşin yeni bir boyutu daha vardı: çok büyük politik ve ekonomik güç kullanabilen ve kullanmaya istekli birkaç yeni egemen.

Aslında, radikal reformcular Bolşevik stratejilerini kullanıyorlardı; halbuki farklı metinleri okuyorlardı. Bolşevikler 1917'yi izleyen yıllarda gönüllü bir ülkeye komünizmi kabul ettirmeye çalışmışlardı. Sosyalizmi, kitleleri doğru yola (ki bu yolun kitlelerin istediği ya da iyi olduğunu düşündüğü yol olması şart değildir) "ulaştıracak" (çoğunlukla "zorlamak" yerine kullanılan üstü kapalı sözcük) seçkin bir kadronun kuracağını belirtiyorlardı. Rusya'daki Komünizm sonrası "yeni" devrimde, benzer şekilde uluslararası bürokratların öncülüğündeki seçkin

bir sınıf, bu sefer gönülsüz bir nüfusa hızlı bir değişimi zorla kabul ettirmeye kalkıştı.

Bolşevik yaklaşımı savunanlar sadece bu tür radikal reformların tarihini göz ardı ediyor gibi görünmüyorlar ayrıca politik süreçlerin, tarihin hiçbir kanıt sağlamadığı yollarda işe yarayacağını varsayıyorlar. Örneğin, bir piyasa ekonomisi için kurumsal altyapının önemini onaylayan Andrei Shleifer gibi ekonomistler, özelleştirmenin, nasıl yapılırsa yapılsın, özel mülkü yöneten kurumlar için politik bir talebe yol açacağına inanıyorlar.

Shleifer'ın tezi Coase teoreminin (yersiz) bir uzantısı olarak düşünülebilir. Yaptığı çalışmayla Nobel Ödülü kazanan ekonomist Ronald H. Coase, verimliliği başarabilmek için, iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının gerekli olduğunu belirtiyordu. Eğer aktifler bunları iyi yönetmeyi bilmeyen birisine verilirse, iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının olduğu bir toplumda o kişi bu aktifleri verimli bir şekilde yönetebilecek birisine satma dürtüsüne sahip olacaktı. Bu nedenle, hızlı özelleştirmeyi savunanlar, özelleştirmenin nasıl başarıldığıyla çok yakından ilgilenmenin gerçekten gerekmediğini öne sürüyorlardı. Coase'ın varsayımının geçerli olması için gereken şartların oldukça sınırlayıcı olduğu[14] ve geçişe başladığında Rusya'da kesinlikle yerine getirilmediği artık fark edilmiştir.

Bununla birlikte Shleifer ve şirket, Coase'nin fikirlerini bizzat Coase'nin yaptığından daha ileri götürdüler. Politik işleyişlerin de ekonomik işleyişler gibi yönetildiğine inanıyorlardı. Eğer mülkiyetin içinde, verilmiş çıkarları olan bir grup oluşturulabilirse, bu grup, piyasa ekonomisinin çalışması için gereken kurumsal altyapıyı talep edecek ve onun talepleri politik işleyişlerde yansıma bulacaktır. Maalesef politik reformların uzun tarihi, gelir dağılımının önemli olduğunu gösterir. Çoğunlukla "hukuk kuralı" olarak söz edilen reformları talep edenler orta sınıf olmuştur. Çok varlıklı olanlar, kapalı kapıların ardında özel iltimaslar ve imtiyazların pazarlığını yaparak, kendileri için çoğunlukla çok daha iyisini elde ederler. Güçlü rekabet politikalarına yol açan talepler kesinlikle dünya üzerindeki Rockefeller'lardan ve Bill Gates'lerden gelmez. Bugün Rusya'da egemenlerden, yeni tekelcilerden güçlü rekabet politikalarının hazırlanması için talep geldiğini görmüyoruz. Servetlerini Kremlin'in içinde perde arkası özel pazarlıklarda elde eden egemenler, ancak Rusya'nın yöneticileri üze-

rinde özel etkilerinin azaldığını gördüklerinde hukuk kuralı talebinde bulundular.

Birkaç kişinin elinde toplanmayan, açık bir medya talebi, kendi güçlerini korumak üzere medyayı denetlemeye kalkışan egemenlerden geldi; ama bu talep ancak devlet, kendi gücünü onların güçlerini ellerinden almak için kullanmaya kalkıştığında geldi. Çoğu demokratik ve gelişmiş ülkede, tekel fiyatlarını ödemeye zorlanan bir orta sınıf, ekonomik gücün böylesine yoğunlaşmasına uzun süre tolerans göstermezdi. Amerikalılar uzun süredir medya gücünün yoğunlaşmasının tehlikeleri üzerinde duruyorlar; ve ABD'de, bugün Rusya'dakiyle karşılaştırılacak bir ölçekte güç yoğunlaşması kabul edilemez. Yine de ABD ve IMF görevlileri medya gücünün yoğunlaşmasının ortaya çıkardığı tehlikelere çok az dikkat ettiler; bunun yerine, özelleştirme sürecinin çabuk ilerlediğini gösteren bir işarete yani özelleştirmenin hızına odaklandılar. Arkadaşları Boris Yeltsin'i ve sözde reformcuları iktidarda tutmak için, yoğunlaşmış özel medyanın etkili bir şekilde kullanılıyor olması gerçeği karşısında rahatladılar hatta bundan gurur bile duydular.

Etkin ve eleştiren bir medyaya sahip olmanın önemli nedenlerinden biri, alınan kararların sadece birkaç kişinin çıkarını değil toplumun genel çıkarını yansıtmasını sağlamaktır. Komünist sistemin devamı için kamu incelemelerinin olmaması esastı. Rusya'da etkili, bağımsız ve rekabetçi bir medya oluşturmaktaki başarısızlıkla ilgili sorunlardan biri, politikaların (kredi paylaşma entrikası gibi) hak ettikleri gibi kamusal eleştiriye maruz kalmamasıdır. Bununla birlikte Batıda bile, hem uluslararası ekonomik kurumlarda hem de ABD Hazinesi'nde, Rus politikasıyla ilgili kritik kararlar büyük oranda kapalı kapılar ardında alındı. Ne bu kurumların sorumlu olduğu batılı vergi mükellefleri ne de nihai bedeli ödeyen Rus halkı, o sıralar neler olup bittiği hakkında fazla bir şey bilmiyordu. Ancak şimdi "Rusya'yı kim mahvetti?" ve neden mahvetti sorularıyla boğuşuyoruz. Cevaplar, görmeye başladığımız gibi, aydınlatıcı değil.

BÖLÜM 6

ADİL OLMAYAN ADİL TİCARET KANUNLARI VE DİĞER KUSURLAR

IMF politik bir kuruluştur. 1998 kurtarma operasyonu, Boris Yeltsin'i iktidarda tutmak kaygısıyla dikte ettirilmişti; borç verirken dikkat edilmesi gereken tüm *ilkeleri* esas almasına rağmen çok mantıklı bir operasyon değildi. Yoz kredi paylaşma özelleştirmesinin sessizce kabullenilmesi, hatta belki de açıkça desteklenmesi, kısmen, yozlaşmanın da sağlam bir amacı olduğu (Yeltsin'in yeniden seçilmesini sağlamak)[1] gerçeğine dayanıyordu. Bu bölgelerdeki IMF politikaları, Clinton yönetimi Hazinesi'nin politik kararlarına kaçınılmaz bir şekilde bağlıydı.

Aslında bir bütün olarak yönetimin içinde de Hazine'nin stratejisiyle ilgili kaygılar vardı. 1993 yılının Aralık ayında reformcuların yenilgisinin ardından, o zaman Rusya politikasından sorumlu olan Strobe Talbot (daha sonra Dışişleri Bakan yardımcısı oldu), şok terapi stratejisiyle ilgili yaygın olarak dile getirilen kaygıyı ifade etti: Fazlasıyla çok şok ve fazlasıyla az terapi mi olmuştu? Biz Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nde, ABD'nin, Rusya'ya kötü bir tavsiye verdiğini ve onları bunu kabul etmeye ikna etmek için vergi mükelleflerinin parasını kullandığını güçlü bir şekilde hissediyorduk. Ancak Hazine, Rus ekonomi politikasının kendi alanı olduğunu iddia etti; devletin içinden ya da dışından yapılan açık diyalog girişimlerine sırtını döndü ve inatçı bir şe-

kilde şok terapi ve hızlı özelleştirme uygulamak için verdiği sözü inatla tuttu.

Hazine'deki insanların tutumlarının ardında ekonomik olduğu kadar politik düşünceler de yatıyordu. Yakın gelecekte tekrar komünizme kayma tehlikesi onları kaygılandırıyordu. Aşamalı geçiş yanlıları ise gerçek tehlikeyi şok terapinin başarısızlığı olarak görüyor ve kaygılanıyorlardı: yoksulluğun artması ve gelirlerin düşmesi piyasa reformları için verilen desteği baltalayacaktı. Yine aşamalı geçiş yanlılarının haklılığı kanıtlandı. Komünistlerin Duma'daki sandalyelerin yüzde 70'ini kazandığı Şubat 2000 Moldovya seçimleri belki de en aşırı durumdu ancak radikal reform ve şok terapi ile ilgili hayal kırıklığı geçiş halindeki ekonomiler arasında artık yaygınlaşmıştı.[2] Geçişi, iyi ile kötünün, piyasalar ile komünizmin mücadelesinin son raundu olarak görmek, bir soruna daha yol açtı: IMF ve ABD Hazinesi, sonradan onların müttefiki olan, seçilmiş birkaç kişi dışındaki eski Komünistlerin çoğunu hor görerek ve güvensizlik içinde davranıyordu. Tabii ki bazı tutucu Komünistler vardı; ama bazıları, belki de Komünist devletlerde hizmet etmiş olanların birçoğu, bu ideolojiye gerçekten inanmaktan çok uzaktılar. Onlar sistemin içinde ilerlemek isteyen faydacılardı. Eğer sistem onların Komünist Parti'ye katılmalarını gerektiriyorsa, bu onlara ödenecek çok aşırı bir bedel gibi görünmüyordu. Birçoğu, Komünist egemenliğinin sonra ermesini ve demokratik oluşumların yeniden kurulmasını görmekten dolayı, herhangi bir başkası kadar mutluydu. Eğer bu insanlar Komünist oldukları günlerden herhangi bir şey taşıdılarsa, bu, devletin ihtiyacı olanlara bakma sorumluluğu taşıdığı inancı ve daha eşitlikçi bir topluma duydukları inançtır.

Aslında, bu eski Komünistlerin birçoğu, Avrupa'daki adıyla, çeşitli inançlara sahip Sosyal Demokratlar haline gelmişti. Amerikan politika terminolojisinde, eski günlerdeki Yeni Düzen Demokratlarıyla daha yakın zamandaki Yeni Demokratlar arasında herhangi bir yerde olabilirler; ancak birçoğu ikincisinden çok ilkine daha yakın olacaklardır. Görünüşte, bu Sosyal Demokratların görüşlerine oldukça yakın görüşler benimseyen Demokratik Clinton yönetiminin, geçiş halindeki ekonomilerde, Milton Friedman'ın ve radikal piyasa reformcularının müritleri olan, politikanın gelir dağılımıyla ilgili ve toplumsal sonuçlarına çok az dikkat eden mürit-

leri olan sağ eğilimli reformcularla böylesine sık ittifak kurması kinayeli bir durumdu.

Rusya'da eski Komünistlerden başka iş yapılacak kimse yoktu. Bizzat Yeltsin bir eski Komünist olup Politbüro üyeliği için aday olmuştu. Rusya'da Komünistler hiçbir zaman gerçekten iktidardan uzaklaştırılmadılar. Rusya'nın reformcularının neredeyse tümü iyi bağlantıları olan eski Komünistlerdi. Bir zamanlar, fay hattı, KGB'yle ve Gosplan'la (eski rejimde politik ve ekonomik denetim merkezleri) yakından bağlantılı olanlarla, diğer herkes arasında yer alıyormuş gibi görünüyordu. "İyi adamlar", Gazprom'un şefi olup başbakan olarak Gaidar'ın yerini alan Viktor Chernomyrdin gibi firma işletmiş bürokrasi üyeleriydi; bunlar birlikte iş yapabileceğimiz becerikli adamlardı. Bu 'becerikli adamlar"dan bazıları kendileri ve arkadaşları için devletin parasından ne götürebilirlerse çalmaya hazırdılar; bu yüzden sol kanat ideologu olmadıkları kesindi. Rusya'yı serbest piyasaların vaatler ülkesine kimin götüreceğiyle ilgili değerlendirmeler (yanlış ya da doğru), geçişin ilk günlerinde ABD'nin (ve IMF'nin) kiminle ittifak yapması gerektiği konusundaki kararlara rehberlik ederken, 2000 yılına gelindiğinde ortama sert bir faydacılık yerleşmişti. İdealizmle yola çıkılmış olsa bile, Yeltsin'in ve çevresindeki birçoklarının başarısızlıkları olumsuzculuğa yol açtı. Putin, birlikte çalışabileceğimiz birisi olarak Bush yönetimi tarafından gözle görülür bir sıcaklıkla benimsendi; KGB'nin verdiği güven belgeleri çok da önemli değildi. Sonunda insanları eski rejim sırasında Komünist olup olmadıklarıyla, hatta eski rejimde neler yaptıklarıyla değerlendirmekten vazgeçmemiz için uzun bir süre gerekmişti. Eğer yanlış ideoloji, ekonomi politikalarının planlanması konusunda ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan liderler ve partilerle temaslarımızda da gözlerimizi kör edebiliyorsa, yanlış politik değerlendirmeler de Rusya'da bir o kadar rol oynamamıştır. Kendimize müttefik olarak seçtiklerimizin birçoğu, Batı'da gayet iyi çalışan piyasa ekonomisi türünden bir ekonomi oluşturmak yerine kendi ceplerini doldurmakla ilgilendiler.

Zaman geçtikçe ve reform stratejisiyle ve Yeltsin hükümeti konusundaki sorunlar netleştikçe, hem IMF'deki hem de ABD Hazinesi'ndekilerin tepkileri, Vietnam Savaşı'nın hataları netleştikçe, ABD devletinde çalışan görevlilerin göstermiş olduğu tepkilerden farksızdı: olayları göz ardı

etmek, gerçekleri inkar etmek, tartışmaları bastırmak, değmeyecek şeyler için dünyanın parasını harcamak. Rusya "köşeyi dönmek" üzereymiş, büyümenin gerçekleşmesine kısa bir süre kalmış, bir sonraki kredi Rusya'nın sonunda işleri yoluna koymasını sağlayacakmış, Rusya artık kredi anlaşmalarının şartlarıyla yaşayabileceğini göstermiş, falan filan. Başarı umutlarının gün geçtikçe söndüğü, krizin hala başka bir köşenin başında olduğu görününce, bu söylem değişti: vurgular Yeltsin'e olan güvenden, alternatifler tehlikesinden duyulan korkuya kaydı.

Duyulan endişe çok belliydi. Rus devleti için çalışan çok kıdemli bir danışmanın bürosundan bana bir telefon geldi. Rusya'da, işleri yoluna koymak için ülkenin neler yapabileceği üzerine kafa patlatmak için bir toplantı düzenlemek istiyordu. Yıllardır IMF'nin verebilmiş olduğu en iyi tavsiye istikrardı. büyüme yolunda hiçbir şey önermemişti. Ve istikrarın (en azından IMF'nin sunduğu şekliyle) büyümeye yol açmadığı açıktı. IMF ve ABD Hazinesi bunu haber aldıklarında hemen harekete geçtiler. Hazine (söylendiğine göre en üst düzeyde), Dünya Bankası'nın başkanını aradı ve benim Rusya'ya gitmemem emredildi. Ancak Hazine, Dünya Bankası'nın kendi mülkü olduğunu düşünmek istiyorsa da diğer ülkeler dikkatli bir organizasyon yaptıkları zaman ABD Hazine Bakanı'nı bile atlatabiliyorlardı. Bu sefer de öyle oldu; Rusya'dan gelen uygun telefonlar ve mektuplarla, Rusların isteğini yerine getirerek, IMF ideolojisinden ya da ABD Hazinesi'nin özel çıkarlarından bağımsız bir tartışma açmak için Rusya'ya gittim.

Ziyaretim büyüleyiciydi. Tartışmaların enginliği etkileyiciydi. Bir ekonomik büyüme stratejisi oluşturmak için çabalayan birçok zeki insan vardı. Rakamları biliyorlardı ama onlar için Rusya'nın çöküşü sadece bir istatistik meselesi değildi. Konuştuğum birçok insan, IMF programlarında, dışarıda bırakılan ya da yeterince özen gösterilmeyen şeylerin önemini fark etmişlerdi. Büyümenin, istikrar, özelleştirme ve libarelleştirmeden daha fazlasını gerektirdiğini biliyorlardı. Hızlı özelleştirme için IMF'nin yaptığı ve hala hissettikleri baskının, daha fazla soruna yol açacağı konusunda kaygılıydılar. Bazıları güçlü rekabet politikaları oluşturmanın önemini fark etmişti ve aldıkları desteğin yetersizliğine üzülüyorlardı. Ama benim en çarpıcı bulduğum şey Washington'daki ruh ile Moskova'daki ruh arasındaki uyuşmazlıktı. Moskova'da (o zamanlar) sağlık-

lı bir politika tartışması vardı. Örneğin bir çoğu, yüksek döviz kurunun büyümeyi bastırıyor olmasından kaygı duyuyorlardı ve haklıydılar. Diğerleri bir devalüasyonun enflasyonu tetikleyeceğinden kaygı duyuyorlardı ve onlar da haklıydı. Bunlar karmaşık meselelerdir ve demokrasilerde tartışılmaları ve görüşülmeleri gerekir. Rusya bunu yapmaya, tartışmayı farklı seslere açmaya çalışıyordu. Demokrasiden korkan, tartışmayı bastırmaya çalışan Washington'du (daha doğrusu IMF ve ABD Hazinesi'ydi). Elimden gelen tek şey bu ironiyi kaydetmek ve bu konuda üzüntü duymaktı.

Başarısızlıkların kanıtları arttıkça ve gün geçtikçe ABD'nin yanlış ata oynadığı belli olunca, ABD yönetimi eleştirileri ve kamuoyu tartışmalarını kısıtlamak için daha da fazla çaba gösterdi. Hazine, Dünya Bankası'ndakilerin basınla görüşmesini engellemeye içindeki tartışmalardan basın yoluyla kurtulmaya, olaylarla ilgili yalnızca kendi yorumlarının duyulacağından emin olmaya çalıştı. Muhtemel yozlaşmayla ilgili kanıtlar ABD gazetelerinde ortaya çıktıkça, Hazine Bakanlığı'nın bile stratejisinde bocalamaya başlaması dikkate değerdi.

Birçokları için, Bölüm 5'te tartışılan kredi paylaşma özelleştirme entrikası (ülkenin zengin doğal kaynaklarının çok büyük bir Bölümünün birkaç egemenin denetimine geçtiği entrika), ABD'nin sesini yükseltmesi gereken kritik noktaydı. Rusya'nın içinde, ABD'nin yozlaşmayla ittifak yapmış gibi algılanması haksız yere değildi. Hazine Bakan Yardımcısı Lawrence Summers'ın, özelleştirmeden sorumlu olan, kredi paylaşma entrikasını tertipleyen ve hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, tüm Rusya'nın en az sevilen kamu çalışanlarından biri haline gelen Anatoly Chubais'i evine davet etmesi, verilen desteğin kamuoyuna sergilenmesi olarak algılanacaktı. ABD Hazinesi ve IMF, Rusya'nın politik yaşamına girmişti. Bu yoz özelleştirme işlemiyle çok büyük bir eşitsizlik yaratıldığı sırada yönetimde olanlarla, bu kadar uzun süre bu kadar sık fıkı bir şekilde yan yana olarak, ABD, IMF ve uluslararası topluluk, kendilerini, sıradan Rusların acı çekmesi pahasına zenginlerin çıkarlarını koruyan politikalarla silinmeyecek bir şekilde birleştirmiş oldular.

ABD ve Avrupa gazeteleri sonunda yozlaşmayı kamuoyuna açıkladıklarında, Hazine'ye karşı, samimiyetten uzak, sahte bir kınama dalgası oluştu. Gerçek şuydu ki Duma'nın genel müfettişi, haberlerdeki hika-

yeler patlak vermeden çok önce bu suçlamaları Washington'a getirmişti. Suçlamalarına inandığımız sanılır diye Dünya Bankası'nın içinde onunla görüşmemem konusunda ısrar edildi. Eğer yozlaşmanın kapsamı bilinmiyorsa, bunun nedeni gözlerin ve kulakların kapatılmış olmasıdır.

Ne Yapılmalıydı

Belirli liderlerle yakın ilişkiye girmeyip demokratik işleyişlere geniş tabanlı destek sağlasaydık, Batının uzun vadeli çıkarlarına çok daha iyi hizmet etmiş olurduk. Bu, Moskova'da ve taşrada, yozlaşmaya karşı olan ve gerçek bir demokrasi oluşturmaya çalışan genç ve yeni liderleri destekleyerek yapılabilirdi.

Clinton yönetiminin ilk zamanlarında, Amerika'nın Rusya stratejisi ile ilgili açık bir tartışma, dış dünyada devam eden görüşmeleri daha çok yansıtan bir tartışma yapılmış olmasını dilerdim. İnanıyorum ki eğer bu tezler karşısına çıkarılmış olsaydı, Clinton daha dengeli bir yaklaşım benimserdi. Fakirlerin sorunlarına karşı daha hassas davranır ve politik işleyişlerin ne kadar önemli olduğunun Hazine'dekilere göre daha çok farkında olurdu. Ama sık sık olduğu gibi, Başkan'a, meseleleri ve görüşleri tam anlamıyla duyma şansı asla verilmiyordu. Hazine bu meseleyi, Başkan'a karar verilirken önemli rol oynatacak kadar önemli görüyordu. Belki de Amerikan halkının ilgi eksikliğinden dolayı bu meselenin, daha ayrıntılı bir rapor talep etmeye değecek kadar önemli olduğunu hissetmeyen bizzat Clinton'dı.

ABD'nin Çıkarları ve Rus Reformu

Rusya'da (ve başka yerlerde) başarısız politikaların tesadüften ibaret olmadığını düşünen birçok kişi var: bu başarısızlıklar kasıtlıydı, Rusya'nın içini boşaltmayı ve belirsiz bir gelecek için bir tehdit oluşturmasını engellemeyi amaçlıyordu. Bu nispeten komplocu bakış açısı, IMF ve ABD Hazinesi'ndekilere sahip olduklarını düşündüğümden daha büyük bir kötü

niyet ve akıllılık yükleyerek paye veriyordu. Onların, savundukları politikaların başarılı olacağını gerçekten düşündüklerine inanıyorum. Güçlü bir Rus ekonomisine ve istikrarlı bir Rus reformuna yönlendirilmiş bir devletin, hem ABD'nin hem de küresel barışın çıkarları doğrultusunda olduğuna inanıyorlardı.

Ancak bu politikalar tamamen fedakarca değildi. ABD'nin ekonomik çıkarları (ya da daha doğrusu, ABD mali ve ticari piyasalarının çıkarları) bu politikalarda yansıtılıyordu. Örneğin, Haziran 1998 kurtarma operasyonu, Rusya'yı kurtarma operasyonu olduğu kadar, milyarlarca doları kaybetmeyi göze alan (ve nihayetinde gerçekten milyarlar kaybeden) Batılı bankaları kurtarma operasyonuydu. Ancak politikayı etkileyen sadece Wall Street'in doğrudan çıkarları değildi; finansal dünyasında hakim olan ideolojiydi. Örneğin Wall Street, enflasyonu dünyanın en kötü şeyi olarak görüyordu: verilen borcun gerçek değerini azaltıyor, faiz oranlarında artışlara, buna karşılık tahvil fiyatlarında düşüşe yol açıyordu. Finans dünyasındakilere göre işsizlik çok daha az önemli bir sorundu. Wall Street için, hiçbir şey özel mülkiyetten daha kutsal olamazdı; bu yüzden özelleştirmeyi vurgulamaya gerek yoktu. Rekabete olan bağlılıkları çok daha az tutkuluydu; eninde sonunda, küresel alüminyum kartelini düzenleyen ve küresel çelik piyasasındaki rekabeti bastırmak için çalışan ABD Hazine Bakanı Paul O'Neill'dı. Toplumsal sermaye ve politik katılım fikirleri onların radar ekranlarında görünmez bile; onlar, faaliyetleri doğrudan politik oluşumların denetimi altında olan bir merkez bankası yerine bağımsız bir merkez bankasıyla kendilerini daha rahat hissederler. (Rusya olayındaki bu tutumda kesin bir ironi vardı; 1998 krizinden sonraki dönemde, IMF'nin (ve hükümetin bazı üyelerinin) istediğinden daha enflasyonist bir politika için dayatma tehdidinde bulunan, Rusya'nın bağımsız merkez bankacısıydı ve yozlaşma suçlarını göz ardı edebildiği için kısmen hesap veren de Merkez Bankası'nın bağımsızlığıydı.)

ABD'deki geniş özel ekonomik çıkarlar, politikaları, geniş ulusal çıkarlarla çatışacak şekillerde etkiledi; ve bu, ülkenin biraz daha ikiyüzlü görünmesine neden oldu. Amerika Birleşik Devletleri serbest ticareti destekler; ama ne zaman fakir bir ülke ABD'ye ihraç edebileceği bir mal bulmayı başarsa, yerli Amerikan korumacı çıkarları harekete geçer. Bu emek

ve ticaret çıkarları karışımı, ithal mallarına karşı dikenli telden engeller oluşturmak için birçok ticaret kanununu (resmi adı "adil ticaret kanunları" ama ABD'nin dışında "adil olmayan adil ticaret kanunları" olarak bilinir) kullanır. Bir şirket, yabancı bir rakibinin, bir ürünü maliyetinin altına sattığını düşünüyorsa, bu kanunlar, o şirketin, devletten özel vergiler koyup onu korumasını isteme imkanı verir. Ürünleri maliyetinin altına satmaya damping, bu vergilere de damping vergileri denir. Bununla birlikte, ABD devleti sık sık çok az kanıtı temel alarak ve çok mantıklı olmayan şekillerde fiyat belirler. Çoğu ekonomiste göre damping vergileri aslında çıplak korumacılıktır. Bu ekonomistler şu soruyu sorarlar: Neden aklı başında bir firma mallarını maliyetinin altında satsın?

Alüminyum Olayı

Hükümette yer aldığım dönem boyunca, ABD'nin özel çıkarlarının, ticaretin (ve reform sürecinin) yoluna çıktığı belki de en ağır örnek, 1994 yılı başlarında, alüminyum fiyatlarının birden bire düşmesinin hemen ardından ortaya çıktı. Fiyattaki bu düşmeye karşılık olarak ABD alüminyum üreticileri Rusya'yı alüminyumda damping yapmakla suçladılar. Durumun herhangi bir ekonomik analizi Rusya'nın damping yapmadığını açık bir şekilde gösterirdi. Rusya aslında alüminyumu, hem küresel büyümedeki yavaşlamanın talepte neden olduğu küresel yavaşlama hem de askeri uçaklar için Rus alüminyumunun kullanımındaki azalma nedeniyle düşen uluslararası fiyattan satıyordu. Dahası yeni gazoz kutusu tasarımlarında geçmişe göre çok daha az alüminyum kullanılıyordu ve bu da talepte bir düşüşe yol açıyordu. Alüminyum fiyatlarının düştüğünü gördüğümde, sanayinin kısa süre içinde, ya yeni sübvansiyonlar ya da yabancı rekabete karşı yeni koruma şeklinde bir yardımda bulunması için hükümete başvuracağını biliyordum. Ancak Alcoa'nın başkanı Paul O'Neill'ın yaptığı teklifi duyunca ben bile şaşırdım: küresel bir alüminyum karteli. Karteller üretimi sınırlayıp böylece fiyatları artırarak çalışırlar. Oneill'in bu hevesi benim için şaşırtıcı değildi; beni şaşırtan şey ABD hükümetinin bir kartele göz yummakla kalmayıp kuruluşunda gerçekten kilit rol oynamasıydı. O'Neill ayrıca eğer kartel oluşturulmazsa damping karşıtı yasaları

kullanma tehdidini de ortaya attı. Bu kanunlar ABD'ye, "adil piyasa değerinin" altında, özellikle üretim maliyetlerinin altında satılan mallara özel vergiler koyma izni verir. Sorun tabii ki Rusya'nın damping yapıp yapmaması değildi. Rusya alüminyumunu uluslararası fiyatlardan satıyordu. Sanayisindeki aşırı kapasite ve Rus elektriğinin düşük fiyatı göz önüne alınırsa, uluslararası piyasalarda sattıklarının hepsi değilse de çoğu üretim maliyetinin üstünde bir fiyata satılıyordu. Bununla birlikte, damping kurallarının her zamanki uygulanma şekliyle, ülkeler damping yapmadıklarında (ekonomik bir bakış açısından) bile damping yapmakla suçlanabilirlerdi. ABD, üretim maliyetlerini tuhaf bir metodoloji kullanarak hesaplar, eğer bu, Amerikan firmalarına uygulansa, muhtemelen çoğu Amerikan firmasının da damping yaptığı sonucu çıkardı. Ancak bundan daha kötüsü, aynı anda hem hakim hem jüri hem de savcı gibi davranan Ticaret Bakanlığı, fiyatları, yabancı rekabeti ülkeye sokmamaya çalışan Amerikan firmalarının verdiği, "mevcut en iyi bilgi" (BIA) adı verilen değişkene bağlı olarak hesaplar. Rusya ve diğer eski Komünist ülkelerin olaylarında, ABD maliyetleri çoğunlukla, karşılaştırılabilir bir ülkedeki maliyetlere bakarak hesaplar. Bir keresinde, Polonya, golf arabalarında damping yapmakla suçlanmıştı; söylendiğine göre burada "karşılaştırılabilir" ülke Kanada'ydı. Alüminyum olayında, damping suçlamaları gündeme getirildiğinde, Rusya'nın alüminyumunu ABD'de satamamasını sağlamak için yeterince yüksek vergiler koyma şansı makul görünüyordu. Rusya alüminyumunu herhangi başka bir yerde satabilirdi (diğer ülkeler de ABD'yi izlemedikçe), bu durumda uluslararası alüminyum fiyatları düşmeye devam ederdi. Alcoa küresel bir karteli tercih ediyordu çünkü bu kartel istediği yüksek fiyatları almak için Alcoa'ya daha iyi bir şans sunacaktı.

Ben kartele karşı çıktım. Piyasa ekonomilerinin işlemesini sağlayan rekabettir. Karteller ABD'nin içinde yasal değildir ve küresel olarak da yasal olmamaları gerekir. Ekonomik Danışmanlar Konseyi, rekabet kanunlarının zorla kabul ettirilmesinde ABD Adalet Bakanlığı Antitröst Dairesi'nin sağlam bir müttefiki haline gelmişti. Şimdi küresel bir kartelin oluşumuna yardımcı olması, ABD'nin bütün ilkelerini çiğnenmesi demekti. Bununla birlikte burada daha öte bir şeyler tehlikeye atılıyordu. Rusya bir piyasa ekonomisi oluşturmak için mücadele ediyordu.

Kartel uluslararası olarak pazarlayabildiği birkaç maldan birinin satışlarını kısıtlayarak Rusya'ya zarar verecekti. Ve bu karteli oluşturmak, Rusya'ya piyasa ekonomilerinin nasıl çalıştığı konusunda yanlış bir ders verecekti.

Rusya'ya yaptığım kısa bir ziyarette, daha sonra ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olan Gaidar'la konuştum; o da ben de Rusya'nın damping (ekonomistlerin kullandığı anlamda) yapmadığını biliyorduk ama ABD kanunlarının nasıl işlediğini de biliyorduk. Damping vergileri koyulursa, bu vergilerin alınması büyük olasılıktı. Ancak Gaidar, kartelin Rusya için hem ekonomik olarak hem de yürürlüğe koymaya çalıştığı reformların etkisi açısından ne kadar kötü olacağını biliyordu. Olabildiğince güçlü bir şekilde direnmemiz gerektiği konusunda benimle hemfikirdi. Damping vergilerinin koyulması riskine girmek istiyordu.[3]

Ulusal Ekonomi Konseyi'ndekileri, O'Neill'ın fikrini desteklemenin hata olacağı yönünde ikna etmek için çok uğraştım ve büyük ilerleme kaydettim. Ama hararetli bir alt kurul toplantısında, uluslararası bir kartelin oluşumunu destekleme yönünde bir karara varıldı. Ekonomik Danışma Konseyi ve Adalet Bakanlığı'ndakiler öfkeden deliye döndüler. Antitröstten sorumlu başsavcı yardımcısı Ann Bingaman, Bakanlar Kurulu'nu, alt kurulun nezdinde, antitröst yasalarının çiğnenmiş olabileceği konusunda uyardı. Rus devletindeki reformcular kartelin kurulmasına şiddetle karşıydılar ve duygularını doğrudan bana iletiyorlardı. Kartelin kabul ettireceği nicel sınırlamaların, eski kuşak bakanlıkları tekrar güçlendireceğini biliyorlardı. Kartelle birlikte, her ülkeye belirli kotalar, üretebilecekleri ya da ihraç edebilecekleri alüminyum miktarları verilecekti. Bakanlıklar kotaları kimlerin aldığını denetleyecekti. Bu onların alışık olduğu, sevdiği tür sistemdi. Dış ticaret sınırlamalarının oluşturacağı aşırı karların, başka bir yozlaşma kaynağı doğurmasından kaygılanıyordum. Mafyalaşmış yeni Rusya'da, kotaları kimin alacağı üzerine yapılacak mücadelenin bir katliam doğuracağını da tam olarak anlayamamıştık.

Ben hemen hemen herkesi kartel çözümünün tehlikeleri konusunda ikna etmeyi başarmışken, ortama iki ses hakim oldu. Eski kuşak eyalet bakanlıklarıyla yakın ilişkileri olan Dışişleri Bakanlığı kartelin kurulmasını destekledi. Dışişleri Bakanlığı her şeyin ötesinde düzene önem verirdi ve karteller düzeni sağlardı. Eski kuşak bakanlıklar tabii ki fiyatlar ve piya-

salara yönelik hareketin anlamlı olduğuna asla ikna olmamışlardı; ve yaşanan bu alüminyum tecrübesi onların görüşlerini onaylamaya hizmet etmişti. O zamanlar Ulusal Ekonomik Konsey'in başında olan Rubin, Dışişleri'nin yanında yer alarak sonucu etkileyen bir rol oynadı. Kartel en azından bir süre çalıştı. Fiyatlar yükseldi. Alcoa'nın ve diğer üreticilerin karları arttı. Amerikalı tüketiciler (ve dünyanın dört bir yanındaki tüketiciler) kaybettiler; aslında, rekabetçi piyasaların değerini öğreten ekonominin temel ilkeleri, tüketicilerin kayıplarının, üreticilerin kazançlarından daha önemli olduğunu gösterir. Ama bu olayda daha fazlası söz konusuydu: Rusya'ya piyasa ekonomisini öğretmeye çalışıyorduk. Bir ders almışlardı ama bu yanlış bir dersti; gelecek yıllarda onlara pahalıya mal olacak bir dersti: piyasa ekonomisinde başarılı olmanın yolu devlete başvurmaktır! Biz ahbap çavuş kapitalizmine giriş dersini öğretmeyi amaçlamamıştık; ve muhtemelen onların da bizden ahbap çavuş kapitalizmine giriş dersini almaya ihtiyaçları yoktu, gereken her şeyi muhtemelen kendi kendilerine öğrenebilirlerdi. Ama biz onlara kasıtlı olmasa da kötü örnek olmuştuk.[4]

Satılık Ulusal Güvenlik

Bu alüminyum olayı, özel çıkarların, başarılı bir ulusal ve küresel geçiş amacına baskın çıktığı ne ilk örnekti ne de sonuncusu olacaktı. Bush yönetimi bitip Clinton yönetimi başladığında, Rusya ile ABD arasında tarihi bir "silahsızlanma" anlaşması yapıldı. United States Enrichment Corporation (Birleşik Devletler Zenginleştirme Şirketi) (USEC) adlı bir devlet teşebbüsü, etkisiz hale getirilen nükleer başlıklardan Rus uranyumunu satın alıp ABD'ye getirecekti. Bu uranyum indirgenecek böylece artık nükleer silahlarda kullanılamayacak, nükleer santrallerde kullanılacaktı. Bu satış Rusya'ya, nükleer malzemelerini daha iyi korumak için kullanabileceği gerekli nakit parayı sağlayacaktı. İnanılmaz gelebilir ama bu transferi engellemek için yine adil ticaret kanunları uygulandı. Amerikalı uranyum üreticileri Rusya'nın ABD piyasalarına ucuz uranyum sürdüğü itirazında bulundular. Alüminyum olayında olduğu gibi bu suçlamanın da hiçbir ekonomik geçerliliği yoktu. Bununla birlikte, ABD adil olmayan

adil ticaret kanunları, ekonomik ilkeler temel alınarak yazılmamıştı. Yalnızca Amerikan sanayinin ithal mallardan olumsuz bir şekilde etkilenmesini önlemek için mevcuttular. ABD devletinin silahsızlandırma amacıyla uranyum ithalatına Amerikalı uranyum üreticileri adil ticaret kanunlarına dayanarak karşı çıkınca, bu kanunlarda bir değişiklik yapmak gerektiği ortaya çıktı. Ticaret Bakanlığı ve ABD Dış Ticaret Temsilcisi sonunda kanunlarda değişiklik önerisini Kongreye vermeye (üst düzeyde dil dökülerek) ikna edildiler. Kongre önerileri geri çevirdi. Ticaret Bakanlığı ve ABD Dış Ticaret Temsilcisi öneriyi, Kongre'ye sonucu kaçınılmaz olacak şekilde sunarak kanunlarda değişiklik yapılması çabasını sabote mi ettiler yoksa her zaman şiddetli bir korumacı tavır takınmış olan Kongre'ye karşı mücadele mi ettiler; işte bu benim için belirsiz kaldı.

Sonrada 1990'ların ortasında olanlar da aynı oranda çarpıcı. ABD'nin 1980'lerde özelleştirme üzerine oynanan bahislerde epeyce gerilerde olması, daha çok Reagan ve Bush yönetimlerinin utancıydı. Margaret Thatcher milyarlarca dolarlık özelleştirme yaparken, ABD sadece 2 milyon dolar karşılığında Teksas'ta bulunan bir helyum tesisini özelleştirmişti. Tabii arada şöyle bir fark vardı: Thatcher'ın özelleştirebileceği çok daha fazla ve çok daha büyük kamulaştırılmış sanayisi bulunuyordu. Sonunda ABD'de özelleştirmeyi savunanlar, başka çok az kişinin düşüneceği ya da düşünebileceği bir şeyi özelleştirmeyi düşündüler: sadece nükleer reaktörler için değil atom bombaları için de uranyum zenginleştiren USEC. Özelleştirme dört bir yandan sorunlarla çevrelenmişti. Rusya'dan zenginleştirilmiş uranyum getirme sorumluluğu USEC'e verilmişti; özel bir firma olarak, bu, antitröst yetkililerinin incelemelerinden geçmeyecek türden bir tekel gücüydü. Daha da kötüsü, biz Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nde özelleştirilmiş USEC'in dürtülerini analiz etmiş ve Rus uranyumunu ABD dışında tutmak için her dürtüye sahip olduğunu inandırıcı bir şekilde göstermiştik. Bu gerçek bir sorundu: nükleer gücün yaygın kullanımıyla ilgili (nükleer malzemenin düzenbaz bir devletin ya da bir terörist örgütün eline geçmesiyle ilgili) önemli kaygılar vardı; ve parasını ödemeye hazır herhangi birine zenginleştirilmiş uranyum satacak zayıf bir Rusya'nın olması da pek güzel bir manzara değildi. USEC engin ABD çıkarlarına karşı hareket ettiğini şiddetle inkar etti ve Ruslar satmak istediklerinde her zaman uranyumu en hızlı şekilde ülkeye getireceğini tekrarladı;

ancak tam da bu itirazların yapıldığı hafta, elimde USEC ile Rus aracılar arasında yapılmış gizli bir anlaşma tutuyordum. Ruslar teslimatı üç katına çıkarmayı teklif etmişti; USEC sadece bu teklifi geri çevirmekle kalmamış, teklifi (ve USEC'in ret cevabını) gizli tutmak için ancak "sus payı" tabir edilebilecek cömertçe bir ödeme yapmıştı. Bunun bile bizzat özelleştirmeyi durdurmak için yeterli olabileceği düşünülebilir ama durum öyle değildi: ABD Hazinesi özelleştirme konusunda Rusya'da olduğu kadar yurtta da inatçıydı.

İlginçtir ki Amerika'nın 1990'lardaki bu tek büyük özelleştirmesi, neredeyse özelleştirmenin başka yerlerde başına gelenler kadar kötü sorunlarla çevrelenmişti; durum o kadar kötüydü ki işletmeyi tekrar kamulaştırmak için Kongre'ye iki parti birlikte yasa tasarısı vermişti. Özelleştirmenin Rusya'dan zenginleştirilmiş uranyum ithalatını engelleyeceği yönündeki tahminlerimizin hepsi fazlasıyla doğru çıkmıştı. Aslında bir açıdan ABD'ye yapılan tüm ihracat engellenebilirmiş gibi görünüyordu. Sonunda USEC ithalata devam etmek için çok büyük sübvansiyonlar istedi. USEC'in (ve ABD Hazinesi'nin) resmettiği pembe tabloların yanlış olduğu ortaya çıktı ve hisse senedi fiyatlarının hızla düştüğünü gören yatırımcılar öfkelendiler. Ulusumuzun zenginleştirilmiş uranyum üretiminden sorumlu olup mali varlığını zar zor sürdüren bir firma endişe yaratıyordu. Özelleştirme başladıktan birkaç yıl sonra, USEC'in çalışmaya devam etmesi için kanunun gerektirdiği mali sertifikayı Hazine'nin ciddi ciddi verip veremeyeceğiyle ilgili sorular yükselmeye başladı.

Rusya'ya Dersler

Rusya piyasa ekonomisi konusunda hızlandırılmış bir kurs alıyordu ve biz de öğretmenlerdik. Ve bu tuhaf bir kurstu. Bir yandan bol miktarda serbest piyasa, ders kitabı ekonomisi öğreniyorlardı. Diğer yandan, öğretmenlerinden *pratikte* gördükleri, bu idealden belirgin bir şekilde ayrılıyordu. Onlara, başarılı bir piyasa ekonomisi için ticaretin serbestleştirilmesinin gerekli olduğu söyleniyordu ama ABD'ye alüminyum ve uranyum (ve diğer mallar) ihraç etmeye çalıştıklarında, kapının kapalı olduğunu anlıyorlardı. Amerika besbelli ki ticareti serbestleştirmeden başarılı olmuştu;

ya da bazen söylenildiği gibi, "ticaret iyidir ama ithalat kötüdür." Onlara rekabetin hayati olduğu (bu çok vurgulanmamasına rağmen) söylenmişti ama ABD devleti küresel bir alüminyum karteli oluşturmanın tam ortasında yer alıyordu ve zenginleştirilmiş uranyum ithalatı için tekel haklarını ABD'de tekel olan üreticiye veriyordu. Onlara hızla ve dürüst bir şekilde özelleşin denmişti ama ABD'nin tek bir özelleştirme girişimi yıllarca sürmüştü ve sonunda bu özelleştirmenin güvenilirliği sorgulanmıştı. ABD, özellikle Doğu Asya krizinden sonra herkese ahbap çavuş kapitalizmi ve bunun tehlikeleri hakkında ders veriyordu. Ama nüfuz kullanımı sorunları, yalnızca bu Bölümde anlatılan örneklerde değil, son bölümde anlatılan Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi'ni kurtarma operasyonunda da ön plandaydı ve büyük bir önem taşıyordu.

Eğer Batının vaazları her yerde ciddiye alınmıyorsa, bunun sebebini anlamalıyız. Bunun sebebi sadece, önceki bölümlerde söz ettiğim adil olmayan ticaret anlaşmaları gibi geçmişteki zararlar değil. Bunun nedeni bugün yaptıklarımız. Başkaları sadece ne dediğimize değil ne yaptığımıza da bakıyor. Bu da her zaman güzel bir görünüm olmuyor.

BÖLÜM 7

PİYASAYA GİDEN DAHA İYİ YOLLAR

Rusya'da ve başka ülkelerde uygulanan radikal reform stratejilerinin başarısızlıkları ortaya çıktıkça, bu stratejileri dayatanlar başka seçenekleri olmadığını iddia ettiler. Ancak mevcut alternatif stratejiler vardı. Bu konu, 2000 yılının Eylül ayında Prag'da düzenlenen ve birkaç Doğu Avrupa ülkesinin (hem başarıyı yakalamış olanlar hem de performansı hayal kırıklığı yaşatanlar) eski devlet görevlilerinin, yaşadıkları tecrübeleri gözden geçirdikleri bir toplantıda iyice anlaşıldı. Vaclav Klaus'un başında bulunduğu Çek Cumhuriyeti hükümeti, başlangıçta hızlı özelleştirme politikası nedeniyle IMF'den yüksek notlar almıştı; ama bütün geçiş sürecinin yönetimi, 1990'ların sonunda, ülkede 1989 düzeyinden daha aşağı bir GSYİH ile sonuçlanmıştı. Başbakanın, hükümetteki görevlileri, benimsenen politikalarda hiçbir tercih şansları olmadığını söylüyordu. Ancak Çek Cumhuriyeti'nden ve diğer ülkelerden konuşmacılar bu iddiaya karşı çıktılar. Alternatifler vardı, başka ülkeler farklı tercihler yapmıştı; ve farklı seçimlerle farklı sonuçlar arasında açık bir bağlantı bulunuyordu.

Polonya ve Çin, Washington Uzlaşması'nın savunduklarına alternatif stratejiler uyguladılar. Polonya Doğu Avrupa ülkelerinin en başarılısıdır; Çin ise son yirmi yılda dünyada herhangi bir büyük ekonominin elde ettiği en hızlı büyüme oranını elde etmiştir. Polonya, hiperenflasyonu ılım-

lı düzeylere çekmek için işe "şok terapi"yle başladı: bu önlemi başlangıçta ve sınırlı olarak kullanması, birçoklarının bunun şok terapi geçişlerinden biri olduğunu düşünmesine yol açtı. Ama bu tamamen yanlıştır. Polonya şok terapinin hiperenflasyonu düşürmek için uygun olduğunu ancak toplumsal değişimler için uygun olmadığını hemen fark etti. Aşamalı bir özelleştirme politikası izlerken eşzamanlı olarak gerçekten kredi veren bankalar, sözleşmeleri uygulayabilen ve iflasları adil bir şekilde işleme tabi tutan bir yasal sistem gibi piyasa ekonomisinin temel kurumlarını oluşturdu. Bu ülke söz konusu kurumlar olmadan piyasa ekonomisinin işleyemeyeceğini anlamıştı. (Polonya'nın aksine Çek Cumhuriyeti bankaları özelleştirmeden önce şirketleri özelleştirdi. Devlet bankaları, özelleştirilmiş şirketlere kredi vermeye devam etti; devletin kayırdığı şirketlere kolay para aktı ve özelleştirilmiş tüzel kişiler gerçek yeniden yapılandırmaları geciktirmelerine neden olan sert bütçe kısıtlamalarına maruz kalmadılar.) Polonya'nın eski başbakan yardımcısı ve maliye bakanı Grzegorz W. Kolodko, ulusun başarısının Washington Uzlaşmasının doktrinlerini açık bir şekilde reddetmesine bağlı olduğunu iddia etti.[1] Bu ülke IMF'nin tavsiye ettiklerini yapmadı; hızlı özelleştirme vaat etmedi ve enflasyonu çok düşük seviyelere düşürmeye, diğer tüm makro ekonomik sorunlardan daha fazla önem vermedi. Ayrıca IMF'nin yeterli dikkati göstermediği bazı şeylere önem verdi; işsizliği düşük tutmaya çalışmak, işsiz olanlar için faydalar sağlamak, emekli maaşlarını enflasyona göre ayarlamak ve piyasa ekonomisinin işlemesi için gereken kurumsal altyapıyı oluşturmak üzere gerekli olan reformlar için demokratik desteğin önemi gibi.

Aşamalı özelleştirme süreci, özelleştirmeden önce yeniden yapılandırmanın gerçekleştirilmesine zaman tanıdı; ve büyük firmalar daha küçük birimler halinde tekrar örgütlenebildiler. Böylece gelecekleri için yatırım yapmaya hevesli genç yöneticilerin başında olduğu, yeni, küçük bir teşebbüs sektörü oluştu.[2]

Benzer olarak, Çin'in son on yıldaki başarısı Rusya'nın başarısızlığına bariz bir şekilde tezat teşkil eder. Çin 1990'larda yüzde 10'un üstünde bir yıllık ortalamayla büyürken, Rusya yüzde 5.6'lık bir yıllık ortalamayla küçülmüştür. On yılın sonuna doğru, Çin'deki reel gelirler (satın alma gücü) Rusya'dakiyle karşılaştırılabilir durumdaydı. Çin'in geçişi, tarihte, böyle-

sine kısa bir zaman aralığında yoksullukta görülen en büyük azalmayı (herkesin kabul ettiği günde 1 dolarlık düşük yoksulluk standartına göre, 1990'da 358 milyondan, 1997'de 208 milyona) sağlarken, Rusya'nın geçişi, tarihte, böylesine kısa bir zaman aralığında yoksullukta görülen en büyük artışlara (savaş ve kıtlık dışında) neden olmuştur.

Çin'in stratejisiyle Rusya'nın stratejisi arasındaki tezat daha açık olamazdı ve geçiş yolundaki ilk hareketle birlikte başlamıştı. Çin'in reformları, tarımda üretimin komün (kolektif) sisteminden "bireysel sorumluluk" sistemine geçişle, aslında *kısmi* özelleştirmeyle başladı. Bu tam bir özelleştirme değildi: bireyler toprağı serbestçe alıp satamıyorlardı ama üretim artışları, kısmi ve sınırlı reformlardan bile ne kadar kazanç sağlanabildiğini gösteriyordu. Yüz milyonlarca çalışanı kapsayan bu büyük başarı birkaç yılda sağlanmıştı. Ancak yaygın bir desteğe yol açacak şekilde yapılmıştı: bir vilayette başarılı bir denemenin ardından vilayette gerçekleştirilen eşit derecede başarılı denemeler. Kanıtlar öylesine teşvik ediciydi ki devletin bu değişimi *zorla* yapması gerekmedi; değişim gönül rızasıyla kabul edildi. Ama Çinli liderler bu başarıyla yetinemeyeceklerinin farkındaydılar, bu reformlar ekonominin tümüne yayılmalıydı.

Bu dönüm noktasında, Kenneth Arrow ve ben de dahil olmak üzere birçok Amerikalı danışman çağırdılar. Arrow piyasa ekonomisinin temeli üzerine yaptığı çalışmasının bir kısmıyla Nobel Ödülü'ne layık görülmüştü; piyasa ekonomilerinin neden *ve ne zaman* çalıştığını açıklayan matematik temelleri ortaya koymuştu. Ayrıca dinamik üstüne, ekonomilerin nasıl değiştiği üstüne devrim yaratan bir çalışma yapmıştı. Ancak ders kitabı ekonomisiyle silahlanmış olarak Rusya'ya giren o geçiş gurularından farklı olarak, Arrow bu ders kitabı modellerinin sınırlamalarının farkındaydı. Rekabetin, kurumsal altyapıyı oluşturmanın bir piyasa ekonomisi için önemini ikimiz de ayrı ayrı vurguladık. Özelleştirme ikincil önem taşıyordu. Çinlilerin ortaya attığı en zorlu sorular dinamik sorularıydı ve özellikle çarpıtılmış fiyatlardan piyasa fiyatlarına nasıl geçileceği sorusuydu. Çinliler ortaya ustaca bir çözüm attılar: iki kademeli fiyat sistemi. Bu sistemde, bir firmanın eski kotalara (eski emir ve denetim sistemi altında üretilmesi gereken miktar) uygun olarak ürettikleri, eski fiyatlar kullanılarak fiyatlandırılacak; eski kotayı aşan miktarlarda üretilen her şey ser-

best piyasa fiyatları kullanılarak fiyatlandırılacaktı. Bu sistem *marjinlerde* (ekonomistlerin de çok iyi farkında olduğu gibi dürtülerin önemli olduğu yerler) büyük dürtüler yaratıyor ama yeni fiyatlar birdenbire bütün ürünlerde geçerli olursa meydana gelebilecek çok büyük yeniden dağıtımları önlüyordu. Piyasanın çarpıtılmamış fiyatlar "aramasına" izin veriyordu; bu, sıkıntıların her zaman minimumda olmadığı, zor bir süreçti. En önemlisi, Çinlilerin aşamalı geçiş yaklaşımı, Rusya'nın ve IMF vesayeti altındaki diğer ülkelerin şok terapilerine damgasını vuran, dizginlenemez enflasyon tuzağına düşülmesini ve ardından gelen, tasarruf hesaplarının silinip süpürülmesi gibi korkunç sonuçları engelledi. İki kademeli fiyat sistemi amacına ulaşır ulaşmaz kaldırıldı.

Bu arada, Çin, *yaratıcı* bir yok etme sürecini, yeni bir ekonomi yaratarak eskisini ortadan kaldırma sürecini harekete geçirdi. Kasabalar ve köyler, tarım yapma zorunluluğundan kurtulmuş, dikkatini başka bir yere çevirebilen milyonlarca yeni teşebbüs oluşturdular. Aynı zamanda, Çin devleti, ortak teşebbüslere katılmaları için yabancı şirketleri ülkeye davet etti. Bir sürü yabancı firma geldi; Çin yükselen piyasalar arasında doğrudan yabancı yatırımının en büyük alıcısı haline geldi: ABD, Belçika, İngiltere, İsveç, Almanya, Hollanda ve Fransa'dan sonra dünyada sekizinci sıradaydı.[3] On yılın sonunda ise sıralamada daha da yukarı çıktı. Eş zamanlı olarak "kurumsal altyapıyı" oluşturmaya da başladı: etkili bir menkul kıymetler ve kambiyo komisyonu, banka kanunları ve güvenlik ağları. Güvenlik ağları yürürlüğe girdikçe ve yeni iş sahaları açıldıkça; eski kamu teşebbüslerini yeniden yapılandırma, devlet bürokrasisinin yanı sıra onları da azaltma görevi başladı. Birkaç yıl gibi kısa bir süre içinde meskenlerin çoğunu özelleştirdi. Daha yapılacak çok şey vardı, gelecek henüz pırıl pırıl değildi ama şu kadarı tartışılmazdı: Çinlilerin büyük çoğunluğu yirmi yıl önce yaşadıklarından çok daha iyi yaşıyordu.

Bununla birlikte Çin'de, iktidardaki Komünist Parti'nin otoriterliğinden "geçiş" daha zor bir sorundu. Ekonomik büyüme ve kalkınma, kişisel özgürlüklerin ve yurttaşlık haklarının otomatik olarak verilmesini sağlamaz. Politika ile ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşim karmaşıktır. Elli yıl önce büyüme ve demokrasi arasında bir denge olduğuna dair yaygın bir görüş vardı. Rusya'nın Amerika'dan daha hızlı büyüyebileceği ama daha yüksek bir bedel ödeyeceği düşünülürdü. Artık biliyoruz ki Ruslar özgür-

lüklerinden vazgeçtiler ama ekonomik olarak bir kazanç sağlayamadılar. Diktatörlükler altında yapılan başarılı reformlar da vardır, Pinochet'nin Şili'de yaptığı reformlar buna bir örnektir. Ancak ekonomilerini mahveden diktatörlükler çok daha yaygın olaylardır.

Büyüme için istikrar önemlidir ve Çin tarihine aşina herkes nüfusu bir milyardan fazla olan bu ulusta istikrarsızlık korkusunun derinlere gittiğini anlar. Sonuçta, uzun vadeli istikrar için, yaygın olarak paylaşılan büyüme ve refah yeterli olmasa da gereklidir. Buna karşılık, Batının demokrasileri, serbest piyasaların, (çoğunlukla devletlerin kontrol altında tuttuğu) bir bireysel özgürlük ortamı içinde büyüme ve refah getirmeyi başardığını görmüş oldu. Bu temel kurallar geçmişte geçerli olduğu kadar muhtemelen geleceğin Yeni Ekonomileri için daha da fazla geçerli olacaktır.

Çin, hem istikrar hem de büyüme sağlamaya çalışırken, özelleştirme ve mevcut işletmeleri yeniden yapılandırmadan önce rekabet, yeni teşebbüsler ve iş sahaları oluşturdu. Çin makro istikrarın önemini görürken, sonuçlarla araçları asla birbirine karıştırmadı ve enflasyonla mücadeleyi asla aşırı bir noktaya taşımadı. Eğer toplumsal istikrarı sağlayacaksa, aşırı işsizliği önlemesi gerektiğinin farkındaydı. İş sahası yaratma, yeniden yapılandırmayla birlikte yürütülmeliydi. Ülkenin birçok politikası bu ışığın altında yorumlanabilir. Çin liberalleştirmeyi, aşamalı olarak ve yerine yenisi konan kaynakların, verimsiz bir atalete terk edilmeden, daha verimli kullanımlara kaydırılması sağlanacak şekilde yapıldı. Para politikası ve finans kurumları, yeni teşebbüslerin ve işlerin oluşmasına yardımcı oldu. Yetersiz kamu teşebbüslerinin desteklenmesine biraz para harcandı; ama Çin, yüksek işsizlikle baltalanacak toplumsal istikrarı sağlamanın yalnızca politik olarak değil ekonomik olarak da daha önemli olduğunu düşünüyordu. Çin kamu teşebbüslerini hızlı bir şekilde özelleştirmemesine rağmen, yeni teşebbüsler oluşturulurken, kamu teşebbüslerinin önemi öylesine azaltıldı ki bunlar, geçiş başladıktan yirmi yıl sonra reel sektördeki üretimin yalnızca yüzde 28.2'sini gerçekleştiriyordu. Ülke kendisini doğrudan yabancı yatırıma açarken, sermaye piyasasının tam liberalleştirilmesinin tehlikelerini fark etmişti.

Çin'de olanlar ile IMF ideolojisine boyun eğen Rusya gibi ülkelerde olanlar arasındaki tezat daha yalın olamazdı. Olaylar birbirini izledikçe, piyasa ekonomilerine yeni dahil olan Çin'in, politik kararlarının her biri-

nin güdüleyici etkileri konusunda, IMF'den daha hassas olduğu ortaya çıktı.

Geçişin ilk yıllarında kasaba ve köylerdeki kamu teşebbüsleri önemliydi. IMF ideolojisi *kamu* teşebbüsleri oldukları için bunların başarılı olamayacağını söylüyordu. Ama IMF yanılıyordu. Kasaba ve köy teşebbüsleri, IMF'nın fazla önem vermediği ancak başka yerlerden birçok başarısızlığın temelinde yatan yönetim sorununu çözdüler. Kasabalar ve köyler değerli kaynaklarını servet yaratmaya yönelttiler ve başarı için güçlü bir rekabet ortaya çıktı. Kasaba ve köylerde yaşayanlar paralarına ne olduğunu görebiliyorlardı; iş sahalarının açılıp açılmadığını ve gelirlerinin artıp artmadığını biliyorlardı. Demokrasi olmamasına rağmen sorumluluk vardı. Çin'deki yeni sanayiler kırsal alanlarda kuruldu. Bu, kaçınılmaz olarak sanayileşmeye eşlik eden toplumsal değişimin azaltılmasına yardımcı oldu. Böylece Çin, Rusya'nın aksine toplumsal sermayesini koruyup artırarak, Yeni Ekonomi'nin temellerini mevcut kurumlarının üstüne inşa etti.

İşin en ironik yanı şu ki daha aşamalı politikalar benimseyen ülkelerin birçoğu, daha derin reformları daha hızlı başardılar. Çin'in borsası Rusya'nınkinden büyüktür. Bugün Rusya'da tarımın büyük kısmının yönetimi on yıl öncesinden çok farklı değil oysa Çin "bireysel sorumluluk sistemi"ne beş yıldan kısa bir sürede geçti. Bir tarafta Rusya ile diğer tarafta Çin ve Polonya arasında olduğunu gösterdiğim bu tezatlar, geçiş halindeki ekonomilerin olduğu başka herhangi bir yerde de tekrarlanabilir. Çek Cumhuriyeti gerçekleştirdiği hızlı reformlar nedeniyle IMF ve Dünya Bankası'dan ilk zamanlar övgüler aldı; daha sonra ortaya çıktı ki bu ülke yeni yatırımlar için para toplamak yerine birkaç akıllı para yöneticisinin (daha doğrusu birkaç beyaz yakalı suçlunun; Çek Cumhuriyeti'nde yaptıklarını ABD'de yapsalardı demir parmaklıkların ardında olurlardı) başkalarının parası olan milyonlarca doları çalmasına izin veren bir sermaye piyasası oluşturmuştu. Bunun ve geçişindeki diğer yanlışların sonucu olarak, coğrafi konum olarak çok büyük avantajlarına ve nüfusunun yüksek eğitim seviyesine rağmen, Çek Cumhuriyeti *1989'da olduğu yere nazaran* daha geriye düştü. Oysa Macaristan'da özelleştirme yavaş bir start almış olabilirdi ama firmalar yeniden yapılandırılmıştı ve artık uluslararası rekabete girebiliyorlardı.

Polonya ve Çin alternatif stratejilerin var olduğunu göstermiştir. Her ülkenin politik, toplumsal ve tarihsel şartları farklıdır; bu ülkelerde işe yarayan şeylerin Rusya'da işe yarayacağından ve politik olarak orada uygulanabilir olacağından emin olunamaz. Aynı sebeple, belirgin bir şekilde farklı koşullar göz önüne alındığında, bu başarıları karşılaştırmanın adil olmadığı iddia ediliyor. Polonya, geçişe Rusya'dan daha güçlü bir piyasa geleneğiyle başladı; Komünist dönem süresince bile özel sektörü vardı. Ama Çin geçişe daha az avantajlı bir konumdan başladı. Geçişten önce Polonya'daki girişimcilerin varlığı ülkenin daha hızlı bir özelleştirme stratejisine girişmesini sağlayabilirdi, yine de Çin gibi Polonya da daha aşamalı geçiş yaklaşımını tercih etti.

Polonya'nın daha sanayileşmiş olduğu için bir avantaja sahip olduğu, Çin'in ise daha az avantajı olduğu ileri sürüldü. Bu eleştirilere göre Çin, hala sanayileşme ve şehirleşmenin ortasındaydı; Rusya ise zaten sanayileşmiş ancak can çekişmekte olan bir ekonominin yeniden yönlendirilmesi gibi daha hassas bir görevle karşı karşıyaydı. Ancak bunun tersi de iddia edilebilir: başarıların seyrekliği açık bir şekilde gösteriyor ki kalkınma kolay değildir. Eğer geçiş zorsa ve kalkınma da zorsa, eş zamanlı olarak her ikisini de yapmanın neden kolay olması gerektiği açık değildir. Tarım reformunda Çin'in başarısıyla Rusya'nın başarısızlığı arasındaki fark, iki ülkenin sanayi reformundaki başarılarından daha büyüktür.

Başarıların doğal özelliklerinden biri "yerli malı" olması, her ülkenin ihtiyaçlarına ve sorunlarına hassas vatandaşları tarafından planlanmış olmasıydı. Çin'de, Polonya'da ve Macaristan'da ne çıkarsa bahtıma yaklaşımı yoktu. Bunlar ve diğer bütün başarılı geçiş ülkeleri faydacıydılar; ideolojinin ve basit ders kitabı modellerinin politikayı belirlemesine asla izin vermezlerdi.

Bilim, ekonomi gibi muğlak bir bilim bile, tahminlerle ve *nedensel* bağlantıları analiz etmekle ilgilenir. Aşamalı geçiş yanlılarının tahminleri doğrulandı; hem onların stratejilerini izleyen ülkelerde hem de alternatif yolu izleyen şok terapi ülkelerinde. Aksine şok terapistlerin tahminleri doğrulanmadı.

Bence IMF reçetelerini izlemeyen ülkelerdeki bu başarı tesadüf değildi. İzlenen politikalar ve sonuçları arasında, Çin ve Polonya'daki başarı-

larla bu ülkelerin yaptıkları arasında ve Rusya'daki başarısızlıklarla Rusya'nın yaptıkları arasında açık bir bağlantı vardı. Daha önce belirttiğimiz gibi Rusya'daki sonuçlar şok terapiyi eleştirenlerin tahmin ettiği gibiydi; ne var ki daha kötüydü. Çin'deki sonuçlar IMF'nin tahmin ettiğinin tam aksidir ama aşamalı geçiş yanlılarının öne sürdüğüne uygundur, ne var ki daha iyidir.

Şok terapistlerin, reçetelerinin gerektirdiği önlemlerin asla tam olarak yerine getirilmediği şeklindeki özrü inandırıcı değildir. Ekonomide hiçbir reçete tam olarak izlenmez; politikalar (ve tavsiyeler), bu reçeteleri karmaşık politik oluşumlarda çalışan yanılabilir bireylerin yerine getireceği gerçeğine dayanmalıdır. Eğer IMF bunu fark edemiyorsa, bu bizzat ciddi bir ithamdır. Kötü olan şey, başarısızlıkların çoğunun bağımsız gözlemciler ve uzmanlar tarafından görülmüş ve göz ardı edilmiş olmasıdır. IMF'ye yöneltilen eleştiri, sadece tahminlerinin doğru çıkmaması değildi. Her şeye rağmen, hiç kimse, IMF bile, komünizmden piyasa ekonomisine geçişin gerektirdiği uzun erimli değişimlerin sonucundan emin olamaz. Eleştiri, Fon'un vizyonunun fazlasıyla dar olması (sadece ekonomi üstüne odaklanmıştı) ve özellikle sınırlı bir ekonomik model kullanmasıydı.

Artık reform süreci hakkında, IMF ve Dünya Bankası'nın, kendi stratejilerinin işe yaradığı yargısının üstüne atladığı beş yıl öncesinden çok daha fazla kanıta sahibiz.[4] Bugün, başka bir on yılda, sorunlar 1990'ların ortasında olduğundan çarpıcı bir şekilde farklı göründüğü için reformların sonuçlarını artık bir kenara bırakıp görüşlerimizi gözden geçirmeliyiz. Yine de şu andaki avantajlı noktadan bazı şeyler anlaşılır görünüyor. IMF şok terapi uygulayanların, kısa vadede daha çok acı çekseler de uzun vadede daha başarılı olacaklarını söylüyordu. Macaristan, Slovenya ve Polonya aşamalı geçiş politikalarının kısa vadede daha az acıya, uzun vadede ise daha fazla toplumsal ve politik istikrara ve daha hızlı büyümeye yol açtığını gösterdiler. Kaplumbağayla tavşan arasındaki yarışta görünen o ki yarışı yine kaplumbağa kazandı. Radikal reformculardan, Çek Cumhuriyeti gibi yıldız öğrenciler de Rusya gibi biraz ele avuca sığmaz olanlar da kaybettiler.[5]

Geleceğe Uzanan Yol

Geçmişteki hatalardan sorumlu olanların, Rusya'nın gelecekte nereye gitmesi gerektiği konusunda verecekleri pek tavsiye yok. Aynı mantraları tekrarlıyorlar; istikrar, özelleştirme ve liberalleştirmeye devam etmek gerekir. Geçmişte neden oldukları sorunlar, onları artık güçlü kurumlar için duyulan ihtiyacı tanımaya zorluyor; ama onların, bunun ne anlama geldiği ya da nasıl başarılacağı konusunda önerecekleri çok az şey var. Rusya politikası üzerine yaptığımız birçok toplantıdan sonra, ne yoksullukla mücadele etmek ne de büyümeyi artırmak konusunda bir strateji olmadığını anladım. Aslında, Dünya Bankası kırsal sektördeki programlarını daraltmayı tartışıyordu. Daha önceki programlarının bu bölgede neden olduğu sorunlar göz önüne alındığında, bu Dünya Bankası için anlamlıydı; ama burasının ülkede en çok yoksulluğun bulunduğu yer olduğu göz önüne alındığında, bu Rusya için hiçbir anlam ifade etmiyordu. Önerilen tek "büyüme" stratejisi, ülkenin, yurtdışına kaçmış olan sermayeyi geri alacak politikalar benimsemesi gerektiğiydi. Bu mevkide olanlar, bu tavsiyenin, egemenlerinin ve onların temsil ettiği hırsız egemenliği ile ahbap çavuş/Mafya kapitalizminin kalıcı olarak yerleşmesi anlamına gelebileceğini gözden kaçırıyorlardı. Batıda iyi karlar elde edebilirken, sermayelerini geri getirmeleri için başka hiçbir neden olamazdı. Dahası IMF ve ABD Hazinesi, serveti olanların birçoğunun, paralarını, tüm güvenilirliğini ve meşruluğunu yitirmiş bir liderle (Boris Yeltsin) politik bağlantıları ve yaptıkları gizli işler sayesinde elde ettiği, politik meşruiyeti kalmamış bir sistemi desteklediklerini gerçeğini asla söylemiyordu. İşin en üzücü kısmı; Rusya, olan bitenleri, ulusal aktiflerin yağmalanması, ulusun asla tazmin edemeyeceği bir hırsızlık olarak düşünmek zorundaydı. Rusya'nın gelecekteki amacı, daha fazla yağma yapılmasını önlemeye, hukukun egemenliğini yerleştirerek ve daha genel olarak cazip bir iş ortamı yaratarak meşru yatırımcıları ülkeye çekmeye çalışmak olmalıdır.

Daha önce de değindiğim gibi, 1998 krizinin bir yararı oldu: rublenin değerinin düşmesi, ihracatta o kadar çok değil ama ithal malların ikamesi olan yerli mallarda artışı kamçıladı; bu, IMF politikalarının aslında ekonomiyi boğduğunu, potansiyelinin altında tuttuğunu gösterdi. Devalüasyon bir şans dokunuşuyla (1990'ların sonunda petrol fiyatlarındaki çok

büyük artış) birleşince, kuşkusuz düşük bir seviyeden başlayan bir toparlanmayı körükledi. Bu büyüme atağının kalıcı yararları oldu; işletmelerden bazıları, yeni fırsatlar doğuracağı düşünülen uygun koşullardan yararlandılar ve büyümeye devam ettiler. Başka olumlu işaretler de var: çok varlıklı olmak için bu taklit kapitalizm sisteminin avantajlarını kullananlardan bazıları, başkalarına yaptıkları kendilerine yapılamasın diye kurallarda bir değişiklik yapmaya çalışıyorlar. Bazı kesimlerde daha iyi kurumsal yönetim için hareketlenmeler var; bazı egemenler, bütün paralarını Rusya'da riske etmek istemezken, başkalarını daha fazla para riske etmeleri için kandırmak istiyorlar ve bunu yapmak için geçmişte davrandıklarından daha iyi davranmak zorunda olduklarını biliyorlar. Ancak başka, daha az olumlu işaretler var. Petrol fiyatlarının çok yüksek olduğu en parlak dönemde bile, Rusya bütçe dengesini zar zor kurabiliyordu; petrol fiyatlarının düşeceği kara günleri düşünerek bir kenara para koyması gerekiyordu. Bu kitap yazılırken, toparlanmanın durumu belirsizdi. Petrol fiyatları zirve noktasından aşağı indi. Ayrıca her zaman olduğu gibi devalüasyonun etkileri en çok ilk iki yılda hissediliyordu. Ancak şu sıralar ortaya çıkan düşük büyüme oranlarıyla, bariz değişiklikler olmazsa, Rusya'nın 1990'da olduğu yeri yakalamak için on ya da yirmi yıl veya daha fazlasına ihtiyacı olacak.

Rusya birçok ders aldı. Komünizm sonrası dönemde, birçok kişi eski Marks dininden, yeni serbest piyasa dinine döndü. Bu yeni dinin parıltısı yok edilmiş ve içine yeni bir faydacılık yerleştirilmişti.

Bir farka neden olabilecek bazı politikalar vardır. Neler yapılması gerektiğini listelerken, geçmişteki hataları düşünerek başlamak doğaldır: piyasa ekonomisinin temellerine dikkat etmemek; yeni teşebbüslere kredi açacak finans kuruluşlarından, sözleşmeleri yürütecek ve rekabeti artıracak kanunlarla bağımsız ve dürüst bir adliyeye kadar.

Rusya makro istikrara yoğunlaşmanın ötesine geçmeli ve ekonomik büyümeyi cesaretlendirmelidir. 1990'lar boyunca IMF, ülkelerin bütçelerini düzene sokmalarını ve para kaynaklarının büyümesini denetlemelerini sağlamaya yoğunlaştı. Bu istikrar sağlama çabası *ılımlı* bir şekilde yönetildiğinde büyümenin bir ön şartı olabilir ancak kendisi bir büyüme stratejisi olmaktan uzaktır. Aslında istikrar stratejisi toplam talebi düşürdü. Toplam talepteki bu düşüş, toplam arzı düşürmek üzere yanlış

yönlendirilmiş yeniden yapılandırma stratejileri ile etkileşime girdi. 1998'de arz ve talebin rolü üzerine hararetli bir tartışma vardı. IMF toplam talepteki herhangi bir artışın enflasyonu körükleyeceğini iddia ediyordu. Eğer bu doğruysa, korkunç bir başarısızlık itirafıdır. Altı yılda, Rusya'nın üretim kapasitesi yüzde 40'tan fazla kısılmıştı; bu oran savunma harcamalarındaki azalmadan çok daha fazla, en kötü savaşlarda oluşan herhangi bir kapasite kaybından çok daha büyüktü. Ben IMF politikalarının üretim kapasitesinde azalmaya büyük bir katkıda bulunduğunu biliyordum ama toplam talebin eksikliğinin halen bir sorun olarak kaldığına inanıyordum. Bu olup bittiği zaman IMF'nin yine yanıldığı ispatlandı: devalüasyon yapıldığı zaman, yerli üreticiler sonunda yabancı ithalatla rekabet edebildiler ve yeni taleplerle karşılaşabildiler. Üretim arttı. Aslında IMF politikalarının yıllardır boş bırakmış olduğu aşırı kapasite vardı.

Büyüme ancak, eğer Rusya yatırıma dost bir ortam oluşturursa sağlanacaktır. Bu, devletin her kademesinde hareket gerektirir. Ulusal seviyedeki iyi politikalar, yerel ve bölgesel seviyedeki kötü politikalarla etkisiz hale gelebilir. Bütün seviyelerdeki düzenlemeler yeni işlerin kurulmasını zorlaştırabilir. Toprağın olmaması, sermayenin olmaması gibi bir engel teşkil edebilir. Eğer yerel devlet memurları, firmaları, yatırım dürtüleri kalmayacak kadar sıkarlarsa, özelleştirmenin çok az yararı olur. Bu, federalizm sorunlarıyla derhal ilgilenilmesi gerektiği anlamına gelir. Her seviyede uyum içinde dürtüler sağlayacak federalist bir yapının kurulması gerekir. Bu zor olacaktır. Devletin alt kademelerinde suiistimalleri azaltmayı amaçlayan politikalar, merkeze aşırı güç vermek için suiistimal edilebilir ve yerel ve bölgesel yetkililerin yetkileri yaratıcı ve girişimci büyüme stratejileri planlama kapasitesinden mahrum bırakabilir. Rusya genelde durgunluğa girmişse de birkaç yörede ilerleme var; ve Kremlin'in yerel yetkilileri dizginleme çabalarının aslında bu yerel inisiyatifleri bastıracağından kaygı duyuluyor.

Ancak iyi bir iş ortamı kurabilmek için temel bir etmen vardır; bu, son on yılda olan biten göz önüne alındığında başarılması özellikle güç olacağı ispatlanan bir şeydir: politik ve toplumsal istikrar. Son yirmi yılda yaratılan devasa eşitsizlik ve muazzam yoksulluk, nasyonalizmden popülizme kadar, bazıları sadece Rusya'nın ekonomik geleceği için değil küresel ba-

rış için de tehlikeli olabilecek çeşitli hareketlere verimli bir zemin sağlıyor. Bu kadar çabuk yaratılan bir eşitsizliği ters çevirmek zor olacak ve muhtemelen oldukça fazla zaman alacaktır.

Son olarak Rusya vergi toplamalıdır. Rusya'da hakim sektör olan doğal kaynak işlerinde vergi toplamak zor olmamalıdır çünkü doğal kaynaklar sektöründe gelirler ve giderler *prensip olarak* kolaylıkla izlenir; bu nedenle vergilerin toplanması kolay olmalıdır. Rusya, firmaları, eğer vergilerini, mesela altmış gün içinde ödemezlerse mal varlıklarına el konulacağı konusunda uyarmalıdır. Eğer vergiler ödenmezse ve devlet mal varlığına el koyarsa, o firma, Yeltsin döneminin yüz karası olan kredi paylaşma özelleştirmesinden daha meşru bir yolla yeniden özelleştirilebilir. Öte yandan, eğer iş yerleri vergilerini öderlerse, Rusya, Rus devleti, çözülmemiş önemli sorunlarından bazılarıyla uğraşmasını sağlayacak kaynaklara sahip olacaktır.

Nasıl ki vergi borcu olanlar borçlarını ödüyorsa, bankalara (özellikle borçların ödenmemesi sonucu artık devletin elinde olan bankalara) borcu olanlar da, borçlarını ödemek zorunda bırakılmalıdır. Yine, bu, teşebbüslerin etkili bir şekilde yeniden kamulaştırılmasını gerektirebilir; bu yeniden kamulaştırmayı, daha önce yapılandan daha meşru bir özelleştirme izleyebilir.

Yapılacak bu işlerin başarısı, ortak refahın iyileştirilmesine ilgi duyan oldukça dürüst bir hükümetin varlığına bağlı. Biz Batıdakiler şunu fark etmeliyiz: bunu sağlayabilmek için bizim yapabileceğimiz oldukça az şey var. Clinton yönetimindekilerin ve IMF'dekilerin, kendilerini destekleyecek olanları "seçebilecekleri"ne, işe yarayacak reform programlarını dayatabileceklerine ve Rusya'yı yeni bir güne taşıyacaklarına dair kibirleri sonucunda şu görüldü: Ülkeyi çok az tanıyanların, dar bir ekonomik bakışla, kendini beğenmiş bir şekilde tarihin akışını değiştirmeye kalkışmaları başarısızlığa mahkum bir girişimdir. Beyin takımları kurarak, kamuya açık diyalog için mekan yaratarak, bağımsız medyayı destekleyerek, demokrasinin nasıl çalıştığını anlayan yeni bir neslin eğitimine yardım ederek demokrasinin temellerini oluşturan kurumları destekleyerek bu ülkelere yardımcı olabiliriz. Ulusal ve bölgesel seviyede ve taşra seviyesinde, ülkelerinin farklı bir yol izlediğini görmek isteyen birçok genç görevli var; ve geniş tabanlı destek (mali olduğu kadar entelektüel) fark yaratabilir.

Orta sınıfının harap olması Rusya için en uzun vadedeki tehdit olarak görünüyorsa, verilmiş olan zararı tam anlamıyla geri döndüremesek de en azından daha fazla aşınma olmasını durdurmak için çalışabiliriz.

George Soros tek bir bireyin sağladığı yardımın bir değişikliğe neden olabileceğini gösterdi; eğer iyi yönetilirse Batının ortak çabaları kesinlikle daha fazlasını yapabilir. Daha yaygın demokratik etkileşimleri şekillendirirken, egemenlerin yeni yeni ortaya çıkan güç yapılarıyla olduğu kadar, geçmişin güç yapılarıyla müttefik olanlardan da (en azından *gerçekçi siyaset* izin verdiği sürece) uzak durmalıyız. Her şeyin önünde şu gelir: Zarar vermemeliyiz. Rusya'ya verilen IMF kredileri zararlıydı. Bu krediler ve bunların arkasındaki politik kararlar, ülkeyi daha borçlu ve daha yoksul bırakmanın ve döviz kurlarını ekonomiyi boğacak yüksek seviyelerde tutmanın yanı sıra ne kadar yozlaşmış oldukları açık olan iktidardaki mevcut grupları korumayı da amaçladılar; ülkenin politik yaşamına yaptıkları bu hassas müdahalede başarılı olup özel, dar vizyonlu bir piyasa ekonomisi oluşturmanın ötesinde canlı bir demokrasinin oluşumunu amaçlayan, daha derin bir reform gündemini akıllıca geriye attılar. 1998 kredisinin tartışıldığı toplantılarda otururken vardığım sonuç, bugün de o gün olduğu kadar doğru: Eğer petrol ve doğal kaynakları zengin bir ülke olan Rusya, başarılı olabilirse, bu kredilere ihtiyaç duymayacak; eğer başarılı olamazsa bu kredilerin çok az yararı olacak. Rusya'nın ihtiyacı olan para değil. Rusya'nın ihtiyacı olan başka bir şey, dünyanın geri kalanının verebileceği bir şey; ama bu, çok farklı türden bir program gerektiriyor.

DEMOKRATİK SORUMLULUK VE BAŞARISIZLIKLAR

Geçişteki Rusya'nın karamsar bir portresini çizdim: büyük bir yoksulluk, birkaç egemen, harap olmuş bir orta sınıf, gerileyen bir nüfus ve piyasa işleyişlerinde hayal kırıklığı. Bu itham, elde edilen başarıların kabul edilmesiyle dengelenmeli. Rusya'nın, geçmişin totaliter rejiminden çok daha iyi olan kırılgan bir demokrasisi var. Çoğunluğu tutsak bir medyadan dolayı sıkıntı içinde (daha önce birkaç egemenin fazlasıyla denetimi altındaydı, şimdi ise devletin fazlasıyla denetimi altında); ancak medya hala,

geçmişin devlet denetimi sistemindekinden çok daha geniş bir bakış açısı çeşitliliği sunuyor. Rusya'da ya da diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde iş yapmanın zorluklarıyla karşılaşmaktansa çok sık olarak Batıya göç etmenin yollarını araştıran, genç, iyi eğitilmiş, dinamik girişimciler, geleceğin daha canlı özel sektörü vaadini temsil ediyorlar.

Sonunda, Rusya'nın ve liderlerinin, ülkenin yakın tarihinden ve kaderinden sorumlu tutulmaları gerekecek. Geniş anlamda, Ruslar, en azından küçük bir kesim, ülkelerini içinde bulunduğu çıkmaza soktular. Kredi paylaşma özelleştirmesi gibi kilit kararları Ruslar verdi. Doğal olarak, Ruslar Batılı kurumları kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmekte, Batılıların Rusya'yı anlamasından çok daha iyiler. Anatoly Chubais gibi kıdemli devlet görevlileri IMF'yi nasıl yanılttıklarını (daha kötüsü IMF'ye nasıl yalan söylediklerini)* açık bir şekilde kabul ettiler. İhtiyaçları olan parayı almak için kendilerini buna zorunlu hissetmişlerdi.

Ama Batıda biz ve liderlerimiz, çok daha tarafsız ve önemsiz bir rol oynadık. IMF kendisinin yanıltılmasına izin verdi çünkü programlarının işe yaradığına inanmak istiyordu, çünkü kredi vermeye devam etmek istiyordu, çünkü Rusya'yı yeniden şekillendirdiğine inanmak istiyordu. Ve kesinlikle ülkenin gidişatına bazı etkilerde bulunduk, iktidarda olanlara biz izin verdik. Onlarla ilgilenmeye hevesli görünen Batı (milyarlarca dolarla geçirilen hoş vakit) onlara güvenirliliğini verdi; başkalarının böyle bir destek elde edemeyeceği gerçeği tamamen aleyhlerine işledi. Kredi paylaşma programı için bizim üstü örtülü desteğimiz eleştirileri susturdu; her şeye rağmen, IMF geçiş konusunda uzmandı; özelleştirmenin olabildiğince çabuk yapılmasını ve kredi paylaşmanın hızla yapılmasını teşvik etti. Yozlaşmayla bariz bir şekilde ilgilenilmiyordu. Bu destek, bu politikalar ve IMF'nin milyarlarca dolar parası, yozlaşmış hükümetin yozlaşmış politikalarıyla iktidarda kalmasını sağlamakla kalmayıp; çok daha anlamlı reformların yapılması yönündeki baskıyı da azaltabilir.

* Chubais'e, Rus devletinin, gerçek mali durum hakkında IMF'ye yalan söyleme hakkı var mı diye sorulduğunda, kelimesi kelimesine şöyle dedi: "Böyle durumlarda yetkililer bunu yapmalıdır. Biz bunu yapmak zorundaydık. Onları 20 milyar dolar dolandırmamıza rağmen, finansal kurumlar başka çıkış yolumuz olmadığını anladılar. Bkz., R. C. Paddock, "Yardımcısı Yetlsin'e, Rusya Kredileri Almak İçin Yalan Söyledi Diyor," *Los Angeles Times*, 9 Eylül 1998.

Bahislerimizi gözde liderlere yatırdık ve özel geçiş stratejileri dayattık. Bu liderlerden bazıları beceriksiz çıktı, diğerleri yozlaştı, bazıları hem beceriksiz çıktı hem de yozlaştı. Bu politikalardan bazıları yanlış çıktı, diğerleri yozlaştırıldı, bazıları hem yanlış çıktı hem de yozlaştırıldı. Politikaların iyi olduğunu ve aslında iyi uygulanmadığını söylemek hiçbir şey ifade etmiyor. Ekonomi politikası ideal bir dünyada değil, dünyanın ta kendisinde kurulmalıdır. Politikalar, ideal bir dünyada uygulanabilecek şekilde değil içinde yaşadığımız dünyada uygulanacak şekilde planlanmalıdır. Daha umut verici alternatif stratejiler araştırılmaması için değerlendirme çağrıları yapıldı. Bugün, nasıl Rusya, liderlerini verdikleri kararlardan dolayı sorumlu tutmaya başlıyorsa, biz de liderlerimizi sorumlu tutmaya başlamalıyız.

BÖLÜM 8

IMF'NİN DİĞER GÜNDEMİ

Uluslararası Para Fonu'nun 1980'lerde ve 1990'lardaki pek başarılı olmayan çabaları, IMF'nin küreselleşme sürecini nasıl gördüğü (küreselleşmenin hedeflerini nasıl gördüğü, kendi rolünün ve görevinin bir parçası olarak bu hedeflere nasıl ulaşmaya çalıştığı) konusunda kafalarda cevabı zor bazı sorular belirmesine yol açıyordu.

IMF, kendisine verilen görevleri yerine getirdiğine inanıyor: küresel istikrarı artırmak, kalkınmakta olan ülkelere, geçiş sürecinde yalnızca istikrar değil aynı zamanda büyüme de sağlayabilmeleri için yardım etmek. Yakın zamana dek bu kurumun yoksullukla ilgilenmesi gerekip gerekmediği tartışılıyordu (bu, Dünya Bankası'nın göreviydi); ancak bugün bu da üstlenilmiş durumda, en azından konuşmalarda öyle söyleniyor. Ama ben, IMF'nin, görevinde başarısız olduğuna ve bu başarısızlıkların tesadüfi olmadığına, görevini nasıl anladığının sonuçları olduğuna inanıyorum.

Yıllar önce General Motors'un Yönetim Kurulu Eski Başkanı ve Savunma Bakanı Charles E. Wilson'ın "General Motors için iyi olan, ülke için de iyidir" şeklindeki ünlü sözü, belirli bir Amerikan kapitalizmi görüşünün sembolü haline geldi. IMF de çoğunlukla benzer bir görüşe sahip görünüyor: "Finans dünyasının küresel ekonomi için iyi olarak gördüğü şey, küresel ekonomi için iyidir ve yapılmalıdır." Bu, bazı durum-

larda doğrudur ama birçok durumda değildir. Bazı durumlarda, finans dünyasının, küresel ekonominin yararına olduğunu düşündüğü şey, aslında yararına değildir; çünkü yaygın serbest piyasa ideolojisi, bir ekonominin sorunlarının en iyi nasıl çözüleceği konusundaki düşünüşünü bulandırır.

Entelektüel Tutarlılığı Kaybetme: Keynes'in IMF'sinden Bugünün IMF'sine

Keynes'in (IMF'nin entelektüel anlamda manevi babası) IMF'yi ve IMF'nin rolünü algılayışında kesin bir tutarlılık vardı. Keynes, piyasanın, toplu hareketten beslenebilen bir başarısızlığını (piyasaların kendi hallerine bırakılamayacağını gösteren bir neden) tespit etmişti. Piyasaların kalıcı işsizlik yaratabileceğinden endişeleniyordu. Bunu daha ileri götürdü. Neden *küresel* bir toplu harekete ihtiyaç olduğunu gösterdi; bir ülkenin hareketleri diğer ülkelere yayılabiliyordu. Bir ülkenin ithalatı başka bir ülkenin ihracatıydı. Bir ülke herhangi bir sebeple ithalatını kısarsa bu, başka ülkelerin ekonomilerine zarar veriyordu.

Piyasaların başka bir başarısızlığı daha vardı: Keynes, ciddi bir çöküşte, para politikasının etkisiz kalabileceğinden ve bazı ülkelerin, ekonomiyi canlandırmak için gereken harcama artışlarını ya da vergi indirimlerini finanse etmek üzere borç alamayacağından endişeleniyordu. Bir ülke gözle görülür bir şekilde kredi değerliliğine sahip olsa da para bulamayabilirdi. Keynes yalnızca bir dizi piyasa hatasını tespit etmekle kalmayıp IMF gibi kurumların bu sorunları nasıl düzeltebileceğini de açıkladı: Ülkelere ekonomilerini tam istihdamda tutmaları için baskı yaparak, çöküş yaşayan ve devlet harcamalarında genişlemeci bir artışı finanse edemeyecek durumda olan ülkelere likidite sağlayarak, *küresel* toplam talep güçlendirilebilir.

Oysa bugün IMF'ye hakim olan piyasa fundamentalistleri, piyasaların genelde iyi işlediğine, devletlerin de genelde kötü işlediğine inanıyorlar. Burada bariz bir sorun var: Piyasaların belirli başarısızlıklarını düzeltmek için kurulmuş olan bir kamu kuruluşu, şu anda piyasalara büyük bir güven duyan ama kamu kuruluşlarına pek güvenmeyen ekonomistler tara-

fından yönetiliyor. IMF'deki tutarsızlıklar, ekonomik teoride son otuz yılda kaydedilen gelişmelerin ışığında bakıldığında daha da can sıkıcı görünüyor.

Ekonomi bilimi, *piyasa başarısızlıkları üstüne devlet hareketi* teorisine sistematik bir yaklaşım getirdi. Bu yaklaşım, piyasaların neden iyi işlemediğini ve toplu hareketin neden gerekli olduğunu tespit etmeye çalışıyordu. Teori, uluslararası düzeyde, devletlerin tek başlarına neden küresel ekonomik refaha hizmet etmeyebileceğini ve küresel toplu hareketin, çoğu zaman uluslararası kuruluşlar aracılığıyla birlikte çalışan devletlerin ortak hareketinin işleri nasıl düzeltebileceğini tanımlıyor. Bu nedenle, IMF gibi uluslararası bir aracı için entelektüel anlamda tutarlı bir uluslararası politika geliştirmek; piyasaların başarısız olduğu önemli durumları tanımlamayı ve belirli politikaların, bu başarısızlıkların yol açtığı hasarları nasıl ortadan kaldırdığını ya da en aza indirdiğini analiz etmeyi gerektirir. Bunu daha da ileri götürerek belirli müdahalelerin, piyasa başarısızlıklarıyla mücadele etmek, sorunları *daha ortaya çıkmadan* çözmek ve ortaya çıktığında da çare bulmak için nasıl *en iyi* yol olduğunu göstermek gerekir.

Daha önce değindiğimiz gibi, Keynes böyle bir analiz yapmış ve ülkelerin neden kendi kendilerine yeterince genişlemeci politikalar izlemeyebileceklerini açıklamıştır: bunun diğer ülkelere getireceği faydaları hesaba katmadıkları için. Bu yüzden IMF, başlangıçta, ülkelere kendi seçeceklerinden daha genişlemeci politikalar uygulamaları için baskı yapmak için kurulmuştu. Oysa bugün IMF, ülkelere, özellikle gelişmekte olan ülkelere kendi seçeceklerinden daha daralmacı politikalar uygulamaları için baskı yaparak rotasını tam tersine çevirmiştir. Ama kanımca bugünün IMF'si Keynes'in görüşlerini reddederken, piyasa başarısızlıkları üzerine, kendi varoluşunu haklı kılacak ve piyasalara yaptığı müdahalelere bir açıklama getirecek uygun bir teori oluşturmamıştır. Sonuçta, gördüğümüz gibi, IMF'nin dayattığı politikalar çoğu zaman, çözmeye çalıştığı sorunları daha da ağırlaştırdığı gibi bu sorunların tekrar tekrar ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

Yeni Kur Rejimi için Yeni Bir Rol?

Otuz yıl kadar önce dünya esnek kur sistemine geçti. Bu geçişin ardında tutarlı bir teori vardı: kurlar da diğer fiyatlar gibi piyasa güçleri tarafından belirlenmeliydi. Devletin bu fiyatın belirlenmesine müdahale etme girişimleri, başka herhangi bir fiyatın belirlenmesine müdahale etme girişimlerinden daha başarılı değildi. Ama gördüğümüz gibi IMF son zamanlarda büyük müdahalelerde bulunuyor. Brezilya ve Rusya'da döviz kurlarını sürdürülemez seviyelerde tutmaya çalışırken milyarlarca dolar harcandı. IMF bu müdahaleleri şöyle haklı kılmaya çalışıyor: *bazen* piyasalar aşırı karamsarlık gösterir ve "hedefi aşar", bu durumda uluslararası bir bürokratın yardımı piyasaların istikrara kavuşmasını sağlayabilir. Piyasaların iyi hatta mükemmel çalıştığı doktrinine kendini adamış bir kurumun, bu tek piyasanın, döviz kuru piyasasının böyle dev bir müdahaleye ihtiyaç duyduğuna karar vermesi bana çok tuhaf geldi. IMF ne bu pahalı müdahalenin özellikle bu piyasada neden arzulanabilir olduğu konusuna ne de diğer piyasalarda neden arzulanamaz olduğu konusuna asla iyi bir açıklama getirmedi.

Piyasaların aşırı karamsarlık gösterebileceği konusunda IMF'ye katılıyorum. Ama ben aynı zamanda, piyasaların aşırı iyimserlik de gösterebileceğine ve bu sorunların yalnızca döviz kuru piyasasında olmadığına inanıyorum. Piyasalarda, özellikle sermaye piyasalarında çok daha çeşitli aksaklıklar vardır ve bu aksaklıklar çok daha çeşitli müdahaleler gerektirir.

Örneğin, Tayland'ın gayrimenkul ve hisse senedi piyasalarının bir balon gibi şişmesine yol açan, aşırı bolluktu. Bu balonu yaratan ya da en azından iyice şişiren de ülkeye giren spekülatif sıcak para akışıydı. Bu akış aniden tersine döndüğünde bu bolluğun ardından aşırı bir karamsarlık başladı. Aslında spekülatif sermayede oluşan bu yön değişikliği döviz kurlarındaki aşırı oynaklığın temel sebebiydi. Eğer bu olayı bir *hastalıkla* kıyaslarsak, mantıklı olan, hastalığın belirtisini yani döviz kuru oynaklığını değil hastalığın kendisini tedavi etmektir. Ama serbest piyasa ideolojisi nedeniyle IMF, spekülatif sıcak paranın bir ülkeye giriş çıkışını kolaylaştırmıştır. IMF, piyasaya milyarlarca dolar akıtarak doğrudan doğruya belirtileri tedavi ederken aslında hastalığın daha da kötüleşmesine yol açı-

yordu. Spekülatörler yalnızca birbirlerinden para kazansa bu hiç çekici olmayan bir oyun ve çok riskli bir hareket olurdu; bazılarının kazancı diğerlerinin kaybına eşit olacağından *ortalamada* sıfır kazanç anlamına gelirdi. Spekülasyonu karlı kılan, IMF'nin desteklediği devletlerden gelen paradır. Örneğin, IMF ve Brezilya devleti, 1998'lerin sonunda döviz kurunu fazla değerli bir seviyede tutmak için 50 milyar dolar harcadığında bu para nereye gitti? Para buharlaşıp havaya karışmaz. Birilerinin cebine gider, çoğu da spekülatörlerin cebine. Bazı spekülatörler kaybedebilir, bazıları kazanabilir ama toplu olarak bakıldığında spekülatörler, devletin kaybettiğine eşit bir para kazanırlar. Spekülatörleri piyasada tutan bir bakıma IMF'dir.

Bulaşıcılık

IMF'nin tutarlı, mantıklı ve eksiksiz bir teoriden yoksun olmasının, IMF'yi. çözmesi gereken sorunları daha da kötüleştiren politikalara götürdüğüne dair aynı ölçüde etkileyici bir örnek daha var. IMF "bulaşıcı hastalık"ı karantinaya almaya kalkarsa ne olur bir düşünün. Fon, bir ülkedeki krizin diğerlerine sirayet edeceğini, bulaşıcı bir hastalık gibi yayılacağını saptarsa doğası gereği derhal müdahale etmek zorunda olduğunu iddia ediyor.

Eğer bulaşıcı hastalık bir sorunsa, bu sorunu ortaya çıkaran mekanizmanın işleyişini anlamak önemlidir; tıpkı epidemiyologların (salgın hastalıklar uzmanı), bulaşıcı bir hastalığı kontrol altına almaya çalışırken bulaşma mekanizmasını anlamak için yoğun olarak çalışması gibi. Keynes'in tutarlı bir teorisi vardı: bir ülkedeki çöküş, bu ülkenin daha az ithalat yapmasına neden olur ve bu da komşularına zarar verirdi. Bölüm 4'te gördüğümüz gibi, IMF kendisi bulaşıcılıktan bahsederken Asya mali krizinde hastalığın bulaşıcılığını artıran hareketlerde bulunmuştu, ülkeleri arka arkaya kemer sıkmaya zorlamıştı. Gelirlerin azalması, ithalatta derhal büyük düşüşlere neden olmuş; bölgedeki ülkelerin ekonomileri birbiriyle iyice bütünleşmiş olduğundan, bunun sonucunda komşu ülkeler de sırayla fakirleşmişti. Bölge bir çöküş yaşarken, petrol ve diğer mallara olan talebin düşmesi, malların fiyatlarının düşmesine neden olmuş; bu da binlerce

kilometre uzaktaki, ekonomisi bu malların ihracatına bağlı olan ülkelerde bir yıkıma yol açmıştı.

Bu arada IMF, panzehir olarak mali kemer sıkma politikalarına sarılmıştı; yatırımcının güvenini tekrar kazanmak için bunun şart olduğunu iddia ediyordu. Doğu Asya krizi, Rusya'ya petrol fiyatlarındaki düşüş yoluyla sıçradı; yoksa yerli olsun yabancı olsun, Doğu Asya Mucize Ekonomileri'ndeki yatırımcıların duyduğu güvenle Rusya'nın Mafya kapitalizmindeki yatırımcıların duyduğu güven arasında var olan gizemli bir bağlantı yoluyla değil. IMF, bulaşıcılık konusunda tutarlı ve inandırıcı bir teoriden yoksun olduğu için, hastalığı kontrol altına alacağına yayılmasına yol açtı.

Dış Ticaret Açığı Ne Zaman Sorun Olur?

Tutarlılık sorunları, IMF'nin yalnızca tedavi yöntemlerini değil, teşhislerini de sarmıştır. Ödemeler dengesi açıkları, IMF ekonomistlerini çok endişelendirir; onların hesaplarına göre, bu açıklar yakın gelecekteki bir sorunun mutlak işaretidir. Ama bu açıklardan yakınırken paranın ne için kullanılmış olduğuna pek dikkat etmezler. Eğer devletin mali bir fazlası varsa (Tayland'da 1997 krizinden yıllar önce olduğu gibi), o zaman ödemeler dengesi açığı, özel sektör tasarruflarını aşan *özel sektör* yatırımlarından kaynaklanıyor demektir. Eğer özel sektörden bir firma yüzde 5 faizle bir milyon dolar borç alıyorsa ve bu parayı yüzde yirmi gelir getiren bir şeye yatırıyorsa, bu bir milyon doları ödemede hiçbir zorluk çekmez. Bu yatırım, borcu geri ödemekten fazlasını yapacaktır. Tabii, firma değerlendirmesinde bir hata yapmış olsa ve gelir yüzde 3 hatta sıfır olsa bile bir sorun olmaz. Borçlu iflasa gider, alacaklı da kredinin bir kısmını ya da tamamını kaybeder. Bu, alacaklı için sorun olabilir ama devletin ya da IMF'nin endişelenmesi gerekmez.

Tutarlı bir yaklaşım bunu gözden kaçırmazdı. Ayrıca böyle bir yaklaşım, bir ülkenin ithalatı ihracatından fazlaysa (yani dış ticaret açığı varsa), başka bir ülkenin ihracatının ithalatından fazla (yani dış ticaret fazlası) olacağını da bilirdi. Dünyadaki tüm açıkların toplamının tüm fazlaların toplamına eşit olması, bozulamaz bir uluslararası muhasebe kanunudur.

Yani Çin ve Japonya dış ticaret fazlasını sürdürmekte ısrar ederse, bu bazı ülkelerin dış ticaret açığı olacağını gösterir. Yalnızca açığı olan ülkeleri eleştirmek olmaz, fazlası olan ülkeler de aynı ölçüde hatalıdır. Eğer Japonya ve Çin dış ticaretlerinde fazla vermeyi sürdürürlerse ve Kore de açığını fazlaya dönüştürürse, dış ticaret açığı sorunu başka birinin kapısına dayanmak *zorundadır*.

Büyük dış ticaret açıkları yine de sorun olabilir. Çünkü dış ticaret açıkları bir ülkenin arka arkaya yıllarca borç almak zorunda kalacağını gösterir. Eğer sermayeyi sağlayanlar fikir değiştirir de kredi vermeyi keserlerse, ülke büyük bir sorunla karşılaşabilir: kriz. Ülkenin yurt dışından mal almak için harcadığı para, yurt dışına mal satarak kazandığı paradan fazladır. Eğer başkaları bu ticaret açığını finanse etmeye devam etmeyi reddederse, ülke hızla buna uyum sağlamak zorunda kalacaktır. Çok az durumda uyum kolayca gerçekleştirilebilir: eğer ülke büyük miktarlarda araba alımını finanse etmek için yüklü bir borç alıyorsa (yakın zamanda İzlanda'da olduğu gibi) ve yabancılar arabalar için finansman sağlamayı reddederse, bu harcama kesilir ve dış ticaret açığı kapanır. Ama genellikle uyum böyle pürüzsüz bir şekilde gerçekleşmez. Ve eğer ülke kısa dönemli borç aldıysa sorun daha da ağırlaşır çünkü kredi verenler geçen yılların açıklarını finanse etmek için verdikleri parayı *artık* talep edebilirler, bu para ister tüketim savurganlıklarını finanse etmek için kullanılmış olsun isterse uzun vadeli yatırımları.

İflas ve Ahlaki Risk

Bu tür krizler, örneğin, Tayland'da olduğu gibi gayrimenkul balonu patladığında ortaya çıkar. Gayrimenkul teşebbüslerini finanse etmek için yurt dışından borç alanlar bu borçları ödeyemediler. İflaslar yaygınlaştı. IMF'nin iflasla uğraşma şekli de yaklaşımını entelektüel tutarsızlıkların sardığı bir diğer alandır.

Standart piyasa ekonomisinde, kredi veren, kötü bir kredi vermişse sonuçlarına katlanır. Krediyi alan iflasa gidebilir ve ülkelerin bu iflasların nasıl halledileceğine dair kanunları vardır. Piyasa ekonomilerinin bu şekilde çalışması gerekir. Oysa IMF programları, devletlere, kredi veren Batı-

lı kuruluşları kurtarmaları için sık sık fon sağlıyor. Kredi verenler, IMF'den bir kurtarma operasyonu geleceğini tahmin ettiklerinde, kredi alanın krediyi geri ödeyeceğini garanti etme güdüleri azalıyor. Bu, sigorta sektöründe ve artık ekonomi biliminde çok iyi bilinen ama onun dışında pek meşhur olmayan ahlaki risk sorunudur. Sigorta, dikkatli ve ihtiyatlı davranma güdünüzü zayıflatır. Kriz durumundaki bir kurtarma operasyonu da "bedava" bir sigorta gibidir. Eğer alacaklı tarafsanız, kredileriniz çürük çıktığında kurtarılacağınızı bilirseniz, kredi başvurularını elerken daha az özenli davranırsınız. Bu arada döviz kuru oynaklığı ile karşı karşıya kalan ihtiyatlı firmalar, karmaşık ama halihazırda mevcut yollarla kendilerini garantiye alabilirler. Ama daha önce de gördüğümüz gibi, bir ülkede kredi alanlar risklerini ya da görebilecekleri zararı en aza indirmek için sigorta yaptırmıyorlarsa ama IMF'nin büyük ihtimalle bir kurtarma operasyonu yapacağını biliyor ya da yapacağına inanıyorlarsa, kredi alanlar aşırı riske girme ve bundan endişe duymama yönünde cesaretlenirler. 1998'de Rusya'daki ruble krizi öncesinde yaşananlar bunlardı. Bu durumda, Wall Street'ten kuruluşlar bile Rusya'ya kredi verdiğinden, ne büyüklükte bir kurtarma operasyonunun gerektiğini düşündükleri ve ne büyüklükte bir operasyon (Rusya'nın nükleer durumu göz önüne alındığında) olacağına inandıklarını açıkça bildiriyorlardı.

IMF, belirtiler üzerine yoğunlaştığından, yaptığı müdahaleleri savunurken, bunları yapmazsa ülkenin borçlarını ödeyemeyeceğini ve bunun sonucunda da gelecekte kredi alamayacağını söyler. Tutarlı bir yaklaşım bu savın arkasındaki yanlışlığı fark ederdi. *Eğer* sermaye piyasaları kesinlikle iyi işlerse, IMF'nin piyasa fundamentalistlerinin iddia ettiği seviyeye yakın bir düzgünlükte işlerse, o zaman ileri görüşlü olurlar; hangi faiz oranlarının uygulanacağını belirlerken *gelecekteki* riske bakarlar. Borçlarını ödeyemeyerek bile olsa büyük bir borç yükünden kurtulan bir ülke, büyüme için daha formdadır ve bu yüzden de alacağı yeni kredileri ödeme yetisi *daha fazladır*. Zaten iflasın mantığı da temelde budur: borçtan kurtulmak ya da borcun yeniden şekillendirilmesi, şirketlerin ya da ülkelerin atılım yapmasına ve büyümesine olanak sağlar. On sekizinci yüzyıldaki borçlu hapishaneleri, bireylerin iflasa gitmeme güdülerini güçlendirmişti ama borçluların yeniden şirket kurmalarına yardım etmemişti. İnsani olmadıkları gibi genel ekonomik verimliliğe de bir katkıları olmamıştı.

Bu teorik analizi tarih de destekliyor. Buna çok yakın tarihli bir örnek verebiliriz; Rusya, 1998'de ödeyemediği dev bir borç toplamı varken, alacaklılara danışmadığı için yaygın bir şekilde eleştirilirken, 2001'de piyasadan borç alabiliyordu ve sermaye tekrar ülkeye akmaya başlamıştı. Aynı şekilde, Güney Kore kredi veren yabancıları, "ya ödemeleri ertelersiniz ya da borçlar ödenmez" gibi bir seçenekle karşı karşıya bırakarak borçlarını erteletmeye zorladığı halde Güney Kore'ye tekrar sermaye akışı başladı.

IMF tutarlı bir model geliştirmiş olsaydı, Doğu Asya'nın en zor problemlerinden birine nasıl yaklaşırdı bir düşünün: krizin ortasında faiz oranlarını yükseltir miydi, yükseltmez miydi? Faiz oranlarını yükseltmek tabii ki binlerce firmanın iflas etmesine neden oluyor. IMF'nin bakışına göre, faiz oranlarını düşürememek döviz kurunda bir çöküşe yol açar ve bu da daha fazla iflasa neden olur. "Faiz oranlarını yükseltmek, (durgunluğun iyice kötüleşmesine yol açacaktır) döviz kurunu güçlendirir mi? (gerçek hayatta güçlendirmez)" sorusunu bir an için bir kenara bırakın. "Faiz oranlarının yükselmesi mi yoksa döviz kurunun düşmesi mi daha fazla firmaya zarar verir (en azından Tayland'da kanıtlar döviz kurundaki düşüşten kaynaklanacak hasarın daha küçük olduğunu açık bir şekilde gösteriyor)?" şeklindeki ampirik soruyu da bir kenara bırakın. Döviz kurundaki devalüasyonlar nedeniyle ekonominin alt üst olması *sorunu*, döviz kurundaki düşüşe karşı sigorta yaptırmamayı seçen firmalardan *kaynaklanır*. Sorun üzerine tutarlı bir analiz şu soruyu sorarak başlamalıydı: piyasa gözle görülür bir şekilde başarısızlığa uğrarken firmalar neden sigorta almıyorlar? Ve herhangi bir analiz sonucunda IMF'nin sorunun büyük bir parçasını teşkil ettiği ortaya çıkardı: IMF'nin, döviz kurunu desteklemek için yaptığı müdahaleler, yukarıda belirtildiği gibi, firmaların sigorta yaptırmasını daha az gerekli hale getirir ve sonuçta müdahalenin çözmesi gereken soru gelecekte daha da kötüleşir.

Kurtarma Operasyonlarından Katılımlı Operasyonlara

Yaptığı hatalar gittikçe bariz bir hal almaya başlayınca, IMF, yeni stratejiler aramaya başladı. Ama IMF'nin tutarlılıktan yoksun olması, uygulanabilir alternatifler arayışının başarı şansını çok düşürüyordu. Kurtarma

operasyonları ile ilgili artan eleştiriler, IMF'yi, bazılarının "katılımlı operasyonlar" olarak adlandırdığı stratejileri denemeye itti. IMF, özel sektör kuruluşlarından, kurtarma operasyonuna "katılmalarını" istiyordu. Artık kurtarma operasyonuyla bir ülkeye para yatırmadan önce kredi veren özel sektör kuruluşlarından büyük bir "katılım" istiyordu. bu kuruluşlar bir "ıskonto" yapmak ve borcun bir kısmını affetmek zorundaydılar. Bekleneceği üzere, bu yeni strateji önce Brezilya, Rusya gibi büyük ülkelerde değil, Ekvador, Romanya gibi, IMF'yi reddedemeyecek kadar güçsüz ülkelerde denendi. Stratejinin anlayış bakımından sorunlu ve uygulama açısından da kusurlu olduğu derhal ortaya çıktı ve bu strateji deney için hedef olarak seçilen ülkelerde çok olumsuz sonuçlar doğurdu.

Romanya örneği özellikle şaşırtıcı. Bu ülkede borçların ödenmemesi gibi bir tehdit yoktu, Romanya'nın tek istediği IMF'den yeni para gelmesiydi; böylece kredi değerliliği olduğu belli olacak ve bu da ödediği faiz oranlarını düşürmesine yardımcı olacaktı. Ama yeni kredi verecek olanlar, alacakları riske orantılı bir faiz alırlarsa kredi vereceklerdi. Yeni kredi verecek olanlar bir "ıskonto"yo zorlanamazdı. Eğer IMF, politikalarını, iyi işleyen sermaye piyasalarına dayalı tutarlı bir teoriye oturtmuş olsaydı, bunu fark ederdi.

Burada IMF'nin esas görevine dair çok daha ciddi bir sorun var. Fon, kredi piyasasının ara sıra mantıksız davranıp aslında kredi değerliliği olan ülkelere kredi vermeyi reddetmesinden kaynaklanan likidite krizleriyle uğraşmak için kurulmuştu. IMF şimdi kredi politikalarındaki gücünü, krizleri yaratmış olan kişi ve kuruluşlara devrediyordu. Ancak onlar kredi vermek isterlerse, o da kredi vermek istiyordu. IMF görmese de kredi verenler bu değişimin derin anlamını hemen kavradılar. Eğer kredi kuruluşları müşteri ülkeye kredi vermeyi reddederlerse ya da hesabı kapatma yoluna giderlerse, borç alan ülke hem IMF'den ve Dünya Bankası'ndan hem de kredilerini IMF onayına bağlı olarak veren kuruluşlardan fon alamıyordu. Kredi kuruluşları aniden muazzam bir güce sahip oldular. Uluslararası bir özel bankanın Bükreş şubesindeki yirmi sekiz yaşında bir adam, birkaç milyon dolarlık kredi verirken, IMF'nin, Dünya Bankası'nın ve AB'nin Romanya'ya bir milyar dolardan fazla parayı verip vermeyeceğine karar verme yetkisine de sahip oluyordu. Aslında IMF, bu ülkeye kredi verip vermeme konusunda karar verme sorumluluğunu yir-

mi sekiz yaşındaki bu adama devretmişti. Bekleneceği üzere, yirmi sekiz yaşındaki bu adam ve uluslararası bankaların Bükreş şubelerindeki otuz - otuz beş yaşındaki diğer bankacılar yeni elde ettikleri pazarlık güçlerini derhal kavradılar. IMF ne zaman özel bankaların vermesini istediği para miktarını azaltsa, özel bankalar da vermek istedikleri miktarı daha da azaltıyorlardı. Romanya milyar dolarlık yardım paketini yalnızca 36 milyon dolarlık özel sektör kredisi eksik olduğu için alamaz durumda buldu kendini. IMF'nin istediği parayı sağlayan özel bankalar, fahiş fiyatlar (yüksek faiz) istemekle kalmayıp (en azından bir keresinde) Romanya'nın yasal düzenlemelerinde ihtiyatlı bir gevşeme talep ettiler. Bu "yasal hoşgörü", kredi verenin normalde yapmayacağı şeyleri yapmasını sağlayacak (daha fazla kredi vermek ya da daha riskli ve daha yüksek faizli krediler vermek), onların karlarını yükseltecekti ama bankacılık sisteminin riskliliğini de artıracaktı ve yasal düzenlemenin temel var olma nedenini kökünden baltalayacaktı. Daha az uzman ya da daha yozlaşmış hükümetler buna kanabilirlerdi ama Romanya bu teklifi kabul etmedi; bunun sebeplerinden biri de paraya olan ihtiyacının bu kadar da vahim olmamasıydı.

Meseleye başka bir yönden de bakılabilir. IMF'nin bir krediyi verme kararı, bu ülkenin, yapısal makro ekonomik sorunlara nasıl yaklaştığına dayanmalıdır. Oysa IMF'nin "katılımcı" stratejisinde, bir ülke tamamen tatmin edici makro politikalar uyguluyor olabilirdi ama özel bankalardan IMF'nin söylediği miktarda kredi alamadıysa, başka yerden kaynak bulamayabilirdi. Bu sorularla ilgili Bükreş'teki yirmi sekiz yaşındaki bankacının değil, IMF'nin uzman olması gerekir.

Sonunda en azından Romanya örneğinde stratejinin hatalarını IMF bile gördü ve özel sektör, IMF'nin "ısrar" ettiği miktarda kredi vermemiş olsa bile IMF ülkeye fon sağlamayı sürdürdü.

En İyi Savunma Saldırıdır: IMF'nin Rolünü "Son Kredi Mercii" Olarak Genişletme

IMF'nin başarısızlıkları ve artan talepleri gün geçtikçe daha çok anlaşılınca, IMF'nin faaliyet alanı daraltıldı; 1999'da, IMF'nin Başkan Yar-

dımcısı Stanley Fischer, IMF'nin rolünü genişleterek IMF'yi "Kredi İçin Son Çare" haline getirmeyi önerdi. IMF'nin elinde tuttuğu güçleri iyi kullanamadığı düşünülürse, IMF'nin gücünü artırmak oldukça cesur bir hareket. Bu çekici bir benzerliğe dayanıyordu: Ülkelerin içinde merkez bankaları son kredi mercii olarak hareket eder ve "ödeme gücü olan ama likidi olmayan" yani özvarlığı pozitif olan ama fonu başka bir yerden temin edemeyen bankalara kredi verir. IMF de ülkeler için aynı rolü oynayacaktı. IMF'nin sermaye piyasalarıyla ilgili tutarlı bir görüşü olsaydı bu fikirdeki kusuru hemen görürdü.[1] Tam rekabet piyasası teorisinde, bir firmanın ödeme gücü varsa piyasadan borç alabilir; ödeme gücü olan her firma likittir. Normalde piyasalara büyük bir inanç duyuyor gibi görünen ama döviz kurunun ne olması gerektiğine piyasadan daha iyi karar verebileceklerine inanan IMF ekonomistleri şimdi de borç alacak ülkenin kredi değerliliği olup olmadığına piyasalardan daha iyi karar verebileceklerini düşünüyora benziyorlar.

Ben sermaye piyasalarının mükemmel bir şekilde işlediğine inanmıyorum. İşin ironik yanı, bu piyasaların, IMF ekonomistlerinin genellikle söylediğinden çok daha kötü işlediğini ama IMF'nin, müdahale ederken inandığından daha "mantıklı" olduğunu düşünüyorum. IMF'den borç almanın avantajları vardır; çoğu zaman IMF, sermaye piyasaları kredi sağlamayı reddettiğinde borç verir. Ama aynı zamanda ülke, IMF'den aldığı ucuz paranın karşılığını pahalıya öder. Eğer ulusal ekonomi bozulursa ve borçlar ödenemiyorsa, kredi verenler arasında IMF tercih edilir. İlk ödemeyi o alır, yabancı kredi kurumları gibi diğer kredi verenler ödeme alamasa da. Onlar geriye kalanları alırlar. Yani hiçbir şey alamayabilirler. Tabii mantıklı bir özel sektör finans kuruluşu risk payı (parayı geri alamama olasılığı yüksek olduğu için bunu karşılayacak yüksek faiz oranı) isteyecektir. Bir ülkenin ne kadar çok parası IMF'ye giderse, kredi veren yabancı özel sektör kuruluşlarına o kadar az para kalacaktır; bu kuruluşlar da bununla orantılı olarak daha yüksek faiz oranlarında direteceklerdir. Tutarlı bir sermaye piyasası teorisi, IMF'nin bunun farkına varmasını sağlardı ve kurtarma operasyonlarında milyarlarca dolar vermekte daha gönülsüz davranmasına neden olurdu. Piyasalarla ilgili daha tutarlı bir teori, IMF'nin, kriz dönemlerinde, Bölüm 4'te tartıştığımız gibi alternatifler aramak için daha fazla gayret göstermesini sağlardı.

IMF'NİN YENİ GÜNDEMİ?

Tutarlılıktan yoksunluğun birçok soruna yol açması hiç de şaşırtıcı değil. Soru şu: Tutarsızlık neden var? Neden farklı meselelerde, sorunlara işaret edilse bile ısrarla sürüyor? Bunun açıklaması kısmen şu: IMF'nin göğüs germesi gereken sorunlar çok zor; dünya karmaşık; IMF'nin ekonomistleri, sakin bir şekilde entelektüel tutarlılığı sağlamaya çalışan akademisyenler değil, zor kararları çabuk vermeye uğraşan pratik insanlar. Ama bence daha yapısal bir neden var: IMF yalnızca özgün yetkisi içinde belirlenmiş hedeflerin (küresel istikrarı sağlamak ve bir durgunluk tehdidiyle karşı karşıya kalan ülkelere genişlemeci politikalar uygulayabilmeleri için fon sağlamak) peşinde değil. Aynı zamanda finans dünyasının çıkarlarını da kolluyor. Yani IMF'nin hedefleri çoğu zaman birbiriyle çatışıyor.

Bunun gerilimi çok büyük oluyor çünkü bu çatışma açıklanamıyor. Eğer IMF'nin yeni rolü halka açıklanırsa, bu kuruluşa olan destek zayıflayabilir, IMF'nin yetki alanını değiştirmeyi başaranlar da bunu gayet iyi biliyor olmalı. Bu yüzden IMF'nin yeni yetkisinin, yapay olarak da sağlansa eskisiyle tutarlı *gösterilecek* bir kılığa sokulması gerekiyor. Basite indirgenmiş serbest piyasa ideolojisi, arkasında "yeni" yetkinin gerçek işlerinin yapılabildiği bir perde oluşturuyor.

Yetki ve hedeflerdeki değişim sessizce oldu ama bu öyle belli belirsiz bir değişim değil: küresel *ekonomik* çıkarlara hizmet etmekten küresel *finansın* çıkarlarına hizmet etmeye. Sermaye piyasasının liberalleştirilmesi küresel ekonomik istikrara katkıda bulunmayabilir ama Wall Street için uçsuz bucaksız yeni piyasalar açmıştır.

Şunu açık bir şekilde söyleyeyim ki IMF asla yetki alanını *resmen* değiştirmemiş ve finans dünyasının çıkarlarını küresel ekonominin istikrarından ya da yardım edilmesi gereken fakir ülkelerin refahından daha önde tuttuğunu asla resmi olarak açıklamamıştır. Bir kurumun güdüleri ve niyetlerinden anlamlı bir şekilde bahsedemeyiz, ancak bu kuruluşları kuran ve yöneten kişiler bu konuda anlamlı bir şeyler söyleyebilirler. O durumda da çoğu zaman gerçek güdülerin neler olduğundan emin olamayız, söyledikleri niyetlerle gerçek güdüleri arasında bir fark olabilir. Ama sosyal bilimciler olarak, bir kurumun tavrını yaptığı işlere *bakarak* tanımla-

maya çalışabiliriz. IMF'yi finans dünyasının çıkarlarını koruyan bir kurum *gibi* görmek, aksi takdirde çelişkili ve tutarsız görünecek tavırları anlamlı hale getirir.

Ayrıca IMF'nin tavrı da şaşırtıcı olmaktan çıkıyor: IMF, sorunlara finans dünyasının bakış açısından, onların ideolojisi ışığında bakıyor ve bunlar da doğal olarak finans dünyasının çıkarlarıyla (mükemmel bir şekilde olmasa da) epeyi örtüşüyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi IMF'nin çekirdek kadrosunun büyük bir bölümü finans dünyasından gelme ve bu kadrodan, bu çıkarlara iyi hizmet edenler, IMF'den ayrılınca finans dünyasında yüksek ücretli işlere geçiyorlar. Bu kitapta anlatılan olaylarda önemli bir rol oynayan Başkan Yardımcısı Stan Fisher, IMF'den doğrudan doğruya Citibank'in de dahil olduğu dev finans şirketi Citigroup'a başkan yardımcısı olarak geçti. Citigroup'un başkanlarından biri (Yönetim Kurulu başkanı), Hazine Bakanı olarak merkezi bir rol oynamış olan Robert Rubin'di. İnsanın aklına şöyle bir soru geliyor: Fischer kendisine söylenenleri tam olarak yerine getirdiği için ödüllendirildi mi?

Ama rüşvet alınıp alınmadığını araştırmaya gerek yok. IMF, (en azından üst düzey yetkililer ve kadro üyeleri) sermaye piyasası liberalleştirilmesinin büyümekte olan ülkeleri daha hızlı bir büyümeye götüreceğine inanıyordu, buna öylesine inanıyordu ki bu yönde herhangi bir kanıt var mı diye bakmadı ve aksini gösteren kanıtlara da pek itibar etmedi. IMF asla fakirlere zarar vermek istemiyordu; ve savunduğu politikaların, sonunda onların yararına olacağına inanıyordu. Sızıntı ekonomisine inanıyordu ve yine tersini gösterebilecek kanıtlara fazla yakından bakmak istemiyordu. Sermaye piyasaları disiplininin fakir ülkelerin büyümesine yardımcı olacağına ve bu yüzden de sermaye piyasalarını ellerinin altında tutmanın birinci derecede önem taşıdığına inanıyorlardı.

IMF politikalarına bu şekilde bakınca, yurt içindeki firmaların açık kalmasını sağlamaktan çok kredi veren yabancı kurumların paralarını geri almasını sağlamaya önem vermesi daha anlaşılır görünüyor. IMF, G-7'nin tahsilatçısı olmayabilir ama G-7 kredi kuruluşlarının paralarını geri almasını sağlamak için çok çalıştığı ortada (her zaman başarılı olamasa da). Bölüm 4'te de gördüğümüz gibi IMF'nin yaptığı dev müdahalelerin bir alter-

natifi var, gelişmekte olan uluslar için daha iyi olan ve uzun vadede küresel istikrar için de iyi olan bir alternatif. IMF antrenman dönemini kolaylaştırabilirdi, ülkelere ve bu ülkelerdeki firmalara zararlarını karşılamaları ve duran ekonomilerini tekrar çalıştırmaları için zaman tanıyacak bir moratoryum (ödemelerin geçici olarak durdurulması) tasarlamaya çalışabilirdi. Hızlandırılmış bir iflas dönemi yaratmaya çalışabilirdi.[2] Ama iflas ve moratoryum hoş karşılanan seçenekler değillerdi (hala da değiller) çünkü bunlar kredi verenin parasını alamayacağı anlamına geliyordu. Kredilerin birçoğunda maddi teminat olmadığından iflas durumunda kredilerin çok küçük bir kısmı kurtarılabiliyordu.

IMF, borçların ödenmemesi durumunun sözleşmelerin kutsallığını bozarak kapitalizmin temelini çürütebileceğinden endişeleniyordu. Fakat bu konuda birçok açıdan yanılıyordu: İflas her sözleşmenin yazıya dökülmemiş bir bölümüdür. Kanun, borçlu borcunu ödeyemezse ne olacağını söyler. İflas, sözleşmenin kapalı bir parçası olduğundan kredi sözleşmesinin "kutsallığını" bozmaz. Ama aynı ölçüde önemli olan *yazıya dökülmemiş* bir sözleşme daha vardır: vatandaşlar, toplum ve devlet arasında, bazen toplumsal sözleşme adı verilen bir akit. Bu sözleşme, temel toplumsal ve ekonomik korumaların sağlanmasını gerektirir; makul istihdam imkanları da buna dahildir. IMF, yanlış bir prensiple, kredi sözleşmesinin kutsallığını korumaya çalışırken çok daha önemli olan toplumsal sözleşmeyi bozuyordu. Sonuçta hem piyasayı hem de ekonominin ve toplumun uzun vadeli istikrarını temelden sarsan, IMF politikaları oldu. O halde IMF'nin ve dünyanın dört bir yanındaki ülkelere zorla uygulattırdığı stratejilerin neden bu kadar büyük bir düşmanlıkla karşılandığı anlaşılabilir.

IMF'nin sağladığı milyarlarca dolar, kısa bir dönem için döviz kurlarını sürdürülemez düzeylerde tutmaya harcanıyordu, bu kısa dönemde de yabancılar ve zenginler ülkeden paralarını daha avantajlı şartlarla alabiliyorlardı (IMF'nin ülkelere baskı yaparak uygulattığı açık sermaye piyasaları aracılığıyla). Döviz kurları sürdürüldüğü müddetçe ülkedekiler her bir ruble, her bir rupiah, her bir kruzeiro için daha fazla dolar alıyorlardı. Milyarlar da çoğunlukla yabancı kredi kuruluşlarına geri ödemeleri yapmakta kullanılıyordu, borç özel sektöre ait olsa bile. Özel sektöre ait yükümlülükler birçok durumda ulusallaştırılıyordu.

Asya mali krizinde bu, Amerikalı ve Avrupalı kredi kuruluşları için çok iyi oldu; bu kuruluşlar, Tayland ve Kore bankalarına ve şirketlerine borç verdikleri parayı geri aldıkları için ya da en azından başka durumda alabileceklerinden daha fazlasını aldıkları için memnundular. Ama paradan yararlanmış olup olmamalarına bakmadan ödedikleri vergilerle IMF'ye olan kredi borçları ödenirken Tayland ve Kore'deki işçiler ve diğer vergi mükellefleri için durum hiç de iyi olmadı. Döviz kurunu sürdürülemez bir düzeyde tutmak ve yabancı kredi kuruluşlarını kurtarmak için milyarlar harcandıktan ve devletler, IMF'nin harcamaları kesme konusunda yaptığı baskıya boyun eğdikten sonra, ülkeler milyonlarca işçinin işini kaybettiği bir durgunlukla karşı karşıya kaldığında, fakirlere sübvansiyon olarak yiyecek ya da yakacak vermek için çok daha küçük miktarlar gerektiğinde hiç para olmaması, her şeyin üstüne tuz biber ekti. IMF'ye karşı bu kadar büyük bir kızgınlık olmasına şaşmamak lazım.

Eğer IMF'yi kredi verenlerin çıkarına politikalar uygulama peşinde olan bir kuruluş olarak görürseniz, IMF'nin diğer politikaları da anlaşılır hale geliyor. IMF'nin dış ticaret açığına yoğunlaşmasına daha önce değinmiştik. Kriz sonrası Doğu Asya ülkelerine dayatılan son derece daralmacı politikalar, ithalatta hızlı bir azalmaya ve rezervlerde büyük bir artışa neden olmuştu. Bu, kredilerin geri ödemelerinin yapılabilmesi konusunda endişelenen bir kuruluş açısından anlamlı: rezervler olmadan ülkeler, kendilerinin ve ülkelerindeki firmaların aldığı dolar borçlarını geri ödeyemezler. Ama küresel istikrar, ülkelerin ve bölgenin ekonomik kalkınması konularına yoğunlaşmış biri, rezervlerin artmasına bu kadar ilgi göstermezdi ve ülkeleri uluslararası spekülatörlerin beklenmedik hareketlerinin yaratacağı etkilerden korumak için başka politikalar uygulardı. Tayland'ın rezervleri tükenmişti çünkü rezervler 1997'de spekülatörleri uzaklaştırmak için kullanılmıştı. Tayland'ın rezervlerini derhal artırmak gerektiğine karar verildiğinde, derin bir durgunluk yaşanması kaçınılmazdı. IMF'nin, Bölüm 4'te gördüğümüz, Büyük Depresyon'daki komşunu fakirleştir (beggar thy neighbour) politikalarının yerini alan kendini fakirleştir (beggar thyself) politikaları, küresel krizi yayma konusunda daha da beterdi. Kredi verenlerin bakış açısından politikalar bazen işliyordu hem de büyük bir hızla: Temmuz 2001'de, rezervler, Kore'de, sıfırdan neredeyse 97 milyar dolara; Tayland'da da eksilerden 31 milyar doların üstüne çıkmıştı.

Bütün bunlar, kredi verenler için tabii ki iyi haberdi. Kredi verenler artık Kore'nin, kredi kuruluşları talep ettiğinde borçlarını geri ödeyecek doları olduğu konusunda rahat olabilirlerdi.

Ben olsam, kredi verenlerin çıkarlarıyla daha az ilgilenen, borçluların endişelerini paylaşan bir strateji uygulardım. Ekonominin yürümesinin daha önemli olduğunu söylerdim ve birkaç yıl, ekonomi tekrar rayına oturana dek rezervleri artırmayı erteleyelim, derdim. Kısa dönemli istikrar sağlamak için daha önce değindiğim moratoryumlar ve iflaslardan başka yöntemler araştırırdım, Malezya'da uygulanan "çıkış vergileri" ve kısa vadeli sermaye denetimleri gibi. Bir ülkeyi spekülatörlerin, hatta aniden fikir değiştiren kısa vadeli kredi verenlerin ve yatırımcıların beklenmedik hareketlerinden koruyacak yöntemler vardır. Her politikanın bir riski ve bedeli vardır; ama bu alternatiflerin, kredi verenlere maliyeti yüksek olsa da krizdeki *ülkelerde* yaşayanlar için maliyeti ve riskinin daha düşük olacağı neredeyse kesindi.

IMF politikalarını savunanlar, kredi verenlerin de bazı maliyetlere katlanmak zorunda kaldığını söylüyorlar. Ama bu maliyetlerin birçoğu tam olarak ödenmedi. İki noktada işin aslını kavrayamıyorlar: Kredi verenden yana olan politikalar, aksi halde ortaya çıkacak zararları *aşağı çekmeye* çalışıyordu. Tam değil kısmi bir kurtarma operasyonu tasarladılar, döviz kurunun düşüşünü durdurmadılar, daha fazla düşmesini engellediler. İkinci olarak, IMF yapacağını söylediği şeyleri her zaman başaramıyordu. Endonezya'da daralmacı politikaları fazla ileri götürdü ve sonunda kredi verenlerin çıkarlarına iyi hizmet edememiş oldu. Daha genel bakarsak, küresel mali istikrar, hiç tartışmasız, yalnızca küresel ekonominin değil, finans piyasalarının da çıkarınadır. Oysa IMF'nin birçok politikasının (sermaye piyasalarını liberalleştirmekten devasa kurtarma operasyonlarına kadar), küresel istikrarsızlığa katkıda bulunduğu neredeyse kesindir.

IMF'nin finans dünyasının bakış açısıyla ilgilendiği ve bu bakış açısını yansıttığı gerçeği, IMF'nin savunmacı konuşmalarının bir kısmını anlamamızı da sağlıyor. Doğu Asya Krizi'nde IMF ve ABD Hazinesi sorunların suçunu borç alan ülkelere ve özellikle de şeffaf olmamalarına atıvermeye çalıştılar. Şeffaflığın olmamasının krize neden olmadığı ve şeffaflığın bir ülkeyi krize karşı korumadığı o zaman da gayet iyi biliniyordu. Doğu Asya krizinden önceki son mali kriz 1980'lerin sonunda, 1990'ların başında,

dünyanın en şeffaf ülkelerinden olan İsveç, Norveç ve Finlandiya'da çıkan gayrimenkul kriziydi. Kore, Malezya ve Endonezya'dan çok daha az şeffaf olan ülkeler vardı ama bu ülkelerde bir kriz yaşanmadı. Eğer şeffaflık ekonomik bulmacanın cevabı olsaydı, Doğu Asya'daki ülkelerin daha önceki yıllarda daha çok kriz yaşamaları gerekirdi; çünkü verilere göre bu ülkelerde şeffaflık azalmıyor, artıyor. Şeffaflık cephesindeki sözde başarısızlığına rağmen Doğu Asya, dikkate değer bir büyüme sağlamakla kalmamış aynı zamanda dikkate değer bir istikrar da sağlamıştır. Doğu Asya ülkeleri IMF ve Hazine'nin iddia ettiği gibi "son derece korunmasız" ise, bu yeni bulunmuş bir korunmasızlık türüydü ve şeffaflık eksikliğindeki artışa değil, tanıdık başka bir unsura dayanıyordu: IMF'nin bu ülkelere dayattığı, sermaye ve finans piyasalarının vakitsiz liberalleştirilmesi uygulaması.

Geriye dönüp bakınca, şeffaflık üzerinde bu kadar yoğunlaşmanın "şeffaf" bir nedeni vardı:[3] Finans dünyası, IMF ve ABD Hazinesi için suçu başka birinin üstüne atmak önemliydi. IMF'nin ve Hazine'nin Doğu Asya'da, Rusya'da ve başka yerlerde dayattığı politikalar suçlanacaktı: sermaye piyasasının liberalleştirilmesi denge bozucu spekülasyonlara, finans piyasalarının liberalleştirilmesi ise kötü kredi tecrübelerine yol açmıştı. Kalkınma programları söylediklerinin aksine başarısız olduğunda, esas sorunun onların programında değil, krizi yaşayan ülkelerde olduğunu söylemeye kalkacak kadar güçlü dürtüleri vardı.

Ancak daha yakından yapılan bir inceleme, sanayileşmiş ülkelerin birçok açıdan hatalı olduğunu gösteriyordu; örneğin Japonya'da bankacılık sistemindeki yasal düzenlemelerin zayıf olması, bankaları, ihtiyatsız bile olsa reddedilemeyecek kadar çekici faiz oranlarıyla Tayland'a kredi vermeye itmiş olabilirdi. ABD'deki ve diğer büyük sanayi ülkelerinde, bankacılık sistemindeki liberalleştirilmiş yasal düzenleme politikaları da, bankaları, akıllıca olmayan krediler vermeye teşvik etmiş olabilir; bu düzenlemeler, bankaların kısa vadeli yabancı kredileri uzun vadeli kredilerden daha güvenli olarak görmesini sağlıyordu. Bu da kısa vadeli krediyi teşvik etti. Doğu Asya'daki istikrarsızlığı yaratan en önemli nedenlerden biri de bu kısa vadeli kredilerdi.

Büyük yatırım firmaları da müşterileri bu ülkelere para yatırmaları için teşvik eden danışmanlarını temize çıkarmak istiyorlardı. Frankfurt'tan Londra'ya ve Milan'a kadar yatırım danışmanları, Amerika Birleşik Dev-

letleri ve diğer sanayi ülkelerinin devletlerinden aldıkları tam destekle, Doğu Asya ülkelerindeki şeffaflık eksikliği düşünülürse, işlerin gerçekte bu kadar kötü olduğunu bilmelerinin beklenemeyeceğini iddia edebiliyorlardı. Bu uzmanlar, mükemmel bilginin olduğu, tamamen açık ve şeffaf bir piyasada gelirlerin düşük olduğu gerçeğini sessizce geçiştiriyorlardı. Asya çekici bir yatırım olmuştu, yüksek getiri sağlamıştı çünkü daha riskliydi. Danışmanların *daha iyi* bilgi sahibi olduklarına dair inançları ve müşterilerinin yüksek kazanç ihtirası fonları bu bölgeye çekti. Temel sorunlar (Güney Kore'nin yüksek borç miktarı, Tayland'ın yüksek dış ticaret açıkları, kaçınılmaz gayrimenkul patlaması ve Suhartu'nun yozlaşması) gayet iyi biliniyordu ve bunların ortaya koyduğu riskler yatırımcılara söylenmeliydi.

Uluslararası bankalar da suçu başkasına atmayı uygun buldular. Borçluları ve Tayland ve Kore bankalarının kötü kredi uygulamalarını suçlamak istediler, bu bankaların kötü kredi verdiği ve ülkelerindeki yozlaşmış hükümetlerin de buna göz yumduğu iddiasında bulundular; IMF ve ABD Hazinesi bu saldırıda da onlara katıldı. Baştan beri IMF ve Hazine'nin iddialarına şüpheyle yaklaşmak gerekiyordu. Uluslararası büyük kredi kuruluşlarını kurtarma çabalarına karşın gerçek acıydı: her kredinin bir borçlusu bir de alacaklısı vardı. Eğer kredi doğası gereği kötüyse krediyi veren de krediyi alan kadar suçluydu. Ayrıca Batılı gelişmiş ülkelerdeki bankalar, birçok Kore firmasının ne kadar yüksek borç öz sermaye oranları olduğunu bile bile büyük Kore firmalarına kredi verdiler. Kötü krediler kötü değerlendirmelerin sonucuydu, Amerika Birleşik Devletleri'nden ya da diğer Batılı devletlerden gelen herhangi bir baskının değil. Ve bu yanlış değerlendirmeler, Batılı bankaların güya iyi risk yönetimi araçlarına rağmen yapılmıştı. Büyük bankaların suçu kendi üzerlerinden atmak istemelerine şaşmamak lazım. IMF'nin de onları savunmak için sebebi var; IMF de aynı şekilde suçlanmayı hak ediyor. Arka arkaya tekrarlanan IMF kurtarma operasyonlarının da kredi verenlerin yeterince dikkatli davranmamasında payı var.

Çok daha hassas bir mesele tehlikedeydi. 1990'ların başında ABD Hazinesi kapitalizmin küresel zaferini müjdeledi. IMF ile birlikte, doğru politikaları (Washington Uzlaşması politikaları) uygulayan ülkelerin büyümeyi garantileyeceğini söylemişti. Doğu Asya krizi bu yeni dünya görüşü-

ne şüphe çekti *ta ki bu sorunun kapitalizmde değil, Asya ülkelerinde ve uyguladıkları kötü politikalarda olduğu gösterilmediği sürece.* IMF ve ABD Hazinesi sorunun reformlarda (sermaye piyasalarını liberalleştirme, her şeyden önemli olan o kutsal inanç) olmadığını, sorunların, reformları yeterince ileri götürememekten kaynaklandığını iddia etmek zorundaydı. Kriz ülkelerinin zayıflığı üzerine odaklanarak kendi başarısızlıklarının (hem politikanın başarısızlığı hem de kredilerin başarısızlığı) suçunu başkasına atmakla kalmıyor, bu tecrübeyi, gündemi daha da ileri çekmek için kullanmaya kalkıyorlardı.

BÖLÜM 9

BUNDAN SONRASI

Bugün küreselleşme dünyadaki birçok fakir yararına çalışmıyor. Çevrenin büyük bölümünün yararına çalışmıyor. Küresel ekonomide istikrar sağlamak için de çalışmıyor. Komünizmden piyasa ekonomisine geçiş o kadar kötü idare edildi ki Çin, Vietnam ve birkaç Doğu Avrupa ülkesi dışında gelirler hızla düşerken yoksulluk çok arttı.

Bazılarına göre cevap basit: Küreselleşmeyi bırakın. Ama bu hem mantıklı değil hem de istenilecek bir şey değil. Bölüm 1'de belirttiğim gibi küreselleşme büyük faydalar da sağladı; Doğu Asya'nın başarısı küreselleşmeye dayanıyor; özellikle ticaret fırsatlarına ve piyasalara da teknolojiye de ulaşma imkanının artmasına. Küreselleşme, sağlık durumlarının daha iyileşmesini sağladı; daha fazla demokrasi, daha çok sosyal adalet için mücadele eden aktif küresel sivil toplumu yarattı. Sorun küreselleşmede değil nasıl idare edildiğinde. Sorunun bir kısmı oyunun kurallarının koyulmasını sağlayan uluslararası ekonomik kuruluşlarda; IMF'de, Dünya Bankası'nda ve WTO'da (Dünya Ticaret Örgütü). Bu kuralları çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin değil, daha gelişmiş sanayi ülkelerinin (ve bu ülkelerdeki özel çıkar sahiplerinin) çıkarlarına hizmet edecek şekilde koyuyorlar. Bu çıkarlara başka şekillerde de hizmet ediyorlar; küreselleşmeye belirli bir ekonomi ve toplum görüşünün şekillendirdiği dar görüşlü bir kafa yapısıyla bakıyorlar.

Meclislerin atadığı komisyonlardan ve vakıfların desteklediği, küresel mali yapıdaki değişimler üzerine raporlar yazan seçkin ekonomist gruplardan protestolara varıncaya kadar somut bir reform talebi var ve bu talep hemen hemen her uluslararası toplantıya damgasını vuruyor. Bunun karşılığında bazı değişimler gerçekleşiyor. 2001 yılının Kasım ayında Katar'ın başkenti Doha'da toplanan yeni ticaret müzakereleri turunun "kalkınma turu" olarak tanımlanması kararlaştırıldı, yalnızca piyasaların daha fazla açılması değil, geçmişteki bazı dengesizliklerin düzeltilmesi de planlandı ve sonuçta Doha'da geçmiştekilerden çok daha açık bir görüşme oldu. IMF ve Dünya Bankası söylemlerini değiştirdiler artık yoksullukla ilgili çok daha fazla söz söylüyorlar ve en azından Dünya Bankası, birçok ülkede uyguladığı programlarda "ülkeyi sürücü koltuğuna oturtma" sözünü yerine getirmek için samimi bir çaba sarf ediyor. Ama uluslararası kuruluşlarla ilgili eleştirilerin birçoğu bu kuruluşlara şüpheyle yaklaşıyorlar. Değişimleri, kuruluşların var olmak istiyorlarsa söylemlerini değiştirmek *zorunda oldukları* yolundaki politik gerçekle karşı karşıya olmalarına bağlıyorlar. Bu eleştiriler verilen sözlerin gerçek olduğundan şüphe duyuyor. 2000 yılında IMF'nin iki numaralı pozisyona, Dünya Bankası piyasa fundamentalizmi ideolojisini benimsediği dönemde Dünya Bankası'nın başekonomisti olan kişiyi getirmesi hiç rahatlatıcı olmamıştı. Bazı eleştiriler bu reformlar konusunda öyle şüpheli ki IMF'nin kaldırılması gibi köklü hareketler yapılmasını istiyorlar ama ben bunun anlamsız olduğuna inanıyorum. IMF kaldırılınca başka bir formda tekrar yaratılacaktır. Uluslararası kriz durumlarında hükümet liderleri birilerinin görev başında olduğunu, uluslararası bir aracının bir şeyler yaptığını bilmek isterler. Bugün bu rolü IMF oynuyor.

Küreselleşmenin iyi yöndeki potansiyelini gerçekleştirmek için baştan şekillendirilebileceğine inanıyorum. Uluslararası ekonomik kuruluşların da bunun başarılabilmesini sağlayacak şekilde baştan şekillendirilebileceğine inanıyorum. Ama bu kuruluşların nasıl baştan şekillendirilebileceğini anlayabilmek için önce neden bu kadar berbat bir şekilde başarısızlığa uğradıklarını iyice kavramak lazım.

Çıkarlar ve İdeoloji

Son bölümde, IMF'nin politikalarına *sanki* bu kuruluş kriz durumlarında ülkelere yardım etmek ve küresel ekonomik istikrarı artırmak yolundaki asıl görevi yerine, finans piyasalarının çıkarlarına göre hareket ediyormuş gibi bakarak, aksi takdirde entelektüel olarak tutarsız görünecek politikaların nasıl da anlamlı hale geldiğini görmüştük.

Finans çıkarları nasıl Uluslararası Para Fonu'nun düşünüşünde hakimse, ticari çıkarların da Dünya Ticaret Örgütü'nde aynı ölçüde hakim bir rolü vardır. IMF nasıl fakirlerin meselelerine pek önem vermezse (bankaları kurtarmak için milyarlar vardır ama IMF programları sonucu işlerini kaybedenlere yiyecek desteği sağlamak söz konusu olduğunda ufak tutarlar bile yoktur), WTO da aynı şekilde ticareti her şeyin üstünde tutar. Karides avlamak için kullanılan ama aynı zamanda kaplumbağaları da yakalayan ya da onlar için tehlike yaratan ağları yasaklamak isteyenlere, WTO, böyle bir yasal düzenlemenin serbest ticarete yersiz bir müdahale olacağını söylüyordu. Ticari kaygıların her şeyden önce geldiğini keşfettiler, çevreden de!

Kuruluşlar ticari ve finansal çıkarları her şeyin üstünde tutarken meseleleri böyle görmüyorlar. Takip ettikleri gündemin, *genel çıkara* hizmet ettiğine inanıyorlardı. Aksini gösteren kanıtlara karşın, birçok dış ticaret ve maliye bakanı ve hatta bazı politik liderler, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve sermaye piyasasının liberalleştirilmesinden sonuçta herkesin faydalanacağına inanıyorlardı. Birçoğu buna o kadar çok inanıyordu ki bu önlemler için küçük bir halk desteği olsa da ülkeleri, bu reformları "kabul etmeleri" için mümkün olan her yolla zorlamayı savunuyorlardı.

En büyük zorluk kurumların içinde değil kafa yapılarındaydı: küreselleşmenin potansiyel faydalarını sağlamak için, çevre konusunu önemsemek, fakirlerin de kendilerini etkileyen kararlarla ilgili söz sahibi olmalarını sağlamak, demokrasiyi ve adil ticareti geliştirmek gerekir. Sorun şu ki bu kuruluşlar, sorumlu oldukları kişilerin kafa yapılarını yansıtıyorlar. Tipik bir merkez bankası başkanı güne, enflasyon istatistikleri konusunda endişelenerek başlar, yoksulluk istatistikleri konusunda değil; ticaret bakanı ihracat rakamları konusunda endişelenir, kirlilik endeksi konusunda değil.

Dünya karmaşık bir yer. Toplumdaki her grup, gerçekliğin kendisini en çok etkileyen kısmına odaklanır. İşçiler, işler ve ücretler konusunda endişelenir, finansçılar, faiz oranları ve borçların geri ödenmesi konusunda. Yüksek faiz oranı, parasını geri aldığı sürece, kredi veren için iyidir. Ama işçiler yüksek faiz oranlarını ekonomik yavaşlama nedeni olarak görürler; onlara göre bu işsizlik demektir. Yüksek faiz oranlarını tehlikeli bulmalarına şaşmamak lazım. Parasını uzun vadeli kredi olarak veren finansçı için gerçek tehlike enflasyondur. Enflasyon, geri ödeme zamanında aldığı dolarların, vermiş olduğu dolarlardan az olması anlamına gelebilir.

Kamuya açık politika tartışmalarında, çok azı kendi çıkarları bağlamında açıkça konuşur. Her şey *genel çıkar* bağlamında ifade edilir. Belirli bir politikanın, genel çıkarı muhtemelen nasıl etkileyeceğini görmek için bir model, tüm sistemin nasıl çalıştığını gösteren bir görüş gerekir. Adam Smith piyasaların lehine iddialarla bir model geliştirmişti; Karl Marx da yaşadığı zamanda kapitalizmin işçiler üzerindeki olumsuz etkilerini fark ederek alternatif bir model geliştirmişti. Birçok belgeyle kanıtlanmış kusurlarına rağmen Marx'ın modeli muazzam bir etki yapmıştı, özellikle kapitalizmin milyarlarca fakir için vaatlerini gerçekleştirmediği, gelişmekte olan ülkelerde. Ama Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşü ile, zayıflığı çok açık ortaya çıktı. Bu çöküşle ve Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel ekonomideki hakimiyeti ile birlikte piyasa modeli galip geldi.

Ama *tek bir* piyasa modeli yoktur. Piyasa sisteminin Japon versiyonu ile Alman, İsveç ve Amerikan versiyonları arasında çok çarpıcı farklar vardır. Kişi başına düşen gelirin Amerika Birleşik Devletleri'ndekine yakın olduğu ama eşitsizliğin ve yoksulluğun daha az, sağlık ve diğer yaşam standartlarının daha yüksek olduğu ülkeler vardır (en azından bu ülkelerde yaşayanların değerlendirmesi bu yönde). Piyasa İsveç kapitalizminde de Amerikan kapitalizminde de merkezdedir ama devletin oynadığı roller oldukça farklıdır. Devlet, İsveç'te, toplumsal refahı artırmak için Amerika Birleşik Devletleri'ndekinden çok daha fazla sorumluluk üstlenir ve ABD'dekinden çok daha iyi halk sağlığı, çok daha iyi işsizlik sigortası ve çok daha iyi emeklilik maaşı sağlamak için de sorumluluk üstlenir. Ancak "Yeni Ekonomi" ile birlikte gelen yenilikler bağlamında bile

ABD ile eşit ölçüde başarılıdır. Hepsi değil ama birçok Amerikalıya göre Amerikan modeli iyi işliyordur; çoğu İsveçliye göre ise Amerikan modeli kabul edilemez; onlar da kendi modellerinin kendilerine iyi hizmet ettiğine inanıyorlar. Asyalılara göre, Asya modellerinin birçoğu iyi işliyor. Bu, Çin ve Tayvan için olduğu kadar Malezya ve Kore için de geçerlidir, hatta küresel mali kriz göz önüne alındığında bile.

Son elli yılda ekonomi bilimi piyasaların neden ve hangi şartlar altında iyi işlediğini ve *ne zaman iyi işlemediğini* açıkladı. Bu, piyasaların, neden bazı şeylerde eksik üretime yol açarken (temel araştırmalar gibi), bazı şeylerde fazla üretime yol açtığını (kirlilik gibi) gösterdi. Piyasanın en etkileyici başarısızlıkları, son iki yüzyıldır kapitalizmle kol kola olan ve çok sayıda işçiyi işsiz, sermayenin büyük bir bölümünü atıl bırakan periyodik krizler, durgunluklar ve bunalımlardır. Ama bunlar piyasaların başarısızlıklarının en bariz örnekleri olsa da piyasaların verimli sonuçlar üretmeyi başaramadığı, daha küçük çaplı sayısız örnek vardır.

Devlet, hem bu piyasa başarısızlıklarını hafifletmede hem de *toplumsal adaleti* sağlamada önemli bir rol oynayabilir ve oynadı da zaten. Piyasaların işleyişi kendiliğinden birçok insanı çok az kaynakla geçinmek zorunda bırakabilir. En başarılı olmuş ülkelerde, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Doğu Asya'da, devlet bu rolleri oynadı ve büyük bir bölümünü gayet iyi yerine getirdi. Bu devletler herkese yüksek kaliteli eğitim sundular ve altyapının büyük bir bölümünü (piyasaların verimli çalışabilmesi için gerekli olan yasal sistem gibi kurumsal altyapılar da buna dahil) sağladılar. Finans sektörü için, sermaye piyasalarının daha yolunda işlemesini sağlayan yasal düzenlemeler hazırladılar, fakirler için güvenlik ağları getirdiler. Telekomünikasyondan tarıma, jet motorundan radara kadar teknolojinin gelişmesine yardımcı oldular. Amerika Birleşik Devletlerinde ve başka yerlerde, devletin rolünün *tam olarak* ne olması gerektiği üzerine hararetli tartışmalar sürerken, devletin, toplumu, ekonomiyi daha verimli ve daha insanca işlemesini sağlamada bir rolü olduğu yaygın olarak kabul ediliyor.

Günümüz demokrasilerinde ekonomik ve toplumsal politikalarla ilgili önemli anlaşmazlıklar var. Bu anlaşmazlıklardan bazıları değerlerle ilgili: çevre konusunda ne kadar duyarlı olmalıyız (GSYİH'yı artırmak uğ-

runa, çevrenin tahrip edilmesine nereye kadar katlanmalıyız?); fakirler konusunda ne kadar duyarlı olmalıyız (fakirlerin bir kısmının yoksulluktan kurtulması ya da durumlarının biraz iyileşmesi için, toplam gelirden ne kadarını feda etmeliyiz?); demokrasi konusunda ne kadar duyarlı olmalıyız (sonuçta ekonominin daha hızlı büyüyeceğine inanıyorsak dernek kurma hakkı gibi temel haklardan fedakarlık yapmalı mıyız?). Anlaşmazlıklardan bazıları ise ekonominin nasıl işlediği konusunda. *Analitik savlar* açık: piyasalarda eksik bilgi varsa (ki her zaman vardır), o zaman genellikle devletin yapacağı, piyasaların verimliliğini artıracak müdahaleler mevcuttur, devlet de aynı bilgi eksikliğinden muzdarip olsa bile. Bölüm 3'te gördüğümüz gibi, piyasa fundamentalizminin altında yatan varsayımlar, gelişmiş ülkelerde değil yalnızca gelişmekte olan ülkeler için geçerli. Ama piyasa fundamentalizminin savunucuları hala, piyasaların verimsizliğinin nispeten küçük olduğunu, devletlerin verimsizliğinin çok daha büyük olduğunu iddia ediyorlar. Devleti çözümden çok sorunun bir parçası olarak görüyorlar; işsizliğin suçunun, çok yüksek ücretler belirleyen ya da sendikaların fazla güçlenmesine izin veren devletlerde olduğunu söylüyorlar. Adam Smith, piyasaların sınırlarının ve eksik rekabetin getirdiği tehditlerin, bugün onun modern takipçileri olduklarını iddia edenlerden çok daha fazla bilincindeydi. Bütün ekonomilerin hangi toplumsal ve politik şartlarda işlemesi gerektiğinin çok daha iyi farkındaydı. Toplumsal bağlılık bir ekonominin işlemesi için önemlidir: Latin Amerika'daki kentsel şiddet ve Afrika'daki iç kargaşa, yatırımın ve büyümenin düşmanı olan ortamlar yaratmıştır. Ama toplumsal bağlılığın, ekonomik performansı etkilemesi gibi bunun tersi de doğrudur: aşırı sert kemer sıkma politikaları da (ister Arjantin'deki gibi daralmacı para ve maliye politikaları olsun, ister Endonezya'daki gibi fakirlerin yiyecek desteklerinin kesilmesi olsun) tahmin edileceği üzere kargaşaya yol açabilir. Özellikle muazzam eşitsizlikler olduğuna inanıldığı zaman bu gerçekleşir. tıpkı Endonezya'da şirket ve finans kuruluşlarının kurtarılması için milyarlar harcanırken işsizliğe mahkum edilenlerin hesabına hiçbir şey düşmemesi gibi.

Kendi çalışmalarımda (hem yazdıklarımda hem de Başkan'ın Ekonomik Danışmanı ve Dünya Bankası'nın Başekonomisti olarak görev yaparken) devletin rolü için dengeli bir görüşü savundum; piyasaların da

devletin de sınırlarının ve başarısızlıklarının bilincinde olan bu görüşe göre, ikisi birlikte ortaklık içinde çalışır; bu ortaklığın yapısı da politik ve ekonomik kalkınma seviyelerine göre ülkeden ülkeye değişir.

Ama ülke hangi politik ve ekonomik kalkınma düzeyinde olursa olsun, devletler farklılık gösterir. Zayıf devletler de fazla müdahaleci devletler de istikrara ve büyümeye zarar vermiştir. Asya mali krizine, finans sektöründe yeterli yasal düzenlemelerin olmaması neden oldu, Rusya'daki Mafya kapitalizmine de kanun ve düzenin sağlanmasındaki başarısızlık yol açtı. Geçiş ülkelerinde gerekli kurumsal altyapı sağlanmadan yapılan özelleştirme gelir yaratacağına aktif satışına yol açtı. Başka ülkelerde de yasal düzenleme olmadan özelleştirilen tekeller, tüketicileri, devlet tekellerinden daha fazla sömürdü. Buna karşılık, yasal düzenlemeler, şirketlerin yeniden yapılandırılması ve kurumsal yönetim[1] ile birlikte yapılan özelleştirmeler yüksek büyüme seviyeleri yarattı.

Ancak bunlardan bahsetmemin sebebi, bu anlaşmazlıkları çözmek ya da devletin ve piyasanın rolü konusunda kendi bakışımı dayatmak değil, iyi eğitimli ekonomistler arasında bile bu konularda gerçek fikir ayrılıkları olduğunu vurgulamak. Ekonomi bilimini ve ekonomistleri eleştiren bazıları, ekonomistlerin her zaman fikir ayrılığına düştüğü sonucuna varıyor, bu yüzden de *ne derlerse desinler* onlara hiç kulak vermemeye çalışıyorlar. Bu doğru değil. Ülkelerin kendi kendilerine yetmesi gerekliliği ve hiperenflasyon gibi konularda yaygın bir fikir birliği var.

Sorun, IMF'nin (bazen diğer uluslararası ekonomik kuruluşların da) üstünde yaygın bir fikir birliğine varılmamış olan politika önerileri ve doktrin savlarını genel geçermiş gibi sunmasıdır; aslında sermaye piyasasının liberalleştirilmesini destekleyen çok az kanıt varken buna karşı yönde dünya kadar kanıt vardı. Hiçbir ekonominin hiperenflasyon altında başarılı olamayacağı konusunda bir fikir birliği varsa da enflasyonu çekebildiğiniz kadar aşağı çekmenin getireceği kazançlar konusunda bir uzlaşmaya varılamamıştır; enflasyonu çekebildiğiniz kadar aşağı çekmenin getirisinin maliyetlerini karşılayacağına dair fazla kanıt yoktur, hatta bazı ekonomistler enflasyonu fazla aşağı çekmenin *negatif* faydaları olacağını düşünür.[2]

Küreselleşme konusundaki büyük hayal kırıklığı, sadece ekonominin her şeyin üstünde tutulmasından değil, belirli bir ekonomik görüşün

(piyasa fundamentalizmi) diğer bütün görüşlerin üstünde tutulmasından da kaynaklanıyor. Dünyanın birçok yerinde, küreselleşmeye karşı itirazlar, küreselleşmenin kendisine (büyüme için yeni fon kaynaklarına ya da yeni ihracat piyasalarına) değil, belirli bir doktrinler bütününe, uluslararası mali kuruluşların empoze ettiği Washington Uzlaşması politikalarınadır. Ayrıca yalnızca politikalara değil, tek bir politika paketinin doğru olduğu kanısına da itiraz ediliyor. Bu kanı hem dengelemenin önemini vurgulayan ekonomi bilimine hem de genel sağduyuya karşı çıkar. Biz, yaşadığımız demokrasilerde ekonomi politikasının her yönünü aktif olarak tartışırız; üstelik yalnızca makro ekonomiyi değil, iflas kanunları için uygun yapının ne olduğu, Sosyal Güvenlik'in özelleştirilmesi gibi meseleleri de. Dünyanın geri kalan kısmında çoğunluk, kendi kararlarını vermekten mahrum bırakıldığını, hatta Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin reddettiği seçeneklere zorlandığını düşünüyor.

Belirli bir ideolojiye bağlılık, ülkeleri kendi kararlarını vermekten mahrum bıraktığı gibi aynı zamanda.bu ülkelerin başarısız olmalarında da büyük bir rol oynuyor. Dünyanın farklı bölgelerindeki ekonomik yapılar da belirgin farklılıklar gösterir. Örneğin, Doğu Asya firmalarının borç seviyeleri yüksekken, Latin Amerika firmalarınınki daha düşüktür. Sendikalar Latin Amerika'da güçlü, Asya'nın büyük bir bölümünde daha zayıftır. Ekonomik yapılar zaman içinde de değişir; bu, son yıllarda yapılan Yeni Ekonomi tartışmalarında vurgulanan bir konudur. Ekonomi biliminde son otuz yılda sağlanan gelişmeler, finans kurumlarının rolü, bilgi ve küresel rekabetin değişen yapısı üzerine yoğunlaşıyordu. Bu değişimlerin, piyasa ekonomisinin verimliliği konusundaki görüşleri nasıl değiştirdiğine değinmiştim. Bunlar aynı zamanda krizlere verilecek uygun tepkilerle ilgili görüşleri de değiştirmiştir.

Bu yeni bilgiler ve daha önemlisi bunların ekonomi politikası uygulamaları, Dünya Bankası'nda ve IMF'de reddedildi, tıpkı Washington Uzlaşması politikalarını takip *etmeyen* ve dünyanın bütün bölgelerinden daha hızlı büyüyen Doğu Asya örneklerine bakmayı reddettikleri gibi. Modern ekonomi biliminin derslerinden faydalanmama hatası, Doğu Asya krizi çıktığında bu kuruluşları, krizle mücadelede hazırlıksız, dünyanın dört bir yanında büyümeyi artırmada da yetersiz bıraktı.

IMF bu derslerden faydalanmaya pek ihtiyacı olduğunu düşünmüyordu çünkü o cevapları biliyordu; eğer ekonomi bilimi bu cevapları sağlamıyorsa, ideoloji (serbest piyasalara duyulan saf inanç) sağlıyordu. İdeoloji onlara, dünyaya bakacakları bir mercek veriyordu; bu mercek, deneysel onaya bile ihtiyaç duymayacak kadar sıkı sıkıya bağlı olacakları bir dizi inanıştı. Bu inançlarla çelişen kanıtlar ciddiye alınmaz. Serbest ve bağımsız piyasalara inananlar için sermaye piyasasının liberalleştirilmesi *tabii ki* arzulanır bir şeydir; bunun büyümeyi artırdığına dair kanıt aramaya ne gerek var? İstikrarsızlığa neden olduğunu gösteren kanıtlar da uyum maliyetleri yani piyasa ekonomisine geçişte katlanılması gereken acının bir bölümü olarak görülüp ciddiye alınmaz.

Uluslararası Kamu Kuruluşlarına Olan İhtiyaç

Küreselleşme konusunda geri adım atamayız, küreselleşme artık hayatımızın bir parçası oldu ve öyle de kalacak. Mesele bunu nasıl işler hale getirebileceğimiz. Ve işleyecekse de kuralların koyulmasını sağlayacak küresel kamu kuruluşları olmalıdır.

Bu uluslararası kuruluşlar hiç kuşkusuz küresel bir toplu hareketin arzulanabilir hatta gerekli olduğu meselelere yoğunlaşmalıdır. Son otuz yılda, toplu hareketin hangi düzeyde ve hangi şartlar altında gerekli olduğu yaygın bir şekilde anlaşıldı. Daha önceki bölümlerde, piyasalar kendi kendilerine verimli sonuçlara ulaşmadığında toplu hareketin nasıl gerekli olduğu konusunu ele almıştım. Dış etkenler olduğunda, yani bireylerin eylemleri ne para ödeyen ne de tazmin edilen başka insanlar üzerinde bir etki yarattığında, piyasa sonuçta tipik olarak bazı malların fazla, bazılarının da eksik üretilmesine yol açacaktır. Savunma gibi doğası gereği kamusal olan ürünlerin üretilmesinde piyasalara güvenemezsiniz.[3] Bazı alanlarda, piyasalar varlığını sürdüremez;[4] örneğin devletler öğrencilere kredi vermiştir çünkü piyasa kendi kendine insan sermayesine yatırım yapmak için fon sağlayamamıştır. Ve birçok nedenden ötürü piyasalar çoğu zaman kendi kendini ayarlamaz; patlamalar ve düşüşler olur, bu yüzden ekonomik istikrarı sağlamada devlete önemli bir rol düşer.

Son on yılda, toplu hareketin hangi düzeyde (bölgesel, ulusal ya da küresel) arzulanabilir olduğu yaygın bir şekilde anlaşıldı. Daha çok bölgesel faydaları artıran hareketler (bölgesel kirlilik gibi) bölgesel düzeyde yürütülmeli; tüm ülkenin vatandaşlarının yararına olanlar ise ulusal düzeyde sürdürülmeli. Küreselleşme, etkilerin küresel olduğu alanlarda artan bir bilinç olduğunu gösteriyor. İşte bu alanlarda küresel toplu harekete ihtiyaç vardır ve küresel yönetim sistemleri gereklidir. Bu alanların fark edilmesi, bu tür meseleleri çözmek üzere küresel kuruluşlar oluşturulmasına paralel olarak gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler'in, küresel politik güvenlik meselelerine yoğunlaştığı düşünülebilirken, uluslararası finans kuruluşları, özellikle IMF'nin küresel ekonomik istikrar üzerine yoğunlaşması gerekir. Her ikisinin de küresel boyutlara varabilen dış etkenlerle uğraştığı düşünülebilir. Bölgesel savaşlar, kontrol altına alınıp yatıştırılmadığı sürece başkalarını da içine çekebilir ve küresel felaketlere yol açabilir. Bir ülkedeki ekonomik çöküş, başka yerlerde de yavaşlamalara neden olabilir. 1998'de en büyük endişe, yükselen piyasalarda çıkacak bir krizin, küresel bir ekonomik çöküşe neden olabileceği korkusuydu.

Ama bunlar küresel toplu hareketin gerekli olduğu yegane alanlar değil. Küresel çevre sorunları var, özellikle okyanuslar ve atmosferle ilgili olanlar. Sanayi ülkelerinin kullandığı fosil yakıtlarının sebep olduğu küresel ısınma, sera gazlarının (CO_2) toplanmasına neden oluyor, bu da ister Güney Denizi'ndeki bir adada olsun isterse Afrika'nın göbeğinde olsun sanayileşmemiş ülkelerde yaşayanları etkiliyor. Kloroflorokarbonların (CFC) kullanımı yüzünden ozon tabakasında oluşan delik yalnızca bu kimyasalları kullananları değil herkesi aynı şekilde etkiliyor. Bu uluslararası çevre meselelerine verilen önem artınca uluslararası anlaşmalar imzalandı. Doğrudan doğruya ozon sorununa yönelen anlaşma (1987'deki Montreal Protokolü) gibi bazı anlaşmalar dikkate değer bir şekilde işe yaradı; ama küresel ısınmayla ilgili olan anlaşmalar gibi bazı anlaşmalarsa henüz sorunda gözle görülür bir azalma sağlayamadılar.

Ayrıca AIDS gibi çok bulaşıcı hastalıkların sınır tanımadan yayılması gibi küresel sağlık sorunları var. Dünya Sağlık Örgütü, bazı hastalıkların kökünü kazımada başarı sağladı; bunların arasında nehir körlüğü ve çi-

çek hastalığı sayılabilir. Ama küresel kamu sağlığının birçok alanında verilecek dev mücadeleler var. Bilginin kendisi önemli bir küresel maldır: araştırmanın meyvelerinden herkes, her yerde faydalanabilir, bunun hiçbir ek maliyeti olması gerekmez.

Uluslararası İnsani Yardım, başkaları için duyulan ortak bir merhamet duygusundan kaynaklanan bir toplu hareket biçimidir. Piyasalar ne kadar verimli olursa olsun bireylerin yeterli yiyeceği, giyeceği ya da barınağı olmasını garanti etmez. Dünya Bankası'nın ana görevi, kriz zamanlarında insani yardım sağlamaktan çok, ülkelerin, büyümesini ve kendi ayakları üstünde durabilmesini sağlayarak yoksulluğun kökünü kazımaktır.

Bu alanların çoğunda uzmanlaşmış kuruluşlar belirli ihtiyaçlara karşılık geliştiler ve yaşadıkları sorunlar da çoğunlukla birbiriyle ilişkili. Yoksulluk çevrenin tahrip edilmesine yol açabilir, çevrenin tahrip olması da yoksulluğu artırabilir. Nepal gibi ısınma ve enerji kaynakları az, fakir ülkelerde yaşayan halk, ormanları yok etmek zorunda kalır, ağaçları ve çalıları keserek ısınma ve yiyecek için yakıt temin eder; bu, toprak erozyonuna neden olur o da daha çok fakirleşmeye yol açar.

Küreselleşme dünya üzerindeki insanların birbirine olan bağımlılığını artırarak küresel toplu hareket ihtiyacını ve küresel kamu mallarının önemini artırdı. Karşılık olarak oluşturulan küresel kurumların mükemmel bir şekilde işlememesi sürpriz değil: sorunlar karmaşık ve hangi düzeyde olursa olsun toplu hareket zor bir şey. Ama bu kuruluşlarla ilgili, önceki bölümlerde belirttiğimiz şikayetler, mükemmel çalışmamaktan çok daha öte. Bazı durumlarda başarısızlıkları ciddi oldu; bazı durumlarda ise dengesiz bir gündem izlediler: bazıları küreselleşmeden diğerlerine göre çok daha fazla yararlanıyorken bazıları da gerçekten zarar görüyordu.

Yönetim

Buraya kadar, küreselleşmenin başarısızlıklarının izini sürerek oyunun kurallarını koyarken ticari ve finansal çıkarların ve kafa yapılarının uluslararası ekonomik kuruluşlarda gözle görülür bir şekilde baskın ol-

duğu gerçeğine vardık. Piyasalar ve devletin rolü konusundaki belirli bir görüş, gelişmiş ülkelerde evrensel olarak kabul görmeyen ama gelişmekte olan ülkelere ve geçiş ekonomilerine dayatılan bir görüş baskındı.

Sorulması gereken soru, neden bunun baskın hale geldiği. Yanıtı bulmak hiç de zor değil: IMF'de masaya oturmuş karar verenler maliye bakanları, merkez bankası başkanları, WTO'da da ticaret bakanları. Kendi ülkelerinin daha geniş kapsamlı ulusal çıkarlarına olan politikaları dayatacak kadar esnediklerinde (ya da nadiren de olsa daha da esneyip geniş kapsamlı küresel çıkarlara olan politikaları dayattıklarında) bile dünyayı çok daha dar bir bakış açısından görmeleri kaçınılmaz.

Kafa yapılarında bir değişim olması gerektiğini savundum. Ama bir kuruluşun kafa yapısı *doğrudan* doğruya sorumlu olduğu kişilerin kafa yapısına kaçınılmaz olarak bağlıdır. Oy kullanma hakları önemlidir, masaya kimin oturduğu önemlidir, hatta sınırlı oy kullanma hakları bile önemlidir. Bunlar, kimin sesinin duyulacağını belirler. IMF, bankalardaki çek takas sistemi nasıl daha verimli bir hale getirilir gibi yalnızca bankacılara mahsus teknik ayarlamalarla ilgilenmez. IMF'nin yaptıkları gelişmekte olan ülkelerdeki milyarların hayatını ve geçim şartlarını etkiler, oysa bu insanlar, IMF'nin yaptıkları konusunda çok az söz sahibidir. IMF programları sonucu işlerinden atılan işçilerin masada yeri yoktur, oysa geri ödemeleri alma konusunda ısrar eden bankacılar, maliye bakanları ve merkez bankası başkanları tarafından temsil edilirler. Politikanın sonuçları tahmin edilebilir: kredi verenlerin alacaklarını almasına ekonomiyi tam istihdamda tutmaktan daha fazla önem veren kurtarma operasyonları. Kuruluşun yönetimi ile ilgili seçimin sonuçları da aynı şekilde tahmin edilebilir: görüşleri, hakim "hissedarların" görüşleriyle uyumlu bir lider bulmaya; gelişmekte olan ülkelerin sorunları konusunda uzmanlık sahibi birisini bulmaktan daha fazla önem verilir; oysa bu konu IMF'nin bugünkü işlerinin dayanağıdır.

WTO'daki yönetim ise daha da karmaşıktır. IMF'dekine benzer şekilde burada da ticaret bakanlarının sesi duyulur. Bu yüzden de çevre konusuna pek önem verilmemesine şaşmamak lazım. Ancak IMF'deki oy kullanma düzeni, zengin ülkelerin hakim olmasını sağlarken, WTO'da herkesin tek oyu vardır ve kararlar genellikle uzlaşmayla verilir. Ama uygu-

lamaya bakınca geçmişte Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Japonya'nın hakim olduğu görülüyor. Bu artık değişiyor olabilir. Doha'daki son toplantıda, gelişmekte olan ülkeler, eğer yeni bir müzakere turu başlatılacaksa onların sorunlarına da kulak verilmesi gerektiği konusunda ısrar ettiler ve elle tutulur bazı tavizler verdirdiler. Çin'in WTO'ya girmesiyle birlikte, gelişmekte olan ülkeler, kendi saflarında güçlü bir sese sahip oldular; her ne kadar Çin'in çıkarları ve diğer gelişmekte olan ülkelerin çıkarları tam olarak örtüşmese de.

Küreselleşmenin olması gerektiği gibi işlemesini sağlamak için gerekli en yapısal değişim, yönetimde değişikliktir. Bu, WTO'da sadece ticaret bakanlarının sesinin duyulmamasını ya da IMF ve Dünya Bankası'nda sadece maliye ve hazine bakanlarının sesinin duyulmamasını sağlamak için, IMF'de ve WTO'da oy kullanma haklarında bir değişimi ve bütün uluslararası ekonomik kuruluşlarda değişimleri gerektirir.

Bu tür değişimler kolay olmayacaktır. Amerika Birleşik Devletleri IMF'deki etkili veto hakkını vermek istemeyecektir. Gelişmiş sanayi ülkeleri, gelişmekte olan ülkeler daha fazla oya sahip olabilsin diye kendi oylarından fedakarlıkta bulunmak istemeyeceklerdir. Hatta aldatıcı iddialarda bulunacaklardır: oy kullanma hakları, her kurumda olduğu gibi sermayeye olan katkıya göre tayin edilir. Çin uzun zaman önce, kendisine daha fazla oy hakkı sağlayacaksa sermaye katılımını artırmak istemişti. ABD Hazine Bakanı Paul O'Neill multi-milyar dolarlık kurtarma operasyonlarını karşılayanların Amerikalı vergi mükellefleri olduğu izlenimini vermeye çalıştı, maliyetine onlar katlandıklarına göre oyu da onlar verecekti. Ama bu doğru değil. Sonuçta para, gelişmekte olan ülkelerdeki vergi mükelleflerinden geliyor çünkü IMF hemen hemen her zaman verdiği borcu geri alıyor.

Değişim kolay değil ama yine de mümkün.

Gelişmekte olan ülkelerin, Kasım 2001'de, yeni bir ticaret müzakereleri turu başlatmanın bedeli olarak gelişmiş ülkelerden kopardığı değişiklikler, en azından WTO'da pazarlık gücünde bir değişim olduğunu gösteriyordu.

Yine de IMF ve Dünya Bankası'nın *resmi* yönetiminde yapısal reformların yakın zamanda gerçekleşeceği konusunda umutlu değilim. Ama kısa vadede, *uygulamalarda* ve *usulde* sağlanan bazı değişimlerin

belirgin etkileri görülebilir. Dünya Bankası'nda ve IMF'de masada yirmi dört sandalye var. Her bir sandalye birden fazla ülkeyi temsil eder. Şu anki yapılanmada Afrika'nın çok az sandalyesi var çünkü çok az oy hakkı var; çok az oy hakkı var çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi oy hakları ekonomik güce göre tahsis ediliyor. Oy hakkı ayarlamalarında değişiklik yapmadan bile Afrika'nın sandalye sayısını artırmak mümkün, böylece oyları sayılmasa bile sesleri duyulabilir.

Etkili katılım için, gelişmekte olan ülkelerin temsilcilerinin bilgi sahibi olması gerekir. Ülkeler fakir olduğu için, örneğin Amerika Birleşik Devletleri gibi bütün ekonomik kuruluşlarda görüşlerini desteklemek için toplanabilecek bir kadroya durumları elvermez. Eğer gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin seslerine daha fazla kulak verme konusunda ciddiyse, bu ülkelerin strateji ve görüş oluşturmalarına yardımcı olacak, uluslararası ekonomik örgütlerden bağımsız bir beyin takımı kurulması için fon sağlayabilirler.

Şeffaflık

Yönetimlerinde yapısal bir değişiklik gerçekleştirilmediği sürece, uluslararası ekonomik kuruluşların, yoksullara, çevreye ve bu kitapta değinmiş olduğum daha yaygın politik ve toplumsal meselelere duyarlı olmasını sağlamak için en önemli yol, açıklığı ve şeffaflığı artırmaktır. Bilgi sahibi olan özgür basının, demokratik olarak seçilmiş hükümetlerimizi bile dizginlemede önemli rol oynamasına alışığız: verilen her zarar, her düşüncesizlik, her iltimas dikkatle incelenir ve kamuoyu baskısı güçlü bir şekilde işler. Şeffaflık, IMF, Dünya Bankası, WTO gibi kamu kuruluşlarında daha da önemlidir çünkü bu kuruluşların başkanları doğrudan seçilmez. Bunlar kamu kuruluşu olsa da kamuya karşı hiçbir *doğrudan* sorumlulukları yoktur. Ama bu gerçekler daha açık olmaları gerektiğine işaret etse de bu kuruluşlar aslında daha az şeffaftır.

Ancak şeffaflığın olmaması sorunu, her uluslararası kuruluşu birbirinden biraz farklı şekilde etkiler. WTO'da anlaşmalara giden müzakereler tamamen kapalı kapılar ardına yapılır; bu da kurumsal çıkarların ve diğer özel çıkarların etkilerini iş işten geçmeden fark etmeyi zorlaştırır. WTO

anlaşmalarının kurallarının herhangi bir şekilde çiğnenip çiğnenmediğinin tartışıldığı WTO jürisi görüşmeleri de gizli yapılır. Çoğunlukla bu jürileri oluşturan dış ticaret avukatlarının ve eski dış ticaret yetkililerinin çevre meselesine pek önem vermemesine belki de şaşmamak lazım. Oysa kamuoyu araştırmaları bu tartışmaları halka açarak bu jürileri kamusal sorunlara daha duyarlı olmaya itecek ya da WTO'yu, karar sürecinde bir reform yapmaya zorlayacaktır.

IMF'nin gizlilik eğilimi doğasında var: merkez bankaları, kamu kuruluşu olmalarına rağmen eskiden beri gizlilik içinde çalışır. Akademik dünyada açıklık kabul görürken, finans dünyasında gizlilik doğal kabul edilir. 11 Eylül 2001'den önce Hazine Bakanlığı, kıyı bankacılığı merkezlerinin gizliliğini savunuyordu. Cayman Adaları'ndaki ve bu tür diğer merkezlerdeki milyarlarca dolar, bu adalardaki bankalar Wall Street'ten, Londra'dan ve Frankfurt'tan daha iyi bankacılık servisi sunduğu için buralara gitmiyor; gizlilik, vergiden kaçma, para aklama ve benzeri karanlık işlerin yapılmasına olanak sağladığı için buralara gidiyor. Terörizmin finansmanının da bu karanlık işlerin arasında olduğu ancak 11 Eylül'den sonra fark edildi.

Ama IMF özel bir banka değil, bir kamu kuruluşu.

Halka açık konuşmalar yapılmaması, modellerin ve politikaların, zamanında yapılacak eleştiriye açık olmadığı anlamına geliyor. IMF'nin 1997 krizindeki hareketleri ve politikaları klasik demokrasi sürecine tabi tutulsaydı ve önerilen IMF politikaları konusunda kriz ülkelerinde detaylı ve açık bir tartışma yapılmış olsaydı, bu politikalar kabul edilmemiş olabilirdi ve çok daha makul politikalar ortaya çıkabilirdi. Böyle bir konuşma, politika reçetelerinin dayandığı hatalı ekonomik varsayımları gözler önüne serebilirdi ve hatta kredi verenlerin çıkarlarının, işçilerin ve küçük işletmelerin çıkarlarından daha önde tutulduğunu da ortaya çıkarabilirdi. Riskin daha az bir bölümünü güçsüz taraflara yükleyen alternatif yollar, hak ettikleri şekilde dikkate alınabilirlerdi.

Ekonomik Danışmanlar Konseyi'ndeki günlerimde gizliliğe zorlayan büyük güçleri görmüş ve anlamaya başlamıştım. Gizlilik devlet görevlilerine, yaptıkları işler halka açık olsa sahip olmayacakları türden bir ketumluk imkanı veriyordu. Gizlilik, hem hayatlarını kolaylaştırıyordu hem de özel çıkarların yaptıkları işlere tamamen hükmetmesine izin veriyor-

du. Gizlilik, masumane olsun ya da olmasın, konuyla ilgili iyice düşünüp taşınmamaktan kaynaklansın ya da kaynaklanmasın, hataları gizleme imkanı sağlıyordu. Ne demişler "Gün ışığı en güçlü antiseptiktir".

Politikalar özel çıkarlar tarafından yönlendirilmiş olmasa bile, gizlilik şüphe uyandırır: gerçekte kimin çıkarlarına hizmet ediliyor? Bu tür şüpheler, asılsız bile olsa, politikaların politik sürdürülebilirliğini baltalar. Protesto hareketlerinin sürmesini sağlayan, bu gizlilik ve gizliliğin uyandırdığı şüpheler. Protestocuların taleplerinden biri daha fazla açıklık ve şeffaflık.

Bu talepler özel bir yankı yaratıyor çünkü IMF'nin kendisi de Doğu Asya krizi sırasında şeffaflığın önemini vurgulamıştı. IMF'nin, konuşmalarında şeffaflık konusuna yaptığı vurguların *beklenmedik* sonuçlarından biri bu oldu: şeffaflık spotu IMF'ye çevrildiğinde bunun noksan olduğu görüldü.[5]

Gizlilik demokrasiyi de baltalar. Ancak ve ancak, bu kamu kuruluşlarının sorumlu olduğu kişiler, bu kuruluşların ne yaptığı konusunda, hangi seçeneklerle karşılaştıkları ve bu kararları nasıl verdikleri de dahil olmak üzere iyi bilgilendiriliyorsa demokratik sorumluluk var olabilir. Bölüm 2'de modern demokrasilerin, vatandaşların *bilme hakkını* fark ettiğini ve bunu Amerika'nın Bilgilenme Özgürlüğü Kanunu gibi kanunlarla yürürlüğe koyduğunu görmüştük. Ancak IMF ve Dünya Bankası'nın, şeffaflık ve açıklık konularını sözde desteklerken aslında bu görüşleri henüz benimsemediğini de görmüştük. Ama benimsemek zorundalar.

IMF'DE VE KÜRESEL MALİ SİSTEMDE REFORM

Bütün uluslararası kuruluşlarda reforma karşı koyan bazı ortak temalar var ama her kuruluş kendine özgü sorunlar yaşıyor. IMF'den başlayacağım çünkü diğer kuruluşlarda daha küçük ölçüde yaşanan bazı sorunlar, bu kurumda çok daha net bir şekilde ortaya çıkıyor.

Bir önceki bölüme bir soruyla başlamıştım: Bu kadar yetenekli (ve yüksek maaş alan) devlet bürokratlarının çalıştığı bir örgüt nasıl oluyordu da bu kadar çok hata yapabiliyordu? Ben sorunlarının *bir kısmının*, sözde hedefiyle, yani yaratılma sebebi olan küresel ekonomik istikrarı ar-

tırma hedefiyle sermaye piyasasını liberalleştirme gibi küresel istikrardan çok finans dünyasına hizmet eden yeni hedefleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını belirttim. Bu uyumsuzluk, akademik ilgi alanını da aşan bir entelektüel tutarsızlığa neden oluyordu. Tutarlı politikalar üretmenin zor olmasına şaşmamak lazım. Ekonomi biliminin yerini, çok sık olarak ideoloji alıyordu, bu, her zaman işleyen bir rehberlik sağlamasa da açık ve net talimatlar veren bir ideolojiydi, finans dünyasının çıkarlarıyla geniş ölçüde örtüşen bir ideoloji; öyle ki başarısız olduğunda bu çıkarlara hizmet edilmemiş oluyordu.

İdeoloji ve *bilim* arasındaki önemli farklardan biri şudur: bilim bilinen sınırların farkındadır. Her zaman belirsizlik vardır. Oysa IMF asla önerdiği politikalarla ilgili belirsizlikleri tartışmak istemez; aksine, asla yanılmaz imajı çizmek ister. Bu tutum ve bu kafa yapısı geçmişteki hatalardan ders almayı zorlaştırıyor: geçmişteki hatalarını kabul etmezse onlardan nasıl ders alacak ki? Birçok örgüt yanılmaz olduklarına gerçekten inanacak kadar olayın dışında. IMF ile ilgili sorun ise IMF'nin, çoğu zaman, yanılmaz olduğuna *neredeyse* inanıyormuş gibi davranması.

IMF, Doğu Asya krizindeki hatalarını kabul etti; daralmacı maliye politikalarının çöküşü daha da artırdığını, Endonezya'da finansal sistemi yeniden yapılandırma stratejisinin bankalara hücuma yol açtığını ve işleri daha da kötüleştirdiğini açıkladı. Ama bu politikaların büyük bir bölümünü dayatmada suçlu olan IMF ve ABD Hazinesi, bekleneceği üzere, eleştirileri ve bu konudaki tartışmaları sınırlamaya çalıştı. Bu konulara ve diğer bazı hatalara değindiğinden bir Dünya Bankası raporu, *New York Times*'a kapak olunca ikisi de sinirden köpürdü. Eleştirileri susturmak için emirler verildi. Açıkçası, IMF bu meseleleri daha fazla kurcalamadı. Bu hataların neden yapıldığını, modellerde neyin yanlış olduğunu ya da bir dahaki krizde (gelecekte başka krizler mutlaka olacaktı) aynı şeylerin yaşanmasını engellemek için nelerin yapılacağını hiç sormadılar. (Ocak 2002'de Arjantin bir kriz yaşıyordu. IMF'nin kurtarma operasyonları bir kez daha başarısız olmuş, ısrarla dayattığı daralmacı maliye politikaları, ekonomiyi daha da derin bir durgunluğa sürüklemişti.) IMF, modellerinin, neden durgunluğun derinliğini *sistematik bir şekilde* eksik tahmin ettiğini ya da politikalarının neden *sistematik olarak* aşırı daralmacı olduğunu hiç sormadı.

IMF, politikalarının doğruluğuna olan inancında bir tereddüt olduğunu gösterirse, güvenilirliğini kaybedeceğini ve politikalarının başarılı olması için de piyasaların ona güvenmesi gerektiğini söyleyerek kurumsal yanılmazlık tavrını savunmaya çalışıyor. İşte gerçek bir ironi daha. Daima piyasanın "mükemmelliği ve mantıklılığı" üzerine vaazlar veren IMF, aşırı kendine güvenen tahminler yaparak güvenilirliğini artırabileceğine gerçekten inanıyor mu? Arka arkaya başarısız olan tahminler IMF'nin pek de yanılmaz görünmemesine neden olur, özellikle piyasalar söylediği kadar mantıklıysa. Bugün IMF güvenilirliğini büyük ölçüde kaybetti, hem de yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil, sevgili destek grubu finans dünyasında da. IMF daha dürüst, daha açık sözlü ve daha ılımlı olsaydı, bugün hiç tartışmasız daha iyi durumda olurdu.

IMF yetkilileri, alternatif politikaları ve bunların içerdiği riskleri tartışamamalarına başka bir sebep gösteriyorlar. Bunun gelişmekte olan ülkelerin kafasını karıştıracağını söylüyorlar. Büyüklük taslayan bu tavır, demokratik işleyiş konusunda insanda derin şüpheler uyandırıyor.

Bu sorunlara değinildikten sonra, IMF'nin kafa yapısını ve tavrını değiştirmesi iyi olurdu. Ama öyle olacağa benzemiyor. Fon, hatalarından ders alma konusunda çok yavaş. Bu kısmen, daha önce de gördüğümüz gibi, ideolojinin güçlü rolünden ve IMF'nin kendi kurumsal yanılmazlığına duyduğu inançtan; kısmen de IMF'nin dünya görüşlerinin, kuruluş içinde de hakim olmasını sağlamak için hiyerarşik organizasyon yapısının kullanılmasından kaynaklanıyor. IMF modern işletme okullarının deyişiyle "öğrenen bir kuruluş" değil; bu yüzden de öğrenmekte ve uyum sağlamakta zorlanan diğer kuruluşlar gibi, çevresindeki ortam değiştiğinde kendisini bazı zorluklarla karşı karşıya buluyor.

Kafa yapılarında yapısal bir değişimin ancak yönetimde bir değişiklik olduğu takdirde mümkün olacağını ve bu tür değişikliklerin de yakın dönemde pek ihtimal dahilinde olmadığını bu bölümde söylemiştim. Şeffaflığı artırmanın yardımı olur ama o konuda bile anlamlı reformlar reddediliyor.

IMF'nin kendisini esas alanıyla yani krizleri dizginlemeyle sınırlaması gerektiği, (kriz durumları dışında) kalkınmayla ya da geçiş ekonomileriyle uğraşmaması gerektiği konusunda yaygın bir görüş birliği (IMF'nin dışında) vardı. Buna kesinlikle katılıyorum. Katılma sebeplerimden biri de

demokratik, adil ve sürdürülebilir bir kalkınma ve geçiş yaratmasını sağlayacak diğer reformların ufukta görünmemesi.

Faaliyet alanını daraltmanın başka boyutları da var. IMF şu anda değerli ekonomik istatistiklerin toplanmasından sorumlu; ve genellikle iyi iş çıkarsa da rapor ettiği veriler, kuruluşun kendi faaliyet sorumluluklarına uydurulmuştu, kendi programlarını işe yarıyor *göstermek*, rakamları "tutturmak" için ekonomik tahminlerin uyarlanması gerekiyordu. Bu rakamları kullanan birçok insan bunların sıradan tahminler gibi olmadığını fark etmiyor; bu örneklerde GSYİH tahminleri, sofistike bir istatistik modeline ya da en azından ekonomiyi iyi bilenlerin yaptığı tahminlere dayanmaz, bunlar IMF programının bir parçası olarak üzerinde *pazarlık yapılmış* rakamlardır. Faaliyet gösteren kurumla istatistiklerden sorumlu olan kurum aynı olunca bu tür çıkar çatışmaları hep çıkar, birçok devlet buna karşılık bağımsız istatistik kurumları yaratmıştır.

IMF'nin diğer bir işi de gözetimdir; yani Bölüm 2'de değinilen "4. madde" danışmanlık raporları altında bir ülkenin ekonomik performansını gözden geçirme. Bu, IMF'nin, yardımına muhtaç olmayan gelişmekte olan ülkelere belirli görüşlerini dayatmak için kullandığı mekanizmadır. Bir ülkedeki ekonomik yavaşlama başka ülkeler üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğinden ülkelerin birbirine ekonomik güçlerini korumaları için baskı yapmaları anlamlıdır, çünkü bir küresel kamu yararı söz konusudur. Sorun karnenin kendisidir. IMF, enflasyonun üzerinde durur ama işsizlik ve büyüme de eşit ölçüde önemlidir. Kuruluşun politika önerileri de devlet ve piyasaların dengesi konusundaki belirli görüşlerini yansıtır. 4. Madde danışmanlık raporları ile ilgili Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bire bir tecrübelerim, bu görevin de başkaları tarafından devralınması gerektiği konusunda ikna olmamı sağladı. Bir ülkedeki yavaşlamanın en doğrudan etkisi komşuları üzerinde olduğundan, komşular, ülkenin içindeki şartları çok daha yakından izler; bölgesel gözetim, uygulanabilir bir alternatiftir.

IMF'yi esas görevine geri dönmeye (faaliyet alanını daraltma) zorlamak, çok daha büyük bir sorumluluk getirir. Bunun, daha istikrarlı bir küresel ortam yaratarak krizlerin çıkmasını engelleyip engellemeyeceğini ve krizleri sona erdirip erdirmeyeceğini araştırmaya girişebiliriz. Ama faaliyet alanını daraltmak, kuruluşun sorununu çözmez: şikayetlerin bir

bölümü de sermaye piyasasını liberalleştirme gibi politikaları dayatmasıyla (bu politikalar küresel istikrarı artırmıştır) ve Doğu Asya'da olsun, Rusya'da olsun, Latin Amerika'da olsun başarısızlığa uğramış olan büyük kurtarma politikalarıyla ilgilidir.

Reform Çabaları

Doğu Asya krizi ve IMF politikalarının başarısızlığı sonrasında uluslararası ekonomik sistemde bir terslik olduğu, küresel ekonomiyi daha istikrarlı hale getirmek için bir şeyler yapılması gerektiği konusunda genel bir görüş birliği vardı. Ancak ABD Hazinesindekilerin ve IMF'dekilerin birçoğu yalnızca ufak tefek değişiklikler gerektiğini düşünüyorlardı. Değişimlerin küçük çaplı olmasını telafi etmek için reform hareketine görkemli bir isim verdiler: *küresel mali yapıda reform.* Bu terim, başka bir kriz oluşmasını engellemek için oyunun kurallarında yapılacak büyük bir değişimi belirtsin diye konulmuştu.

Söylenen sözlerin arkasında bazı gerçekler vardı. Ama IMF'deki görevliler suçun kendi hatalarında ve onların yarattığı, sistemi etkileyen sorunlarda olmadığını göstermek ve suçu üstlerinden atmak için her şeyi yaparlarken, IMF'ye *daha fazla* güç ve para, yükselen piyasalara *daha fazla yükümlülük* (gelişmiş sanayi ülkelerinin koyduğu yeni standartlara uyma gibi) getirenler dışında reformları azaltmak için ellerinden geleni yaptılar.

Reform tartışmaları sürerken bu şüpheler güçlendi. "Resmi" reform tartışmaları, elli yıldır küreselleşmeyi etkin olarak "yürüten" devletlerle aynı devletlerin hakimiyetinde ve aynı kuruluşların çevresinde dönüyor. Bugün dünyanın dört bir yanında reform tartışmasına büyük bir olumsuzculukla yaklaşılıyor. Yine, bunca zamandır sistemden sorumlu olan kişilerle masaya oturan gelişmekte olan ülkeler, gerçek bir değişim yaşanmasının muhtemel olup olmadığını merak ediyorlar. "Müşteri ülkeler" söz konusu olduğu sürece, finansal çıkarların statükoyu ellerinden geldiğince korumaya çalıştığı, politikacılarınsa sorunları düzeltmeye çalışıyormuş gibi yaptığı bir parodiydi bu. Olumsuzcular kısmen haklıydı ama yalnızca kısmen. Kriz, küreselleşmenin işleyişinde bir terslik olduğu düşün-

cesini ön plana çıkardı. Bu bilgi, eleştirilerin şeffaflıktan yoksulluğa, çevreden işçi haklarına çok çeşitli meselelerde gezinmesini sağladı.

Kuruluşların içinde, birçok etkili üye bir gönül rahatlığı içine girdi. Kuruluşlar söylemlerini değiştirdiler. Artık "şeffaflık", "yoksulluk" ve "katılım"dan bahsediyorlar. Söylenenlerle gerçeklik arasında fark olsa bile, bu söylemler kuruluşların şeffaflık ve yoksulluk sorunu konusundaki tavırlarını etkiliyor. Artık bu kuruluşların daha iyi web siteleri var; bu daha fazla açıklık sağlıyor. Katılımcı yoksulluk değerlendirmeleri insanları işin içine daha çok dahil ediyor ve programların yoksulluk üzerindeki etkilerinin daha iyi bilinmesini sağlıyor. Ancak bu değişiklikler, kuruluşların içindekilere derin değişimler gibi görünse de dışarıdakilere yapay geliyor. IMF ve Dünya Bankası'nın açıklama yapma konusundaki standartları hala Amerika Birleşik Devletleri, İsveç ya da Kanada gibi demokratik devletlerden daha zayıf. Önemli raporları saklamaya çalışıyorlar, bunların eninde sonunda ortaya çıkması da sızıntıları önleyememelerinden kaynaklanıyor. Katılımcı yoksulluk değerlendirmelerini içeren yeni programlar, gelişmekte olan ülkelerde bir memnuniyetsizlik yarattı çünkü katılımcılara makro ekonomik yapı gibi önemli meselelerin yasak olduğu söylendi.[6]

Değişikliklerin lafta kaldığını ve gerçekleştirilmediğini gösteren başka örnekler de var. Kısa dönemli sermaye akışlarının ve sermaye ve finans piyasalarının vakitsiz liberalleştirilmesinin yarattığı tehlikeleri artık IMF'deki üst düzey yetkililer bile zaman zaman kabul ediyorlar. Bu IMF'nin resmi tavrında önemli bir değişiklik yaratıyor; ama söylemlerdeki değişikliğin ülkelerde uygulanan politikalara yansıtılıp yansıtılmayacağı ya da nasıl yansıtılacağını görmek için henüz çok erken.[7] Şimdilik basit bir örneğin de ortaya koyduğu gibi durum pek umut vaat etmiyor. Yeni başkan Horst Köhler görevi devralır almaz bazı üye ülkelere gezi düzenledi. 2000 yılında Mayıs ayının sonlarına doğru, Tayland gezisinde o zamana kadar IMF'nin dışında klasik bir bilgi haline gelmiş olan ve IMF'nin içine de sızmaya başlayan bir konuya değindi: sermaye piyasasını liberalleştirmenin yarattığı tehlikeler. Komşu ülke Endonezya açılışta hemen durumu kavradı. Köhler Haziran'da, Endonezya'ya gittiğinde, devlet sermaye piyasasına yapılabilecek müdahale imkanları üzerinde planlar yaptığını açıklamıştı bile. Ama Endonezyalılar ve Köhler, IMF

ekibi tarafından derhal yola getirildiler. Yine bürokrasi galip gelmişti: sermaye piyasasının liberalleştirilmesi teoride sorunlu olabilirdi ama sermaye piyasasına müdahale etmenin (denetleme) IMF yardımı isteyenler için söz konusu olamayacağı kesindi.

Reform konusunda baştan savma ve gönülsüz başka hareketler de yapıldı.[8] 1990'lardaki büyük kurtarma operasyonlarıyla ilgili eleştiriler yükselirken bir dizi başarısız reform gerçekleşti. Önce Brezilya'ya bir ihtiyati kredi paketi gitti (kriz fiilen çıkmadan önce verilen kredi); bu paket, büyük bir maliyet karşılığı ülkedeki krizi birkaç ay için ertelemiş oldu. Ardından kriz patladığında para hazır olsun diye başka bir önlem alındı: acil durum kredisi (contingent credit line).[9] Ama bu da işe yaramadı; bunun ana sebebi de önerilen şartlarda kimsenin ilgisini çekmemesiydi.[10] Kurtarma operasyonlarının ahlaki riske ve zayıf kredi tecrübelerine yol açabildiği; ve kredi verenlerin, maliyetin bir kısmına katlanmak zorunda kaldığı katılımlı operasyonların da Rusya gibi güçlü ülkelerde değil, Ekvador, Ukrayna, Romanya ve Pakistan gibi zayıf ülkelerde uygulamaya konulduğu fark edildi. Bölüm 8'de açıkladığım gibi katılımlı operasyonlar genelde başarısız olmuştur. Romanya örneğinde olduğu gibi bazen ülkenin ekonomisine ciddi bir zarar vermeden bu operasyondan vazgeçilmiştir; ama Ekvador'da olduğu gibi bazı durumlarda da çok yıkıcı etkileri olmuştur. ABD'nin yeni Hazine Bakanı da IMF'nin yeni başkanı da büyük kurtarma operasyonlarının genel etkililiği konusunda kuşkularını belirttiler ama 2000 ve 2001 yıllarında Türkiye ve Arjantin'e 11 milyar ve 21.6 milyar dolar kredi verdiler. Arjantin kurtarma operasyonunun başarısızlıkla sonuçlanması, stratejinin nihayet gözden geçirilmesi için bir baskı yaratmış gibi görünüyor.

Reformlar konusunda evrensel olmasa da yaygın bir fikir birliği olduğu halde, finans merkezlerinde, bazen ABD Hazinesi'nin de desteğiyle, itirazlar oldu. Doğu Asya krizinde bütün dikkatler şeffaflık üzerindeyken anlaşıldı ki yükselen piyasalarda ne olup bittiğinden haberdar olmak için riske karşı koruma fonları (hedge fund) ve kıyı bankacılığı merkezlerinde neler yapıldığını bilmek gerekiyor. Aslında diğer yerlerde daha fazla şeffaflık olmasının, işlemleri bu kanallara kaydıracağından ve neler olup bittiği konusunda daha da az bilgi sahibi olunacağından endişeleniyordu. Bakan Summers riske karşı koruma fonlarının ve kıyı bankacılığı mer-

kezlerinin tarafını tuttu; aşırı şeffaflığın, bilgi toplama güdüsünü, teknik dildeki söylenişiyle "fiyat tespiti" fonksiyonunu azaltabileceğini iddia ediyor ve şeffaflığı artırma çağrısına karşı koyuyordu. Vergiden ve yasal düzenlemelerden kaçış cenneti olarak kurulan kıyı bankacılığı merkezlerindeki reformlar ancak 11 Eylül'den sonra hız kazandı. Buna şaşmamak lazım çünkü bunlar gelişmiş sanayi ülkelerinde, finans piyasalarının ve zenginlerin zorlamasıyla oluşturulan kasıtlı politikaların sonucunda var oldular.

Gayet önemsiz başka reformlar, bazen, gelişmiş ülkeler gibi gelişmekte olan ülkelerde de güçlü bir itirazla karşılaşıyordu. Kısa vadeli borçlanmanın krizde önemli bir rol oynadığı anlaşılınca, uzun vadeli görünen bir sözleşmenin bir gecede kısa vadeli borca dönüştürülmesine izin veren sözleşme hükümleri dikkatleri topladı.[11] Kredi verenlerin operasyonlara katılımı için talepler artarken, sözleşmelere, ön çalışmalara "zorunlu" katılımlarını kolaylaştıracak hükümler (toplu hareket maddeleri diye adlandırılan hükümler) getirilmesi için de talepler artıyordu. Tahvil piyasası her iki reformu da şimdiye kadar başarıyla reddetti; bu reformların IMF'den destek aldığı açık olduğu halde. Bu reformların eleştirileri, bu tür hükümlerin, krediyi, borç alan ülke için daha da maliyetli hale getirebileceğini iddia ediyorlar ama asıl önemli noktayı gözden kaçırıyorlar. Bugün borç almanın muazzam maliyetleri vardır, özellikle işler kötü gidiyorsa. Ama bu maliyetlerin yalnızca küçücük bir kısmını borçlu çeker.

Ne Gerekli?

Sorunlar anlaşılalı çok oldu. Ama uluslararası finans sisteminde reformlar daha yeni başladı. Bence yapılması gereken en önemli reformlar şunlar:

1. Sermaye piyasasının liberalleştirilmesinin yarattığı tehlikelerin; kısa dönemli sermaye akışlarının ("sıcak para") çok büyük dış etkenler yarattığının ve bunların yarattığı maliyetlerin işleme doğrudan doğruya taraf olanlar (alacaklılar ve borçlular) tarafından üstlenilmediğinin kabul edilmesi. Böyle büyük dış etkenler olduğunda müdahaleler (ban-

kacılık ve vergi sistemleri yoluyla yapılanlar da dahil[12]) arzulanır. Uluslararası finans kuruluşları, enerjisini, bu müdahalelere karşı çıkmak yerine bu müdahaleleri iyileştirmeye harcamalıdır.

2. İflas reformları ve moratoryumlar. Yerli olsun yabancı olsun özel sektördeki borçlular aldıkları krediyi geri ödeyemediğinde, sorunları çözmek için uygun yöntem iflastır, IMF'nin finanse ettiği, kredi verenleri kurtarma operasyonları değil. Gerekli olan şey, makro ekonomik sıkıntılardan doğan iflasların özel yapısını bilen bir iflas reformudur; bir süper Madde 11'e, yani yeniden yapılandırmayı hızlandıran ve mevcut yönetimin sürmesine daha fazla olanak veren bir iflas hükmüne ihtiyaç vardır. Böyle bir reform, geçmişte çok popüler olan pervasız kredi vermeyi cesaretlendirmek yerine kredi verenleri yeterli dikkati göstermeye teşvik edeceği için daha avantajlıdır.[13] Makro güdümlü iflasların kendine has özelliklerini hiç dikkate almadan kredi verenin yanında olan iflas reformları yapmaya çalışmak çözüm değildir. Bu, krizdeki ülkelerin sorunlarına çözüm bulamadığı gibi, büyük olasılıkla tutmayacak bir aşıdır; Doğu Asya'da açık bir şekilde gördüğümüz gibi bir ülkedeki kanunları alıp başka bir ülkenin adetlerine ve kurallarına aşılayamazsınız. *Kamu* borçlarındaki ödeyememe durumları (Arjantin'deki gibi) daha karmaşıktır ama yine de iflas ve moratoryumlara daha fazla güvenmek gerekir; bu, IMF'nin geç de kalsa kabul ettiği bir husustur. Ama IMF, merkezi rol oynayamaz. IMF büyük bir kredi kuruluşudur ve kredi veren ülkelerin hakimiyetindedir. Kredi verenin ya da onun temsilcisinin iflas konusunda yargı mercii olduğu bir iflas sistemine asla adil denilemez.
3. Kurtarma operasyonlarına daha az bel bağlama. İflas ve moratoryumlar daha çok kullanılınca, kurtarma operasyonlarına daha az ihtiyaç olacaktır; sık sık başarısızlığa uğrayan kurtarma operasyonlarında para ya Batılı kredi kuruluşunun normalde alacağından daha fazla geri ödeme alması ya da döviz kurlarının normalde duracağından daha uzun süre aşırı değerli seviyelerde tutulması için harcanıyor (bu da ülke içindeki zenginlerin daha uygun koşullarla daha fazla para kazanmasına neden olurken, ülkeyi daha fazla borç içinde bırakır). Daha önce gördüğümüz gibi, kurtarma operasyonları işe yaramamakla kalma-

yıp kredi verirken dikkat etme güdüsünü azaltarak ve döviz kuru risklerini kapatarak sorunu daha da artırıyorlar.

4. Hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde, bankacılık sektöründe gelişmiş yasal düzenleme (hem planlama hem de uygulama). Gelişmiş ülkelerde bankacılık sistemindeki zayıf yasal düzenlemeler, kötü kredi tecrübelerine ve istikrarsızlığın ihraç edilmesine yol açabilir. Risk tabanlı sermaye uygunluğu standartlarının tasarımının gelişmiş ülkelerde finans sistemlerinde istikrarı artırmayacağı konusunda bir tartışma olabilir ama bunun kısa vadeli kredi vermeyi teşvik ederek küresel istikrarı artıracağı neredeyse kesindir. Finans sektöründe devlet düzenlemesinin kaldırılması ve sermaye uygunluk standartlarına aşırı güven yanlış yönlendirildi ve istikrarsızlığa yol açtı. Gerekli olan şey, yasal düzenlemeye daha geniş çaplı, daha az ideolojik, her ülkenin kapasitesine ve şartlarına uydurulmuş bir yaklaşımdır. Tayland'ın, 1980'lerde spekülatif gayrimenkul kredisine sınırlama getirmesi doğruydu. Taylandlıları bu sınırlamaları kaldırmaya teşvik etmek ise yanlıştı. İstikrarı artırma olasılığı yüksek olan hız limiti (bankaların aktiflerinin artırılma hızına getirilen sınırlamalar) gibi birçok sınırlama vardır. Yalnız reformlar daha büyük hedefleri gözden kaçırmamalıdır: güvenli bir bankacılık sistemi önemlidir ama aynı zamanda teşebbüsleri ve iş yaratımını finanse edecek sermaye arz etmesi de gerekir.[14]
5. Gelişmiş risk yönetimi. Bugün tüm dünyada ülkeler, döviz kurlarındaki oynaklık nedeniyle muazzam bir riskle karşı karşıyalar. Sorun açık ve net ama çözüm öyle değil. Uzmanlar (IMF'dekiler de dahil) savundukları döviz kuru sistemleri konusunda bocaladılar. Arjantin'i, para birimini dolara karşı sabitlemesi konusunda teşvik ettiler. Doğu Asya Krizi'nden sonra ülkelerin ya serbestçe dalgalanan döviz kuru ya da sabit kur uygulaması gerektiğini iddia ettiler. Arjantin'de yaşanan yıkımın ardından bu tavsiye tekrar değişeceğe benziyor. Döviz kuru mekanizmasında ne reform yapılırsa yapılsın, ülkeler yine de muazzam risklerle karşı karşıya kalıyorlar. Başlıca para birimleri arasında yüzde 50 ya da daha fazla bir değişim olduğunda, birçok ülkeyle alışveriş yapan Tayland gibi küçük ülkeler büyük bir sorunla karşılaşıyorlar. Döviz kurlarını tek bir para birimine sabitlemeleri sorun-

ları çözmeyecektir. Hatta bu, döviz kurunun diğer para birimlerine göre dalgalanmasını daha da artırabilir. Ancak yaşanan riskin başka boyutları da var. 1980'lerde Latin Amerika'da yaşanan borç krizine[15], Amerika Birleşik Devletleri'nde Merkez Bankası Başkanı Paul Volcker'in uyguladığı sıkı para politikası sonucunda faiz oranlarında yaşanan büyük tırmanış neden olmuştu. Gelişmekte olan ülkeler bu risklerle nasıl başa çıkacaklarını öğrenmeliler; büyük ihtimalle uluslararası sermaye piyasalarındaki bu dalgalanmalara karşı sigorta yaptırarak. Ne yazık ki bugün ülkeler sadece kısa vadeli dalgalanmalara karşı sigorta yaptırabiliyorlar. Gelişmiş ülkeler tabii ki bu risklerle, gelişmekte olan ülkelerden daha iyi başa çıkıyorlar, bu yüzden de bu sigorta piyasalarının geliştirilmesine yardımcı olmalılar. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin ve uluslararası finans kuruluşlarının, gelişmekte olan ülkelere riskleri azaltan krediler (örneğin, gerçek faizdeki büyük dalgalanmaların risklerini kredi veren tarafın hafifletmesi) sağlamaları mantıklı olur.

6. Gelişmiş güvenlik ağları. Risk yönetimi işinin bir bölümü de ülkede bulunan riske karşı savunmasız kesimin risk eritme kapasitesini artırmaya çalışmaktır. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda güvenlik ağları zayıftır, işsizlik sigortası programları yoktur. Gelişmekte olan ülkelerde tarım ve küçük işletmeler hakim sektörler olup daha gelişmiş ülkelerde bile bu iki sektörde güvenlik ağları zayıf ve yetersizdir. Bu yüzden, gelişmekte olan ülkelerin güvenlik ağları geliştirmeleri için önemli adımlar atmaları sağlanacaksa, uluslararası yardım şarttır.
7. Krizlere verilecek gelişmiş tepkiler. 1997-98 krizinde verilen tepkilerin başarısız olduğunu gördük. Verilen yardım hem kötü planlanmıştı hem de kötü bir şekilde uygulanmıştı. Programlar, güvenlik ağının eksik olmasını, kredi akışını korumanın hayati önem taşıdığını ve ülkeler arası ticaretteki çöküşün krizi yayacağını yeterince dikkate almamıştı. Politikaların temelinde yatan yanlışlar arasında kötü tahminlerin yanı sıra firmaları yok etmenin yeniden yaratmaktan daha kolay olduğunu, yüksek faiz oranlarının yaptığı hasarın faizler düştüğünde tersine çevrilemediğini anlayamama da vardı. Dengelerde bir ayarlama yapmak gerekiyordu: işçiler ve küçük işletmelerin kaygıları, kredi

verenlerin kaygılarıyla dengeli olmalı, politikaların yerli sermaye kaçışı üzerindeki etkileri de yabancı yatırımcılara gösterilen aşırı ilgiyle dengeli olmalıdır. Gelecekteki mali krizlere verilecek tepkiler toplumsal ve politik bir bağlama oturtulmalıdır. Krizlerin üstesinden gelinemediğinde çıkan isyanların yaptığı yıkıcı etkinin dışında, toplumsal ve politik bir karmaşayla karşı karşıya olan bir ülke, sermaye için çekiciliğini kaybedecektir ve hiçbir devlet (en baskıcı devletler hariç), böyle bir karmaşayı dizginleyemez, özellikle politikaların dışarıdan empoze edildiği anlaşıldıysa.

Her şeyden önemlisi, temel ekonomik ilkelere bir dönüş yapılması gerekiyor; IMF'nin gelip geçici yatırım psikolojisinin üzerine eğilmek yerine, asıl yetki alanına yani ekonomik durgunlukla karşı karşıya olan ülkelerdeki toplam talebi artırmak için fon sağlama görevine dönmesi gerekiyor. Gelişmekte olan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri'nin, kendisi bir çöküşle karşı karşıya olduğunda genişlemeci maliye ve para politikaları uygularken, onlar bir çöküşle karşı karşıya kaldığında neden tam tersi üzerinde ısrar ettiğini sorup duruyorlar. ABD 2001 yılında durgunluğa girerken tartışma konusu, bir canlandırma paketi uygulayıp uygulamamak değil, canlandırma paketinin tasarımının nasıl olacağıydı. Arjantin ve Doğu Asya'dan çıkan derslerin artık net bir şekilde anlaşılmış olması lazım: derin durgunluklara saplanıp kalan ekonomilere duyulan güven asla yerine gelmez. IMF'nin para karşılığında ülkelere dayattığı şartlar çok sınırlandırılmalı ve bu bakış açısını yansıtmalıdır.

Arzulanabilir başka değişiklikler de vardır: IMF'yi programlarının beklenen "yoksulluk" ve işsizlik etkilerini açıklamaya zorlamak kuruluşun dikkatini bu yönlere çekecektir. Ülkeler IMF'nin önerdiklerinin olası sonuçlarını bilmeliydi. IMF analizlerinde sistematik hatalar yapıyorsa, örneğin yoksulluk artışları tahmin ettiğinden fazla çıkıyorsa, bundan sorumlu tutulmalıdır. Şu sorular akla geliyor: IMF'nin modellerinde sistematik bir yanlış mı var? Yoksa politika üretme mekanizmasını kasıtlı olarak yanlış yönlendirmeye mi çalışıyor?

DÜNYA BANKASI'NDA VE KALKINMA YARDIMINDA REFORM

Uluslararası ekonomik kuruluşlarda reform yapma olasılığı konusunda umutlu olmamın sebeplerinden biri, Dünya Bankası'nda değişimin gerçekleştiğine tanık olmamdır. Bu değişim kolay olmadı ve benim istediğim kadar ileri gitmedi. Ama belirgin değişiklikler oldu.

Dünya Bankası'na girdiğimde, yeni başkan James Wolfensohn, Banka'yı gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına karşı daha duyarlı hale getirme yolunda çalışmaya başlamıştı. Yeni doğrultu her zaman açık ve net olmasa da entelektüel kuruluşlar her zaman katı olmasa da Dünya Bankası içindeki destek evrensel olmaktan çok uzak olsa da Dünya Bankası kendisine yönelen fundamental eleştirilere karşılık vermeye başlamıştı. Reformlar üç alandaki düşünce sisteminde değişiklik içeriyordu: kalkınma, genel olarak yardım ve özelde Dünya Bankası'nın yardımları, Banka ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişki.

Banka, rotasını gözden geçirirken kalkınmanın ne kadar başarılı olduğunu da inceliyordu.[16] Bu değerlendirmeden çıkarılan derslerin bazıları, Dünya Bankası'nın uzun zamandır farkında olduğu gerçeklerdi: kendi bütçe sınırlamaları içinde yaşamanın önemi, kadınların eğitimi de dahil olmak üzere eğitimin ve makro ekonomik istikrarın önemi. Ancak bazı yeni konular da çıkmıştı. Başarı yalnızca ilköğrenimi artırmaktan değil, ileri eğitim desteğiyle güçlü bir teknolojik temel oluşturmaktan da geliyordu. Eşitliği artırma ve hızlı büyüme *aynı anda* mümkündü. Dış ticareti ve piyasaların açıklığını desteklemek önemliydi[17] ama büyümeyi artıran, ihracat artışının yarattığı işlerdi, ithalat artışının son verdiği işler değil. Liberalleştirme, devletler, ihracatı ve yeni girişimleri artırmak için harekete geçtiklerinde işe yarıyordu aksi halde çoğu zaman başarısız oluyordu. Doğu Asya'da devlet tasarrufları ve yatırımların verimli dağılımını artıran kuruluşlar oluşturulmasına yardım ederek başarılı bir kalkınma sağlanmasında önemli bir rol oynamıştı. Başarılı ülkeler, özelleştirme sırasında rekabet ve teşebbüs yaratmayı ve mevcut teşebbüslerin yeniden yapılandırılmasını da vurgulamıştı.

Genel olarak bakınca, başarılı ülkeler, kalkınma konusunda çok yönlü bir yaklaşım benimsiyordu. Otuz yıl önce hem soldaki hem de sağdaki

ekonomistler çoğunlukla, kaynak dağılımındaki verimliliğin ve sermaye arzının artırılmasının kalkınmanın merkezinde olduğu konusunda hemfikirdiler. Yalnız bu değişikliklerin devletin yürüttüğü planlarla mı yoksa bağımsız piyasalar yoluyla mı gerçekleştirileceği konusunda ayrılıyorlardı. Sonunda ikisi de yürümedi. Kalkınma yalnızca kaynaklar ve sermayeden ibaret değildi, toplumda bir dönüşümü içeriyordu.[18] Şüphesiz uluslararası finans kuruluşları bu dönüşümden sorumlu tutulamazlar ama önemli bir rol oynayabilirler. En azından başarılı bir dönüşüme engel olmamalıdırlar.

Yardım

Ama yardımın veriliş tarzı genellikle bunu yapabiliyor, yani etkili dönüşümlere engel oluyor. Bölüm 2'de, yardım için bir önkoşul olarak *şartlılığın* (bir kısmı yapısı gereği politik olan, çok sayıda şartın dayatılması) işe yaramadığını, daha iyi politikalar, daha hızlı büyüme, daha yüksek üretim sağlamadığını gördük. Reformların kendilerine empoze edildiğini düşünen ülkeler, kendilerini bu reformlar konusunda yetkili ve sorumlu hissetmiyorlar. Gerçek toplumsal değişimin olması için onların katılımı şart. Daha da kötüsü, şartlılık demokratik işleyişi baltalıyor. Sonunda şartlılığın fazla ileri gittiği, düzinelerce şart yüzünden gelişmekte olan ülkelerin öncelikli konularla ilgilenmesinin zorlaştığını IMF bile anlar gibi oldu. Ama şartlılığı iyileştirme girişimi başlamışken, Dünya Bankası'nda reform tartışmaları yapılıyordu. Bazıları şartlılığın yerini *seçiciliğin* alması gerektiğini iddia ediyor; böylece sicili sağlam olan ülkelere yardım edilecek, ülkelerin kendi kalkınma stratejilerini kendilerinin seçmesine izin verilecek ve mikro yönetim maziye gömülecek. Kanıtlar gösteriyor ki seçerek yapılan yardım, hem büyümeyi artırmada hem de yoksulluğu azaltmada belirgin etkiler yapabiliyor.

Borçların Silinmesi

Gelişmekte olan ülkelere yardımın, hem kalkınmalarını artıracak şekilde yapılması hem de miktarın artırılması gerekiyor. Nispeten küçük

miktarlarda para, sağlık ve okur yazarlık oranını artırmada muazzam farklar yaratabilir. Enflasyona göre ayarlanmış reel rakamlarla, kalkınma yardımının miktarı aslında düşüyor; hem gelişmiş ülkenin gelirine oranla hem de gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen yardım miktarı olarak. Bu yardımı (ve başka küresel kamu mallarını), Amerika Birleşik Devletleri'nde ve başka yerlerdeki yurt içi politikalarda oluşabilecek ani değişikliklerden uzak bir şekilde, sürdürülebilir bir seviyede finanse etmek için bir temel oluşturulmalı. Bu konuda birçok öneri yapıldı. IMF kurulduğunda, bir tür uluslararası para olan Özel Çekme Hakları (SDR) yaratma hakkı verilmişti. Bugün ülkeler kendilerini uluslararası piyasaların iniş çıkışlarından korumak için milyarlarca doları akıllıca rezerve koyduğundan gelirin bir kısmı toplu talebe dönüşmüyor. 2001-2002'deki küresel ekonomik yavaşlama, bu meseleleri tekrar gündeme getirdi. Küresel kamu mallarını (kalkınma yardımının finansmanı) finanse etmek için SDR basmak, hem dünyanın en fakir ülkelerinden bazılarına yardım eder hem de küresel ekonominin gücünün korunmasına yardım eder. İkinci öneri, kalkınma yardımı finansmanı için küresel ekonomik kaynaklardan (deniz yataklarındaki mineraller, okyanuslardaki balıkçılık hakları) gelen getirileri kullanmayı gerektiriyor.

Son zamanlarda dikkatler borçların silinmesine çevrildi ve bunun sağlam nedenleri var. Gelişmekte olan birçok ülke borçları silinmezse büyüyemiyor. Yapmakta oldukları ihracatın büyük bölümü gelişmiş ülkelere olan borçlarını ödemeye gidiyor.[19] Jubilee 2000 hareketi, borçların silinmesi konusunda muazzam bir uluslararası destek yarattı. Bu hareket, gelişmiş ülkelerde kiliselerin desteğini kazandı. Onlara göre bu ahlaki bir gereklilik, temel ekonomik adalet ilkelerinin bir yansıması.

Kredi verenlerin ahlaki sorumluluğu, özellikle soğuk savaş kredilerinde çok belirgin bir sorun.[20] IMF ve Dünya Bankası, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin ünlü yöneticisi Mobutu'ya kredi verirken, paranın büyük bölümünün ülkedeki fakir halka yardım etmeye değil Mobutu'yu zenginleştirmeye gideceğini biliyordu. Bu para, yozlaşmış lider, ülkesinin Batı'ya bağımlı kalmasını sağlasın diye veriliyordu. Hükümetleri yozlaşmış ülkelerdeki sıradan vergi mükelleflerinin, onları temsil etmeyen liderlere verilmiş borçları ödemesi birçok insana hiç adil gelmiyor.

Jubilee hareketi borçların silinmesi konusunda çok büyük sözler almayı başardı. 2000'den önce çok borçlu ülkeler için bir borç erteleme programı olmuştu ama çok azı IMF'nin koyduğu kriterlere uyuyordu. 2000'in sonunda uluslararası baskı sayesinde yirmi dört ülke eşiği geçmişti.

Ama borç ertelemenin çok daha ileri seviyelere ulaşması gerekiyor. Şu anda anlaşmalar yalnızca dünyanın en fakir ülkelerine değiniyor. Doğu Asya kriziyle ve IMF'nin uyguladığı politikaların başarısız olması sonucu yıkıma uğrayan Endonezya gibi ülkeler bu şemsiyenin altına giremeyecek kadar iyi durumda sayılıyorlar.

WTO'DA REFORM YAPMA VE DIŞ TİCARET GÜNDEMİNİ DENGELEME

Küreselleşme konusundaki küresel protestolar Washington eyaletinin Seattle kentinde yapılan WTO toplantılarında başladı çünkü bu örgüt, küresel adaletsizliklerin ve gelişmiş sanayi ülkelerinin ikiyüzlülüğünün en bariz sembolüydü. Bu ülkeler, gelişmekte olan ülkelere, piyasalarını açmaları için vaaz verirken (ve baskı uygularken), kendi piyasalarını gelişmekte olan ülkelerin mallarına (tekstil, tarım gibi) kapalı tutuyorlardı. Gelişmekte olan ülkelere kendi sanayilerini sübvanse etmemeleri için vaaz verirken kendi çiftçilerini sübvanse etme işine milyarlarca dolar yatırmayı sürdürüyor ve gelişmekte olan ülkelerin rekabet etmesini imkansız hale getiriyorlardı. Rekabetçi piyasaların faziletleri konusunda vaaz veren Amerika Birleşik Devletleri, ithalat, yerli sanayilerini tehdit edince derhal çelik ve alüminyum kartelleri oluşması için bastırdı. ABD, finans hizmetlerinin liberalleştirilmesi için baskı yaparken, gelişmekte olan ülkelerin güçlü olduğu inşaat ve denizcilik gibi hizmet sektörlerinin liberalleştirilmesini reddetti. Daha önce de belirttiğimiz gibi dış ticaret gündemi öyle adaletsiz ki fakir ülkelerin faydalardan pay alamamasını bir kenara bırakın, dünyanın en fakir bölgesi olan Sahra-altı Afrika'nın durumu son ticaret müzakerelerinin ardından daha da kötüleşti.

Bu adaletsizlikler gün geçtikçe daha çok fark ediliyor. Bu, gelişmekte olan bazı ülkelerin kararlılığıyla birleşince, Doha ticaret müzakereleri

"kalkınma" turunda (Kasım 2001) sonuç verdi; geçmişteki bazı dengesizliklerin düzeltilmesi bu müzakerelerin gündemine alındı. Ama kat edilecek uzun bir yol var: Amerika Birleşik Devletleri ve diğer gelişmiş sanayi ülkeleri yalnızca tartışmaya razı oldu. Bu dengesizliklerin giderilmesini tartışmak bile bir taviz olarak görülüyor!

Doha'da özellikle üzerinde durulan alanlardan biri fikri haklardı. Buluş yapanları motive etmek için fikri haklar önemli olabilir ama temel bilim, matematik gibi en önemli araştırmaların patenti alınamaz. Fikri hakların önemini kimse inkar etmiyor. Ama bu haklar, yalnızca gelişmekte olan ülkelerdeki kullanıcıların hakları ve çıkarları ile gelişmiş ülkelerdeki araştırmacılarınkileri değil, üreticilerin hakları ve çıkarları ile kullanıcılarınkileri de dengelemeli. Uruguay müzakerelerinin son aşamalarında, Bilim ve Teknoloji Ofisi de Ekonomik Danışmanlar Konseyi de dengeyi doğru kuramadığımızdan endişeliydi. Anlaşma, üreticilerin çıkarlarını kullanıcılarınkilerden öne koyuyordu. Böyle yaparak ilerleme ve buluşların aslında engelleneceğinden endişelendik çünkü sonuçta araştırma için en önemli girdi bilgiydi ve güçlü fikri haklar bu girdinin fiyatını yükseltebilirdi. Ayrıca hayat kurtaran ilaçların fakirlere verilmesinin reddedilmesinin sonuçları da bizi kaygılandırıyordu. Bu konu sonradan Güney Afrika'ya AIDS ilaçlarının verilmesi özelinde uluslararası bir ilgi topladı. Uluslararası öfke ilaç şirketlerini pes ettirdi ve böylelikle çok olumsuz sonuçlar doğmasına engel olundu. Ama başlangıçta Demokratik ABD hükümetinin bile ilaç şirketlerini savunduğunu belirtmekte fayda var. O sıralar farkında olmadığımız başka bir tehlike vardı: sonradan *biyo-korsanlık* adı verilen bir tehlike. Uluslararası şirketlerin geleneksel ilaçların ve yiyeceklerin patentini alması. Bunun tek nedeni gerçekte gelişmekte olan ülkelere ait "kaynaklar"dan ve bilgiden para kazanmak değil, uzun zamandır bu ürünleri sunan yerli firmaları da engellemek. Eğer bu patentler, mahkemede etkili bir şekilde sorgulanırlarsa buna direnebilirler mi bilinmez ama şurası belli ki az gelişmiş ülkelerin yasal ve finansal kaynakları patenti sorgulamaya yetmez. Bu konu dünyada gelişmekte olan ülkeler arasında inanılmaz ölçüde duygusal ve potansiyel olarak ekonomik bir mesele haline geldi. Geçenlerde Ekvador'un Andean köyündeydim, yerli belediye başkanı küreselleşmenin nasıl biyo-korsanlığa yol açtığından yakınıyordu.

WTO'da reform yapmak için daha dengeli bir dış ticaret gündemi (gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını düşünürken daha dengeli olan, çevre gibi ticaretin ötesine geçen konularla uğraşırken daha dengeli olan bir gündem) üzerinde düşünmek gerekiyor.

Ancak dünya, şu anki dengesizliklere çözüm bulunması için bir sonraki ticaret müzakeresi turunu beklemek zorunda değil. Uluslararası ekonomik adalet, gelişmiş ülkelerin, kendilerini adil ticarete açmak ve gelişmekte olan ülkelerle daha adilane ilişkiler içine girmek için, pazarlık masasına oturmaya ya da karşılığında bazı tavizler almaya kalkışmadan, harekete geçmesini gerektirir. Avrupa Birliği "silah hariç her şey" kararıyla en fakir ülkelerden Avrupa'ya silah dışında her malın serbest ithaline izin vererek bu yönde bir adım attı. Bu, gelişmekte olan ülkelerin bütün şikayetlerini ortadan kaldırmaz. Ciddi şekilde sübvanse edilen Avrupa tarımına karşı hala rekabet edemezler. Ama bu doğru yönde atılmış büyük bir adım. Şimdi iş Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın da katılımını sağlamak. Böyle bir hareketin gelişmekte olan ülkelere muazzam bir faydası olacaktır; hatta gelişmiş ülkeler de bundan faydalanacaktır çünkü bu ülkelerdeki tüketiciler de malları daha düşük fiyattan alabilecektir.

DAHA İNSANİ BİR KÜRESELLEŞMEYE DOĞRU

Ana hatlarıyla belirttiğim reformlar, küreselleşmenin daha adil ve özellikle fakirlerin yaşam standartlarını artırmada daha etkili hale gelmesine yardımcı olacaktır. Mesele yalnızca kurumsal yapıları değiştirmek değildir. Küreselleşmenin çevresindeki kafa yapıları değiştirilmelidir. Finans ve ticaret bakanları küreselleşmeyi daha çok ekonomik bir olgu olarak görür ama gelişmekte olan ülkelerde yaşayan birçok insan için küreselleşme bundan daha öte bir şeydir.

Küreselleşmenin eleştirilme nedenlerinden biri, görünüşe göre geleneksel değerleri yok ediyor olmasıdır. Bu çatışmalar gerçektir ve bir dereceye kadar da kaçınılmazdır. Ekonomik büyüme, küreselleşmenin tetiklediği büyüme de dahil olmak üzere, şehirleşmeyle sonuçlanacak ve geleneksel kırsal toplumları yavaş yavaş yok edecektir. Maalesef şimdiye

kadar, küreselleşmeyi idare etmekle yükümlü olanlar, olumlu faydaları övüp dururken işin olumsuz yönlerini, kültürel kimlik ve değerlere karşı oluşturduğu tehdidi pek eleştirmediler.[21] Gelişmiş ülkelerde yaşayanların, bu meselelerin farkında olduğu düşünülürse, bu şaşırtıcı bir durum. Avrupa, tarım politikalarını yalnızca özel çıkarlar için değil kırsal gelenekleri korumak için de savunuyor. Dünyanın her yerinde, kasabalarda yaşayanlar, büyük ulusal perakendecilerin ve alışveriş merkezlerinin buralardaki küçük işletmeleri ve toplumun karakterini öldürdüğünden yakınıyor.

Küresel entegrasyonun hızı önemlidir: aşama aşama gerçekleştirilen bir süreç, geleneksel kuruluşların ve normların bu yeni zorluklar karşısında ezilmek yerine onlara uyum gösterebilmesi ve yeni zorluklara karşılık vermesi anlamına gelir.

Aynı derecede üzerinde durulan bir diğer konu da küreselleşmenin demokrasiye etkileridir. Küreselleşme, iddia edildiği gibi çoğu zaman ulusal elit tabakanın diktatörlüklerinin yerine yeni uluslararası finans diktatörlükleri getirir. Ülkelere, belirli şartlara uymazlarsa, sermaye piyasalarının ya da IMF'nin onlara kredi vermeyi reddedeceği söylenir. Temelde, egemenliklerinin bir bölümünden feragat etmek ve ülkenin uzun dönemli büyümesini ve yaşam standartlarının yükseltilmesini değil yalnızca kısa dönemi umursayan spekülatörlerin de bulunduğu değişken sermaye piyasalarının, ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini söyleyerek onları "terbiye etmesine" izin vermek zorunda bırakılırlar.

Ama ülkelerin yaptığı seçimler vardır. Bu seçimlerden biri, kendilerini uluslararası sermaye piyasalarına ne dereceye kadar bağlamak istedikleridir. Doğu Asya'daki gibi, IMF'nin sınırlamalarından kaçan ülkeler, bu emirlere uyan ülkelerden daha hızlı büyüdü, eşitlik daha çok arttı ve yoksulluk daha fazla azaldı. Alternatif politikalar farklı grupları farklı şekilde etkileyeceğinden bu seçimleri yapmak uluslararası bürokratların değil politik işleyişin rolüdür. Büyüme olumsuz yönde *etkilense* bile, bu, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun, daha demokratik ve adil bir topluma kavuşmak için gönüllü olarak katlanacakları bir maliyettir, tıpkı bugün bazı toplumların, daha iyi bir çevre için büyümeden biraz fedakarlıkta bulunmaya değeceğini söylemesi gibi. Küreselleşme bugüne kadar yapıldığı şekliyle sunulduğunda yurttaşlık haklarının insanların elinden

alınmasını temsil eder. Bu yüzden, özellikle yurttaşlık hakları ellerinden alınanlar tarafından karşı çıkılmasına şaşmamak lazım.

Bugün küreselleşmeye dünyanın dört bir yanında karşı konuluyor. Küreselleşmeyle ilgili hoşnutsuzluklar var ve böyle olması da doğal. Küreselleşme iyi yönde kullanılabilecek bir güç olabilir: demokrasi ve sivil toplum konusundaki fikirlerin küreselleşmesi, insanların düşünüş şeklini değiştirdi, politik hareketlerin küreselleşmesi de borçların silinmesi ve kara mayınları anlaşmasını getirdi. Küreselleşme, yüz milyonlarca insanın, kısa bir süre önce tahayyül edemediği (ya da çoğu ekonomistin tahayyül edemediği) kadar yüksek yaşam standartlarına kavuşmasına yardım etti. Ekonominin küreselleşmesi, ihraç malları için yeni piyasalar arayarak ve yabancı yatırıma kucak açarak bundan faydalanan ülkelerin yararına oldu. Ancak en çok faydalananlar, kendi kaderinin sorumluluğunu üstlenen ve kendi sorunlarını kendi çözen; kendi kendini ayarlayan piyasa düşüncesine bel bağlamak yerine devletin büyümede oynayabileceği rolü fark eden ülkeler oldu.

Ama milyonlarca insan için küreselleşme işe yaramadı. Hatta birçok insanın durumu daha da kötüleşti; işlerini kaybettiler, hayatları daha güvenliksiz hale geldi. Denetimleri dışındaki güçlere karşı kendilerini gittikçe daha güçsüz hissetmeye başladılar. Demokrasilerin zayıflatıldığını kültürlerin yıprandığını gördüler.

Eğer küreselleşme geçmişte yönetildiği gibi yönetilecekse, hatalarımızdan ders almamaya devam edeceksek, küreselleşme, hem kalkınmayı artırmada başarılı olamayacak hem de yoksulluk ve istikrarsızlık üretmeyi sürdürecektir. Reform olmazsa, zaten başlamış olan gerileme daha da fazlalaşacak ve küreselleşmeden duyulan hoşnutsuzluklar da artacaktır.

Bu hepimiz için, özellikle aksi halde durumu iyileşebilecek olan milyarlarca insan için bir trajedi olur. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayanlar ekonomik olarak en fazla kayba katlanacaktır ama gelişmiş ülkeleri de etkileyecek daha kapsamlı politik sonuçlar da olacaktır.

Bu son bölümde ana hatlarıyla belirtilmiş olan reformlar ciddiye alınırsa, o zaman daha insancıl bir küreselleşme sürecinin iyi yönde kullanılabilecek etkili bir güç olabileceğine, böylece gelişmekte olan ülkelerde yaşayanların büyük çoğunluğunun küreselleşmeden faydalanabileceği ve ona

kucak açabileceğine dair bir umut var. Eğer bu başarılabilirse, o zaman, küreselleşmeden duyulan hoşnutsuzluklar hepimizin yararına oldu diyebiliriz.

Bugünkü durum bana dünyanın yetmiş yıl önceki durumunu hatırlatıyor. Dünya Büyük Bunalım'a girdiğinde serbest piyasanın savunucuları "Endişelenecek bir şey yok, piyasalar kendi kendini ayarlar, zaman tanınırsa ekonomik refah geri gelecektir," diyordu. Bu sözde ihtimale kavuşuncaya dek hayatları mahvolan insanların çektiği acıyı boş verin. Keynes piyasaların kendi kendini düzeltmediğini ya da en azından bunu uygun bir zaman dilimi içinde yapmadığını iddia etti. (Meşhur sözünde ifade ettiği gibi, "Uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız".* İşsizlik yıllarca sürebilirdi, devlet müdahalesi gerekliydi. Keynes sosyalist olmakla, piyasa eleştirmeni olmakla itham edildi. Ancak Keynes bir anlamda ateşli bir muhafazakardı. Temelde piyasalara inancı vardı. Ona göre, devlet bu tek hatayı düzeltebilirse, ekonomi gayet verimli bir şekilde işleyebilirdi. Piyasa sisteminin toptan kaldırılmasını istemiyordu ama biliyordu ki bu temel problemlere çözüm bulunmadığı sürece muazzam halk baskıları olacaktı. Keynes'in tavsiye ettiği ilaç işe yaradı. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler, Keynes'in reçetesine uydular ve daha az sayıda, daha kısa vadeli çöküşler ve eskisinden daha uzun süren genişlemeler yaşadılar.

Bugün kapitalizm sistemi tıpkı Büyük Bunalım sırasında olduğu gibi bir yol ayırımında. 1930'larda kapitalizmi kurtaran, iş sahaları yaratmak ve küresel ekonominin çöküşü yüzünden sıkıntı çeken insanları kurtarmak için politikalar düşünen Keynes olmuştu. Dünya üzerinde milyonlarca insan, küreselleşmeyi daha çok insanın faydalanacağı hale getirecek reformların yapılıp yapılamayacağını merak ediyor.

Neyse ki bu sorunlar gittikçe daha çok fark ediliyor ve bir şeyler yapmak için duyulan politik istek artıyor. Kalkınmayla ilgili hemen hemen herkes, Washington'dakiler bile artık yeterli yasal düzenlemeler olmadan sermaye piyasasının hızlı liberalleştirilmesinin tehlikeli olduğuna katılıyor. Ayrıca 1997'deki Asya krizinde maliye politikasında aşırı sıkılığın bir hata olduğunu kabul ediyor.

* J.M. Keynes, *A Tract on Monetary Reform* (Para Reformu Üstüne Bir Makale) (Londra: Macmillan, 1924).

Bolivya 2001 yılında, kısmen küresel ekonomik yavaşlamanın yol açtığı bir durgunluğa girerken, ülkenin geleneksel kemer sıkma politikasını uygulamaya ve devlet harcamalarında kesinti yapmaya zorlanamayacağı yolunda bazı tehditler vardı. Bilakis Ocak 2002'den başlayarak Bolivya'nın, durgunluğu atlatmasına yardımcı olsun diye ekonomisini canlandırmasına; ekonomi tekrar büyümeye başlayana dek yeni keşfedilen doğal gaz rezervlerinden alacağı gelirleri, toparlanmak için kullanmasına izin verilecek gibi görünüyor. Arjantin hezimetinden sonra IMF, büyük kurtarma stratejilerinin başarısızlığını anladı ve moratoryumların kullanılmasını ve iflas yoluyla yeniden yapılandırmayı yani yıllardır benim ve diğerlerinin savunduğu türden alternatifleri ele almaya başladı. Jubilee hareketinin çabasıyla hayata geçirilen borç silme ve Doha'da kalkınma konulu yeni bir ticaret müzakeresi turu başlatmak için varılan uzlaşmalar iki zafer kazanıldığını gösteriyor.

Bu kazançlara rağmen, söylenenlerle gerçekleşenler arasındaki uçurumları kapamak için daha çok şey yapılması gerekiyor. Doha'da gelişmekte olan ülkeler yalnızca daha adil bir ticaret gündemi oluşturma tartışmalarını başlatmayı onayladılar, asıl, geçmişteki dengesizliklerin tazmin edilmesi gerek. İflas ve moratoryumlar artık gündemdeler ama alacaklı borçlu çıkarları ile ilgili uygun bir denge sağlanacağına dair bir garanti yok. Gelişmekte olan ülkelerden, ekonomik stratejiyle ilgili tartışmalara artık daha fazla katılım oluyor ama henüz daha geniş bir katılım olduğunu gösteren politika değişiklikleri gerçekleşmiyor. Kuruluşlarda ve kafa yapılarında değişim gerekiyor. Serbest piyasa ideolojisinin yerini hem piyasanın hem de devletin kusurlarının bilincinde, daha dengeli bir devlet rolü görüşüne sahip, ekonomi bilimine dayanan analizler almalı. Yabancı danışmanların rolü konusunda daha fazla duyarlı olunması gerekiyor; bu danışmanlar, belirli politikaları uygulamak istemeyen ülkeleri zorlayarak demokratik karar verme sürecini baltalamak yerine, farklı politikaların sonuçlarını ve farklı gruplar, özellikle fakirler üzerindeki etkilerini açıklayarak bu süreci desteklemelidir.

Çok koldan gerçekleştirilecek bir reform stratejisi uygulanması gerektiği açıktır. Uluslararası ekonomik ayarlamaların reformuyla ilgilenmek gereklidir. Ama bu reformların gerçekleşmesi uzun zaman alacaktır. Bu yüzden farklı bir koldan, her ülkenin kendi kendine uygulayabileceği ce-

saret verici reformlar yönetilmelidir. Gelişmiş ülkelerin özel bir sorumluluğu vardır; örneğin ticaret engellerini kaldırmalı ve verdikleri vaazı kendileri de uygulamalıdırlar. Gelişmiş ülkelerin sorumlulukları büyük olabilir ama bunları gerçekleştirme güdüleri zayıf: sonuçta kıyı bankacılığı merkezleri ve riske karşı koruma fonları (hedge funds) gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet ediyor; ayrıca gelişmiş ülkeler, reformun başarılamamasının gelişmekte olan ülkelere getireceği istikrarsızlığa dayanabilirler. Aslında Doğu Asya krizinin, birçok açıdan Amerika Birleşik Devletleri'nin yararına olduğu kesindir.

Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler kendi durumlarını düzeltme sorumluluğunu üstlenmelidir. Bütçelerini, yetersiz olsa da kendi kendilerine yetecek şekilde düzenleyebilirler; az sayıda insanın büyük karlar elde etmesini sağlarken tüketicileri yüksek fiyatlar ödemek zorunda bırakan ticaret engellerini kaldırmalıdırlar. Kendilerini dışarıdan gelen spekülatörlere ve içerideki şirketlerin yanlış davranışlarına karşı korumak için, güçlü yasal düzenlemeler koyabilirler. Hepsinden önemlisi, gelişmekte olan ülkelerin etkili devletlere, güçlü ve bağımsız bir yargı sistemi ve demokratik sorumluluğu olan, kamu sektörünün verimliliğini ve özel sektörün büyümesini engelleyen yozlaşmadan uzak, açık ve şeffaf devletlere ihtiyacı vardır.

Uluslararası topluluktan istemeleri gereken tek bir şey vardır: kendi kararlarını, kimin ne risk üstleneceği gibi konulardaki kendi politik yargılarını yansıtacak şekilde verme ihtiyaçlarını ve haklarını kabul etmeleri. İflas kanunlarını ve yasal düzenlemelerin yapısını gelişmiş ülkeler için ve onlar tarafından düzenlenmiş haliyle almayıp kendi şartlarına uyarlamaya teşvik edilmelidirler. [22]

Sürdürülebilir, adil ve demokratik büyüme sağlayacak politikalara ihtiyaç vardır. Kalkınmanın nedeni budur. Kalkınma, birkaç kişinin zengin olmasına katkıda bulunmak ya da yalnızca ülkenin elit kesiminin yararlandığı bir avuç anlamsızca korunmuş sanayi dalı yaratmak demek değildir; kalkınma, kentli zenginlere Prada, Benetton, Ralph Lauren ya da Louis Vuitton'u getirip kırsal kesimdeki yoksul insanları sefalet içinde bırakmak demek değildir. Moskova'daki mağazalardan Gucci marka çanta satın alabiliyor olmak ülkenin bir piyasa ekonomisi haline geldiğini göstermez. Kalkınma toplumun dönüşmesi demektir, fakirlerin hayatlarını

daha iyileştirmek; ve herkesin, başarı şansına, sağlık, eğitim hizmetlerinden yararlanma fırsatına sahip olması demektir.

Eğer ülkelerin uygulayacağı politikaları yalnızca birkaç kişi dikte ederse, bu tür kalkınma gerçekleşmez. Demokratik kararlar alınmasını sağlamak demek, gelişmekte olan ülkelerden çok çeşitli ekonomist, yetkili ve uzmanın tartışmaya aktif olarak katılmasını sağlamak demektir. Ayrıca uzmanlar ve politikacıların ötesinde geniş bir katılım olması demektir. Gelişmekte olan ülkeler kendi geleceklerinin sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Ama biz Batıdakiler de sorumluluklarımızdan kaçamayız.

İşlerin yürüyüşünü değiştirmek hiç kolay değildir. Bürokrasiler de insanlar gibi kötü alışkanlıklara kapılabilirler ve değişime uyum sağlama süreci sancılı olabilir. Ama uluslararası kuruluşlar, bu belki de sancılı değişikliklerin gerçekleştirilmesini üstlenmelidir; çünkü bu değişiklikler sayesinde küreselleşmenin yürümesi ve yalnızca zenginler ve sanayi ülkeleri değil, fakirler ve gelişmekte olan ülkeler yararına da çalışması için gereken rolü oynayabileceklerdir.

Gelişmiş ülkeler, küreselleşmeyi yönetecek uluslararası kuruluşların reformu konusunda üstlerine düşeni yapmalıdır. Bu kuruluşları biz kurduk, onları düzeltmek için de biz çalışmalıyız. Küreselleşmeden hoşnut olmadığını belirtenlerin mantıklı endişelerine çözüm aramak istiyorsak, küreselleşmenin şu ana kadar yararına çalışmadığı milyarlarca insan için çalışmasını sağlamak istiyorsak, daha insani bir çehreye sahip bir küreselleşme yaratabilmek istiyorsak, o zaman sesimizi yükseltmemiz gerek. Hiçbir şey yapmadan duramayız, hiçbir şey yapmadan durmamalıyız.

NOTLAR

BÖLÜM 1

1. J. Chirac, "Economy Must Be Made To Serve People (Ekonominin İnsanlara Hizmet Etmesi Sağlanmalıdır)," Uluslararası Emek Konferansı'nda yaptığı konuşma, Haziran 1996.
2. 1990'da 2.718 milyar insan günde 2 dolardan az parayla yaşıyordu. 1998'de 2 dolardan az parayla yaşayan fakirlerin sayısı 2.801 milyar olarak hesaplandı - Dünya Bankası, *Global Economic Prospects and the Developing Countries 2000 (Küresel Ekonomik Beklentiler ve Gelişmekte Olan Ülkeler 2000)*, (Washington, DC: World Bank, 2000), s. 29. Ek bilgi için Dünya Bankası yıllık yayını *World Development Report ve World Economic Indicators*'a *(Dünya Kalkınma Raporu ve Dünya Ekonomik Göstergeleri)* bakınız. UNAIDS/WHO, *Report on HIV/AIDS Epidemic 1998'te (HIV/AIDS Salgını Raporu 1998) sağlık bilgilerini bulabilirsiniz.*
3. Bkz., Gerard Caprio, JR, vd., eds., *Preventing Bank Crises: Lessons from Recent Global Bank Failures. Proceedings of a Conference Co-Sponsored by the Federal Reserve Bank of Chicago and the Economic Development Institute of the World Bank (Banka Krizlerini Engelleme: Son Küresel Banka İflaslarından Çıkarılacak Dersler. Chicago Merkez Bankası ve Dünya Bankası Ekonomik Kalkınma Enstitüsü'nün Sponsorluğundaki bir Konferansın Tutanakları).* EDI Development Studies (Washington, DC: World Bank, 1998)
4. Yapısal uyum programının birçok eleştirisi yapılsa da IMF'nin programla ilgili kendi yaptığı değerlendirme bile birçok hataya değiniyor. Bu değerlendirme üç bölümden oluşuyor: IMF ekibinin iç değerlendirmesi [IMF Ekibi, *The ESAF at Ten Years: Economic Adjustment and Reform in*

Low-Income Countries (On Yılda Genişletilmiş Yapısal Uyum Programı: Düşük Gelirli Ülkelerde Ekonomik Uyum ve Reform). Süresiz Yayınlar #156, 12 Şubat, 1998]; bağımsız eleştirmenlerin dışarıdan yaptığı değerlendirme [K. Botchwey, vd., *Report by a Group of Independent Experts Review: External Evaluation of the ESAF (Bir Grup Bağımsız Uzmanın Raporu, ESAF Üzerine Dışarıdan Değerlendirme)* (Washington, D.C: IMF, 1998]; ve IMF personelinden IMF Yönetim Kurulu'na yazılmış, iki eleştiriden çıkan derslerin özünü içeren bir rapor [IMF Staff, *Distilling the Lessons from the ESAF Reviews (ESAF Eleştirilerinin Özü)* (Washington D.C: IMF, Temmuz 1998)].

BÖLÜM 2

1. Mengistu rejimi, Human Rights Watch'a (İnsan Hakları Gözlem Grubu) göre en az 200.000 kişiyi öldürmekle ve 750.000 vatandaşı mülteci olmaya zorlamakla suçlanıyor.
2. T. Lane, A. Ghosh, J. Hamann, S. Phillips, M. Schulze-Ghattas ve T. Tsikata, "IMF-Supported Programs in Indonesia, Korea, and Thailand: A Preliminary Assessment" (Endonezya, Kore ve Tayland'da IMF Destekli Programlar: Ön Değerlendirme), Süresiz Yayınlar 178, International Monetary Fund, Ocak1999.
3. Merkez bankalarının bağımsız olması ya da olmaması gerektiği üzerine ciddi bir tartışma var. Enflasyonun düşük olabildiğine dair bazı kanıtlar var (tüm ülkeyi kapsayan gerilemelerde) ama büyüme, işsizlik gibi *gerçek değişkenlerde* olumlu bir gelişme olduğuna dair pek kanıt yok. Burada yapmaya çalıştığım şey, bu tartışmayı çözüme kavuşturmak değil, böyle bir tartışma varken belirli bir görüşün bir ülkeye dayatılmaması gerektiğini vurgulamak.

BÖLÜM 3

1. Bir örnek görmek için bkz., P. Waldman, "How U.S. Companies and Suharto's Cycle Electrified Indonesia" (ABD Şirketleri ve Suharto Döngüsü Endonezya'yı Nasıl Heyecanlandırdı?), *Wall Street Journal*, 23 Aralık, 1998.

2. Adam Smith 1776'da, yani Bağımsızlık Bildirgesi ile aynı yılda yazdığı klasik kitabı *The Wealth of Nations'da* (Ulusların Zenginliği) piyasaların kendi kendilerine verimli sonuçlara yöneldiği fikrini ortaya atmıştı. Bunun matematiksel kanıtlamasını ise (hangi şartlar altında doğru olduğunu belirterek), Nobel ödülü sahibi iki ekonomist yapmıştı: Berkeley'deki California Üniversitesi'nden Gerard Debreu (1983'de Nobel aldı) ve Stanford Üniversitesi'nden Kenneth Arrow (1972'de Nobel aldı). B. Greenwald ve J.E. Stiglitz'in "Externalities in Economies with Imperfect Information and Incomplete Markets" (Bilginin Eksik Olduğu ve Piyasaların Gelişimini Tamamlamamış Olduğu Ekonomilerde Dış Etkenler), *Quarterly Journal of Economics* 101 (2), Mayıs 1986), s. 229-264'e göre temel sonuç, bilgi ya da piyasalar eksik olduğunda rekabetçi dengenin (sınırlı Pareto) verimli olmadığını gösteriyordu.
3. Bkz., W. A. Lewis, "Economic Development with Unlimited Supplies of Labor" (Sınırsız Emek Arzında Ekonomik Kalkınma), *Manchester School* 22 (1954), s.139-91; ve S. Kuznets, "Economic Growth and Income Inequality" (Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği), *American Economic Review* 45(1) (1955), s.1-28.

BÖLÜM 4

1. Bazı farklı görüşler için, bkz., Paul Krugman, "The Myth of Asia's Miracle: A Cautionary Fable" (Asya Mucizesi Miti: Ders Alınası bir Fabl), *Foreign Affairs* (Kasım 1994); ve J.E Stiglitz, "From Miracle to Crisis to Recovery: Lessons from Four Decades of East Asian Experience" (Mucizeden Krize, Krizden Toparlanmaya: Kırk Yıllık Doğu Asya Tecrübesinden Çıkarılacak Dersler), J. E. Stiglitz ve S. Yusuf'un editörlüğünü yaptığı *Rethinking the East Asian Miracle* (Doğu Asya Mucizesi'ni Gözden Geçirmek), (Washington, DC, ve New York: World Bank ve Oxford University Press, 2001), s.509-526 sayfaları. Ayrıca bkz., Dünya Bankası, The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy (Doğu Asya Mucizesi: Ekonomik Büyüme ve Kamu Politikası)(New York: Oxford University Press, 1993); Alice Amsden, *The Rise of "the Rest": Challenges to the West from Late-Industrialization Economies* ("Artakalanların" Yükselişi: Geç Sanayileşmiş Ekonomilerin Batı'ya Meydan Okuması), (New York: Oxford

University Press, 2001); ve Masahiko Aoki, Hyung-Ki Kim, Okuno Okuno-Fujiwara ve Masahjiro Okuno-Fjujiwara editörlüğünde *The Role of Government in East Asian Economic Development: Comparative Institutional Analysis* (Doğu Asya'nın Ekonomik Kalkınmasında Devletlerin Rolü: Karşılaştırmalı Kurumsal Analiz), (New York: Oxford University Press, 1998). Doğu Asya krizinin son derece okumaya değer bir anlatımı için bkz., Paul Blustein, *The Chastening: Inside the Crisis that Rocked the Global Financial System and Humbled the IMF* (Hizaya Getirme: Küresel Mali Sistemi Sarsan ve IMF'nin Gururunu Kıran Krizin İç Yüzü), (New York: Public Affairs, 2001). Daha teknik tartışmalar ise, örneğin, Morris Goldstein'da, *The Asian Financial Crisis: Causes, Cures, and Systemic Implications* (Asya Mali Krizi: Nedenler, Çareler ve Top Yekun Sonuçları), (Washington, DC: International Institute for Economics, 1998), ve Jason Furman ve Joseph E. Stiglitz, *Brookings Papers on Economic Activity* (Ekonomik Faaliyetler Brookings Makaleleri), 3 Eylül 1998'de, Washington, DC, Brookings Ekonomik Faaliyetler Paneli'nde sunuldu, cilt 2, s.1-114.

2. Birleşik Devletler ekonomisi krizden etkilenmediği için, ABD hiçbir yardım teklifinde bulunmadı; bu, son krizde Meksika'ya yapılan cömert muamelenin tam zıttıydı. Bu tavır, Tayland'da muazzam bir küskünlüğün doğmasına neden oldu. Özellikle Vietnam Savaşı süresince ABD'ye sağladığı güçlü desteğin ardından Tayland daha iyi bir muameleyi hak ettiğini düşünüyordu.
3. Bakınız E. Kaplan ve D. Rodrik, "Did the Malaysian Capital Controls Work?" (Malezyalıların Sermaye Denetimi İşe Yarayacak mı?), working paper no. W8142 National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass., Şubat 2001. (Bu makaleyi Profesör Rodrik'in Web sitesinde bulabilirsiniz, http://ksghome.harvard.edu/~.drodrik.academic.ksg/pa pers.html).
4. Kore 55 milyar dolar, Endonezya 33 milyar dolar ve Tayland 17 milyar dolar aldı.
5. Bakınız J. Sachs, "The Wrong Medicine for Asia" (Asya'ya Yanlış İlaç), New York Times, Kasım 3, 1997, ve "To Stop the Money Panic: An Interview with Jeffrey Sachs" (Para Paniğini Durdurmak: Jeffrey Sachs'la bir Röportaj), *Asiaweek*, 13 Şubat 1998.
6. 1990 yılında, yabancı doğrudan yatırımlar (milyon dolar olarak) 24,130; 1997'de 170,258; ve 1998'de 170,942; portföy yatırımları, 1990'da (milyon dolar olarak) 3,935 iken 1997'de 79,128'e yükseldi; ve 1998'de 55,225'di.

Banka ve ticaretle ilgili yatırımlar, 1990'da 14,541, 1997'de 54,507 ve 1998'de 41,534'tü. Toplam özel sermaye akışı (milyon dolar olarak) 1990'da 42,606, 1997'de 303,894 ve 1998'de 267,700'dü.

7. Mali krizler ve bankacılık krizleriyle ilgili faktörler için bakınız, örneğin, D. Beim ve C. Calomiris, *Emerging Financial Markets* (Yükselen Para Piyasaları), (New York: McGraw-Hill/Irwin, 2001), Bölüm 7; A. Demirgüç-Kunt ve E. Detragiache, *The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developing and Developed Countries* (Bankacılık Krizlerinin Tamamlayıcı Faktörleri: Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ülkelerden Kanıtlar), IMF Staff Papers, C.45, no. 1 (Mart 1998); G. Caprio and D. Klingebiel, *"Episodes of Systemic" and Borderline Financial Crises* ("Tüm Sistemi Etkileyen" ve Tam Sınırdaki Mali Krizlerin Bölümleri), Dünya Bankası, Ekim 1999; ve Dünya Bankası Personeli, *Global Economic Prospects and the Developing Countries 1998/99: Beyond Financial Crisis* (Küresel Ekonomik Beklentiler ve Gelişmekte Olan Ülkeler 1998/99: Mali Krizin Ötesinde), *World Bank*, Şubat 1999.
8. M. Camdessus, "Capital Account Liberalization and the Role of the Fund" (Sermaye Hesabının Liberalleştirilmesi ve IMF'nin Oynadığı Rol), Sermaye Hesabının Liberalleştirilmesi konusunda yapılan IMF Semineri'ndeki görüşler, Washington, DC, 9 Mart, 1998.
9. 2000-2001'de ABD'de görülen yavaşlama da aşırı piyasa canlanmasını, kısmen hisse senedi fiyatlarının hızla artışıyla ortaya çıkan, İnternet'e ve Telekom'a yapılan aşırı yatırımlar izlemiştir. Ekonomideki belirgin iniş çıkışlar, finansal kurumların ve para politikasının yanlış yönetilmediği zamanlarda bile ortaya çıkabilir.
10. Kore'nin çevresinde dönen tartışma, sermaye piyasasının liberalleştirilmesi ve işler ters gidince (ki böyle olması kaçınılmazdır) kurtarma işlemi ile ilgili yapılacak daha büyük bir tartışmanın (IMF ve ABD devleti arasında neredeyse tamamen kapalı kapılar ardında) parçasıydı. Bu tekrar tekrar oldu, örneğin biz bölgesel ticaret anlaşmaları ve G-7 toplantıları için hazırlanırken oldu. Özel bir durumda (Meksika 1995 krizi), kurtarma meselesini Kongre'ye getirip de Kongre bu öneriyi reddettiği zaman, Hazine her zamanki gibi kapalı kapılar ardına çekilip kongrenin onayı olmadan kurtarma operasyonunu yürütmek için bir yöntem buldu; ve diğer devletleri buna katılmaya zorladı (bunu yaparken birçok Avrupa ülkesinde büyük bir düşmanlığa yol açan bir tavır sergiledi; daha sonraki yıllar

boyunca ABD'nin çeşitli şartlardaki görüşlerine (IMF başkanının seçimi gibi) alttan alta karşı çıkıldığında, ABD Hazinesinin zor kullanma taktiklerinin tüm sonuçları daha sonraki yıllar boyunca yavaş yavaş etkisini gösterdi). Bu meseleler çok karmaşıktı ancak ABD Hazinesi Kongre'yi alt edebilmekten neredeyse büyük zevk alıyor gibiydi.

11. *Annual Report of the Executive Board for the Financial Year Ended April 30, 1998* (30 Nisan 1998'de Sona Eren Mali Yıl için IMF İcra Kurulu'nun Yıllık Raporu), (Washington DC), s.25. Bazı IMF yöneticilerinin, Asya krizi boyunca sıkı maliye politikalarına duyulan ihtiyaç konusunda şüpheleri vardı çünkü bu ülkeler mali dengesizlik yaşamamışlardı. İlginç bir şekilde, 2000 yılı için hazırlanan benzer bir raporda IMF, yayılmacı bir maliye politikasının, Kore, Malezya ve Tayland'ın krizden çıkarak toparlanmalarına neden olduğunu onaylıyordu (s. 14). Ayrıca bakınız T. Lane, A. Ghosh, J. Hamann, S. Phillips, M. Schulze-Ghattas ve T. Tsikata; "IMF-Supported Programs in Indonesia, Korea, and Thailand: A Preliminary Assessment" (Endonezya, Kore ve Tayland'da IMF Destekli Programlar: Bir Ön Değerlendirme), Süresiz Yayın 178, Uluslararası Para Fonu, Ocak 1999.
12. Stanley Fischer, "Comment & Analysis: IMF—The Right Stuff. Bailouts in Asia Are Designed to Restore Confidence and Bolster the Financial System" (Yorum ve Analiz: IMF - İşin Doğrusu. Asya'daki Paketler Finansal Sisteme Güveni ve Desteği Yeniden Sağlamak için Tasarlandı), *Financial Times*, 16 Aralık 1997.
13. IMF'nin yüksek borç öz sermaye oranına sahip firmaların olduğu ülkelerde faiz oranlarını yükseltme stratejisi ile ilgili olarak herhangi bir IMF personelinin tutarlı bir savunma yaptığını yıllardır hiç duymadım. Duyduğum tek iyi savunma, açık bir şekilde sermaye piyasalarının aksaklıkları üzerine odaklanan ve Chase Securities'in başekonomisti olan John Lipsky'e aitti. Lipsky, yerli iş adamlarının her zamanki gibi büyük miktarlarda parayı yurtdışında tuttuklarını ama yurtiçinden borç aldıklarını gözlemledi. Yurtiçindeki borçlara uygulanan yüksek faiz oranları, bu iş adamlarını, borçlarından kurtulmak ve böylesine oranlar ödememek için yabancı fonlarının bir kısmını geri getirmeye "zorladı". Bu hipotez henüz değerlendirilmemiştir. Krizdeki birçok ülke için net sermaye akışının ters yönde hareket ettiği açıktır. Birçok iş adamı yüksek faiz oranları ödemeye "zorlanamayacaklarını" ve yeniden görüşmeler yapılması gerektiğini varsayıyordu. Aslında, yüksek faiz oranları güvenilir değildi.

14. Görevli Maliye Bakanı Eisuke Sakakibara, daha sonra olaylarla ilgili kendi yorumunu, E. Sakakibara, "The End of Market Fundamentalism"de (Piyasa Fundamentalizminin Sonu) (22 Ocak 1999'da, Tokyo'da, Yabancı Muhabirler Kulübü'nde yaptığı konuşma) yazmıştır.
15. Daha fazla ayrıntı için bkz., E. Kaplan ve D. Rodrik, "Did the Malaysian Capital Controls Work?" (Malezya Tarzı Sermaye Denetimi İşe Yaradı mı?), age.
16. Bu kriz dönemi boyunca, Malezya'ya doğrudan yabancı yatırım, krizden etkilenen ve bölgedeki diğer ülkelere yapılan yatırımla benzer bir seyir izlemiştir. Bununla birlikte, bu kanıt kesin sonuçlara ulaşmak için henüz fazlasıyla yetersizdi. Doğrudan yabancı yatırım üzerine sermaye denetimlerinin etkisini doğrudan yabancı yatırımları etkileyen diğer etmenlerden ayırmak, daha derin bir ekonometri çalışması (ve daha fazla veri) gerektiriyordu.

BÖLÜM 5

1. Bu ve bundan sonraki iki bölüm, başka yerlerde daha geniş olarak yazılmış çalışmalara dayanıyor. Şu makalelere bkz.: J. E. Stiglitz, "Whither Reform? Ten Years of the Transition" (Reform Nereye Gidiyor? Geçişin On Yılı), (Gelişen Ekonomiler Üzerine Yıllık Dünya Bankası Konferansı, 1999), Boris Pleskovic ve Joseph E. Stiglitz, editörler, Dünya Bankası (Washington, DC, 2000), s 27–56; J. E. Stiglitz, Quis Custodiet Ipsos Custodes? (Who Is to Guard the Guards Themselves? (Peki Koruyucuları Kimler Koruyacak?)), Yönetim, Eşitlik ve Küresel Piyasalar: Gelişen Ekonomiler üzerine Yıllık Banka Konferansı, Avrupa, J. E. Stiglitz ve Pierre-Alain Muet, editörler, Dünya Bankası (Washington, DC, 2001), s. 22–54. Ayrıca, bkz., D. Ellerman ve J. E. Stiglitz, "New Bridges Across the Chasm: Macro- and Micro-Strategies for Russia and other Transitional Economies" (Uçurumun Karşısına Yeni Köprüler: Rusya ve diğer Geçiş Ekonomileri için Makro ve Mikro Stratejiler), *Zagreb International Review of Economics and Business 3(1) (2000)*, s 41–72 ve A. Hüseyin, N. Stern ve J. E. Stiglitz, "Chinese Reforms from a Comparative Perspective" (Karşılaştırmalı bir Bakış Açısından Çin Reformları), Peter J. Hammond ve Gareth D. Myles, editörler, *Incentives, Organization, and Public*

Economics. Papers in Honour of Sir James Mirrless (Teşvikler, Organizasyon ve Kamu Ekonomisi. Sir James Mirrless Anısına Makaleler), (Oxford and New York: Oxford University Press, 2000), s. 243, 277.

Rusya'daki geçişi anlatan mükemmel gazete yazıları için, bkz., Chrystia Freeland, *Sale of the Century* (Yüzyılın Mezatı), (New York: Crown, 2000); P. Klebnikov, *Godfather of the Kremlin, Boris Berezovsky and the Looting of Russia* (Kremlin'in Babası, Boris Berezovsky ve Rusya'nın Yağmalanışı), (New York: Harcourt, 2000); R. Brady, *Kapitalizm: Russia's Struggle to Free Its Economy* (Kapitalizm: Ekonomisini Özgür Kılmak için Rusya'nın Verdiği Mücadele), (New Haven: Yale University Press, 1999); ve John Lloyd, "Who Lost Russia?" (Rusya'yı Kim Mahvetti?), *New York Times Magazine*, 15 Ağustos 1999.

Bazı siyaset bilimciler burada sunulan yorumlarla genel olarak hemfikir olan analizler sağladılar. Özellikle, bkz., A. Cohen, *Russia's Meltdown: Anatomy of the IMF Failure* (Rusya'nın Eriyişi: IMF'nin Hatasının Anatomisi), Heritage Foundation Backgrounders No. 1228, 23 Ekim 1998; S. F. Cohen, *Failed Crusade* (Başarısız Haçlı Seferi), (New York: W. W. Norton, 2000); P. Reddaway ve D. Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism Against Democracy* (Rusya'nın Reformlar Trajedisi: Demokrasiye Karşı Piyasa Bolşevizmi), (Washington, DC: United States Institute of Peace, 2001); Michael McFaul, *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin* (Rusya'nın Bitmeyen Devrimi: Gorbaçov'dan Putin'e Politik Değişim), (Ithaca, N.Y.: Cornell Üniversitesi Basımı, 2001); Archie Brown ve Liliia Fedorovna Shevtskova, editörler, *Gorbachev, Yeltsin and Putin: Political Leadership in Russia's Transition* (Gorbaçov, Yeltsin ve Putin: Rusya'nın Geçişinde Politik Liderlik), (Washington, DC: Carnegie Uluslararası Barış Vakfı, 2000); ve Jerry F. Hough ve Michael H. Armacost, *The Logic of Economic Reform in Russia* (Rusya'daki Ekonomik Reformun Mantığı), (Washington, DC: Brookings Institution, 2001).

Bazı reformcuların burada sunulanlardan önemli ölçüde farklı raporlar sunması şaşırtıcı değil ancak başlıkları daha sonra gelişen olaylara pek de uymadığı görülen bu tür yorumlara daha önce, geçişin daha umutlu günlerinde daha çok rastlanıyordu. bkz., örneğin, Anders Aslund, *How Russia Became a Market Economy* (Rusya Nasıl bir Piyasa Ekonomisi Haline Geldi), (Washington, DC: Brookings Institution, 1995) ya da Richard La-

yard ve John Parker, *The Coming Russian Boom: A Guide to New Markets and Politics* (Yaklaşan Rus Patlaması: Yeni Piyasalar ve Politikalar İçin Rehber), (New York: The Free Press, 1996). Daha eleştirel bakış açıları için, bkz., Lawrence R. Klein ve Marshall Pomer, editörler. (Joseph E. Stiglitz'in önsözüyle), *The New Russia: Transition Gone Awry* (Yeni Rusya: Geçiş Yanlış Yolda), (Palo Alto, Calif.: Stanford University Press, 2001).

2. J. R. Wedel, "Aid to Russia" (Rusya'ya Yardım), *Foreign Policy 3* (25), Interhemispheric Resource Center and Institute Policy Studies (Yarıkürelerarası Kaynak Merkezi ve Enstitüsü Politika İncelemeleri), Eylül 1998.
3. Daha fazla bilgi için, bkz., P. Murrell, "Can Neo-Classical Economics Underpin the Economic Reform of the Centrally Planned Economies?" (Neo Klasik Ekonomiler Merkezden Planlanan Ekonomilerin Ekonomik Reformunu Destekleyebilir mi?), *Journal of Economic Perspectives* 5(4) (1991), s. 59–76.
4. Bkz., Uluslararası Para Fonu, "IMF Approves Augmentation of Russia Extended Arrangement and Credit Under CCFF, Activates GAB" (IMF, Rusya'yla Kredi Anlaşmasının CCFF (Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı) Altında Uzatılmasını Onaylıyor, GAB (Genel Borçlanma Anlaşması) Yürürlüğe Giriyor), Basım bülteni no. 98/31, Washington DC, 20 Haziran 1998.
5. IMF'nin aslında bunu göz ardı etmediğine dair bir tez vardır. Aslında bazıları IMF'nin, devalüasyonun maliyetini, ülkenin devalüasyon yapmayacağı kadar yükselterek devalüasyon seçeneğini ortadan kaldırmaya çalıştığına inanıyor. Eğer gerçekten tez bu ise, IMF fena halde yanlış hesap yaptı.
6. Rusya devletinin 17 Ağustos tarihli açıklamasının tabii ki başka yönleri de vardı ancak bizim amaçlarımız için esas özellikleri taşıyanlar arasında bunlar var. Rusya devleti ilaveten, Rusya'da ikamet etmeyenlerin kısa vadeli aktiflere yatırımına kısıtlama getirmek, döviz kredileri ve sigorta ödemelerine doksan günlük moratoryum getirmek gibi geçici sermaye denetimleri oluşturdu. Rus devleti ödemeler dengesini sağlayabilmek üzere en büyük Rus bankalarının kurduğu bir ödeme havuzuna destek verdiğini de açıkladı ve devlet çalışanlarına ödemelerin zamanında yapılması ve bankaların rehabilitasyonu için mevzuat gönderdi.
7. 17 Ağustos 1998, Salı günü Moskova Bankalararası Döviz Kuru'nda ruble, dolar karşısında 16 Ağustos'taki seviyesine göre % 1.9 düştü; ancak hafta

sonunda (21 Ağustos, Cuma) değer kaybı % 11.0'di (yine 16 Ağustos'taki seviyesine göre). Halbuki, 17 Ağustos 1998'de, resmi olmayan bankalararası piyasada ruble günün sonuna doğru % 26 değer kaybetmişti.

8. Bkz., Chrystia Freeland, age; Richard Layard ve John Parker, age; ve Anders Aslund, age.
9. Takasın Rus ekonomisine yüklediği sorunlar ve maliyetler için, bkz., C. G. Gaddy ve B. W. Ickes, *Russia's Virtual Economy* (Rusya'nın Gerçek Ekonomisi,) *Foreign Affairs* 77 (Eylül–Ekim 1998).
10. Bu geçişin fakirlere herhangi bir faydası dokunmamıştır. Örneğin, Rusya'da (1998'de) nüfusun en alttaki beşte biri gelirden % 8.6'ya eşit bir pay alırken, bu rakam Ukrayna'da (1999'da) % 8.8, Kazakistan'da (1996'da) % 6.7'ydi. (Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergesi 2001)
11. Standart bir eşitsizlik ölçüsü (Ginii katsayısı) kullanıldığında, 1998'de Rusya, Japonya'nın iki katı, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden % 50 fazla, Venezuella ve Panama'yla karşılaştırılabilecek bir eşitsizlik düzeyine ulaşmıştır. Bu arada aşamalı geçiş politikaları uygulayan ülkeler, Polonya ve Macaristan eşitsizlik seviyelerini düşük tutabilmişlerdi; Macaristan'ınki Japonya'dan bile daha düşüktü, Polonya'nınki ise İngiltere'ninkinden daha düşüktü.
12. Bkz., Stiglitz, "Quis Custodiet Ipsos Custodes?" age.
13. Örneğin; eğer yurtiçinde cazip bir yatırım iklimi oluşturulmadan önce sermaye piyasaları libarelleştirilirse (IMF'nin tavsiye ettiği gibi) sermaye kaçışına davetiye çıkarılır. Eğer yurtiçinde verimli bir sermaye piyasası oluşturulmadan önce, mülkiyet ve/veya denetim emekliliğe yakın birilerine teslim edilerek firmalar özelleştirilirse, uzun vadeli bir servet oluşumu için dürtü olmaz aktif satışları için dürtüler olur. Eğer rekabeti sürdürmek için bir düzenleme ve yasal yapı oluşturmadan önce özelleştirme yapılırsa, tekeller oluşturmak için dürtüler ortaya çıkar ve etkili bir rekabet rejiminin oluşmasını önelemek için politik dürtüler belirir. Eğer bir federal sistem içinde özelleştirme yapılır ama devlet yetkilileri ve yerel yetkililer istedikleri gibi vergi koyma ve yönetmelik uygulama konusunda serbest bırakılırlarsa, kamu yetkililerinin kira alma gücü ve dürtüleri ortadan kaldırılmamış, bir anlamda aslında gerçekten özelleştirme yapılmamış olur.
14. Bizzat Coase teoremi için, bakınız, R.H. Coase, "The Problem of Social Cost" (Toplumsal Maliyet Sorunu), *Journal of Law and Economics (*Hukuk ve Ekonomi Dergisi) 3 (1960), s. 1–44. Bu teorem sadece hiçbir işlem

maliyeti ve hiç eksik bilgi olmadığı durumlarda doğrudur. Coase bizzat bu sınırlamaları onaylamıştır. Dahası, mülkiyet haklarını tam anlamıyla belirlemek hiçbir zaman mümkün değildir ve bu özellikle geçişteki ekonomiler için doğrudur. Gelişmiş sanayi ülkelerinde bile, mülkiyet haklarını, çevre, işçi hakları, imar durumunun çıkartılması vs. konusundaki duyarlılıklar sınırlar. Kanun bu konularda olabildiğince açık olmaya çalışsa da sık sık anlaşmazlıklar doğar ve bunların yasal işlemler yoluyla halledilmeleri gerekir. Neyse ki belirlenmiş "hukuk kuralları" ile bunun adil ve eşit bir şekilde yapıldığına dair genel bir güven vardır. Ama Rusya'da durum böyle değildir.

BÖLÜM 6

1. Sözde savunma bu olsa da daha önce belirttiğimiz gibi bu savunma bile sorgulanabilirdi. Egemenler bu paraları Yeltsin'in yeniden seçilmesi için kullanmadılar. Ama ona ihtiyacı olan örgütsel temeli (ve televizyon desteğini) verdiler.
2. Eski Komünist partiler ya da liderlerin bugün yönettiği geçiş ülkeleri şunlar: Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Hırvatistan, Kazakistan, Litvanya, Moldovya, Polonya, Romanya, Rusya, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan.
3. 1993 sonunda Rusya'ya yaptığım ziyaret sırasında, ekonomiden sorumlu ilk başbakan yardımcısı olan Yegor Gaidar'la yaptığımız bir toplantıda son derecede zor bir durumda kaldım. Kendi ekonomisini biliyordu, Rusya'nın damping yapmadığını (bu kelimenin ekonomide her açıdan nasıl kullanıldığını) biliyordu. Ne söyleyecektim?
4. Ayrıntılar için, bkz., M. Du Bois ve E. Norton, "Foiled Competition: Don't Call It a Cartel, But World Aluminum Has Forged a New Order" (Engellenen Rekabet: Buna Kartel Demeyin, Ancak Dünya Alüminyumu Yeni Bir Düzeni Şekillendiriyor), *Wall Street Journal,* Haziran 9, 1994. Bu makale, O'Neill ile o zamanlar Clinton'ın, Ulusal Ekonomik Konsey müdür yardımcısı olan Bowman Cutter arasındaki yakın ilişkinin, anlaşmayı "pişirme"ye yardımcı olduğuna dikkat çekiyor. Ruslar için tatlandırıcı, OPIC garantisiyle, 250 milyon dolar değerinde bir hisse senedi yatırımıydı. Amerikalı alüminyum baronları antitröst soruşturmayı engellemek

için görüntüyü kurtaracak her şeyi yaptılar; bu makaleye göre, Amerikan devleti, Adalet Bakanlığı'nı tatmin etmek üzere, üstü kapalı bir şekilde dikkatle anlatılan anlaşmayı kaleme almak üzere üç antitröst avukatını olaya dahil etti.

1995 yılında, dünyada alüminyum talebinin artması ve kartel anlaşmasını Rus üreticilerle yürütmenin zorlukları nedeniyle bu kartel dağılmaya başladı (bkz., S. Givens, "Stealing an Idea from Aluminum" (Alüminyumdan Bir Fikir Çalmak), *The Dismal Scientist*, 24 Temmuz 2001. Ayrıca, Alcoa ve diğer Amerikan alüminyum üreticileri ticareti engellemek için komplo kurmak suçlamasıyla dava edildiler ancak bu dava düştü (bkz., J. Davidow, "Rules for the Antitrust/Trade Interface" (Antitröst/Ticaret Arayüzü için Kurallar), Miller & Chevalier, 29 Eylül 1999, www.ablondifoster.com/library/article.asp?pubid=143643792001&groupid=12.

Buradakine benzer bir görüşü ifade eden bir başyazı için, bkz., *Journal of Commerce*, 22 Şubat 1994.

Hikaye burada bitmedi: 2000 yılının Nisan ayında, iki Rus egemeninin (Boris Berezovsky ve Roman Abramovich), Rusya'nın yıllık üretiminin % 75-80'ini denetlemek için özel bir tekel oluşturmayı başararak dünyanın ikinci (Alcoa'dan sonra) en büyük alüminyum şirketini kurduklarına dair haberler çıktı. bkz., "Russian Aluminum Czars Joining Forces" (Rus Alüminyum Çarları Güçlerini Birleştiriyor), *The Sydney Morning Herald*, 19 Nisan 2000 ve A. Meier ve Y. Zarakhovich, "Promises, Promises" (Sözler, Sözler), *Time Europe* 155 (20), 22 Mayıs 2000. Ayrıca bakınız, R. Behar, "Capitalism in a Cold Climate" (Soğuk Bir İklimde Kapitalizm) *Fortune* (Haziran 2000). Aksine hikayeler olmasına karşın, Boris Berezovsky, Rusya'yla ilişkilerinde herhangi bir suç unsuru olduğunu şiddetle inkar ediyor.

BÖLÜM 7

1. Kolodko *New York Times*'da şöyle yazdı: "Ancak başarımızın aynı ölçüde önemli başka bir yönü daha var. Polonya uluslararası finans kuruluşlarından onay beklemedi. Bunun yerine Polonya vatandaşlarından bu reformlara uyum göstermelerini istedik. Maaşlar ve emekli maaşları ödendi

ve enflasyona göre ayarlandı. İşsizlik sigortaları vardı. Uluslararası yatırımcılarla ve finans kuruluşlarıyla sıkı pazarlıklar yaparken, kendi toplumumuza karşı saygısızlık etmedik." George W. Kolodko, "Russia Should Put Its People First" (Rusya Önce Kendi Halkını Düşünmeli), *New York Times*, 7 Temmuz, 1998.

2. Polonya da aktiflerin devlet mülkiyetinde olabileceğini ve yalnızca aktiflerin satılmayıp gerçekten üretimin de artırılabileceğini gösterdi. Batıda üretimdeki en büyük kazançlar özelleştirme ile değil şirketleşme ile birlikte elde edildi; yani kamu mülkiyetinde kalmaya devam ederken teşebbüslerde sıkı bütçe kısıtlamaları ve ticari uygulamalar yapıldı. Bkz., J. Vickers ve G. Yarrow, "Privatization: An Economic Analysis" (Özelleştirme: Ekonomik bir Analiz (Cambridge, MA: MIT Press, 1988), Bölüm 2; ve J. Vickers ve G. Yarrow, "Economic Perspectives on Privatization" (Özelleştirmeye Ekonomik Bakış Açıları). *Journal of Economic Perspectives* 5(2) (Bahar 1991), s. 111–32.
3. 1990 yılında Çin'e net özel sermaye girişi 8 milyar dolardı. 1999 yılına gelindiğinde, Çin'e sermaye girişi 41 milyar dolara çıktı; bu, aynı yıl Rusya'nın ülkeye çektiği para miktarının on katından daha fazlaydı (Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri 2001).
4. Bkz., örneğin, *World Bank, World Development Report 1996: From Plan to Market* (Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu 1996: Plandan Piyasaya), (Londra ve New York: Oxford University Press, Haziran 1996).
5. Rusya'daki radikal reformcuların başarısızlıklarıyla ilgili en iyi savunması şudur: *aksi durumda ne olabileceğini* bilemeyiz. Bu diğer ülkelerdeki tercihler aslında mevcut değildi. Radikal reformcular yönetimi ele aldığı zaman, Çin'dekine benzer, merkezi olarak yönlendirilen bir reform artık mümkün değildi çünkü Rusya'daki merkezi güç çökmüştü. Bu durumun alternatifi, nasıl olsa birçok durumda olduğu gibi teşebbüslerin mevcut yöneticiler tarafından devralınmasıydı. Aksine ben, bu sorunların kabul edilmesinin, özelleştirmenin ve liberalleştirmenin yapıldığı şekilde yapılmamasını çok daha önemli hale getireceğini iddia ediyorum. Merkezi gücün sona ermesi, büyük ulusal teşebbüslerin özellikle de doğal kaynaklar sektöründe olanların birbiriyle rekabet edecek parçalara ayrılmasını kolaylaştırdı ve daha önemli hale getirdi; bu da ekonomik gücün daha da dağılmasına yol açtı. Bu, gelir getiren kaynaklar elden çıkarılmadan önce işleyen bir vergi sisteminin yürürlüğe girmesini garantiye almayı daha ge-

rekli hale getirmektedir. Çin'in reformları, ekonomik kararlar verilirken çok geniş yetkilendirmeler gerektiriyordu. Sonuçta alternatif stratejiler işe yaramayabilir ama işlerin daha kötü olabileceğine inanmak güçtür.

BÖLÜM 8

1. Bkz., S. Fischer, "On the Need for an International Lender of Last Resort" (Uluslararası Bir Son Kredi Mercii İhtiyacı Üstüne), *Journal of Economic Perspectives* 13 (1999), s. 85-104. Fischer, son kredi mercii görüşünü savunan diğerleri gibi ülke içinde merkez bankasının rolünü, IMF'nin ülkeler arasındaki rolüne benzetiyor. Ama bu benzerlik aldatıcıdır. Yurt içinde bir son kredi mercii gereklidir çünkü mevduatların "ilk gelen ilk hizmet görür" özelliği bankalara hücum olasılığını artırır. Bkz., D. Diamond ve P. Dibvig, "Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity" (Bankalara Hücum, Mevduat Sigortası ve Likidite), *Journal of Political Economy* 91 (1983), s. 401-19. Öyle olduğunda da, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan tecrübenin açık seçik bir şekilde gözler önüne serdiği gibi korku sonucu bankalardan yüklü paralar çekilmesini engellemez. Ancak bankacılık sektöründe güçlü yasal düzenlemeler ve mevduat sigortası varsa son kredi mercii bankalara hücumu savuşturabilir. Ve hiç kimse, IMF'nin en ateşli savunucuları bile bunun mevduat sigortasına benzer bir şey sağladığını savunmadı. Dahası, IMF'nin birçok politikayı bu kadar katı bir şekilde uygulaması, birçok ülkeyi, ona bu kadar fazla yasal otorite verme konusunda endişelendiriyor (yasal otoritenin alanı belirtilebilir olsa da ve ulusal bağımsızlık gibi konular çok önemli hale gelmese de). Şunu belirtmek gerekir ki ABD yasal otoriteleri sık sık iyi tasarlanmış hoşgörü politikalarının, makro ekonomik idarenin önemli bir parçası olduğunu iddia ederler. Oysa IMF tipik olarak bu tür hoşgörülere karşıdır. Başka bir yerde, IMF'nin böyle yaparak temel bütünleme safsatasını gözden kaçırdığını iddia ettim: sistemi etkileyen sorunlar çıktığında, her banka, ilave sermaye çıkaramadığında verdiği kredilerin geri ödenmesini istediğinde ve bu daha geniş çaplı borç ödememelere, daha sonra da ekonomik çöküşe neden olduğunda, hoşgörünün yokluğu kendi kendini baltalayıcı olabilir.
2. Ben buna "Süper Madde 11" diyorum. Ayrıntılı bilgi için bkz., M. Miller ve J. E. Stiglitz, "Bankruptcy Protection Against Macroeconomic Shocks:

The Case for a 'Super Chapter 11'" (Makro ekonomik Şoklara Karşı İflas Koruması: 'Süper Madde 11 Durumu'), Dünya Bankası Sermaye Akışları, Mali Krizler ve Politikalar Konferansı, 15 Nisan 1999.

3. Krizin suçunu şeffaflık eksikliğinin üstüne atmak zor ama şeffaflık eksikliğinin de maliyetleri oldu. Kriz çıktıktan sonra, bilgi eksikliği, kredi verenlerin, borçlunun niteliğine bakmadan tüm fonlarını çekmesine yol açtı. Alacaklıların, iyi ve kötü borçlu arasında ayırım yapacak kadar bilgisi yoktu.

BÖLÜM 9

1. *Kurumsal yönetim* terimi, küçük hissedarlar da dahil olmak üzere hissedarların haklarını belirleyen kanunlar anlamına gelir. Kurumsal yönetim zayıfsa, şirket yönetimi hissedarlardan, büyük hissedarlar küçük hissedarlardan aktif bir şekilde para çalabilir.
2. Arasında, Dünya Bankası'nın benden önceki Başekonomisti, İsrail Merkez Bankası eski başkanı Michael Bruno'nun başkalarıyla ortak çalışmalarının da bulunduğu Dünya Bankası çalışmaları bu bakış açısını deneysel olarak onaylamıştır. Bkz., Michael Bruno ve W. Easterly, "Inflation Crises and Long-run Growth" (Enflasyon Krizleri ve Uzun Vadeli Büyüme), *Journal of Monetary Economics* 41 (Şubat 1998), s. 3-26.
3. Ekonomistler bu tür malların ne özellikleri olduğunu incelemiştir; bunlar, ilave bir bireye mal arz etmenin marjinal maliyetinin küçük ya da sıfır olduğu mallardır, onları faydalardan çıkarmanın maliyeti de yüksektir.
4. Ekonomistler bu tür piyasaların, örneğin olumsuz seçim ve ahlaki risk adı verilen bilgi aksaklıkları (bilgi asimetrileri) sonucu neden varlığını sürdüremeyeceği derinlemesine analiz etmiştir.
5. İşin ironik yanı, şeffaflık çağrısının, uzun zamandır açık olmadığı için eleştirilen IMF'den ve ABD devletinin en gizli kuruluşu olan ABD Hazinesi'nden gelmesiydi. Beyaz Saray'ın bile, Hazine'den, ne yapacakları ile ilgili bilgi almakta sorun yaşadığını gördüm.
6. Bazı çevreler tarafından ülke içindekilerin bu meselelere karar verişi okul döneminin başlayıp bittiği tarihin belirlenmesine benzetildi.
7. IMF'nin kurumsal yanılmazlık tavrı, bu tavır değişikliklerini daha da zorlaştırıyor. Bu durumda, üst düzey yetkililer, suratlarında ciddi bir ifadey-

le, sermaye piyasasını liberalleştirmenin getirdiği riskler konusunda uzun zamandır uyarıda bulunuyorduk, diyebilirler. İddia olsa olsa samimiyetsiz bir iddiadır (ve kuruluşun güvenilirliğini kendisi baltalar). Eğer bu insanlar bu risklerin farkındaysa, bu, politik tavırlarını daha da bağışlanmaz hale getiriyor. Ama onların baskısına maruz olanlar için bu meseleler ehemmiyeti en az olan, üstünde daha sonra düşünülecek meseleler. Onlara söylenen, liberalleşme konusunda ilerlemeleri, hızla ilerlemeleri.

8. Bölüm 8'de değindiğimiz gibi, çoklu hedefler ve finans dünyasının çıkarlarını temsil etmek için yetki alanında yapılan gizli değişim konusunda açıkça tartışmak istememeleri birçok kez entelektüel tutarsızlığa neden oldu. Bu da tutarlı reformlar yaratılmasını zorlaştırdı.
9. Acil durum kredisi, belirli şartlarda (kriz durumunda ortaya çıkan şartlar) otomatik olarak kredi sağlar.
10. Daha derin sorunlar da vardı. Acil durum kredisi, kriz durumlarında bazı yeni fonların mevcut olduğundan emin olunmasını sağlasa da kısa vadeli borçların ertelenmesini engelleyemiyordu; ayrıca bankalar ne kadar riske gireceklerini muhtemelen acil durum kredisi altında alınabilecek yeni kredileri hesaba katarak vereceklerdi. Bu yüzden şöyle bir sorun var ki bir kriz durumunda mevcut olan net fon arzı o kadar da değişmeyecektir.
11. Bu maddeler, alacaklının belirli şartlar altında ödemeyi talep etmesine izin veriyordu; söz konusu şartlar da genellikle diğer alacaklıların paralarını çektiği şartların tıpatıp aynısı oluyordu.
12. Uluslararası finansal işlemlere uygulanacak belirli bir vergi önerisi, Tobin vergisi Avrupa'da büyük bir ilgi çekti. Örneğin bkz., H. Williamson, "Köhler Says IMF Will Look Again at Tobin Tax" (Köhler, IMF'nin, Tobin Vergisi'ne Tekrar Bakacağını Söylüyor), *Financial Times*, 10 Eylül 2001. Vergiyi teorik ve deneysel olarak inceleyen geniş bir literatür oluştu. Bu literatürün dökümünü görmek için bkz., www.ceed-web.org/iirp/biblio.htm İlginçtir, Hazine Eski Bakanı bile verginin altında yatan ilkeleri destekliyormuş gibi yorumlanabilecek bir makale yazdı. L.H. Summers ve V. P. Summers, "When Financial Markets Work Too Well: A Cautious Case for a Securities Transactions Tax" (Finans Piyasaları Fazla İyi Giderse: Bir Menkul Kıymet İşlemi Vergisi İçin İhtiyatlı Bir Durum), *Journal of Financial Services Research* 3 (1989), s. 261-86. Ama uygulama konusunda belirgin sorunlar vardır, özellikle verginin evrensel olarak uygulanmadığı ve türev ürünlerin ve diğer karmaşık finansal araç-

ların yaygın olduğu bir dünyada. Bkz., J. E. Stiglitz, "Using Tax Policy to Curb Speculative Short-Term Trading" (Kısa Dönemli Spekülatif Alım Satımı Dizginlemek İçin Vergi Politikasını Kullanma), *Journal of Financial Services Research* 3(2/3) (Aralık 1989), s. 101-15. Özgün öneri için bkz., J. Tobin, "A Proposal for International Monetary Reform" (Uluslararası Para Reformu İçin Bir Öneri), *Eastern Economic Journal* 4 (1978), s. 153-59, ve B. Eichengreen, J. Tobin, ve C. Wyplosz, "Two Cases for Sand in the Wheels of International Finance" (Uluslararası Finans Tekerleklerine Yapışan Kum), *Economic Journal* 105 (Mayıs 1995), s. 162-72. Ayrıca, bkz., makaleler derlemesi, M. ul Haq, I. Kaul, ve I. Grunberg, ed., *The Tobin Tax: Coping with Financial Volatility* (Tobin vergisi: Finansal Oynaklığın Üstesinden Gelme), (Londra ve New York: Oxford University Press, 1996).

13. Bu reform gittikçe daha fazla dikkat çekiyor. Kanada devleti, kısmen 2001-2002'de G-8'deki ve G-22'deki başkanlığının sonucu olarak bu değişimler üzerine büyük bir konferans düzenliyor. IMF'nin iflas ve moratoryumlar tartışması bazıları tarafından, Kanada ve diğerlerinin başlatacaklarını tahmin edip onlardan önce davranma çabası olarak değerlendiriliyor.
14. Gördüğümüz gibi bir ülkeyi yabancı bankalara açmak kredileri artırmayabilir, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere verilen kredileri. Ülkeler, Amerika'nın Toplum Yeniden Yatırım Yasası gibi düzenlemeler getirerek, piyasalarını açarken ülkedeki küçük işletmelerin sermayesiz kalmayacağını garanti etmelidir.
15. 1981'de Arjantin'i, 1982'de Şili ve Meksika'yı, 1983'te Brezilya'yı sarsan borç krizi. Seksenlerin sonuna kadar üretim artışı çok düşük seviyelerde kaldı.
16. Gözden geçirme işlemi (daha önce de belirttiğimiz gibi) aslında Japonlardan gelen baskıyla daha önce başlamıştı ve 1993 yılında yayınlanan, Doğu Asya Mucizesi: Ekonomik Büyüme ve Kamu Politikası adlı dönüm noktası niteliğindeki çalışmasında da belirtilmişti. Düşünüşteki değişiklikler, Dünya Kalkınma Raporu adı verilen, kalkınma üzerine hazırlanan yıllık raporlarda dile getirilmişti. Örneğin 1997 raporu devletin rolünü baştan inceliyordu; 1998 raporu bilgi (teknolojinin önemi ve piyasaların aksaklıklarının bilgi aksaklıkları ile birleşmesi dahil) konusunu ele alıyordu; 1999 ve 2001 raporları yalnızca politikaların değil kuruluşların da rolü üs-

tünde duruyordu; 2000 raporu da yoksulluğa çok daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşıyordu.

17. Bekleneceği üzere Banka, dış ticaretin serbestleştirilmesi konusundaki teorik eleştirileri de deneysel eleştirileri de gerektiği kadar ciddiye almıyordu. Bu eleştirilerden biri için bkz., F. Rodríguez ve D. Rodrik, "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence" (Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme: Kuşkucunun Milletlerarası Kanıtlar Rehberi), Ben Bernanke ve Kenneth S. Rogoff, ed., *Macroeconomics Annual 2000* (Makro Ekonomi Yıllığı 2000) (Cambridge, MA: MIT Press for NBER, 2001). Bu görüşün entelektüel faziletleri ne olursa olsun, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve diğer G-7 ülkelerinin, dış ticaretin iyi olduğu yolundaki "resmi" görüşüne karşı çıkıyordu.
18. Bu geçişin çeşitli boyutları var: değişimin kabul edilmesi (işlerin kuşaklardır yapıldığı gibi yapılmak zorunda olmadığının fark edilmesi), bilimin temel prensiplerini ve bilimsel düşünüşün kabul edilmesi ve girişimcilik için gerekli riskleri almaya gönüllü olma. Bu değişimlerin doğru şartlar altında nispeten kısa bir sürede gerçekleşebileceğine inanıyorum. "Dönüşüm olarak kalkınma" görüşü üzerine daha kapsamlı bir çalışma için bkz., J. E. Stiglitz, "Towards a New Paradigm for Development: Strategies, Policies and Processes" (Kalkınma Konusunda Yeni Bir Paradigmaya Doğru: Stratejiler, Politikalar ve Süreçler), 9. Raul Prebisch Lecture, Palais des Nations, Cenevre, UNCTAD, 19 Ekim 1998.
19. Bazı ülkelerde borç ödemeleri ihracatların dörtte birine, birkaç ülkede de neredeyse yarısına eşit.
20. Bu tür borçlara bazen "çirkin borçlar" deniyor.
21. Önemli bir istisna dışında: Dünya Bankası'nda kültürel girişimlerde bulunulması için baskı yapan Jim Wolfensohn.
22. Son zamanlarda, gelişmekte olan ülkeler, gittikçe artan bir şekilde, (örneğin bankacılık konusunda) oluşturulmasına çok az katkıda bulundukları standartlara razı olmaya zorlanıyor. Aslında bu çoğu zaman, küresel ekonomik yapıda reform çabalarının birkaç "başarısından" biri olduğu müjdeleniyor. Küresel ekonomik istikrarı artırmaya ne fayda sağlıyor olurlarsa olsunlar, getiriliş tarzları, gelişmekte olan ülkelerde muazzam bir küskünlük yaratıyor.

DİZİN

Sayfa numarasının ardından gelen "*n*" harfi, ilgili sayfadaki dipnotu belirtir.

ABD Adalet Bakanlığı, Antitröst Dairesi, 199, 200
ABD Anayasası, 154
ABD Dışişleri Bakanlığı, 200
ABD Hazine Bakanlığı, 31, 41, 67, 85–86, 101, 147, 193–94, 197, 234, 255
  Doğu Asya mali krizinin rolü, 111, 112, 120–126, 128, 135, 152, 237, 239, 257
  Dünya Bankası, 101
  IMF, 67, 102, 124, 192
  politika, 191–92
  Rusya, 164, 189, 191, 192, 193–94, 195, 213
ABD Kongresi, 73, 202, 285
ABD Ticaret Temsilcisi, 84–85, 202
acil durum kredisi, 262, 296
"adil olmayan adil ticaret kanunları," 198, 201
"adil piyasa değeri," 199
adil ticaret kanunları, 198, 201
Adis Ababa, 48, 57
Afrika, 30, 45, 46, 61, 70, 99, 109, 167, 250
  kötüleşen koşullar, 27–8, 96–97
  Uruguay Turu'nun etkileri, 83, 272
  ayrıca bkz. ülke isimleri
Afyon Savaşları, 63, 83
Aguas Argentinas, 92
ahbap çavuş kapitalizmi, 150, 157, 201, 204, 213
Ahmet Muhammed Don, 146
AIDS, 27, 28, 30, 41, 58, 62, 101, 250, 281
aktif satışı, 167, 247
Alcoa, 198–99
Almanya, 36*n*, 143, 208, 244
altın, 50
alüminyum karteli, 197–98, 204, 271,291–92
Amerika Birleşik Devletleri:
  Çin'de talep ettiği serbest piyasa liberalleştirmesi, 88
  Dünya Bankası yöneticisinin ABD vatandaşı olması, 40
  ekonomisi, 66, 68–69, 100, 129 137–38, 143, 154, 276
  G-7'de, 36*n*
  IMF tavsiyesini umursamaması, 70
  IMF'deki veto hakkı, 34, 124, 134, 253
  korumacı dış ticaret politikaları, 31, 38, 81, 83, 197–98
  on dokuzuncu yüzyıldaki büyümesi, 42
  piyasa modeli, 244–45
  Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişindeki çıkarları, 194–202
  Rusya'yla arasındaki uranyum anlaşması, 201–202

soğuk savaş zihniyeti, 47
tasarruf oranları, 88
Amerikan Devrimi, 187
Amin, İdi, 61
analitik savlar, 246
antitröst kanunları, 95, 200
APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği), 92, 112
Arjantin, 49, 92, 120, 144, 174, 246, 257, 264, 265, 267
bankacılık sektörü, 90
2001 ekonomik çöküşü, 18, 90–91, 101, 152, 154
Arrow, Kenneth, 207
asimetrik bilgi, 11, 106
askeri harcamalar, 50, 165, 169, 177
Asya, 26, 28, 245
1997 Doğu Asya mali krizine ve *ayrıca bkz. ülke isimleri*
Asya Kalkınma Bankası, 32
"Asya modeli," 32
Asya Para Fonu, 134–5
Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), 92, 112
aşamalı geçiş, 164, 165, 186, 192
Çin'in piyasa ekonomisine geçişinde, 10, 208, 211–12
Polonya'nın piyasa ekonomisine geçişinde, 211–212, 290
Avrupa, 32, 35, 38, 40, 77, 84, 87, 88, 253, 274
Avrupa Birliği (AB), 64, 273
Avustralya, 141

bahtın çöküşü, 111, 115, 117
balonlar, 123, 128, 224, 227
Bangladeş, 16
bankalar, 29, 32, 46, 81, 88, 102, 206, 230, 238
başarısızlıkları, 136–37
Doğu Asya mali krizinde, 116, 117, 119, 132, 134–35, 144–147, 151, 236
Etiyopya'da, 52–53
gelişmiş yasal düzenleme, 265
Kenya'da, 54
küresel bankalara karşı yerel bankalar, 53, 90–91
Rus kredi paylaşma programı, 183–84
Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişi, 168, 171–72, 194, 289
sermaye piyasasında devlet düzenlemelerinin kaldırılması, 86
Sovyetler Birliği'nde, 162
ayrıca bkz. merkez bankaları
Başkan'ın Ekonomik Raporu, 101
Batı Afrika, 97
Batı Avrupa, 53
Batının ikiyüzlülüğü, 12, 15, 28–9, 82, 83, 197, 271
Belçika, 208
Berlin Duvarı'nın yıkılışı, 35, 157, 159
Bethesda'daki bankacılık sistemi, 52
"beyaz adamın boynunun borcu," 46
BIA (mevcut en iyi bilgi), 199
bilgi, 16, 26, 55, 239
asimetrileri, 11, 106
ekonomisi, 10, 11–12
eksik yapısı, 95, 96
eksikliğinin sonuçları, 12–13
erişim, *bkz.* şeffaflık
Bilgilenme Özgürlüğü Kanunu (1966), 72–73, 256
bilgi sermayesi, 137
bilgisayar çipleri, 116, 141, 150
Bilim ve Teknoloji Ofisi, 272
"bilme hakkı," 155, 256
1997 Doğu Asya mali krizi, 9, 12, 28, 39, 42, 63, 85, 86, 105, 111–155, 225, 236, 245, 247, 255, 256–257,

262, 284, 285
alternatif karşılıklar, 144–8, 152–53
Batılıların ilk tepkileri, 113–114, 116–119, 125–130
faiz oranları, 115, 117, 118, 120, 127, 131–134
Hazine Bakanlığı, 112, 113, 120–126, 128, 134, 152, 237–240, 257
IMF'nin rolü, 111–112, 113, 115, 117–119, 120–155, 236–40, 248–49, 257, 284–85
izlediği seyir, 116–117
kurtarma paketleri, 117, 142, 255
nedenleri, 111–112, 121, 132, 152
sonrasındaki toparlanma süreci, 143–151
toplumsal ve politik sonuçları, 142–43, 150
uzun vadeli etkileri, 150–51
yayılması, 111, 115–116, 120, 129, 146, 151–52, 168, 225–226
yeniden yapılandırma hataları, 135–141
1997 küresel mali krizi, 10, 12, 15, 28, 80, 88
yayılması, 89, 98, 123, 144, 210
Bingaman, Ann, 209
"bireysel sorumluluk" sistemi, 207, 210
Birleşik Devletler Zenginleştirme Şirketi (USEC), 201–203
Birleşmiş Milletler (BM), 32, 34, 250
Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 36*n*
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 32
Birleşmiş Milletler Para ve Maliye (Bretton Woods) Konferansı (1944), 33, 37
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD), 32
biyo-korsanlık ve gelişmekte olan ülkeler, 273
Bolivya, 40, 83, 92, 277
Bolşevikler, 188–90
borç, 151, 155. 175, 248, 263
Latin Amerika krizinde, 266, 297
borçların silinmesi ya da azaltılması, 27, 30, 31, 65, 270–71, 277, 298
borç öz sermaye oranı, 132
borç öz sermaye oranı, 132, 134
borçlu hapishaneleri, 228
Botsvana, 58–61, 99, 109
IMF, 59, 60
kullandığı yabancı danışmanlar, 59, 60–61
politik ve ekonomik koşulları, 59–60, 61
Botsvana Merkez Bankası, 59
Bourdieu, Pierre, 10
Bretton Woods konferansı (1944), 33, 37
Brezilya, 30, 116, 120, 130, 144, 154, 174, 224, 229, 262
Brown, Ron, 92
Bruno, Michael, 71
Buchanan, Pat, 82
bulaşıcılık ve IMF, 225–226
Bulgaristan'dan göç, 178
bunalımlar, 12, 33–34, 146, 245
Endonezya'da, 99, 134–35
ayrıca bkz. Büyük Bunalım
Bush (George H. W.) yönetimi, 125, 201, 202
Bush (George W.) yönetimi, 193
Butan, 16
Bükreş, 230
bütçelerin dengelenmesi, 28, 36, 49, 75, 99, 128–9, 214
"bütünleme safsatası," 138
Büyük Britanya, 35, 36*n*, 62, 84, 100,

151, 202, 208
Büyük Bunalım, 12, 33, 37, 38, 57, 77, 81, 96, 111, 119, 129, 237, 276
"büyük dış etkenler," 147, 264
büyüme stratejileri, 104–105

Cakarta, 93, 133
Camdessus, Michel, 62–63, 141, 146, 152
Cayman Adaları'ndaki finansal gizlilik, 255
Cenova, 25, 31
Chemical Bank, 53
Chenery, Hollis, 35
Chernomyrdin, Viktor, 193
Chiang Mai İnisiyatifi, 135
Chirac, Jacques, 26
Chubais, Anatoly, 195, 218
Citibank, 41, 53
Citigroup, 41, 235
Clausen, William, 35
Clinton, Bill, 9, 28*n*, 93, 115, 131, 196
Clinton yönetimi, 13, 55, 71, 84, 91, 100, 102, 124, 173, 191, 192, 196, 201, 216
ayrıca bkz. Ekonomik Danışmanlar Konseyi
Coase teoremi, 189, 289
Coase, Ronald H., 189, 289
Coca-Cola, 90

çalışma koşulları, 90–91
Çek Cumhuriyeti, 180, 183, 205, 206, 210–211, 213
çevre sorunları, 13, 243, 245–46, 250–51
çıkış vergisi, 147, 237
çiçek hastalığı, 250
Çin Halk Cumhuriyeti, 101, 134, 245
gayrisafi yurtiçi hasılası, 28
geliri, 85, 206
Komünist Devrim, 158, 161
Kültür Devrimi, 188
önlediği ekonomik kriz, 148–49
özelleştirme, 207, 210
piyasa ekonomisine geçişi, 10–11, 28, 112, 160–61, 205, 206–210, 211–12, 241
politik reform, 208–209
sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, 85–86, 88–89, 114
ticaretinin serbestleştirilmesi, 82, 84–85
yabancı yatırımlar, 88–89, 94–95, 208, 293
yoksulluğun azalması, 16, 104, 206–207
WTO üyeliği, 85, 297
Çin İmparatorluğu ve Afyon Savaşları, 84
çokuluslu şirketler, 90–91

Daewoo, 116
damping, 197–200, 201
Dasgupta, Partha, 105
De Beers elmas karteli, 61
değerler, 245–46, 274, 298
demokrasi, demokratik süreçler ve ekonomik reform, 208–209
işleyişler, 15, 31, 42, 47, 48, 61, 154–55, 246
küreselleşme, 274–75
yozlaşmanın etkileri, 94
IMF politikalarının baltalaması, 108, 195, 274
Rusya'da, 157, 160, 192, 195, 217, 218–19
Demokrat Parti, 91, 102, 192, 272–73
Derviş, Kemal, 18
devlet:
"baştan yaratılması", 13

ekonomik rolü, 11, 12, 13, 33, 35, 43, 76, 77, 95–96, 109, 113, 114, 124, 140, 147, 244–49, 251–54
IMF'nin görüşü, 107–108, 140, 222–23
ayrıca bkz. bütçelerin dengelendirilmesi
devlet düzenlemesini kaldırma, 94
tasarruf ve kredi fiyaskosu, 87, 124, 136–37,
ayrıca bkz. sermaye piyasasının liberalleştirilmesi
dış ticaret açıkları, 36, 226–227, 237
"dış ticaret hadleri," 29
dijital erişim uçurumu, 78
doğal gaz, 94
Doğu Afrika, 61–62
Doğu Asya, 44, 68, 82, 88, 104, 109, 110, 245, 268, 275
ekonomik büyüme, 112–114, 116
tasarruf oranları, 89, 95, 101, 114, 121
ayrıca bkz. ülke isimleri
Doğu Asya Mucizesi, 112, 113, 283
Doğu Asya Mucizesi, 113, 298
Doğu Avrupa, 157, 160, 165, 193, 205, 241
Doha, 242, 253, 272, 277
dondurma üreticileri, 90
4. madde danışmanlık raporları, 70, 259
döviz kurları:
IMF, 223–225, 228–29, 236
risk yönetimi, 265–66
dual ekonomiler, 94
Duma, 160, 192, 195
durgunluklar, 12, 60, 146, 161, 245
1991'deki, 87, 137
dengeli bütçeler, 128–9
Doğu Asya'da, 126, 129, 131, 134, 143, 149–150
Latin Amerika'da, 108, 174, 277
nedenleri, 76, 87, 99, 121
sermaye uçuşu, 122
uzun vadeli etkileri, 145
Dünya Bankası, 10, 11, 13, 15, 25, 27, 29, 30, 32, 39, 44, 61, 65, 66, 68, 76, 83, 85, 97, 99, 100, 112, 127, 134, 146, 181, 210, 230, 241, 254, 257, 295
açıklama standartları, 261
1980'lerdeki temizlik, 35
cesaretlendirdiği özel sektör iktidar anlaşmaları 93
denetimi, 41
Doğu Asya mali krizi, 115, 116, 120, 248
Doğu Asya mucizesi raporu, 113, 298
Dünya Kalkınma Raporu, 105, 298
düsturu, 45
Etiyopya, 48, 50, 54–55
Hazine Bakanlığı, 102
IMF, 35–36, 38, 45–46, 72, 73
kalkınma yardımı reformu, 268–71
merkez binası, 45
misyonu, 33, 45–46, 221, 242, 251
ortaya çıkışı ve gerçek adı, 33
Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişi, 169, 172, 173, 174, 176, 177, 195, 213
seçicilik, 71, 269
yapısal sorunlar konusundaki kaygısı, 36
yazarın mevkii, 9, 45, 67, 273
Dünya Bankası'nın kalkınma yardım reformu, 268–71
Dünya Kalkınma Raporu, 105, 297
Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 31, 45, 250
Dünya Ticaret Örgütü (WTO), 32, 43, 84, 241
Çin'in katılması, 85, 253

hizmet ettiği ticari çıkarlar, 243
kurulması, 28*n*, 37–38, 85
şeffaflık, 254–55
ticaret gündemini dengeleme, 271–73
toplantılarındaki protestolar, 25
yönetimi, 252–53

eğitim, 27, 42, 73, 81, 98, 101, 103, 104, 107, 114, 119–120, 178, 245
ekonomi:
bilgi, 10, 11–12
öngörüler, 212
sızıntı, 100–102, 104, 235
süper sızıntı, 102, 104
Ekonomik Danışmanlar Konseyi, 9–10, 13, 102, 124–25, 126, 191, 202, 272
Adalet Bakanlığı Antitröst Dairesi, 199, 200
oluşumu ve işlevi, 10
üyesi ve başkanı olarak yazar, 9, 10, 13, 28, 47, 56, 124, 127, 128, 246, 255
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 116
ekonomik krizler:
ders kitaplarındaki karşılıklar, 127, 148
nedenleri, 121, 123, 144, 284
sonrası toparlanma süreci, 144–45
ayrıca bkz. 1997 Doğu Asya mali krizi
eksik sözleşme, 107
Ekvador, 174, 230, 262, 272
elmas, 58, 59, 60
emekli maaşı piyasası, özel, 77
"emek piyasası esnekliği," 105
emir ve denetim sistemi, 161, 207
Endonezya, 30, 39, 41, 62, 68, 92, 246, 261
Doğu Asya mali krizinde, 111, 116, 118, 119, 120, 132, 134, 141, 142, 144, 149–50, 271, 284
IMF politikalarının etkisi, 98
"entelektüel lobicilik," 54
enflasyon, 28, 35, 46, 75, 77, 99, 126, 131, 144, 208, 209
hiper-, 75, 166, 170, 205–206, 247
IMF'nin kaygısı, 49, 50, 56, 67, 69, 94, 103, 128, 186, 247, 259
işsizlik, 56, 103, 244
Merkez Bankası, 67
nedenleri, 49, 120, 159
Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişinde, 166, 167, 168, 170, 178, 180–81, 194–95
Wall Street'in görüşü, 197
Eritre, 48
eski Komünistler, 160, 192–93, 291
eşitsizlik, 177–78, 290
Etiyopya, 57, 58, 61, 109
Dünya Bankası, 50, 54–55
IMF, 47–56
politik ve ekonomik koşulları, 48, 50
sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, 52–56

faiz oranları, 56, 61, 64, 79, 143, 229–30, 232, 265
Doğu Asya mali krizinde, 115, 118, 120, 127, 131–34, 137, 150–51, 152, 155
yükselmesinin etkileri, 12, 34, 38, 57, 76, 81, 87, 103, 105, 120, 127, 131–34, 143, 286
piyasa tarafından belirlenmesi, 53–54, 87
Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişinde, 169, 171, 173, 180–81
Fas, 41, 76

"fazlasıyla şişmiş iş gücü," 79
fikri haklar, 29–30, 272
Fildişi Sahili, 77, 92
Filipinler, 16, 27
  Doğu Asya mali krizinde, 111
Filipinler'deki İslami gerillalar, 16, 27
Financial Times, 128
finans piyasasının liberalleştirilmesi, *bkz.* sermaye piyasasının liberalleştirilmesi
finans sektöründeki yasal düzenlemeler, 103
Finlandiya, 238
Fischer, Stan, 41, 128, 135, 152, 232, 234, 286, 294
fiyatlar:
  alüminyum karteli, 200
  pazarlama komiteleri, 97
  petrol, 130, 158, 169, 214, 225
  Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişinde, 166
  takas, 176
  tekeller, 91
  Sovyet ekonomisinde, 162, 164
  iki kademeli, 207–208
"fiyat tespiti," 263
Fong Weng Phak, 146
Ford Vakfı, 58
Fortune, 146
Fransa, 26, 36*n*, 83, 92, 208
Fransız Devrimi, 187
French Telecom, 92
Friedman, Milton, 192
fuhuş, 101

G-22, 141
G-7, 36, 117, 154, 234, 285
G-8, 36*n*
Gaidar, Yegor, 193, 200, 291
Gana, 70
gayrimenkul, 123, 224, 238, 239, 265
Gazprom, 193
gazyağı sübvansiyonları, 98
gelir uçurumu, 27, 46, 72, 114
genel çıkar, 189, 243–44
General Motors, 221
Gerashchenko, Viktor, 174
gerçekçi siyaset, 73, 134, 217
Goldman Sachs, 41
Gosplan, 193
görünmez el, 95–96
Greenspan, Alan, 131
gümrük tarifeleri, 35, 37
Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), 26, 28*n*, 37–38
Güney Afrika Cumhuriyeti, 57, 60
güvenlik ağları, 38, 82, 87, 94, 99, 105–106, 164, 208, 266

Harvard Üniversitesi, 34
"hayvansal dürtü", yatırımcıların ruh hali olarak, 122
Hazine Bonoları:
  ABD, 50, 87, 91, 170–71
  Etiyopya, 53
helyum tesisi, 202
hırsız egemenliği, 213
Hindistan, 29, 63, 84, 116, 120, 148
hiperenflasyon, 75, 166, 170, 205–206, 247
hizmet ticareti, 83
Hollanda, 93, 208
"Hollandalı hastalığı," 93
Hong Kong, 115, 116
Hoover, Herbert, 127, 148
hükümetlerarası kuruluşlar, 31
Hyundai, 116

IMF, *bkz.* Uluslararası Para Fonu
IMF'nin Gelişmiş Yapısal Uyum Programı

(ESAF), 49
"ıskonto," 229, 230

İbrahim, Enver, 146
iflas, 10, 136, 140, 163, 277, 278
  IMF, 227–229, 235–236, 264, 295
    reformu, 264, 297
  ile ilgili Madde 11 hükümleri, 153–54, 295
  yüksek faiz oranları, 12, 120, 131, 132, 134, 142, 155
II. Dünya Savaşı, 32, 34, 37, 61, 157, 167, 276
"ikna" yöntemi, 91
ilaç şirketleri, 30, 272
iletişim maliyetleri, 42
İngiltere, *bkz.* Büyük Britanya
İnternet, 26, 78
ipotekler, 77
İstihdam, Faiz ve Para Genel Kuramı, (Keynes), 122
istikrar, 28, 33, 36, 45, 56, 102, 114, 122, 123, 137, 148, 209, 215, 221, 238, 250
İsveç, 50, 208, 238, 244–45, 261
İsviçre, 174
isyanlar, 16, 40, 58, 61, 98, 141
işçi hakları, 32
  iş sahası oluşturma, 79, 81, 94, 102, 265
işsizlik, 13, 33, 39, 46, 49, 103, 132, 144, 246, 259, 267, 276
    Doğu Asya mali krizi, 119
      enflasyon, 56, 103, 244
    nedenleri, 11–12, 39, 40, 99, 105, 106
    özelleştirme, 78
    Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişi, 170
    standart rekabetçi model, 57
      ticaretin serbestleştirilmesi 81, 82
      toplumsal maliyetler, 78–79
      Wall Street'in önemsememesi, 197
işsizlik sigortası, 77, 79, 82, 105, 121, 244
İtalya, 36*n*
İzlanda, 227

Jamaika süt piyasası, 27
Japonya, 36*n*, 38, 63, 67, 84, 94, 100, 113, 125, 134, 135, 151, 160, 172, 238, 244, 253, 273
Java, 119
Jubilee hareketi, 31, 270–271, 277

kadınlar, 16
"kalkınma turu", 242, 253, 271
kalkınma ve nedenleri, 278–79
Kanada, 26, 36*n*, 199, 261
Kantor, Mickey, 84
kanun hükmü, 162
kapitalizm, 12, 27, 33, 157, 184, 221, 235, 240, 244, 276
"kara" ekonomi, 175
karşılaştırmalı üstünlük ve ticaretin serbestleştirilmesi, 81
karteller, 271
  alüminyum, 197, 198–201
Katar, 242
"katılımlı operasyonlar," 229–231
kaynaklar, 94, 103, 106, 120, 167, 169, 173, 216
  satışı, 166
kaynak tahsisatı, 151, 269
Kazakistan, 185
kemer sıkma politikaları, IMF'nin, 75, 81, 99, 106
kendi finans kaynakları, firmaların, 155
kendi toprağında çalışanlar, 121

Kenya, 11, 54, 61, 68, 172
Keynes, John Maynard, 33, 34, 37, 59, 122, 144, 222–223, 225, 276
KGB, 193
Kıbrıs, 174
kırsal kredi projeleri, 16
kıtlık ve IMF reformları, 58
kız çocukların eğitimi, 97, 268
"kiralar" ve kaynaklar, 94
Kissinger, Henry A., 134
Klaus, Vaclav, 205
kloroflorokarbonlar, 250
koka, kokain, 83
Kolodko, Grzegorz W., 206
Kolombiya, 174
komplo teorileri, 15, 152, 196
komünizm, 39, 47, 157, 159, 160, 167, 214
  başarısızlığı, 164–165
  önlediği ekonomik aşırılıklar, 177
  bkz. geçiş için piyasa ekonomisi
Kongo Cumhuriyeti, 58, 270
Kore Cumhuriyeti (Güney Kore), 19, 63–64, 67, 76, 79*n*, 94, 100, 102, 227, 245
  sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, 124–26, 285
  Doğu Asya mali krizinde, 111, 116, 119, 127, 129, 132, 141, 143, 149–50, 153, 155, 236, 237, 238, 239, 284
  ekonomik büyümesi, 116, 124
Kore Savaşı, 116
korumacılık, 27, 31, 35, 37–38, 75, 83–84, 92, 197–202
  alüminyum karteli, 197, 198–201
  uranyum, 201–203
Köhler, Horst, 261
kredi, 11, 91–92, 136–37, 139–40, 230, 236
kredi paylaşma programı, Rusya'da, 183–84, 189, 191, 195, 216, 218
krizlere verilecek gelişmiş tepkiler, 266–67
Krueger, Ann, 35
Krugman, Paul, 146
Kuala Lumpur, 141
kur spekülasyonu, 224–225
  Doğu Asya mali krizinde, 111, 115, 116–18
  ayrıca bkz. sıcak para
kurtarma operasyonlarına daha az bel bağlama, 264–65
kurumsal altyapı, 163, 164, 206, 208, 247
  uluslararası, 249–51
Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), 26
Kuzey Denizi, 93
Kuznets, Simon, 100
küresel gelir, 27
küresel ısınma, 250
küreselleşme:
  artırdığı yoksulluk, 9, 241, 275
  başlıca kuruluşları, 32
  çıkarlar ve ideoloji, 243–49
  daha iyi yönetilme ihtiyacı, 241–42
  insanileştirilmesi, 15, 273–79
  potansiyel faydaları, 9, 27, 42, 242, 275
  protesto gösterileri, 25–26, 80, 271
  şeffaflık, 254–56
  tanımı, 10
  tartışmaların nedenleri, 26–43
  uluslararası kamu kuruluşları, 249–51
  yönetimi, 251–54
küresel mali sistem reformu, 260–67

laissez-faire, 95
Latin Amerika, 28, 29, 30, 103, 111, 120, 126, 174, 178, 246, 248, 266

borç krizi, 266, 297
durgunluk ve gerileme, 107
ekonomik sorunlara tepkileri, 38,144
için planlanan Washington Uzlaşma politikaları, 75
yoksulluğun artışı, 101
ayrıca bkz. ülke isimleri
Lenin, V. I., 160
Lewis, Arthur, 100
Lewis, Steve, 59
likidite, 33, 59, 230

Macaristan, 175, 186, 210, 212
Mack, Connie, 67
Madde 11 iflası, 154, 295
madencilik hakları, 93
mafya kapitalizmi, 157, 185, 200, 213, 226, 247
mağaza zincirleri, 89
Mahathir bin Muhammed, 115, 143, 145, 146
makro ekonomi, 12, 71, 79, 132, 148–49
gelişmekte olan ülkelere özgü sorunlar, 55–57
IMF'nin kaygısı, 35, 49–50, 63, 78, 99, 186
makro istikrar, 114
tanımı, 35, 49
Malezya, 89, 94, 124, 237, 245
Doğu Asya mali krizinde, 111, 115, 127, 141– 143, 145–48, 149, 150
engellediği IMF programı, 145–46, 149
G-22, 141
IMF ile ilişkileri, 34, 35, 41, 44, 46, 59, 286
maliye bakanları, 115
mali sistemlerinin işleyişi, 135–36
maliye politikası, 33
tanımı, 131
"Manifest Destiny," 46
Manufacturers Hanover, 52
Marx, Karl, 244
Marksizm, 159, 214
masrafları kısma programları, 41
matematiksel ekonomi, 10
Mau-Mau isyanı, 61
McNamara, Robert, 34
medya gücü, 189
Meksika, 26, 108, 118, 142, 144, 285
Mengistu Haile Mariam, 48, 49, 282
Mercedes, 177–78
merkez bankaları, 243
ABD, 56, 67, 70, 131, 174, 266
Avrupa'daki, 66
gizlilikleri, 255
Güney Kore, 67
G-22, 141
IMF ile ilişkileri, 34, 40, 46, 59, 232, 252, 294
"ikna" yöntemleri, 91
Malezya, 145, 146
Rusya, 174, 183, 197
meşrubat üreticileri, 89
millileştirme, 161
Mindanao, 16
Miyazawa İnisiyatifi, 135
Moldovya, 176, 192
Montreal Protokolü (1987), 250
Moskova, 177, 181, 194
Museveni, Yoweri, 62, 98
muz kotaları, 25–26
mübadele edilebilirlik, 67
mülkiyet hakları, 80, 94, 96, 162, 188
fikri haklar, 29–30, 272

nakliye maliyetleri, 42, 97
nehir körlüğü, 45, 46, 250
"neo-liberal" politikalar, 95
Nepal, 16, 104, 251

New York Merkez Bankası, 174
New York Times, 257
Nijerya, 58, 120
Nike, 26
Nobel Ödülü, 100, 188, 207
Norveç, 238
Novgorod, 182
nükleer gücün yaygın kullanımı, 202

oblastlar ve özelleştirme, 182
Obote, Milton, 61
oligarşi, Rusya'da, 158, 167, 170, 184, 189, 195, 213, 214, 291
11 Eylül terör saldırıları, 15, 255, 263
O'Neill, Paul, 197, 198, 200, 253
ormanların yok edilmesi, 251
Orta Doğu, 98
ortalama ömür, 27–28
orta sınıf, 189
  erozyonu, 106, 120, 157, 178, 217
ozon tabakasının delinmesi, 250

öz sermaye, 132
Özel Çekme Hakları (SDR), 270
özelleştirme, 75, 76–80, 96, 114, 188–89, 205, 215, 247
  ABD'de, 202–203
  ayrıntılı bir programın parçası olarak, 79–80
  Çin'de, 207, 209
  iddiaları, 76, 247
    IMF'nin sürdürmesi, 76–78, 94
    Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişinde, 80, 164–65, 167, 168, 177, 181–84, 191
  yanlış uygulamaların sonuçları, 77, 78–79, 80, 95, 206, 211, 247
    yasal düzenleme, 78

Pakistan, 93, 262
Papua Yeni Gine, 41
para birimi:
  "Hollandalı hastalığı", 93
  ayrıca bkz. döviz kurları
para politikası, 33, 35, 37, 38, 39
Paris Komünü, 187
pazarlama komiteleri, 96–97
Pepsi, 89
petrol fiyatları, 130, 158, 169, 214, 226
Pinochet, Augusto, 209
piyasa aksaklıkları, 11, 34, 35, 38, 56, 77, 95, 222, 224, 233, 245
piyasa ekonomisine geçiş, 36, 107, 205–219
  Çin, 10, 28, 112, 160–61, 205, 206–210, 211–212
  Polonya, 175, 180, 205–206, 210, 211–212, 293
  Rusya, 110, 28, 157–89, 205, 210, 212, 287, 293–94
  Tayvan, 161
  ayrıca bkz. özelleştirme
piyasa fundamentalizmi (serbest piyasa ideolojisi), 36, 124, 137, 162, 214, 246, 248
  görünmez el, 95
  IMF ideolojisi olarak, 12, 13–14, 34–35, 39, 56, 57, 58, 88, 95, 106, 157, 210, 212, 222, 224, 228, 242, 248, 257, 258
  yerini analizlerin alması, 277
piyasalar, 11, 12, 276
  devletin rolü, 13, 33, 35, 43, 76, 77, 95–96, 109, 113, 114, 124, 141, 147, 244–49, 251–54
  "hedefi aşma", 224
  modelleri, 244–45
  temel bileşenleri, 162
piyasa reformuna Bolşevik yaklaşımı, 187–89

Polonya, 109, 199
piyasa ekonomisine geçiş, 175, 180, 205–206, 210, 211–212, 293
Prag, 31, 81, 205
"proleterya diktatörlüğü", 160
Putin, Vladimir, 193

"rant kollama", 35, 79, 166
Reagan dönemi, 137
Reagan yönetimi, 138, 202
Reagan, Ronald, 34, 86
rekabet, 96, 163, 197, 207
karteller, 198–201
özelleştirme, 11, 78, 109, 179–80
rekabetçi piyasalara ihtiyaç, 11, 78, 109, 179–80
uluslararası ve yerel şirketler arasında, 90, 124
"rekabetçi çoğulculuk", 32
rezervler, 51, 52, 60
Doğu Asya mali krizi, 116–117, 130, 237
şekli ve işlevi, 50, 88
ringgit ve döviz kurları, 145
riske karşı koruma fonları (hedge funds), 17
risk yönetimi, 265–66
Romanya, 230–31, 262
Rubin, Robert, 41, 125, 147, 152, 201, 234
ruble, 159, 169–71, 173, 194–95, 213, 224, 228
Rus Devrimi, 157, 159–60, 167, 188
Rus İmparatorluğu, 84
Rusya, 9, 68, 111, 118, 120, 130, 154, 155, 157–189, 224, 228, 238, 262
ABD çıkarları, 196–203
ABD ile yapılan uranyum sözleşmesi, 201–203
alüminyum ticareti, 198–201, 291–92
1998 krizi, 169–71, 191, 213, 228
demokrasi, 157, 160, 195, 218
devalüasyon, 158, 169–71, 175, 195, 213, 288
eski Komünistler, 160, 192–93, 291
eşitsizlik, 177–79, 290
fırsatları, 160–65
gayrisafi yurtiçi hasılası, 28, 167, 168, 176
G-8'de, 36*n*
kredi paylaşma programı, 183–84, 189, 191, 195, 216, 218
kurtarma paketi, 172–73
kurumsal işlevlerdeki farklılıklar, 162
oligarşi, 158, 167, 170, 184, 189, 195, 213, 214, 291
özelleştirme, 80, 164–65, 167, 168, 177, 181–84, 191
parlamentosu, 160, 192, 195
piyasa ekonomisine geçişi, 10, 28, 157–89, 205, 210, 212, 287, 293–94
piyasa ekonomisine geçişin zorlukları ve "reform" hikayesi, 166–75
"şok terapi"deki ekonomik reform yaklaşımı, 165, 166, 182, 1876, 191–92, 208, 212
takas, 176
tavsiyeler, 213–217
toplumsal dönüşüm, 159–60,
yanlış yönlendirilen piyasa ekonomisine geçiş politikaları, 179–89
yoksulluk, 158, 177–79, 207,
yozlaşma, 162, 172, 173, 183, 187, 191, 195, 200, 218, 226, 247
"rüşvetleştirme" olarak özelleştirme, 80

sağlık sorunları, 250–51
Samsung, 116
satın alma gücü, 206
Seattle, Wash., 25, 31, 82, 83, 271
seçicilik, 71, 269
sendikalar, 106, 248
sera gazları, 250
serbestleştirme, 81–89
ticaretin serbestleştirilmesi, 38–39, 75, 81–86, 87, 105, 114, 124, 268, 298
türleri, 81
serbest piyasa ideolojisi, bkz. piyasa fundamentalizmi
sermaye denetimleri, 38, 115, 146–48, 154
sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, 36, 38, 65, 68, 75, 85–89, 96, 108, 179, 235, 243, 249, 262
Çin'de, 85–86, 88–89, 114
Doğu Asya mali krizi, 111–112, 114, 115, 116–126, 127, 151
Etiyopya'da, 52–56
Güney Kore'de, 124–26, 284
ile ilgili iddialar, 86, 88
riskleri ve sonuçları, 38, 81, 86–87, 91, 95, 106–107, 121–126, 262, 263–59, 277, 295–96
tanımı, 32, 87–88
sermaye tahsisatı, 151
sermaye uçuşu, 118, 122, 147, 290
sermaye yeterliliği oranı, 138
Seul, 66
Severino, Jean Michel, 135
Shleifer, Andrei, 188–89
sıcak para, 39, 224, 263
aniden çekilmesinin etkileri, 29
sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, 87, 115
tanımı, 29
sıralama, 94–99, 108, 165
göz ardı edilmesinin sonuçları, 96–97
tanımı, 39, 96
toplumsal dönüşüm, 97–99
ayrıca bkz. aşamalı geçiş; "şok terapi"
sızıntı ekonomileri, 99–102, 103, 234
Sierra Leone, 58
sigorta, 105
"silah hariç her şey," 273
"silahsızlanma" anlaşması, 201
Singapur, 89, 94, 124, 143
Sivil Toplum Örgütleri (NGO), 76–77
Slovakya, 175
Slovenya, 175, 213
Smith, Adam, 95–96, 244, 246, 283
soğuk savaş, 47, 120
Soros, George, 217
sosyal adalet , 241
Sosyal Demokratlar, 192
sosyal güvenlik sistemleri, 77
Sosyal Güvenlik, 248
sosyalizm, 28, 187
Sovyetler Birliği, 35, 162–63, 164, 167, 178, 244
ayrıca bkz. Rusya *ve diğer eski Sovyet ülkeleri*
soyguncu baronlar, 184
sömürgecilik dönemi, 61, 62–63
Sputnik, 176
St. Petersburg, 182
suç oranları, 70, 79
Suez Lyonnaise, 93
Suharto, Muhammed, 93, 150, 239
Summers, Lawrence, 112, 125, 134–35, 152, 195, 262
süper sızıntı ekonomileri, 101, 103
süt ithalatı, 27
Svahili, 61

şartlılık, 65–74, 118
başarısızlığı, 66, 68–69, 74
hedefleri, 65–66
politik denetimler, 66–67, 68
seçiciliğe geçiş, 71, 269
tanımı, 31, 65
şeffaflık, 118, 126, 155, 261
eksikliğinin sonuçları, 72–73
Doğu Asya mali krizi, 237, 262–63, 295
IMF'nin eksikliği, 55–56, 72–73
önemi, 12, 254–56
tanımı, 10
Şerif, Navaz, 93
Şili, 39, 137, 209
şirketlerin yeniden yapılandırılması, 140–41, 150
"şok terapi," 205–206
Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişinde, 11, 165, 166, 182, 186, 191–92, 208, 212

tahviller, 122–123, 263
takas, 176
Talbot, Strobe, 191
Tanzanya, 62
tarım, 28, 29, 38, 82, 96, 121, 163, 210, 274
Çin'deki reformlar, 207
tasarruf ve kredi fiyaskosu, 86, 124, 137
tasarruf oranları:
Doğu Asya'da, 88, 100, 114, 121
karşılaştırma, 88
Tayland, 39, 41, 101, 224, 226, 227, 229, 239, 261, 265, 284
anayasası, 154–55
Doğu Asya mali krizinde, 111, 115, 116–117, 119, 121, 123, 129, 131, 133, 134–35, 140, 144, 147, 149–50, 236, 239, 282
Tayvan, 76, 100, 102, 143, 160, 245
tekeller, 78, 97, 118, 165
yüksek fiyatlar, 90
Teksas, 202
telgraf hattı, ilk, 42
terörizmin finansmanı, 255
"tersinmezlik," 142
Thatcher, Margaret, 34, 86, 202
Tianjin Anlaşması (1858), 83
ticaret, 28, 96, 148, 191–204, 243
alüminyum karteli, 197, 198–201
damping, 198–200
eşitsizlikler, 15, 25–26, 28–29, 30, 38, 82–84, 85, 197, 271–72
faydaları, 26
gündemi dengeleme, 271–73
hizmetlerde, 83
kendini fakirleştir politikaları, 129–31, 236
komşunu fakirleştir politikaları, 37, 129, 130, 236
serbestleştirilmesi, 38, 75, 81–86, 87, 105
uluslararası anlaşmalar, 9, 26, 37, 83, 85–86, 242, 254 272, 275
uranyum, 201–203
ayrıca bkz. korumacılık
Ticaret Bakanlığı, ABD, 84, 92, 201, 202
ticaret bakanlıkları, 274
WTO, 41, 44, 252
Tobin vergisi, 296–97
toplam talep, 33–34, 127, 133, 214, 222
toplumsal dönüşüm, 97-100, 269, 297–98
toplumsal refah, 244
toplumsal sermaye, 185–87, 197, 210
toplumsal sözleşme, 99, 235
Toplum Yeniden Yatırım Yasası (CRA) (1979), 92

toprak reformu, 102–103, 104, 108, 161
Toys "R" Us, 125
Tract on Monetary Reform, A (Para Reformu Üstüne Bir Makale), (Keynes), 276*n*
Travelers, 52

Uganda, 62, 98, 109
uhuru, 61
ujama, 61
Ukrayna, 176, 262
Ulusal Ekonomi Konseyi (NEC), 125, 201
Ulusal Güvenlik Konseyi , 112
Ulusal İpotek Kurumu (Fannie Mae), 77
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 31
uluslararası kara mayınları anlaşması (1997), 26–27
Uluslararası Kızılhaç, 31
Uluslararası Para Fonu (IMF), 14, 32, 43, 62, 183, 205, 221–40, 250, 271, 274
  ABD'nin veto hakkı, 34, 124, 134, 253
  alanının daraltılması, 259–60
  artırdığı yoksulluk, 14, 37, 38, 40, 58, 97, 107
  başkanının unvanı, 62
  Botsvana, 58, 59, 60
  bulaşıcılık, 225–26
  dayattığı şartlar, *bkz.* şartlılık
  denetimi, 34, 40–43
    devletin rolüyle ilgili görüşü, 107
    dış ticaret açıkları, 226–27, 236
  döviz kurları, 224–225, 228–29, 235
  Doğu Asya mali krizinde, 111–112, 113, 115, 117–119, 120–155, 236–40, 248–49, 257, 284–85
  Dünya Bankası, 35–36, 38, 45–46, 72, 73
  ESAF programı, 49
  Etiyopya, 47–56, 63
    finans dünyasının çıkarlarına hizmet etmesi, 153, 231–34, 241–42, 243, 257
  hatalarının açıklanması, 151–53
  Hazine Bakanlığı, 67, 102, 124, 192
  "her duruma uyan" yaklaşım, 56, 69
  iflas, 227–29, 235, 264, 295
  incelemeye tabi tutulmasını isteme, 111
  "katılımlı" operasyon stratejisi, 229–31
  küresel mali sistem reformu, 260–67
  kendi kendine bakışı, 257–58
  merkez binası, 45
  misyonu, 33–36, 39–40, 45–46, 63, 131, 221, 230, 243, 259
  misyonunu yerine getiremediği görüşü, 36, 39
  müşteri ülkelerden önerilen danışmanlıklar, 71
  müşteri ülkelerin sorumluluğu, 52
    müşteri ülkelerle ilişkileri, 57–58, 62–72
  müşteri ülke temsilcilerinin unvanı, 73
  ortaya çıkışı, 33
  öncelikleri ve stratejileri, 102–109
  "öncesi" ve "sonrası," 119
  Özel Çekme Hakları, 270
  piyasa fundamentalist ideolojisi, 12, 13–14, 34–35, 38, 39, 56, 57–58, 88, 95, 106, 157, 222–228, 242, 248
    politika, 191
  politikalarının yarattığı hastalıklı Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişi, 158, 159, 164,

168–75, 179, 180,
186–87, 191, 192, 193,
194–95, 210, 213, 214,
215, 217, 218
programlarına alternatifler, 58,
108, 139
programlarının zamanlaması,
bkz. sıralama; hedefler
"son kredi mercii" olarak,
231–32, 294
sömürgeci tavrı, 62
şeffaflık eksikliği, 55–56, 72–73,
254–56, 261
ticaretin serbestleştirilmesi talebi,
84
yeni gündemi, 233–40
"yerleşik temsilcileri", 45
yönetimi, 251–54
yürüttüğü yıllık danışmanlıklar, 69
Unilever, 89
uranyum, 201–203
Uruguay Turu, 29–30, 83, 84, 272
Uzun Vade Sermaye Yönetimi, 174, 204

ücretler, 105, 143
Üçüncü Dünya, 27, 34
Ürdün Kralı Hüseyin, 98
Ürdün, 98
üretkenlik, 91

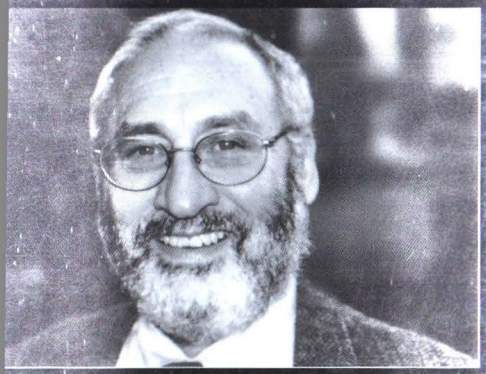
vergiler, 33, 34, 49, 51, 91, 94, 102,
103, 127, 128, 144, 216, 263,
296–297
Vietnam, 241
Volcker, Paul, 266

Wall Street, 15, 85, 90, 116, 124, 143,
147, 152, 174–75, 197, 228, 233, 255
Wal-Mart, 89
Washington, D.C., 81
Washington Uzlaşması, 41, 89, 103,
114, 179, 181, 249, 248
alternatifler, 108-109
etkileri, 106, 108–109
fundamentalist piyasa ideolojisi,95
sızıntı ekonomisi, 101–102
tanımı, 37, 75–76
toplumsal dönüşüm, 97–99
Wilson, Charles E., 221
Wolfensohn, James D., 71–72, 268

yabancı yardım, 27, 49, 50–51, 52, 54, 120
yabancı yatırım, 89–94, 146, 148,
167, 284
bankalar, 90–91
1990'lardaki seviyeleri, 120,
284–85
Çin, 88–89, 94–95, 208, 293
devletler, 92–93
için ortam oluşturmak, 182, 213
olumsuzlukları, 90–94
oynadığı rol, 89–94
yozlaşma, 92, 93
yapısal reformlar, 118, 135–40
yapısal uyum kredileri, 35, 39, 281
tanımı, 25
yaratıcı yok etme, 208
yarıcılık, 102
yasal düzenleme:
finans sektöründe, 103
özelleştirme, 77
ayrıca bkz. devlet düzenlemesinin
kaldırılması
yaşam standartı, 27, 114, 165, 177,
244, 275
Yeltsin, Boris, 158, 160, 180, 183–84,
189, 191, 193, 194, 213, 216, 291
Yeni Demokratlar, 101, 192

Yeni Düzen Demokratları, 192
Yeni Düzen, 77
Yeni Ekonomi, 70
Yeşil alan yatırımları, 78–79
yiyecek ve yakıt yardımı, 98, 142–43, 243, 246
Yoksulların Sesi, 105
yoksulluk, 11, 35, 45, 56, 100, 244, 246
Çin'de, 16, 104, 206–207
küreselleşmenin artırması, 9, 241, 275
IMF'nin kaygısı, 221, 242, 267
IMF'nin artırması, 14, 38, 39, 40, 58, 97
artışlar, 27–28, 46, 47, 83, 119, 158, 192, 207, 281
"katılımcı" değerlendirmeler, 71–72, 261,
ilgili sorunlar, 251
azaltılması, 103, 112, 207, 274
Rusya'da, 177–79, 207
sızıntı ekonomisi, 100–102
kısır döngüler, 104
Dünya Bankası'nın kaygısı, 45–46, 221, 242, 251
"yoldan çıkma," 64
yozlaşma, 58, 61, 68, 96, 150, 162,239
ahbap çavuş ve mafya kapitalizminde, 150, 157, 185, 200–201, 204, 213, 226, 247
özelleştirmede, 79
Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişinde, 162, 172, 173, 187, 191, 195, 200, 218
yabancı yatırımda, 92, 93
yönetim, 41, 251–54

Zenawi, Meles, 48, 49, 50
Zu Rongci, 85, 86, 113

joseph e. stiglitz

Yedi yıl boyunca Clinton'ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi Başkanı ve Dünya Bankası Başekonomisti olarak çalıştı. 2001 Nobel Ekonomi Ödülünü iki meslektaşıyla paylaştı.

glitz, IMF'yi sert bir dille eleştirdiği bu kitapta şöyle diyor:

elişmiş ülkeler, küreselleşmeyi yönetecek uluslararası kuruluşların ormu konusunda üstlerine düşeni yapmalıdır. Bu kuruluşları kurduk, onları düzeltmek için de biz çalışmalıyız. (...) Daha insani çehreye sahip bir küreselleşme yaratabilmek istiyorsak, o zaman simizi yükseltmemiz gerek.
bir şey yapmadan duramayız,
bir şey yapmadan durmamalıyız."

u kitap küreselleşmenin nasıl yanlış yönetildiğini anlatıyor. e Stiglitz oradaydı. O biliyor.
bildiklerini bu kitapta yalın ve kışkırtıcı bir dille aktarıyor."

James K. Galbraith
Teksas Üniversitesi – Austin

ünya ekonomilerinin gelecekteki seyrini umursayan herkesin utlaka okuması gereken, insanın önünde yeni ufuklar açan bir eser."

George Soros

"Stiglitz'in sesine derhal kulak vermeliyiz."
The Guardian

975-8723-00-6
www.planb.com.tr
plan